S. Mariæ in Monticellis

LUDOVICI GRANATENSIS

SACRÆ THEOLOGIÆ PROFESSORIS

ORDINIS

S. DOMINICI

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ

Sive de ratione concionandi Libri Sex denuo editi ac emendati.

Ex PHOENICIS Typographia.

VERONÆ MDCCXXXII.

SUPERIORUM PERMISSU.

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ

PARS PRIMA

Quæ

LUDOVICI GRANATENSIS

Ordinis S. Dominicis Rhetoricam continet.

In altera vero

AUGUSTINI VALERII

EPISCOPI VERONENSIS

Una cum duobus Libris De Acolytorum Diſciplina Rhetorica quoque habebitur.

Cui accedet

DIDACI STELLÆ

Ord. Min. Regul. Obſerv.

LIBER UNICUS DE MODO CONCIONANDI

Et Explanatio in Pſalmum 136. eiuſdem.

Si vende a S. Maria Antica da Franceſco Zorzi.

INDEX
CAPITUM

Quæ in ſex libris Eccleſiaſticæ Rhetoricæ continentur.

LIBER PRIMUS.

INDEX.

LIBER SECUNDUS.

L I.

ERUDITO LECTORI
S.

Quod tibi nuper polliciti sumus, candide Lector, prodituras nempe ex prælo nostro Ecclesiasticas Ludovici Granatensis Ord. Prædicatorum & Augustini Valerii Episc. Veronensis Rhetoricas accuratissime emendatas, id iam omnino confectum est; adiectis etiam duobus libris eiusdem Valerii De Acolytorum Disciplina; quibus & optimum libellum De Modo Concionandi, & Explanationem 136. psalmi in sex distributam conciones per Didacum Stellam Ord. Min. Reg. Observ. coniunximus. Huius operis præstantiam, utilitatem, imo & necessitatem ex ipsamet lectione facile dignoscere poteris; inde enim universa præcepta, & exempla, quæ ad Ecclesiasticam Oratoriam Artem spectant, hauriuntur. In hac nostra editione novissima ita consulto omnia distributa, atque ordinata sunt, ut ex libito tuo vel in unum redigi, vel in plura possis volumina commode dispertiri. Omnia insuper laudata opera novis indicibus locupletata sunt, eaque diligentia & cura excusa, ut nihil amplius desiderare valeas. Accipe ergo libenter, qualiscumque sit, laborem nostrum, & fruere, & brevi aliud nonnullum perutile opus expectato.

NOI RIFORMATORI
DELLO STUDIO
DI PADOVA.

AVendo veduto per la Fede di Reviſione, ed Approbatione del *P. F. Tomaſo Maria Genari Inquiſitore* nelli Libri intitolati *Patris F. Ludovici Granatenſis Sacræ Theologiæ profeſſoris Eccleſiaſtica Rhetorica. P. F. Didaci Stellæ de modo concionandi liber &c. Auguſtini Valerii Epiſcopi Veronenſis Rhetorica Eccleſiaſtica &c.* non v' eſſer cos'alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per atteſtato del Segretario Noſtro niente contro Principi, & buoni coſtumi, concedemo Licenza a *Gio: Battiſta Rietti Stampatore in Verona*, che poſſino eſſere ſtampati, oſſervando gl'ordini in materia di Stampe, e preſentando le ſolite copie alle Pubbliche Librarie di Venezia, e di Padova.

Dat. 28. Marzo 1732.

(Gio. Franceſco Moroſini Cav. Rif.
(Alviſe Piſani Cav. Procur. Rif.
(Gio. Pietro Paſqualigo Rif.

Agoſtino Gadaldini Segret.

LIBER TERTIUS

In quo de amplificandi ratione & affectibus tractatur.

LIBER QUARTUS

In quo singularia concionum genera & dispositionis ordo atque ratio explicatur.

INDEX.

LIBER QUINTUS.

In quo de Elocutione differitur.

pri-

LIBER SEXTUS

In quo de actione, sive pronunciatione, & quibusdam aliis ad concionandum adjumentis differitur.

LUDOVICUS
GRANATENSIS
EBORENSI ACADEMIÆ
VIRTUTUM ET LITERARUM
Altrici, bonitatem, & diſciplinam, & ſcientiam.

CUm te, o alma mater, & egregia virtutum atque diſciplinarum magiſtra, Sereniſſimus Cardinalis Enricus Dominus noſter e ſuis, ut ita dicam, viſceribus genuerit, nutrierit, & ab ipſis incunabulis in iſtam ætatem & dignitatem provexerit, omneſque & cogitationes ſuas in te una perficienda, cunctiſque muneribus exornanda poſitas & conſtitutas habeat; dignum profecto eſt, ut nos, qui omnia clementiſſimo Principi debemus, & de tu a tibi felicitate gratulamur, numeriſque omnibus abſolutam cupimus, opera quoque noſtra, qualiſcumque ea ſit, ſtudia tua aliqua ſaltem ex parte iuvare curemus. Cum igitur conatus tuos omnes in hoc unum præcipue compares, ut alumnos tuos Chriſti Domini præcones

egre-

egregios efficiat, qui Dominicam messem cælestis doctrinæ fluentis irrigent; operæ pretium me facturum putavi, si libellum hunc, qui de ratione concionandi agit, tibi dicarem, quo huius officii rudes atque tyrones ad illud commode præstandum institueres. Quod eo libentius fecimus, quoniam D. Augustinus bene dicendi artem, seposito ad hoc idoneo tempore, in adolescentia discendam esse monet. Quam quidem eo facilius alumni tui assequentur, quo plenius a te dialecticis & philosophicis disciplinis instituti sunt. Ab his enim fontibus eloquentiæ laudem manare, parens ipsius eloquentiæ Cicero in his libris, quos de Oratore inscripsit, sub persona Lucii Crassi luculenter probat. Ut igitur hanc bene dicendi facultatem traderemus, necesse fuit præcepta aliquot ex rhetorum officinis colligere; ut huius quoque artis disciplina, quemadmodum & ceteræ, sacræ theologiæ, & divini verbi ministerio deserviret. De quatuor igitur præcipuis eloquentiæ partibus, nempe, Inventione, Dispositione, Elocutione, atque omnium potissima Pronunciatione (quam etiam Actionem vocant) in his libris disserimus. Et quidem de Pronunciatione, si non meliora, quam alii, certe plura scripsimus; quod citra illius opem cetera omnia, quamlibet eximia, frigeant, & langueant, atque adeo mortua sint. Quid enim tam acre aut magnificum esse potest, quod non iaceat, si id remissa aut languida voce & gestu pronunciaveris? Inventioni autem, quæ probandi & amplificandi materiam continet, tum communes locos, tum etiam privatos & singulares assignavimus. Communes autem locos, unde ad quæstiones omnes argumenta promuntur, dialectici in libris Topicorum diligenter tradunt. De his igitur parcius locuti sumus, quoniam eorum cognitio a dialecticis petenda est. De quibus breviter atque dilucide paucis ante hac diebus scripsit in Dialecticis institutionibus R. P. Petrus a Fonseca: qui etiam commodissimis exemplis ex sacris literis desumptis (quod ad nostrum pertinet institutum)

Aug. lib. 4 de Doctrina Christ.

præ-

præcepta artis illustravit. Ad cuius opusculum studiosum Concionatorem remittimus. Ceterum de singularibus locis, qui a privatarum personarum & rerum circumstantiis sumuntur (qui peculiariter ad oratorem pertinent, & magnam vim ad probandum & amplificandum habent) copiosius scribendum esse duximus. Ut autem, quanta sit circumstantiarum vis ad res amplificandas, concionator intelligat, duo insignia D. Chrysostomi exempla, quæ properanti mihi, cum ad hunc circumstantiarum locum venissem, exciderunt, hoc in loco attexere libuit. Is igitur illam Domini prædictionem, qua mulieris, caput ipsius ungentis, memoriam per totum orbem celebrandam esse dixit, ex omnibus circumstantiis hoc modo amplificat. In omnibus, inquit, ecclesiis appellari mulierem audimus. Homil. contra Iudaeos. *Sunt consules, duces, viri, mulieres, nobiles, in omnibus urbibus, & in quascumque orbis partes deveneris, summo cum silentio audiunt omnes huius mulieris officium. Sunt reginæ, primariæque feminæ, quæ innumerabilia benefacta contulerunt in eos, quibus imperabant, quæ ne de nomine quidem ulli notæ sunt. Hæc autem abiecta mulier, quæ solum effudit unguentum, toto terrarum orbe decantatur. Nec temporis quidem tam immensa longitudo memoriam illius vel extinxit, vel extinguet umquam: idque cum factum ipsum non esset insigne (quid enim magni erat, unguentum effundere?) neque persona esset celebris; erat enim mulier abiecta: neque multi testes aderant; nam inter discipulos res est gesta: neque locus nobilis; neque enim hoc faciebat per theatrum transiens, sed in domo, decem dumtaxat hominibus præsentibus. Attamen neque personæ vilitas, neque testium paucitas, neque ulla res alia potuit illius abolere memoriam. Quin potius reginis omnibus ac regibus universis celebrior est nunc hæc mulier: nec ulla ætas oblivioni tradet, quod factum est. Hactenus Chrysostomus: qui huiusmodi circumstantiis excutiendis ut frequentissimus, ita mirus artifex est. Sed*

commodissimum amplificationis huius exemplum extat apud eumdem: quo mundi conversionem opera atque doctrina Pauli perfectam inter maxima miracula computat, rem videlicet ex omnibus circumstantiis amplificans, maximeque mirabilem faciens. Sic igitur ait: Quomodo, inquit, Paulus cum illa arte vilissima tantam potuit inspirare virtutem, quantam ipse rerum testatur effectus? Homo etenim ignobilis, abiectus, & circumforaneus, qui artem exercebat in pellibus, in tantum virtute progressus est, ut vix triginta annorum spatio & Romanos, & Persas, & Parthos, & Medos, & Indos, & Scythas, & Æthiopes, & Sauromatas, & Saracenos, & omne prorsus humanum genus sub iugum mitteret veritatis. Responde igitur, unde iste opifex vilis, ac publicus, stans in loco artis suæ, ac scasellum in manu gerens, ita ut ipse philosophatus sit, & alios docuerit philosophari, gentes scilicet, urbes, atque regiones: nec vim in se sermonis ostendens? Audi enim ipsum loquentem: Etsi imperitus sermone: nec pecunias possidens; nam hoc quoque ipse testatur: Usque ad hanc, inquit, horam, & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur. Et quid dico pecunias? cum ille sæpe necessarium quidem non haberet cibum, nec quo se circumdaret indumentum. Quod vero nec de professione clarus fuerit, ipsius discipulus ostendit, dicens: Quoniam manebat apud Aquilam & Priscillam, propterea quod eiusdem artis essent; erant enim scenofactoriæ artis. Non igitur a proavis nobilis, quippe qui tam vilis fuisse artis ostenditur, non a patria, non a gente; tamen progressus in medium, ac tantummodo apparens, inimicorum cuncta turbavit, universa confudit, & sicut in stipulas, aut in fœnum ignis immissus, omnia dæmonum opera consumpsit, atque in quidquid voluit, omnia convertit. At nobilis & eruditus erat forte persuasor: nec istud quidem; nam hoc quoque ipse confirmavit, dicens: Et ego veni ad vos, non in sublimitate sermonis, aut sapientiæ, annuntians

Homil. 4. de laud. Pauli.

vo-

vobis testimonium Christi. Non enim iudicavi me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Et sermo meus, & prædicatio mea non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis. Sed causa nimirum ipsa prædicationis erat idonea, quæ ad se pertraheret audientes. Accipe quid etiam super hac re ipse pronuntiet: Quoniam, inquit, Iudæi signa petunt, & Græci sapientiam quærunt: nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Græcis autem stultitiam. Sed securitate ac libertate perfunctus est. At omnino a periculis numquam respiravit: Et ego, inquit, in infirmitate, ac timore, & tremore multo fui apud vos. Cum igitur prædicator, & imperitus, cum etiam pauper essem, & prorsus ignobilis, & quod prædicabatur, non modo commendatione sui esset vacuum, verum etiam offensione plenissimum, & auditores ipsi inopes, imbecilles, atque omnino nulli, & pericula tam crebra, tam varia non doctoribus solum, sed etiam discipulis imminerent, & crucifixus esset, qui annuntiabatur adorandus: non satis liquet, hoc tantum opus non humana, sed divina fuisse virtute perfectum? Hactenus Chrysostomus: quem eius locum quoniam mire amplificandi rationem, quæ præcipua concionatoris virtus est, & circumstantiarum usum docet, hic adscribere libuit, ut quem ex eis commode tractatis fructum Ecclesiastes colligere posset, aperte monstrarem. Accipe igitur, inclyta Mater, munusculum hoc nostrum, quo filios tuos ad divini verbi ministerium imbuas, in cuius pia & fideli tractatione magna salutis humanæ portio sita est. Cuius rei periculum iam fecisti, dum multos filiorum tuorum magisterii dignitate laureatos per varia huius Diœcesis loca spargis, qui salutaris doctrinæ semine ecclesiarum arma fecundant. Iam enim illud Ecclesiastici tibi iure & merito convenit. Aperta sunt prata, & apparuerunt herbæ virentes, & collecta sunt fœna de montibus. Illud autem diligentissime curato, ut assiduis precibus a

Deo contendas, ut Parentem atque altorem tuum quam diutissime servet incolumem, qui tam multa in te munera contulit, & multa item collaturus est; ut tandem partibus omnibus integram & absolutam, cum hinc ad superos decesserit, te relinquat, videatque filios filiorum suorum, & Ecclesiam suam opera atque doctrina eorum virtutibus cunctis egregie ornatam & stabilitam. Vale.

IN

IN LIBRUM

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ

PRÆFATIO.

CUm per hosce annos decem, candide Lector, multis laboribus ac vigiliis concionibus scribendis operam dedissem, iamque divini numinis beneficio opus esset ad calcem fere perductum, cœpi mecum attentius cogitare, quemnam fructum ex hoc tam diuturno & pertinaci labore referre possem, ac illa pæne Salomonis verba cum animo meo versare: Cui laboro, & fraudo animam meam bonis? Cum enim hoc mihi propositum esset, ut opera ac diligentia mea Domini mei gloriam & animarum salutem his meis concionibus aliqua saltem ratione promoverem, intellexi tandem hunc meum laborem parum utilitatis esse allaturum. Cuius rei causam minime silentio prætereundam duxi. Constat enim tria esse præcipua egregii concionatoris officia: nempe invenire, eloqui, & pronunciare. Ad inventionem autem pertinet, ut insignes & præclaras sententias, easque instituto suo accommodatas inveniat. Sic enim apte dicet: quæ præcipua inventionis virtus est. Ad elocutionem vero spectat, ut vim omnem eius sententiæ, quam invenerit, commode explicet, & animi sui sensus ita verbis efferat, ut quidquid ipse conceperit, in auditoris animos loquendo transfundat. Ad pronuntiationem vero pertinet, ut vocem, gestum, vultum rebus ipsis, quas dicit, appositissime accommodet. Et quidem sententiarum insignium in-

ventio (ſi rerum dignitatem ſpectes) præſtantiſſima eſt: cuius ſtudio vel tota optimi Concionatoris vita deſtinanda eſt. Semper enim inventis aliquid addere curabit, ut iuxta Servatoris ſententiam proferat de theſauro ſuo nova & vetera. Elocutio tamen & pronuntiatio, ſi auditorum conditionem inſpicias, hoc eſt, imperitam multitudinem (quæ res non pro illarum dignitate, ſed pro explicandi atque pronuntiandi ratione concipit) priori loco habenda ſunt. Videmus enim rudes & imperitos auditores, ſi quid acriter & vehementer dixeris, vehementer etiam commoveri; eum denique affectum, quem verbis, voce, atque vultu præferas, ſimili ratione concipere. Contra vero animadvertere licet multos Concionatores eruditione, rerum ſcientia, & ingenii acumine præſtantes, qui tamen ſi inculti, barbari, & rudes in eloquendo ſint, faſtidio auditoribus eſſe. Neque vero ſatis eſt eloqui, niſi facultas etiam recte pronuntiandi elocutioni adiuncta ſit. Multos enim videmus & rerum optimarum ſcientia, & eloquendi ratione inſignes, qui quoniam hac pronuntiandi facultate carent, contemptui habentur; præſertim ſi eis vel rauca, vel exilis, vel anguſta, vel aſpera, vel ingrata vox ſit, parumque flexibilis, & perperam rebus, quæ dicuntur, accommodata. Itaque attentius mihi harum rerum naturam conſideranti apparet, quod quemadmodum philoſophi duas materiæ formas tribuunt, alteram, quæ illi præbet eſſentiam, alteram, quæ exiſtentiam (quam ultimam rei perfectionem eſſe aſtruunt) ita ſane apparet, inventionem quidem materiæ, elocutionem vero prioris formæ, pronuntiationem autem poſterioris loco habendam eſſe. Conſtat enim rudem & indigeſtam inventionem elocutione quidem expoliri atque ornari; pronuntiatione vero veluti ſuam quamdam faciem & vultum induere, quem auditorum mentibus affigit & repræſentat. Cum autem omnibus in rebus potior forma habeatur, quam materia, quæ formam recipit, demiror Concionatorum multos, cum tantum olei atque operæ inventioni (quæ inſtar materiæ eſt) impendant, nullam fere elocutionis aut pronuntiationis rationem habere, cum ſine his formis præclara etiam inventa, facile ab imperita multitudine contemnantur.

Cum igitur, ut ad inſtitutum redeam, meus hic labor, ut feliciſſime cederet (quod vix ſperare poſſum) ad ſolam rerum inventionem pertineat (quæ, niſi accedat etiam eloquendi & pronuntiandi ratio, parum utilitatis eſſet allatura) adieci animum, ut pro ingenioli mei facultate de eloquendi quoque & pronuntiandi ratione aliquid ſcriberem; ne in hac parte adeo neceſſaria, concionatorum ſtudiis & utilitati deeſſem, fruſtraque tantum in

ſcri-

scribendis concionibus laborem insumpsissem. Divina igitur ope nixus, aliquid supra vires meas, studio magis iuvandi, quam fiducia ingenii fretus, aggressus sum. Itaque per oratoriæ artis præcepta, quæ adolescens attigeram, oculos circumducens, ea, quæ ad munus hoc cum primis necessaria esse videbantur, excerpere decrevi. Ut enim Orator a Dialectico propter eius artis cognationem multa sumit, cum finis utriusque sit, fidem dicendo facere; ita multum etiam inter concionandi & orandi munus affinitatis est, cum & concionator, quemadmodum & orator, persuadere studeat, & uterque non in scholis apud eruditos, sed in concione apud populum dicat, qui non solum rationibus evincendus, sed affectibus etiam commovendus, variisque dicendi figuris & orationis splendore alliciendus est. Ex horum igitur officina nonnulla officio nostro accommodata delibavi, quæ quantum instituta libelli huius brevitas patitur, Sanctorum Patrum exemplis illustranda curavi. Quia enim Rhetores totum hoc dicendi artificium ad civiles controversias accommodarunt, exempla quoque ad id pertinentia posuerunt, quæ parum instituto nostro conveniunt. Equidem voluissem, ut non modo exempla, sed etiam præcepta ipsa ad solam concionandi facultatem pertinerent, neque quidquam in hoc opere esset, quod Gentilium literas redoleret. Quia tamen tota hæc disciplina ex Rhetorum fontibus hausta est, qui eam ad iudiciales causas tractandas excogitarunt, fieri non potuit, quin & dicendi præcepta, & exempla, quæ ad institutum nostrum minus pertinere videbantur, huic operi admixta fuerint. Quæ tamen non prorsus otiosa erunt; quandoquidem facile ex similibus similia intelliguntur. Erit fortasse alius, cui plus otii supetat, qui quod nos primum cœpimus (ut facile est inventis quædam adiicere) multo plenius atque felicius hoc opus absolvat: & Rhetoricam ipsam, ut ita dixerim, ex omni parte Christianam nobis efficiat. Ex sacris autem literis, ac præcipue ex Prophetarum libris nonnulla exempla deprompsi. Fuerunt enim Prophetæ cælestes concionatores a Deo ad homines erudiendos, & corruptos eorum mores castigandos destinati: qui tamen sine arte artificiosissime, hoc est, eloquentissime dixerunt, utpote qui non spiritu rhetorico, sed Spiritu Sancto afflati locuti sunt. Cuius cum perfecta sint opera, eosdem quoque perfectissimo docendi atque dicendi munere donavit. Is enim, qui continet omnia, scientiam quoque habet vocis, linguasque infantium disertas facit. Cuius rei cum innumera pene proferre exempla possem, priora quindecim Hieremiæ capita pio Concionatori spectanda propono; in quibus divinus hic orator tanta vi dicendi fertur, tot figuris oratio-

orationis, tot affectibus, tot metaphoris, atque aliis id genus tropis redundat, tantaque dicendi acrimonia ardet, totque subinde personas induit, & in tot vultus atque figuras orationem flectit, ut neque Pericles, qui fulgurare & permiscere Græciam dictus est, cum hoc divino oratore ulla ratione sit comparandus. Cuius spiritum & affectum, divinæ gloriæ studio flagrantem, utinam concionatores omnes exprimere atque imitari contenderent. Simili quoque orationis impetu pluribus in locis sese Ezechiel Propheta effert; præsertim cum Iudæorum peccata corripit, & cum perfidi & ingrati animi crimen illis impingit: quod mira dicendi copia cap. XVI. facit. Idem argumentum simili magniloquentia, & verborum amplitudine, atque affectibus persequitur Moses in sublimi illo Cantico, cuius initium est: Audite cæli quæ loquor, audiat terra verba oris mei.

Quod autem præcepta, quæ scribimus, multis interdum exemplis oneramus, id quidem non temere a nobis factum est. Neque enim pueris, qui rhetorum cura & magisterio instituuntur, sed concionatoribus scribimus, quibus exempla magistri vice futura sunt, utpote quæ præcepta ipsa aptissime declarant. Cum enim hæc dicendi facultas (ut rhetoribus placet) constet arte, imitatione, & exercitatione, exempla quidem imitationis vice sunt, ad quorum normam orationem nostram formare debemus. Nos tamen hic etiam re studioso Lectori gratificari volentes, ea potissimum exempla delegimus, quæ essent gravibus referta sententiis; ut etiamsi artis exempla non essent, digna tamen essent, quæ legerentur. In quibus tamen afferendis cum nihil ex nostro adiecerimus, nonnulla tamen quæ minus necessaria videbantur subtraximus, ne nimia longitudine lectori fastidium pareremus.

Ceterum ut quem ordinem in hoc opere secuti sumus, concionator intelligat, animadvertendum est, quinque præcipuas Oratoris partes esse, nempe inventionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronuntiationem. Ex his autem partibus memoriam ab arte secernimus, quod ea natura magis, quam arte constare videatur. Hac vero parte sublata, aliarum rationem tradere instituimus. Quamvis enim hunc laborem propter elocutionis & pronuntiationis necessitatem præcipue susceperimus; tamen de reliquis duabus, nempe inventione, & dispositione ea præcepta tradere voluimus, quæ non ad civiles controversias (quod rhetores faciunt) sed ad concionandi munus commodiora videbantur. Sed prius tamen, quam hæc ipsa attingamus, de Rhetoricæ artis origine, utilitate, & necessitate, deque eius artifice

Ec-

Ecclesiaste, hoc est, de eius studiis, moribus, & officii dignitate ante omnia dicendum fuit. Cui quidem argumento primus sane liber deservit: secundus probandi atque argumentandi rationem continet: tertius amplificandi, & affectus concionandi præcepta tradit: quartus varia concionum genera, variosque concionandi modos, partiumque concionis rationem ordinemque describit: quintus elocutionem: sextus vero pronuntiandi rationem, & nonnulla ad bene dicendum documenta præbet. His igitur sex libris totum hoc dicendi artificium absolvimus.

Quamvis autem in prioribus libris ea, quæ ad inventionis rationem (quam primam inter quinque artis huius partes esse duximus) differamus, tamen quia elocutio adeo cum inventione cohæret, & connexa est, ut vix ab ea divelli possit, multa etiam, quæ ad declarationis artem pertinebant, illi adiungenda putavimus, ubi hoc ipsum rerum natura atque cognatio exigere videbatur. Hæc studiosum Concionatorem ante huius operis initium admonenda iudicavimus, ut consilii nostri rationem, quam in eo secuti sumus, planam illi faceremus.

E C-

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ
LIBER PRIMUS.

De Rhetoricæ artis origine.
CAPUT I.

SUmmus ille rerum omnium conditor & moderator Deus, qui omnia fecit in numero, pondere, & mensura, sic naturam humanam instituit, ut in ea & disciplinarum omnium, & virtutum semina animis nostris ingeneraret: quæ nos postea, partim divina ope, partim industria atque labore nostro adiuti, excoleremus, & ad suum finem perduceremus. Atque ut religionis, ceterarumque virtutum moralium officia omittamus (quarum in mentibus nostris semina cum ipsa natura orta sunt) quid tam proprium rationali creaturæ, quam ratiocinari, ac disputare, & fidem dicendo facere? Ipsa tamen ratio atque disciplina ratiocinandi atque argumentandi artem excogitavit, & varia præcepta invenit: quibus, quod naturæ instinctu atque beneficio sine doctore agimus, arte atque doctrina accuratius ageremus. Nec hoc solum in disciplinarum atque virtutum studio, sed in ceteris quoque actibus, quæ ad corporis cultum pertinent, locum habet: initio namque mundi homines, necessitate urgente atque docente, cementariorum, fabrorum, & sarcinatorum officiis fungebantur: postea tamen, studio atque diligentia, harum rerum artes inventæ sunt, quibus hæc ipsa, quæ tunc natura sola docente minus perfecte fiebant, longe perfectius & exactius fierent. Unde illa ab omnibus recepta sententia manavit, arte perfici & consummari naturam: illa enim initium peperit; hæc vero consummationem & veluti formam rebus addidit, extremamque illis manum apposuit. Quocirca verissima illa Fabii sententia putanda est, qua nihil licet esse perfectum, nisi ubi natura cura iuvetur. Cum

 igitur

igitur persuadere, & fidem contradicentibus & reluctantibus dicendo facere, & in suam sententiam adducere, rudes etiam homines natura docente faciant, ars etiam dicendi a sapientissimis hominibus excogitata est, qua id absolutius & commodius fieri posset. Cum enim hoc rudes & indocti homines imperfecte & indecore faciant, alii autem peracuto ingenio & doctrina singulari præditi, ornatissime, & appositissime, & cum quadam dignitate faciant, utrorumque dicendi rationem primi huius artis inventores diligentissime observarunt, & hac observatione bene dicendi artem excogitarunt. Nam & qui præclare a natura ad dicendum instructi sunt, & qui pessime etiam dicunt, non vulgarem huiusmodi observationibus materiam præbent. Ex illis enim virtutes, quas imitari; ex his vero vitia, quæ fugere debeamus, auditor minime stupidus colligere poterit. Unde non ineleganter disertissimus quidam concionator, iudem huius officii tyronem de ratione recte concionandi interrogantem, ad pessimum quemdam concionatorem audiendum remisit, & modum, quo ille concionabatur, diligenter annotare præcepit, nihilque prorsus eorum, quæ ille gessisset, agere consuluit: atque ita demum fieri posse, ut præclarus dicendi artifex evaderet, si omnia illius vitia studiose caveret. Hac autem ratione primi oratoriæ artis scriptores dicendi peritos & imperitos audiendo, artis præcepta invenerunt. Hoc autem ante Ciceronem eloquentiæ parentem cumulatissime præstitit Aristoteles. De quo sic idem Cicero ait: Veteres quidem scriptores artis usque a principe illo atque inventore Lysia repetitos, unum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cuiusque præcepta magna conquisita cura perspicue conscripsit, atque enodata diligenter exposuit, ac tantum inventoribus ipsis suavitate & brevitate dicendi præstitit, ut nemo illorum præcepta ex ipsorum libris cognoscat; sed omnes, qui, quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quasi ad quemdam multo commodiorem explicatorem, revertantur. Atque hic quidem ipse, & sese ipsum nobis, & eos qui ante se fuerant, in medio posuit, ut ceteros & seipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem qui profecti sunt, quamquam in maximis Philosophiæ partibus operæ plurimum consumpserunt (sicut & ipse, cuius instituta sequebatur, fecerat) tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanarunt, qui item permultum ad dicendum, si quid ars proficit, opitulati sunt. Hactenus Cicero.

Cic. lib. 2. Rhet. ve.

De Rhetoricæ artis utilitate & necessitate.

CAPUT II.

EX his autem, quæ diximus, satis liquet, eos, qui ad populum concionantur, plurimum Rhetoricæ artis adminiculo iuvari posse. Cum autem aliarum artium studia ad pleniorem sacræ Theologiæ intelligentiam necessaria esse credamus, cur non etiam bene dicendi artem ad concionandi officium felicius tractandum arripiamus? Constat enim Theologos nostros iampridem vocasse ancillas ad arcem, hoc est, philosophiam omnem, rationalem, naturalem, ac moralem ad sacræ Theologiæ obsequium & stabilimentum attulisse. Gloriatur & nostro sæculo Hieronymus Vidas poeta clarissimus, quod sordidas Gentilium poetarum musas ad Iordanem fluvium adduxerit, easque ab omni spurcitia, quam a Gentilium po-

poetis traxerunt, undis Iordanicis expurgasse, & Evangelicæ historiæ, Divorumque laudibus celebrandis consecrasse. Quæ cum ita sint, cur, quæso, Rhetoricen, hoc est, bene dicendi artem ab Aristotele scientiarum omnium antistite, ceterisque sapientissimis viris summo consilio excogitatam, multisque posterorum accessionibus auctam & locupletatam, non ad concionandi officium accommodabimus? Si enim qui in Philosophiæ & Theologiæ studiis atque disputationibus versantur, Dialecticam artem prius sibi comparant, cuius præceptis instructi, & argumentari, & argumentis respondere, & fidem dicendo facere commodius possint; non minus Rhetorica perdiscenda est, qua populo, quæ volumus, suadere possumus, hoc est, non modo ita dicere, ut vera esse, quæ dicimus, credat: sed (quod est difficilius) ut, quæ vera & honesta crediderit, exequatur. Quocirca si nemo in Philosophicis & Theologicis disputationibus cum laude versari poterit, nisi disputandi arte instructus sit: ita vix quisquam nisi vel divino spiritu afflatus (quod Prophetis & Apostolis contigit) vel felicissimo ingenio & ad dicendum apposito natus sit (quod rarissimis contigit) sine huius artis præsidio felix esse in concionando poterit: vel certe multo ornatius atque commodius munus hoc administrabit quisquis diligenti huius artis studio fuerit adiutus. Quocirca non immerito multorum conciunatorum accusanda negligentia est, qui sine huius artis præsidio ad hoc officium accinguntur. Vehementer enim indignum esse iudico, pulcherrimum hoc munus, maximeque in Ecclesia necessarium, omniumque difficillimum, absque ulla institutione & dicendi ratione tractari; cum ne artes quidem sedentariæ, nisi prævia institutione atque disciplina, exerceri commode valeant. Quod quidem in causa esse puto, ut inter tam multos concionatores, quibus templa ubique personant, vix unus aut alter inveniatur, qui apte, copiose, atque ornate dicat: multoque pauciores, qui improbos homines ad veteris vitæ pœnitentiam, & virtutis studium dicendo traducant.

Quia vero huius ego rei parum idoneus testis sum, nonnulla clarissimorum auctorum exempla in medium proferam: atque in primis gravissimi philosophorum omnium Plutarchi, qui de hac dicendi facultate in Politica sic ait: Non *Plutarc.* Rhetoricam suadendi opificem, sed adiutricem esse debemus existimare. Qua ratione illud est corrigendum Menandri: Mores dicentis sunt, qui persuadent, non oratio. Re enim vera utrumque est, quod rem efficit, mores nimirum atque oratio: nisi quisquam dicere velit, navem a gubernatore dumtaxat dirigi, non a clavo quoque; & equitem esse, qui equum in gyros verset, non etiam frænum: item civitatem quoque oratorum vita & moribus regi, non & oratione; nempe qua veluti gubernaculis ac fræno utantur, quibus maxime versatile animal homo (ut Plato inquit) tamquam e puppi regatur atque versetur. Homo certe privatus de veste atque habitu populari civitatem regere, multitudinis moribus modum facere numquam poterit, ni oratione & eloquentia præditus sit, qua una suadeat, afficiat, flectat, ducatque multitudinem. Lupum quidem aiunt auribus teneri non posse, populum autem inde maxime duci oportet. Hactenus Plutarchus. Hanc autem aptæ orationis vim atque potentiam appositissima similitudine declarat Demetrius Phalereus, *Demetr.* armis eam & ferro comparans. Quantum enim in bello valeret ferrum, tantum dicebat in Rep. valere orationem. Illic enim res geritur viribus, hic persuasione. Hinc Pyrrhus Epirotarum rex dicere solebat, plures urbes additas suo imperio oratione Cyneæ oratoris ac legati, quam suis armis; ut Valerius Max. auctor est. *Val. Max.*

I.

Fab.l.2. Sed inter has tamen insignium virorum laudes adiiciam quid de huius artis utilitate atque præstantia disertissimus Rhetorum Fabius dicat; Primum enim quorumdam orationem commemorat, qui hanc artem maledictis incessebant, deinde vero eius defensionem & insignem utilitatem & dignitatem exponit his verbis: Sequitur quæstio, an utilis Rhetorice: nam quidam vehementer in eam inuehi solent, & quod sit indignissimum, in accusationem orationis utuntur orandi viribus: eloquentiam esse quæ pœnis eripiat scelestos, cuius fraude damnentur interim boni, consilia ducantur in pejus: nec seditiones modo turbæque populares, sed bella etiam inexpiabilia excitentur. Quo nomine & Lacedæmoniorum civitate expulsam fuisse aiunt, & Athenis quoque (ubi auctor movere affectus vetabatur) quasi recisam orandi potestatem. Huic igitur calumniæ sic Fabius respondet: Hoc sane modo, inquit, nec duces erunt utiles, nec magistratus, nec medicina, nec denique ipsa sapientia: cum in his, qui Philosophorum nomine male utuntur, gravissima nonnumquam flagitia deprehensa sint. Cibos aspernemur, attulerunt sæpe valetudinis causas: nunquam tecta subeamus, super habitantes aliquando procumbunt: non fabricetur militi gladius, potest uti eodem ferro latro. Quis nescit ignes, aquas, sine quibus nulla sit vita, & (ne terrenis immorer) Solem, Lunamque, præcipua siderum, aliquando etiam nocere? Nonne perterritos militum animos frequenter a metu revocat oratio? & tot pugnandi pericula ineuntibus laudem vita potiorem esse persuadet? Nec vero Lacedæmonii, aut Athenienses me magis moverint, quam populus Romanus, apud quem summa semper oratoribus dignitas fuit. Equidem nec urbium conditores reor aliter effecturos fuisse, ut vaga illa multitudo coiret in populos, nisi docta voce commota: nec legum repertores sine summa vi orandi consequutos, ut se ipsi homines ad servitutem iuris astringerent. Quin ipsa vitæ præcepta, etiamsi natura sunt honesta, plus tamen ad formandas mentes valent, quoties pulchritudinem rerum claritas orationis illuminat. Quare etiamsi in utramque partem valent arma facundiæ, non tamen est æquum id haberi malum, quo bene uti licet. Verum hæc apud eos forsitan quærantur, qui summam Rhetorices ad persuadendi vim retulerunt. Si vero est bene dicendi scientia (quem nos finem sequimur) ut sit orator in primis vir bonus, utilem certe esse eam confitendum est. Et hercle Deus ille princeps, parens rerum, fabricatorque mundi, nullo magis hominem separavit a ceteris, quæ quidem mortalia essent, animalibus, quam dicendi facultate. Nam corpora quidem magnitudine, viribus, firmitate, patientia, velocitate præstantiora in illis mutis videmus, eadem minus egere acquisitæ extrinsecus opis. Nam & ingredi citius, & pasci, & tranare aquas, citra docentem natura ipsa sciunt. Et pleraque contra frigus ex suo corpore vestiuntur, & arma his ingenita quædam, & ex obvio fere victus, circa quæ omnia multus hominibus labor est. Rationem igitur nobis præcipuam dedit, eiusque nos socios esse cum Diis immortalibus voluit. Sed ipsa ratio neque tam nos iuvaret, neque tam esset in nobis manifesta, nisi, quæ concepissemus mente, promere etiam loquendo possemus: quod magis deesse ceteris animalibus, quam intellectum & cogitationem quamdam videmus. Nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educare fœtus, & excludere, quin etiam reponere in hiemem alimenta, & opera quadam nobis inimitabilia (qualia sunt cerarum, ac mellis) efficere, nonnullius fortasse rationis est: sed quia carent sermone quæ id faciunt, muta atque irrationabilia vocantur. De-

nique

nique homines, quibus negata vox est, quantulum adiuvat animus ille cælestis? Quare si nihil a Diis oratione melius accipimus, quid tam dignum esse cultu ac labore ducamus, aut in quo malimus præstare hominibus, quam quo ipsi homines ceteris animalibus præstent; nonne pulchrum vel hoc ipsum est, ex communi intellectu verbisque, quibus utantur omnes, tantum assequi laudis & gloriæ, ut non loqui & orare, sed, quod pericli contigit, fulgurare, ac tonare videaris? Hactenus Fab.

Quod si quis hæc testimonia, quoniam Ethnicorum hominum sunt, parvi facienda putet, in Ecclesiæ columnas & clarissima mundi lumina, nempe sanctissimos Doctores Latinos pariter & Græcos oculos coniiciat, videbitque nullam in eorum scriptis eloquentiæ partem defuisse. Qua de re Ioannes Ang. Episcopus Cicestrensis in Ecclesiasticæ historiæ præfatione, quam is modo latinam fecit, sic ait: Quid de veterum Græcorum scriptis statuemus, qui & acute ad veritatis disquisitionem & copiose ad mentes hominis flectendas sacra Dei eloquia explicaverunt? Nemo enim opinor est adeo a ratione aversus, qui non illis summam eloquentiam tribuat. Quis enim Chrysostomo, vel verbis disertior, vel crebrior sententiis, vel numeris & tota orationis circumscriptione iunctior? Aureum flumen Aristotelem olim fudisse dixit Tullius: nos vero Chrysostomum ex aureo ore aureum & divinum orationis flumen fundere merito dicamus. Cuius verba adeo propria, leniterque fluentia, ut nihil nitidius dulciusve: cuius sententiæ adeo sapientes, ut divinitus ad eum delatæ, non humana indole inventæ videantur: cuius structura verborum sic conclusa, ut non longo anfractu, qui parit obscuritatem, sed ambitu circumscriptæ terminato incedat. Nihil in eo, quod non præstantis eloquentiæ tanquam effigiem repræsentet. Quod si ita aliena lingua loqueretur, ut loquitur sua (quod vel vix, immo ne vix quidem fieri potest) tum ut iam paucis, ita tum plerisque omnibus eius diserta oratio excitaret admirationem. Quis Basilio magno in polienda oratione exquisitior, in amplificanda uberior, in toto dicendi artificio limatior? Cum deterret a vitiis, nemo commotior: cum ad virtutem incitat, nemo ardentior: cum res ob oculos ponit, nemo, ut ita dicam, pictior. In eo & nervi sunt ad convincendum, & mira ad leniendum suavitas. In quamcunque partem orationem ita facile torquet, ut in rebus gravioribus altius in dicendo se tollat, & incitatius feratur, in tenuioribus leniter & placide fluat, & nonnihil de contentione remittat. Quem sane quidam vir eruditus non veritus est Christianum Demosthenem appellare. Quid Gregorium Nazianzenum hoc loco commemorem? quis aliquando pungit acutius, quis orationem artius colligat? Quem in oratione soluta Thucydidis imitatorem, in carmine Homeri æmulum rectissime dixeris. Nam in oratione brevis & compressus est. Verborum numerum (sic Tullius de Thucydide) sententiarum numero consequitur. Non vagum in eo rationis genus, sed constrictum numeris, non longius excurrens, sed brevi circuitu definitum apparet. Carmen plenum & grande fundit, sententiis Christi locuples, verbis Homeri disertum. Quare sive solutum orationis genus & liberum, sive (ut Poetarum mos est) numeris paulo astrictius sequitur, semper magnus, semper in dicendo excellens videtur. Qua vero is aviditate studiis eloquentiæ operam dederit, ipse in oratione funebri super Cæsarii fratris obitu explicat, cum illum ait Philosophiæ perdiscendæ gratia Alexandriam petivisse; se vero (ut eius verbis utar) oratoriæ artis amore inflammatum, in Palæstinæ academiis tum florentissimis pedem fixisse. In cuius artis studio tantum profecit, ut Lybanius Sophista clarissimus ea tempestate eius artis professor, a discipulis rogatus, quis illi dignus videretur, qui eius cathedram post mortem susciperet, Gregorius, inquit, ille, nisi Christianus

Io. Ang.

Gregor. Nazian.

nus esset. Erat enim idolorum cultor Lybanius. Hæc de Græcis scriptoribus.

Ex Latinis vero primum Hieronymum proferamus in medium, cuius tanta fuit in scribendo facultas, ut omnes prope eloquentiæ numeros expleverit. Quando in aciem cum hæreticos prodit, nemo pugnacior, aut qui plus habeat lacerturum; quando respondet obtrectatoribus, nemo fervidior, nemo acrior: quando res gestas narrat, nemo elegantior; quando funebrem orationem instituit, nemo ad consolandum aptior, ad laudandum copiosior: quando familiariter cum amicis & necessariis per literas colloquitur, nemo suavior, nemo comptior. Mirum est videre, quo pacto in tota oratione, paria paribus, contraria relata contrariis, iam verba duplicata, iam iterata, iam breviter commutata, sententias perpulchre illuminent. Aut igitur pellatur Hieronymus, aut laudetur a Christianis eloquentia; ita tamen, ut inde nos non nobis ipsis falsas gloriæ umbras, quæ de repente evanescunt, aucupati, sed ad Ecclesiæ exædificationem, & ad veram Dei gloriam, cui omnis honos decusque impertiendum est, eam perpetuo retulisse videamur. Hæc omnia ex Ioanne Angelo. Divo autem Hieronymo beatissimus Martyr Cyprianus merito copulandus est: cuius eloquentiam his verbis Lactantius Firmianus commendat. Unus igitur præcipuus & clarus extitit Cyprianus, quoniam & magnam sibi gloriam ex artis oratoriæ professione quæsierat, & admodum multa conscripsit in suo genere miranda. Erat enim ingenio facili, copioso, suavi, & (quæ sermonis maxima est virtus) aperto, ut discernere nequeas, utrumne ornatior in eloquendo, an facilior in explicando, an potentior in persuadendo fuerit. Hactenus Lactantius. Eiusdem vero Lactantii eloquentiam D. Hierony. unice miratur, ipsumque Tullianæ eloquentiæ flumen appellat. Qui initio statim Divinarum institutionum his verbis eloquentiæ facultatem commendat. Multum, inquit, nobis exercitatio illa fictarum litium contulit, ut nunc maiori copia & facultate dicendi causam veritatis perroremus; quæ, licet possit sine eloquentia defendi, ut est a multis sæpe defensa, tamen claritate ac nitore sermonis illustranda, & quodammodo disserenda est, ut potentius in animos influat, & vi sua, & instructa religione, & luce orationis ornata.

Lactant. lib 5. Divin. instit.

I I.

Sed ne quis nos exemplis solum sanctissimorum Patrum, non etiam ipsorum testimoniis eloquentiæ causam agere putet, unum Augustinum in medium proferam, qui 4. de Doctrina Christiana lib. non solum præcepta multa, quæ ad hanc artem pertinerent, tradidit, eaque multis exemplis illustravit, sed eam quoque commendat his verbis: Cum per artem Rhetoricam & vera suadeantur & falsa, quis audeat dicere, adversus mendacium in defensoribus suis inermem debere consistere veritatem: ut videlicet illi, qui res falsas persuadere conantur, noverint auditorem vel benevolum, vel intentum, vel docilem proœmio facere, isti autem non noverint? illi falsa breviter, aperte, verisimiliter; & isti vera sic narrent, ut audire tædeat, intelligere non pateat, credere postremo non libeat? illi fallacibus argumentis veritatem oppugnent, asserant falsitatem, isti nec vera defendere, nec falsa audeant refutare? Illi animos audientium in errorem moventes impellentesque dicendo terreant, contristent, exhilarent, exhortentur ardenter; isti pro veritate lenti frigidique dormitent? Quis ita desipiat, ut hoc sapiat? Cum ergo sit in medio posita facultas eloquii, quæ ad persuadenda seu prava, seu recta valeat plurimum, cur non bonorum studio comparatur, ut militet veritati, si eam mali,

li, ad obtinendas perversas vanasque causas, in usus iniquitatis & erroris usurpant? Sed quæcumque sunt de hac re observationes atque præcepta (unde sit illa, quæ facundia vel eloquentia nominatur) seposito ad hoc congruo temporis spatio, apta & convenienti ætate discenda sunt eis, qui hoc celeriter possunt: nam & ipsos Romanæ eloquentiæ principes non piguit dicere, quod hanc artem, nisi quis cito possit, numquam possit omnino perdiscere. Hactenus August. Cuius tam illustri testimonio non solum novam hanc consilii mei rationem tueri potero, sed gratiam quoque apud huius officii studiosos inire (apud eos præsertim, qui variis occupationibus districti sunt) quod eos duplici molestia liberaverim: altera, evolvendi varia & perplexa Rhetorum præcepta, quæ illi magnis voluminibus tradiderunt; altera, eligendi ea potissimum, quæ instituto nostro essent accommodata, cum plurima illi ad civiles controversias in foro & iudicio tractandas excogitaverint, quæ ad nos minime pertinent.

I I I.

Si quis autem artis observationem impedimento esse dicat, quominus ex animo atque impetu divini spiritus concitati dicere videamur; huic ego respondeo, quod, quemadmodum qui Latinam linguam ex Grammaticæ præceptis addiscit, cum primum loqui aut scribere incipit, mentem quidem ad artis leges & præcepta coniicit ne quid contra ea faciat; ubi vero longo usu atque exercitatione recte loquendi rationem assequutus est, iam tum non, ut ante, præcepta consulit, sed, sola loquendi consuetudine ductus, ex arte quidem, sed sine arte perfecte & inoffense loquitur: ita hæc oratoriæ artis præcepta initio ardorem atque fervorem spiritus nonnihil refrigerabunt; ubi tamen ars dicendi consuetudine in naturam quodammodo versa est, egregii artifices sic ex arte dicunt, quasi sola naturæ vi instructi dicerent. Habitus enim ille multa exercitatione confirmatus (quem Philosophi non multiplicem, sed simplicem qualitatem esse dicunt) sic in naturam vertitur, ut a natura ipsa inditus, non aliunde ascitus esse videatur. An quisquam credat D. Chrysost. Basilio, eiusque fratri Gregorio Nyssæno, & Cypriano (qui omnes & eloquentissimi fuerunt, & artificiosissime dixerunt) impedimento artem fuisse, quominus flagrantissimo studio atque affectu Dei causam agerent, & homines ab improbitate ad iustitiam revocarent. *5 imit.*

Ceterum, ne nihil sit in hac parte, cui oratio nostra non occurrat, illi quoque respondendum est, qui hoc præcipue nomine eloquentiæ studia negligunt, quod Divum Hieronymum sciant diris plagis vapulasse, quod Ciceronianus esset, non Christianus. Quamvis autem idem D. Hieronymus ad Rufinum scribens hoc fuisse somnium dicat, merito tamen illum vapulasse confitemur, non quod Ciceronianus esset, sed quod ita se Ciceronis studio addixisset, ut sacrarum litterarum studium (quod incultus illi sermo horrorem pareret) prorsus negligeret. Quam multa enim sunt in vita necessaria, quorum tamen immodicus usus noxius est? Quid enim magis ad vitam tuendam quam cibus, & potus, & vitalis calor, & sanguis? Nihil tamen horum est, quod, ubi modum excessit, non vel perniciem, vel mortem afferat. Sic etiam & divitias & honores appetere moderate licet: quorum tamen immodicus amor, cum eo usque hominem perducit, ut divinas leges earum causa violare non vereatur, nocentissimus est. Ad hunc ergo modum sic aliquem Ciceronis lectioni incumbere, ut sacrarum litterarum studia negligat, quis non merito obiurgandum putet? Iure ergo D. Hieronymus hoc nomine vapulavit. Quod vero nonnulli

adver-

adversus eloquentiam illud Apostoli afferunt, quod is non in sapientia verbi, hoc est, nequaquam humanæ eloquentiæ aut philosophiæ disciplinis instructus annunciaverit Christum, idem huic accusationi respondet, cum protinus subdit, ne evacuetur crux Christi; summa enim crucis Christi gloria extitit, quod rudium piscatorum opera atque doctrina (qui nullis terrenæ sapientiæ disciplinis instructi erant) diaboli aras everterit, Imperatorum potentiam atque sævitiam fregerit, & mundum imperio suo subiugaverit. Ne igitur hæc tanta gloria aliqua ex parte obscuraretur, non debuit utique Christi fides insignium philosophorum, aut clarissimorum oratorum facundia propagari, ne hoc tantum opus magis terrenæ sapientiæ, quam omnipotentis Dei & Crucis virtuti adscriberetur. Iam vero quod quidam dicunt, infelices nostri sæculi hæreticos solius eloquentiæ armis Catholicam fidem impugnasse, hoc plane argumentum pro nobis est. Si enim tanta eloquentiæ vis est, ut impudentissima mendacia honestare dicendo possit, quanto magis verissima atque sanctissima catholicæ fidei dogmata eadem dicendi vis tueri, & fraudes atque impietatem hæreticorum detegere poterit; cum præsertim illi ea mente sint, ut omnia, quæ rudi atque impolita oratione adversus illorum blasphemias scribuntur, exsibilent, rideant, & ne lectione quidem digna putent. Hac enim de causa eloquentiæ studia negligere perinde est, ac si quis ferreis globis sulphureo pulvere iactis, uti nos minime debere sentiret, quod his armis Turcarum Rex magnã Christiani orbis partem sub imperium atque ditionem suam subiunxerit. Hac enim de causa multo magis nobis eisdem adversus illum armis (quæ tantum habeant virium) pugnare debere certum est. Hæc de huius artis commendatione præmonenda esse duximus, partim ut quorumdam obtrectationibus responderemus, partim etiam ut pius Ecclesiastes maiori se studio & alacritate huic disciplinæ traderet; quæ tantum illi opus ad munus suum feliciter exequendum præbere poterit. Nunc quoniam de artis commendatione satis dictum est, de artifice ipso, nempe Ecclesiaste, de eius studiis, moribus, & officii dignitate atque facultate pauca prius tradenda sunt, priusquam ad singularia artis præcepta veniamus.

De concionandi officio, & insigni eius dignitate.

CAPUT III.

UT autem Ecclesiastes ex his nostris lucubrationibus, atque adeo ex toto concionandi munere sibi aliisque salutaris esse queat, visum est, ante huius operis initium, documenta quædam præscribere, quæ huius officii candidatis non parum utilitatis allatura sint. Inter ea vero illud primum & omnium maximum sit, ut Ecclesiastes ante omnia, huius officii dignitatem & maiestatem penitus exploratam atque perspectam habeat. Ea vero primum intelligi poterit ex eorum dignitate, quibus hoc officium a Deo demandatum fuit: qui sanctissimi Prophetæ, ac deinde Apostoli Prophetarum filii extitere. Sed multo mirabilius est, quod idem Ipse Prophetarum & Apostolorum Dominus in mundum venire, & per se munus hoc obire dignatus sit. Multifarie enim, multisque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis,
Hebr. 1. novissime diebus istis locutus est nobis in filio, quem constituit hæredem universorum, per quem fecit & sæcula. Hinc ipse de se filius ait; Ego in hoc natus

tus sum, & ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati. Et *Io. 19.*
apud Esaiam; Et erunt, inquit, oculi tui videntes præceptorem tuum, & aures *Esai 30.*
tuæ audient vocem post tergum monentis: hæc est via, ambulate in ea. Et apud
Ioelem: Et filii, inquit, Sion, lætamini in Domino Deo vestro, quia dedit
vobis doctorem iustitiæ. Ex quibus locis, aliisque, quæ longum esset recen- *Ioel. 2.*
sere, aperte liquet, quanta huius officii dignitas sit: quando eius ministrum
& principem, ipsum Dei Filium, Verbum & Sapientiam Patris extitisse
confitemur. Cui deinde Apostoli successerunt, qui primitias Spiritus acci-
pientes, Ecclesiam doctrina sua fundaverunt. Horum enim est illa vox: Pro
Christo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos. Nec ministro- *2. Cor. 5.*
rum modo dignitas, sed ministerii quoque finis, eius dignitatem aperte de-
clarat. Finis autem est, divinæ maiestatis gloria, & pereuntium animarum
salus, quas Evangelicus concionator ex teterrimi draconia faucibus ereptas,
ad sempiternæ felicitatis pascua transmittit; & id perficere studet quod Chri-
sti Domini mors & sanguis operatus est. Neque hoc ingens beneficium in u-
num aut alterum hominem, sed in omnes, ad quos vox eius pervenerit, con-
ferre nititur. Itaque si ex fine rei dignitatem, ut par est, metiamur, nihil
hoc fine maius, aut sublimius excogitari potest; ut illud etiam adiungam, quod
in omnium ore versatur; nempe, bonum quanto communius, tanto esse divi-
nius. At concionum fructus & utilitas ad omnes homines quam latissime patet.

Certat autem cum officii dignitate magnitudo meriti. Sic enim spiritua-
lium rerum naturam conditor instituit, ut quæ essent dignissima & honestissi-
ma, parem cum dignitate utilitatem & meritum haberent, si non in hac vita,
certe in altera; quod in hoc officio videre licet, in quo discernere nequeas,
maior ne utilitas, an dignitas sit: quod passim sacræ literæ testantur. Hinc
Iacob. Apost. Qui converterit, inquit, peccatorem ab errore viæ suæ, sal-
vabit animam eius a morte, & operit multitudinem peccatorum. Et Domi- *Iacob 5.*
nus in Evangelio: Qui fecerit, inquit, & docuerit, hic magnus vocabitur in
regno cælorum. Et Daniel Propheta: Qui, inquit, docti fuerint, fulgebunt *Matth. 5.*
quasi splendor firmamenti; & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in *Dan. 12.*
perpetuas æternitates. Hac vero de causa, eos Dominus sal terræ, lucem
mundi, lucernam super candelabrum, & civitatem supra montem positam ap- *Matth. 5.*
pellat. Denique ea est meriti & dignitatis magnitudo, huic ministerio a Do-
mino proposita, ut quemadmodum Virginibus atque Martyribus aureola quæ-
dam (ut appellant) in cælis reposita est (quæ in illis incorruptæ carnis viro-
rem, in his vero invictæ virtutis constantiam singulari quadam gloria remu-
nerat) ita Doctoribus similis aureola & corona in cælo parata est; propterea
quod non modo ipsi virtutis & iustitiæ propositum tenuerunt, sed alios etiam
ad simile virtutis studium doctrinæ suæ ministerio excitarunt: quæ res inter
clarissimas Præcursoris Domini laudes numeratur; quod videlicet multos fi-
liorum Israel ad Dominum esset doctrina sua pertracturus. *Luc. 1.*

De huius muneris difficultate.

CAPUT IV.

VErum, cum ita natura comparatum sit, ut nihil in rebus sublime at-
que magnificum sit, quod non etiam sit arduum atque difficile; tantum
certe in hoc munere (si utiliter & recte tractari debeat) difficulta-
tis, quantum dignitatis & utilitatis est. Cum enim præcipuum con-
cionatoris officium sit, non modo pios doctrinæ pabulo sustentare, sed impro-

bos etiam a ſceleribus & improbitate revocare; & non modo currentibus calcar addere, ſed ad curſum iacentes atque dormientes incitare; atque poſtremo non modo viventes in vita gratiæ doctrinæ miniſterio conſervare, ſed mortuos etiam in peccato eodem miniſterio ad novam vitam traducere; quid hoc ſtudio & conatu difficilius? Pugnat enim adverſus hoc collapſæ naturæ vis & potentia, quæ communis peccati tabe infecta, proclivis in vitia eſt. Pugnat depravata, ne dicam inveterata, multorum conſuetudo; cuius tanta vis eſt, ut
Seneca in Epiſt. Seneca dicat: Ne univerſa quidem Philoſophia, etiam ſi in hoc omnes vires ſuas advocet, duram iam & veterem ab animo extrahet peſtem. Quid hic mundum in maligno poſitum commemorem? Quid ſceleratorum hominum, inter quos neceſſario vivendum eſt, contubernia, exempla, conſilia, iniurias, contumelias, fraudes, & ſubdolas adulationes referam? Quid antiqui ſerpentis vires, aſtus, inſidias, variaſque nocendi artes atque tentationes oratione recenſeam? An non ſatis conſtat verum eſſe, quod in libro Iob ſcriptum eſt: Obſtetricante manu eius (nempe Dei) eductus eſt coluber tortuoſus? Quæ
Iob 28. enim alia niſi omnipotentis Dei manus, ad tortuoſum hunc colubrum (qui caudæ ſuæ voluminibus improborum animas ſtringit) foris protrudendum, ſufficiens eſſe valeat? Dum enim fortis armatus cuſtodit atrium ſuum, niſi fortior illo ſuperveniat, qui arma eius auferat, & ſpolia diſtribuat; dictu mirum
Luc. 11. eſt, quanta pace atrium ſuum cuſtodiat, & vinctos ſuos retineat; ita enim omnes ſenſus atque aditus, per quos lumen aliquod illis affulgere poſſit, claudit & obſtruit, ut mirabili quadam & abſtruſa ratione videntes non videant, & audientes non audiant, nec intelligant. Neque vero exiguo nobis impedimento eſt utriuſque fortunæ ſive adverſæ, ſive ſecundæ conditio. Dum enim illa vehementer premit, nihil audiunt homines, niſi quod illorum inopiam & laborem levare poſſit: quod filiis Iſrael in Ægypto oppreſſis evenit, qui Moyſis verba ex ore Domini, propter operum quibus premebantur anguſtiam, audire noluerunt. Ubi vero ſecundæ fortunæ aura ſpirare, & ad votum omnia fluere incipiunt, ſic humani cordis anguſtia ſucceſſibus impletur & intumeſcit, ut ad omnia fere alia obſurdeſcat. Quam rem D. Auguſt. & experimento didicit, & his verbis expoſuit. Ego cum amatores ſæculi huius intueor, neſcio quomodo poſſit eſſe ad eorum animos ſanandos opportuna prædicatio: quando enim res huius mundi velut proſperas habent, faſtu ſuo reſpuunt ſalubres monitiones, & quaſi anilem reputant cantilenam; quando autem adverſis anguntur, magis conantur evadere unde ad præſens anguntur, quam capere, unde curentur. Sed ut multa brevi oratione complectar, tam ingens & arduum opus eſt, hominem a peccati ſervitute ad Dei obſequium revocare, ut D. Greg. dicat: Si inviſibilia penſamus, nimirum conſtat, quia maius eſt miraculum prædicatio-
Gregor. nis & orationis ſolatio, peccatorem convertere, quam mortuum carne ſuſcitare. His igitur argumentis intelligere Eccleſiaſtes facile poterit, quam ingens provincia ſibi demandata, quantumque onus humeris eius impoſitum ſit; quantoque ſtudio contendere debeat, non modo, ut parem huic difficultati animum ſtudiumque adhibeat, ſed ut multo magis, qua ſe erga Deum pietate, reverentia, animique ſubmiſſione gerere debeat; ut divina bonitas & providentia, quæ fere inferiorum cauſarum miniſterio cuncta operatur, eo tamquam idoneo inſtrumento, ad hoc tantum opus uti velit. Hinc etiam intelliget, ſi non ſuam, ſed Domini ſui gloriam, & animarum ſalutem quærit, quanto magis negotium hoc orationibus, quam ſermonibus; lacrymis, quam literis; lamentis, quam verbis; & virtutum exemplis, quam rhetorum præceptis urgere debeat.

DE

De puritate & rectitudine intentionis in Ecclesiaste.

CAPUT V.

ALia quoque non minor fortasse in hoc opere difficultas est, quæ non minus cælesti ope indiget: nempe intentionis puritas & rectitudo, quam Ecclesiastes in huius muneris functione retinere debet; hoc est, ut sui suorumque commodorum, atque honoris oblitus, in solam Domini sui gloriam, & animarum salutem tota mente defixus sit; illam solam intueatur, illam captet, illam cogitet, illam semper ob oculos habeat, nec umquam ab illa ad se mentem convertat. Indignissimum enim est, cum de summi conditoris gloria, & sempiterna animarum sive vita, sive morte agitur, ut homo tantarum rerum momenta negligens, solam gloriolæ suæ rationem habeat, magisque hanc inanem rumusculi popularis auram periclitari (si minus auditoribus grata sit eius oratio) quam Dei gloriam, & animarum salutem sentiat. Quis vero adeo sui amans, & Dei negligens erit, quem huius tantæ perversitatis & divini contemptus non pudeat, si forte hanc affectum suorum pravitatem in pectore suo animadvertit? Armenia clarissima femina (ut Franciscus Senensis memorat) cum a Cyri convivio domum rediens, Cyri pulchritudinem cunctis laudantibus, interrogata a viro fuisset, quid de Cyri dignitate sentiret, respondit: A te, mi vir, oculos numquam deflexi: itaque qualis alieni viri forma sit, prorsus ignoro. Si igitur femina hæc nefas esse putabat, in alium, quamvis regem, forma præstantem, oculos coniicere, quanto detestabilius erit, cum de Dei gloria, & summa hominum felicitate agitur, hac prorsus neglecta, de sola gloriola sua (quæ umbra citius evanescit) solicitum esse? Cum Eliseus Propheta 4. Reg. 4.
puero suo, quem cum baculo ad mortuum puerum mittebat, præcepisset, ut accinctis lumbis, quanta posset celeritate accurreret, nec illi resalutandi, aut respondendi occursantibus & salutantibus facultatem tribuisset; quid aliud quæso innuere voluit, quam eos, quibus hæc a Domino cura demandata est, ut mortuas in peccato animas, divinæ severitatis & iudicii baculo ante oculos posito, ad iustitiæ viam revocent, adeo in hoc tam præclarum & ingens munus intentos esse debere, ut omnium aliarum rerum vel necessariarum obliti, hoc unum agant, hoc unum cogitent, in hoc unum dies noctesque intenti sint, nec ullius terrenæ rei commercio ab hoc studio avocentur; quo videlicet muneris amplitudini, par quoque ministri cura & diligentia respondeat. Si enim pater aliquis, eniten- Simil.
ti filiæ & ob difficultatem partus periclitanti ad medicum accersendum properaret, num is hoc tempore populares ludos, aut similia ludicra spectare, aut ad ea animum advertere posset? Cum igitur officii nostri sit, non periclitantia hominum corpora, sed animas pretioso Christi sanguine redemptas, ab ipsis æternæ mortis faucibus eripere, & immortali vitæ reddere; quid esse magis præposterum atque detestandum potest, quam hoc tanto munere fungentem ad inanissimæ gloriæ suæ fumum oculos convertere?

Ceterum, quamvis hoc adeo damnabile sit, ut vix ullis verbis tantæ rei indignitas amplificari possit; difficillimum tamen est, in hanc foveam non incidere. Hæc enim intentionis puritas (quam ab Ecclesiaste requirimus) potentissimum intra præcordia nostra hostem sibi adversantem,

videlicet honoris & propriæ excellentiæ appetitum habet: qui in plerisque hominibus adeo vehemens est, ut insitus a natura vitæ amor, & carnalis commercii cupiditas (quam Theologi inter ceteros corruptæ naturæ affectus dominari dicunt) ac ceteræ deinde cupiditates huic honoris & gloriæ appetitioni cedant. Quam multos enim quotidie cernimus, vitam (qua nihil in rebus humanis homini charius est) in summum discrimen adducere; immo & mortem oppetere, ne ullam honoris iacturam patiantur? Quam multos, qui illibatum carnis pudorem, non tam divini timoris, quam humani dedecoris metu conservant? Nec vero multis, ad huius affectus vim atque tyrannidem explicandam opus est. Res gestas omnium temporum homo sibi ante oculos ponat, omnes orbis terrarum vastationes consideret, & quæ bella Alexander Magnus, Iulius Cæsar, ceterique Romanorum, aliarumque nationum Reges & Imperatores susceperint, & quotidianas item hominum pugnas inspiciat; facileque deprehendet, omnes fere has flammas ab huius cupiditatis igne excitatas. Quod si parum externis testimoniis credit, seipsum introspiciat, affectus suos scrutetur; & quantam vim hic morbus habeat, facile deprehendet. Hæc autem generis humani tabes intentionis puritatem, quam ad hoc munus integre obeundum requiri diximus, magnopere inficit. Hic enim affectus tanto est vehementior, quanto est honor & gloria maior, & ad plures permanat. At eximii concionatoris gloria, non modo eius civitatis, in qua degit, finibus continetur, sed ad exteras etiam nationes & regna pervadit. Sic audimus, Romæ, aut Mediolani esse concionatorem quendam præstantissimum, qui plurimum dicendi facultate ceteros antecellat. Neque vero hæc corporis virium & fortitudinis fama est, qua a multis etiam brutis longe superamur, nec divitiarum & formæ gloria, quæ fluxa & fragilis est; sed ingenii, dexteritatis, eloquentiæ, liberalis eruditionis, atque adeo probitatis, quæ in egregii concionatoris oratione elucere debet. Quæ quidem gloria quanto dignior atque præstantior, tanto cupiditas nostra gloriæ avida ardentius in eam rapitur & concitatur. Quid vero de metu ignominiæ dicam, qui initio dicendi ita quorundam mentes obsidet, ut corporis etiam membra solvantur, & tremant genua dicturis, nec ulla ratione hunc a se metum excutere possint? Unde autem hic adeo impotens affectus, nisi ex ignominiæ metu & periculo, qui tunc dicturis impendet, proficiscitur? Unde vero ingens hic metus ignominiæ, nisi ex immodica gloriæ cupiditate nascitur? His igitur duobus affectibus occupata & oppleta mens, quem in animo locum relinquet, ut in unam Dei gloriam, & animarum salutem, omni mente & studio, spretis omnibus aliis, defixus sit? Liquet igitur ex his, quam non sit facile, hanc intentionis puritatem in hoc munere obeundo retinere, nisi illam concionator a Deo multis lacrymis, multaque vi precum, & virtutum meritis tanquam rarum aliquod & singulare eius donum impetrare contendat. Et ne si hoc quidem studiose ac diligenter fecerit, ab huius labis periculo se prorsus immunem credat: semper enim in hac parte suspectus sibi esse debebit. Ut enim sapienter D. Gregor. ait, sæpe mens sibi mentitur, & fingit de bono opere amare, quod non amat, de mundi autem gloria non amare, quod amat. Huius autem intentionis periculum idem vir sanctus illa beati Iob verba explanans, Si simplex fuero, hoc ipsum ignorabit anima mea, exponit his verbis: Sed sunt nonnulla, quæ sciri a nobis facile nequeunt, etiam cum geruntur. Sæpe officium prædicationis assumimus, ut per hoc fraternæ

Greg. in Pastor.

Iob. 9.

ternæ utilitati serviamus; sed nisi placeamus illi, cui loquimur, nequaquam libenter accipitur, quod prædicamus. Cumque placere mens utiliter studet, ad amorem laudis propriæ defluit turpiter; & quæ a captivitate vitiorum alios curabat eruere, ipsa suis favoribus incipit captiva servire. Quasi latrunculus quippe est appetitus laudis humanæ, qui recto itinere gradientibus ex latere iungitur, ut ex occultis educto gladio gradientium vita trucidetur; cumque propositæ utilitatis intentio ad studia privata deducitur, horrendo modo unum idemque opus culpa peragit, quod virtus inchoavit. Sæpe & ab ipsis exordiis aliud cogitatio expetit, aliud actio ostendit. Hactenus Gregorius. Hoc autem periculum concionatores multi, ac præsertim iuniores adeo non cavent, ut nec etiam agnoscant. Sicut enim in quibusdam regionibus deforme ebrietatis vitium, nec vitium aut dedecus esse putatur, propterea quod prava hominum consuetudo huic vitio horrorem detraxerit; ita multis concionatorum adeo familiaris & innata hæc vanitas est, ut vix eam advertant, & nec inter peccata quidem numerent. At qui divino timore acti, se ipsos & interiora sua omnia diligenti examine scrutantur, seque ex omni parte circumspiciunt, vehementer sibi ab hoc periculo timent. Fuit olim mihi arctissima familiaritate coniunctus concionator quidam, vir pius, qui (ut ipse narravit) cum primum concionandi munus aggressus est, parum vanitatis huius periculum aliorum more prævidebat. At ubi processu temporis oculos magis aperuit, & ea, quæ ante diximus, cum animo suo reputavit, adeo perterrefactus fuit, ut concionandi munus omnino relinquere destinaverit, & multo etiam tempore ab eo munere destiterit. Ubi vero ad illud, parendi necessitate coactus rediit, multis se rationibus, multisque precibus adversus communem hunc concionatorum hostem munire studiosissime curabat. Hæc a me paucis dicta sunt, quæ multis plane dici debuerunt, ut occultissimi huius periculi, reique omnium maxime ad hoc munus exequendum necessariæ, divini verbi ministros admonerem. Cum enim in iis, quæ ad finem aliquem ordinantur, ratio omnis ex fine petenda sit, efficitur plane, ut fine perperam constituto, omnia ordine, ratione, & merito destituantur. Simil.

De probitate & moribus concionatoris.

CAPUT VI.

IAm nunc quid ex iis, quæ dicta sunt, sequatur, expendere incipiamus. Primum si ea officii dignitas & maiestas est, ut ipsum Dei filium principem & autorem habeat, pro eoque Ecclesiastes legatione fungatur in terris, qualis eius puritas & integritas futura est, qui huic tanto muneri destinatur? Neque enim natura rerum patitur, ut in tantæ dignitatis splendore vita sordeat; sed illud exigit, ut cum ministerii dignitate, vitæ puritas & integritas certet. Hinc cum Dominus Hieremiam Prophetam, ad depravatos populi sui mores castigandos mitteret, in matris etiam utero delitescentem, nec dum in lucem editum, Spiritu Sancto replevit. Isaiæ vero labia, Cherubini ad ipsum volantis ministerio, cælestique igne ex altari Dei sumpto, ab omni pollutionis & peccati labe purgavit, quo idoneus minister esset, per quem puritatis autor scelerati & rebellis populi crimina obiurgaret. Quid Apostolos memorem,

quos

quos tanta Spiritus Sancti gratia in die Pentecostes Dominus replevit, ut idoneos Evangelicæ doctrinæ magistros efficeret? Quid, Paulum referam, quem non modo eodem spiritu replevit, sed in tertium usque cælum sustulit; ut inter Angelos disceret quod inter homines doceret? Sed hæc omnia exempla illud mihi superare videtur, quod ipse Dei filius non ante munus hoc docendi suscepit, quam se ad illud, quadraginta dierum ieiuniis, orationibus, & solitudinis secessu præpararet; non quod is hac præparatione indigeret (qui puritatis & sapientiæ fons erat) sed ut hoc exemplo Ecclesiæ doctores discerent, qua vitæ puritate & innocentia ad hoc cæleste munus obeundum accedere deberent. Intelligebat enim summus ille magister, quanto essent ad fidem faciendam, & vitam hominum instituendam efficaciora præclara virtutum exempla, quam exculta & perpolita verba. Unde, cum idem concionatores lucernam supra candelabrum positam appellasset, ut prælucerent omnibus, qui in Ecclesiæ domo es-
Matth. 5. sent, subdit continuo: Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum, qui in cælis est. Quibus verbis non obscure indicavit, quanto magis egregia virtutum opera, quam selecta & limata verba gloriam Domini illustrarent: quod illud
Esaia 61. quoque Esaiæ vaticinium declarat; Et vocabuntur in ea fortes iustitiæ, plantatio Domini ad glorificandum. Quid enim magis divinæ gloriæ splendorem, quam probitatis & iustitiæ pulchritudo atque constantia (quæ divinæ bonitatis imaginem referr) declarare potest? Denique si Ecclesiæ annales & incrementa ad memoriam revocemus, facile inveniemus longe magis Ecclesiam Sanctorum exemplis, quam disertorum hominum verbis auctam & locupletatam fuisse. Quam multorum monachorum cælestem in terris vitam meditantium, pater extitit illiteratus Anto-
Aug. lib. 8. Conf. nius? De quo illa D. Augustini verba iactantur: Surgunt indocti, & rapiunt nobis paradisum, & nos cum doctrinis nostris in carne & sanguine volutamur. Quid illiteratum etiam Franciscum referam, qui tot virtutum plantaria in Ecclesiæ paradiso, sanctitatis exemplis magis, quam disertis verbis consevit? Quid Simeon ille cognomento Stylites literarum
In hist. Relig. omnium rudis, cuius vitam coætaneus & familiaris eius amicus Theodoretus conscripsit; quam multas nationes in columna illa manens, admirandæ vitæ suæ exemplis ab idolorum cultu, ad fidem Christi revocavit? Vicina quoque nostro sæculo D. Catherina Senensis, & femina, & literarum ignara, tam multos homines a scelerata vita ad iustitiam & pietatem convertit, ut quatuor Confessarii (qui illi annuente Gregorio XI. Pontifice Maximo iugiter assistebant) vix tempus ad quietem haberent, dum eorum confessiones audiunt, quos illa splendore magis vitæ, quam doctrinæ, ad virtutis & iustitiæ studium traducebat. Hæc a me breviter dicta sunt, non quo doctrinæ munus aliqua ratione extenuarem, sed quo vitæ splendorem & dignitatem pio concionatori plurimum commen-
Seneca ad Lucil. darem. Quam rem brevi oratione Seneca complexus est, cum ad Lucillum scribens ait: Eum elige doctorem, quem magis admireris, cum vi-
Lactant. in 4. Div. instit. lib. deris, quam cum audieris. Hinc Lactantius Firmianus, Qui dat, inquit, præcepta vivendi, debet amputare omnium excusationum vias; ut imponat hominibus parendi necessitatem, non vi aliqua, sed pudore. Quomodo vero amputari poterit excusatio, nisi ut qui docet, faciat quæ docet, & fit quasi prævius, & manum porrigat secuturo. Nam habere non possunt quæ doceas firmitatem, nisi ea prior feceris; quia natura hominum proclivis in vitia, videri vult non modo cum venia, sed cum

ra-

ratione peccare. Hactenus ille. Hoc autem (ut ceteros eius officii consortes prætercam) ita præstabat Paulus ut se ipsum in imitationis exemplum, fidelibus, quibus verbum vitæ tradebat, non semel proponeret. Alibi enim ait: Imitatores mei estote, fratres, sicut & ego Christi. *1. Cor. 4.* Et alibi: Capite nos: neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus. *2. Cor. 7.* Et ad Philipum rursum: De cetero, inquit, *Philip. 4.* fratres, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque iusta, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ, hæc cogitate, quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me. Non ergo solis auribus, quæ utiliter audirent, sed oculis etiam, quæ admirantes viderent, atque imitarentur, bonus magister exempla proponebat. Ceterum de his, qui alia via gradiuntur (qui videlicet aliter vivunt, quam vivendum esse præcipiunt) sic D Gregorius ait: Sunt nonnulli, qui sollerti cura spiritualia præcepta perscrutantur; sed quæ intelligendo penetrant, vivendo conculcant. *Gregor. in Past.* Repente docent, quæ non opere, sed meditatione didicerunt; & quod verbis prædicant, moribus impugnant. Unde idem vir Sanctus concionatores graviter admonet his verbis: Mundari prius oportet, & sic alios mundare; sapientem prius fieri, & sic alios facere sapientes; lumen fieri, & sic alios illuminare; ad Deum accedere, & sic alios ad Deum adducere; sanctificari, & ita sanctificare; manus habere rectas, & sic aliis porrigere manum. Quia vero hoc sanctissimi viri præceptum multi negligunt, merito D. Bernardus queritur, *Bern super Cant.* canales nos hodie in Ecclesia habere plurimos, conchas vero perpaucas. Tantæ enim caritatis esse ait eos, per quos ad populum divinorum eloquiorum fluenta manant, ut prius effundere, quam infundi velint: cum tamen longe alia ratione hoc fieri debere, vel ille Davidis versiculus moneat: Eructavit cor meum verbum bonum. Quid enim aliud est eructare, nisi animum divinorum eloquiorum epulis saginatum, de plenitudine cordis verbum bonum pronunciare? Eosdem etiam Seneca gravissime notavit his verbis: Nullos quidem peius mereri de omnibus mortalibus iudico, *Seneca Epist. 6.* quam qui philosophiam, velut aliquod artificium venale didicerunt, qui aliter vivunt, quam vivendum esse præcipiunt. Exempla enim se ipsos inutilis disciplinæ circumferunt nulli non vitio quod insequuntur, obnoxii. Non magis mihi potest quisquam talis prodesse præceptor, quam gubernator in tempestate nauseabundus. Tenendum est rapiente fluctu gubernaculum, luctandum cum ipso mari, eripienda sunt vento vela. Quid mihi potest adiuvare rector navigii attonitus & vomitans? Quanto maiore putas vitam tempestate iactari, quam ullam ratem? Non est loquendum, sed gubernandum. Hactenus ille. Sed quid tam multis argumentis ad hoc probandum in re tam aperta opus est, cum ipsi etiam rhetores oratorem definiant, esse virum bonum, dicendi peritum? Si ergo orator, qui de stillicidiis arcendis, deque depositis reddendis, ut fidem apud iudices faciat, vir bonus esse debet, priusque illi vitæ probitas, quam artis peritia tribuitur: quid de concionatore dicendum, cuius tota cura & officium est, homines ad virtutis & probitatis studium non modo loquendo, sed etiam recte vivendo traducere? Rectissime enim dictum est: Ab immundo quis mundabitur? *Eccl. 34.* Ex quibus omnibus intelligere facile possumus quid sit in causa, cur cum hoc nostro sæculo omnia fere templa quotidianis concionatorum vocibus & clamoribus resonent, tam paucos homines videamus, qui eorum clamoribus perterrefacti, pravos mores, & inveteratam peccandi consuetudinem deserant. Cum enim verbum Dei

ignis sit, & quasi malleus conterens petras, quid in causa est, ut nec hic cælestis ignis algentia hominum pectora incendat, nec hic malleus ferrea corda molliat; nisi quod maxima concionatorum turba negotium hoc, magis verbis quam exemplis, magis literis quam lamentis, magis eloquentiæ studiis quam piis precibus urgeat; maioremque popularis plausus captandi, quam vitia eliminandi, ac postremo maiorem nominis sui celebrandi, quam divinæ gloriæ & salutis humanæ procurandæ curam habeat? Hoc autem quid aliud est, quam talentum in terra recondere: quando hi commissi muneris ministerium non ad Dei gloriam, & hominum salutem, sed ad terrena commoda referunt; ut videlicet liberius & indulgentius vivant, ut amplioris dignitatis locum obtineant, ut popularem famam aucupentur, & pinguiora Ecclesiæ stipendia percipiant? Hæc dum omni studio captamus, Dei gloriam, & animarum salutem, vel negligimus, vel in postremis habemus. Quomodo autem se Dominus adversus huiusmodi operarios gerere debeat, satis aperte Vates sanctus indicavit, cum sit: Peccatori autem dixit Deus, Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum? & cetera quæ sequuntur. Quicumque vero tales sunt, ad eorum sortem pertinent, de quibus Salvator in Evangelio ait: Dicunt enim, & non faciunt: alligant onera gravia & importabilia, digito autem suo nolunt ea movere.

Psal. 49. *Matth. 23.*

De studio caritatis in Ecclesiaste.

CAPUT VII.

VErum, cum hæc vitæ probitas & virtutum studium non ad concionatores modo, sed ad omnes in universum pertineat, caritatis tamen virtus (a qua concionandi munus proficiscitur) in Ecclesiaste maxime eminere debet. Ex ea namque oritur flagrantissimus divinæ gloriæ amor, ardentissimumque salutis humanæ desiderium, quod huius officii caput & fundamentum est. Sic enim huic muneri destinatus, Dei gloriam & animarum salutem sitire debet, ut nullus avarus divitias, nullus ambitiosus honores, nullus denique imperator de hostibus triumphum atque victoriam tanta aviditate desideret, quanta is animarum salutem deperire, & earum interitum lamentari debet. Hoc enim flagrantissimum desiderium, quod a caritatis radice proficiscitur, adeo Evangelici concionatoris proprium, adeoque illi ad munus suum utiliter obeundum necessarium est, ut qui hoc ardore ac desiderio destitutus sit, meo iudicio, officium hoc attingere minime debeat. Hoc desiderio Sancta illa mulier in Apocalypsi flagrabat, quæ cruciabatur ut pareret; propterea quod tanto desiderio parendi filios Sponso suo tenebatur, ut nullos corporis cruciatus, nulla tyrannorum supplicia formidaret, dummodo spiritualem hanc sobolem cælesti Sponso generaret. Cuius ardentissimum desiderium Rachel olim adumbravit, quæ tanto filiorum amore flagrabat, ut ad virum suum diceret: Da mihi liberos, alioqui moriar. Iam vero David rex quo animarum ardore æstoabat, qui tam acri doloris sensu earum interitum & ruinam deflebat? Vidi, inquit, prævaricantes, & tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt. Et, zelus domus tuæ comedit me: & opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super

Apocal. 12. *Genes. 30* *Psalm. 118.* *Psal. 68.*

super me. Quibus verbis significat, non minus se divinæ gloriæ conviciis torqueri, quam si is omnibus probris & maledictis incesseretur. Apostolus vero quam multis in locis hoc animi sui studium, desiderium, zelum, & caritatem ostendit? Quis, inquit, infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non uror? Et ad Galatas, Filioli, inquit, mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Hoc est, quos iterum magno perditionis vestræ dolore saucius, magnoque studio atque conatu iterum eniti, & Christo reddere paro. Ex hoc autem interno igne faces illæ verborum prodierunt: Vellem esse apud vos modo, & commutare vocem meam (id est in omnes me dicendi figuras transformare) quoniam confundor in vobis. Hoc est, quoniam inops consilii, & plenus mæroris atque angustiæ sum, nec quo me vertam, aut quid consilii capiam, scio. Ad Corinth. vero, quo dolore, quibus lacrymis se priorem epistolam scripsisse profitetur, quod eos ab Evangelica simplicitate desciviße intelligeret? Quid vero illa eiusdem verba: Omnia sustineo propter electos, ut ipsi salutem consequantur? & : Omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem salvos? Et ad Thessalonicenses scribens, Volebamus, inquit, vobis tradere non solum Evangelium, sed etiam animas nostras, quoniam carissimi nobis facti estis. Neque vero illud mihi quisquam obiiciat, hanc mentem Apostolorum tantum fuisse, qui Spiritus plenitudinem acceperunt; nos vero in hac mundi fæce non eam cælestium donorum ubertatem percepisse, ut simili ardore flagrare possimus. Sit ita sane. Sed simili tamen studio & desiderio Prophetarum pectora ante gratiam quoque Evangelii æstuabant, quod eorum lachrymæ, quas propter hominum peccata fundebant, eorumque cruciatus & mortes, quas propter obiurgandi severitatem & acrimoniam pertulerunt, facile declarant. Sequentibus vero sæculis, quam multi ex Sanctis Patribus ac Doctoribus hoc eodem desiderio arserunt? De Beato Patre nostro Dominico inter eximias eius laudes hæc etiam prædicatur, quod arderet quasi facula zelo pereuntium: quo ardore incensus, novum in Ecclesia Prædicatorum ordinem, Spiritu Sancto instigante, primus excogitavit, erexit, ac fundavit. Tanto autem erga homines charitatis igne, tantoque pereuntium animarum dolore torquebatur, ut nullo incommodo, nulliqe labori parceret, quominus die noctuque opportune atqe importune saluti earum invigilaret; adeo, ut aliquando integram Quadragesimam solo pane & aqua victitarit, noctibusque fessa diurno labore membra super nudam tabulam reclinaret, quo feminas, apud quas hospitabatur, hæreticorum dolis seductas, ad fidei sinceritatem hoc exemplo revocaret; quod & obtinuit.

1.Cor.11. Galat.4. Ibidem. 2.Cor.2. 2.Tim.2. 1.Cor.9. Thess.2.

Hæc igitur mens, hic affectus, hoc flagrantissimum divinæ gloriæ, & humanæ salutis desiderium præcipuus huius officii magister est. Neque tantum universæ rhetorum scholæ atque præcepta, quam hic unus ardor concionantem iuvare in dicendo poterit. Hic enim unus affectus, qui velut mens & anima quædam huius artificii est, dicenti pæne omnia præstat. Hic enim docet ea negligere, quæ aures magis tinnitu verborum & acumine sententiarum oblectant, quam mentes erudiant atque sanent. Hic omnes persuadendi rationes excogitare, & omnes dicendi machinas auditorum mentibus admovere facit, ut eas ad timorem Domini, & sceleratæ vitæ odium traducere possit. Hic etiam, ubicumque illi orationis cursus occasionem præbuit, & affectus excitare, & singularia vitæ documenta tradere, & ad mores instituendos quæ dicuntur, accommodare, & languentes auditorum animos dicendi vi & acrimonia suspensos tenere, & dormitan-

mitantes excitare facit. Hic exclamat, arguit, obsecrat, increpat, terret, stupet, admiratur, & in omnes se affectus & figuras dicendi transformat: defunctos excitat, absentes alloquitur, Dei opem implorat, cælum, terras, maria permiscet, & quasi quodam prophetico furore percitus clamat: Terra, terra, terra, audi sermonem Domini: Et, Obstupescite cæli super hoc, & portæ eius desolamini vehementer: Et, Generatio prava atque perversa, hæccine reddis Domino popule stulte & insipiens? Hæc igitur & multa alia flagrantissimum hoc desiderium concionatoris animo inspirat, qui interdum se ipse non capit, ac pæne disrumpitur, cum spretam religionem, sceleratos hominum mores, cæcitatem mentis, obduratum & insensibile pectus, ac tot pereuntium animarum extremum periculum contemplatur; ideoque nullum non movet lapidem, nihil intentatum relinquit, quo homines, quos in ipsis pæne draconis faucibus iam iam devorandos videt, revocare inde possit; tanta est huius ardoris, quem solus Spiritus ille cælestis excitare & inflammare solet, vis atque potentia. Quocirca non ab re dictum a nobis fuit, hunc esse præcipuum huius operis & artificii magistrum. Hic est enim spiritus ille robustorum, qui turbinis instar impellit parietem: hic est, qui pectora etiam diuturna peccandi consuetudine obdurata disrumpit & concutit. Hæc illa Domini vox, quæ confringit cedros, quæ intercidit flammam ignis, quæ parere facit præ metu cervas, & omnia tandem sibi obsistentia perrumpit. Hanc ergo vocem, hunc animum, hoc ardens & incitatum desiderium habere debet, quisquis hoc Propheticum & Apostolicum munus exercere pro dignitate parat. Unde, cum quidam vir pius, qui tum primum concionandi munus aggrediebatur, a veterano eius artificii principe quæreret, quid sibi maxime ad id munus obeundum necessarium esset; ille, Nihil, inquit, magis, quam ut is, qui dicit, ardentissimo Domini Iesu amore flagret. Qui enim sic erga illum affectus est, vehementer illius gloriam, & animarum salutem, pro quibus ille vitam profudit, sitiet; & quæ ille maxime odit, nempe hominum peccata & flagitia, simili affectu detestabitur; atque ita fiet, ut cum hisce de rebus agendum erit, non perfunctorie, non oscitanter, aut segniter, sed vehementer, acriter, & pro dignitate rerum dicat, eumquo affectum animis auditorum imprimat, quem ipse voce, vultu, gestu, acrimonia, & tota dicendi contentione præferat. Cum autem hic affectus & ardor, ut antea diximus, a Spiritu Sancto sit (non enim hunc natura, sed gratia, & magna quidem gratia præstat). non potest populus audiens hoc ardore declamantem non mirari, suspicere, & revereri; propterea quod intelligat, maius aliquid, & supra hominis facultatem atque naturam ibi latere, ibique Dei digitum esse. Cuius rei cognitio humana pectora vehementer commovet & concutit; sive quod Deum intelligant humano ore loquentem, ipsosque ad se vocantem; sive quod ex inusitata illa dicentis acrimonia, rei dignitatem, de qua agitur, agnoscant. Cum autem Cicero, nullam esse eloquentiam dicat, quæ admiratione careat, nulla re magis, quam hac dicendi vi auditorum admiratio concitatur.

Quæret hic fortasse studiosus concionator, qua ratione hunc animum atque affectum induere aliquis possit. Cuius rei facilis admodum responsio, sed non facilis ad hoc via est. Cum enim, ut dictum est, hic mentis ardor ab inflammata in Deum caritate proficiscatur, quæ nisi intra virtutum omnium sinum atque complexum inveniri potest, aperte liquet innocentia & puritate vitæ hunc animum esse comparandum. In quo quidem

studio

ſtudio vehementer adiuvat intentionis puritas, de qua paullo ante locuti ſumus, qua homo non ſuam, ſed Domini ſui gloriam caſto pectore quærit. Adiuvat in hoc etiam vera animi ſubmiſſio, qua pius Eccleſiaſtes atque is præſertim, qui ex maiorum ſuorum imperio hoc munus exſequitur, ſupplicem ſe Deo exhibet, & hinc quidem indignitatem ſuam profeſſus, inde vero parendi neceſſitatem proponens, ſpiritum atque animum ad eius officii functionem clementer ſibi a Domino impartiri poſtulat. Ad hanc autem humilitatem pertinet, ut homo omnem a ſe ſui fiduciam ad hoc munus obeundum depellat; nec vel eruditione, vel eloquentia, vel vocis & pronunciationis elegantia, vel opinione & fama populari, vel diuturna concionandi conſuetudine atque dexteritate fretus, aliquid ſe effecturum putet, niſi cælitus adiuvetur, virtuteque ex alto induatur. In mentem vero operis huius difficultatem revocet (de qua ſatis multa ſuperius diximus) intelligatque, hoc unum ſibiupereſſe remedium, ut cum Ioſaphat rege ſanctiſſimo totum ſpiritum ſuum conferat ad rogandum Dominum. Ab illo felicem laboris ſucceſſum, ab illo animarum ſalutem, ab illo dicendi vim & facultatem, non ab humanis eloquentiæ aut eruditionis præſidiis ſperet. Si enim unigenitus Dei filius Patri ſuo, & doctrinam quam prædicabat, & doctrinæ fructum tribuebat, cum *Ioan. 7.* diceret: Mea doctrina non eſt mea, ſed eius qui miſit me: Et, Verba *Ioan. 15.* quæ ego loquor vobis, a meipſo non loquor: Et, Sermonem quem audi- *Ibidem.* ſtis, non eſt meus, ſed eius qui miſit me, Patris: quis adeo impudens & inſolens erit, qui ſibi aliquid in docendi officio arrogare audeat? Depulſa ergo hac impia ſui fiducia, pius Dominus obedientiæ atque vere humilitatis amator nihil vere humili atque obedienti filio denegabit. Multum præterea conferet ad ſalutis alienæ ſitim acuendam, ea quæ paullo ante de huius officii dignitate, & meriti magnitudine diximus, conſiderare. Cum enim, auctore D. Gregorio, nullum ſacrificium Deo gratius ſit, *Gregor.* quam ſalus animarum, illeque, ut idem ait, in maiore apud Deum amore ſit, qui ad eius amorem plurimos trahit; quiſquis huius divini erga ſe amoris ſtudioſus eſt, vehementer optabit, ad eius amorem plurimos adducere, ut ipſe tandem voti ſui compos efficiatur. Huc pertinent inſigne quoque huius operis meritum ſimul & præmium, quod ubique piis concionatoribus ſacræ literæ pollicentur. Hoc declarat Iacobus Apoſtolus, cum *Iacob. 5.* ait: Fratres mei, ſi quis ex vobis erraverit a veritate, & converterit quis eum, ſcire debet, quoniam qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ ſuæ, ſalvabit animam eius a morte, & operiet multitudinem peccatorum. Item Proverb. 11 Salomon, Anima, inquit, quæ benedicit, impinguabitur: & quæ inebriat, ipſa quoque inebriabitur. Iuſtum quippe apud æquiſſimum iudicem Deum eſt, ut in omni opere par pari hominibus referatur: & ita, qui opera atque doctrina ſua aliorum animas reficit, & ſpiritualibus bonis dirat, ipſe quoque a Domino reficiatur, & ſimilibus bonis locupletetur, quibus ornatus & auctus ante ſupremi iudicis tribunal tutus apparere poſſit, & cum Apoſtolo dicere: Quæ eſt enim noſtra ſpes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos ante Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum eſtis in adventu eius.

Iuvabit & illud, ſi Eccleſiaſtes nominis ſui rationem conſiderans, meminerit ſe hominum piſcatorem a Domino appellari. Sicut autem piſ- *Simil.* cator cum rete iacit, hoc unum præcipue curat, ne vacuum rete domum referat: ſic animarum piſcator, hoc præcipue captare, in hoc nervos omnes intendere debet, ut eo modo actionem ſuam inſtituat, qua huiuſmodi præda

Evangelicam ſagenam impleat, hoc eſt, ut pereuntium animas Chriſto Domino lucrifaciat. Hoc autem conſequetur, ſi ea dicat, & eo modo dicat, quo poſſit obdurata corda concutere, & in tenebris & cæca peccati nocte iacentes, doctrinæ ſuæ luce ad veritatis notitiam trahere, quo miſerandum animæ ſuæ ſtatum & periculum agnoſcentes, & animo conpuogantur, & ad iter ſalutis revocentur. Ad quod & incertam mortis horam, & divini iudicii ſeveritatem, & horrendas gehennæ flammas, æternitatemque pœnarum non raro ponere ante oculos debet. Quamvis non ſemper adverſum hos orationis ſtilus dirigendus eſt; quando is ſapientibus & inſipientibus, piis & improbis debitor ſit, & ad pietatem & iuſtitiam alios quidem potenter trahere, alios vero blande & leniter erudire & inſtruere debeat. Quemadmodum vero piſcator triſtis abſcedit, ubi vacuam ſagenam ab undis extulit: ſic animarum piſcator, ſi adeo languide ſe in officio geſſit, ut conjicere hoc judicio poſſit, ſe nihil predidiſſe, de hac iactura, non de ignominia ſua dolore debebit.

Nec levis etiam ſtimulus ad dicendum eſt, ſi quas forte animas ab huius magni maris fluctibus ad portum ſalutis revocavit. In his namque venuſtiſſima virtutis & iuſtitiæ ſpecies, mirabiles in animo pii concionatoris amores excitat, & ad eam docendi rationem extimulat, qua hunc incomparabilem animarum theſaurum augere queat. Qui accipitres ad capiendas aves nutriunt, hoc ante omnia curant, ut aliqua primum facili præda ineſcentur, quo avidius deinde ad inſequendas eius generis aves rapiantur, quarum iam guſtum perceperunt. Ad hunc igitur modum concionatores, qui aliquot animas e diaboli faucibus ereptas, in libertatem aſſeruerunt, ad alias ſimili ſtudio atque labore capiendas excitari ſolent. Sic enim Ageſilaus Lacedæmoniorum rex, militum ſuorum animos ad prælium acuebat, pulcherrima illis hoſtium ſpolia, quæ paullo ante in bello ceperant, oſtentans. Hoc ergo modo Eccleſiaſtes inclyta animarum ſpolia, quæ a diaboli poteſtate eripuit, ſibi ante oculos ponat, quo ſe ſtudioſius & alacrius huic tanto muneri accingat. Quiſquis autem huiuſmodi ſpolia Chriſto Domino obtulit, hoc eſt, qui verbi ſemine ſpirituales Chriſto Domino filios parturivit, cum Lia utique gloriari, eiuſque verba uſurpare poterit, dicens: Nunc quoque copulabitur mihi maritus meus, eo quod pepererim ei tres filios.

Supra omnia vero ad hunc caritatis affectum conſequendum, mire adiuvat ſanctæ orationis & contemplationis ſtudium, quo mens noſtra ſpiritualia atque divina contemplatur. Ita enim fiet, ut earum amore accendatur, atque omnes pios affectus ſpiritualibus rebus contemplandis nutriat & foveat. Qua de re iam iam dicemus. Porro autem qui ſine hoc interno divini Spiritus ſenſu & motu, eam dicendi vim & acrimoniam, quam hactenus deſcripſimus, conſequi volunt, & arte, atque ficta ſimulataque acrimonia, hunc veritatis affectum ſe aſſecuturos putant, ſæpe ridiculi ſunt, & ſe ipſos multis modis produnt; præſertim ſi ipſorum vita parum cum hac dicendi ratione cohæreat. Si ne Apelles quidem puerum ferentem uvas ſic ad vivum penicillo exprimere potuit, ut aviculæ picturæ fraudem non intelligerent: qua fronte quiſquam ſe arte conſecuturum putat, quod ſingulare Spiritus Sancti donum, & maximum quidem donum, eſt. Si enim ars nondum eo pervenire poteſt, ut naturam perfecte exprimat; quomodo divini Spiritus energiam, quæ ſupra naturam eſt, exprimere poterit?

Simil.

De ſa-

De studio sanctæ orationis & meditationis, quod in Ecclesiaste esse debet.

CAPUT VIII.

SUpra vitæ integritatem, & intentinois sinceritatem, quas in Ecclesiaste esse debere docuimus, singulare etiam sanctæ orationis studium requiro: quod non poterit non habere is, qui hac vitæ & intentionis puritate præditus est. Nemo autem me aut nimium, aut superstitiosum in tam multis virtutibus exigendis iudicabit, si huius officii rationem prudenter expenderit. Plura enim Divus Bernardus in Ecclesia- *Bernar.*
stico doctore requirit; qui posteaquam graviter, ut ante diximus, questus esset, quod multos in Ecclesia canales haberemus, conchas vero perpaucas (quod videlicet concionatores prius effundere, quam infundi vellent) quæ fiot, quæ habere debeant, explicat his verbis: En quanta prius infundenda sunt, ut effundere audeamus, de plenitudine, non de penuria largientes. Primo quidem compunctio, deinde devotio, tertio pœnitentiæ labor, quarto pietatis opus, quinto orationis studium, sexto contemplationis otium, septimo plenitudo dilectinnis. Hactenus ille. Vides ergo inter hæc devotionis spiritum, orationis studium, & contemplationis otium a viro sanctissimo requiri? Idemque rursus in epistol. 201. ad Abbatem quemdam scribens, tria illi esse necessaria ad hominum salutem promnvendam docet: Nunc, inquit, manent tria, verbum, exemplum, *Idem.*
& oratio; maior autem horum, oratio. Ea namque operi & voci gratiam & efficaciam promeretur. Hæc ille. Verum ut omittam, quod hæc ipsa vitæ & intentionis puritas, nisi in pectore divinarum rerum contemplatione saginato vix umquam reperitur; constans tamen sanctorum Patrum sententia est, Evangelicos doctores in contemplatione haurire, quod postea populis effundant: quod in Prophetis, qui huius officii principes extiterunt, cernere licet, qui a Domino accipiebant, quod populo nuntiabant. Hoc enim illa Prophetæ verba innuunt: Suscipiant montes pa- *Psal. 72.*
cem populo, & colles iustitiam. Hinc D. Gregorius, Humani, inquit, ge- *Gregor.*
neris Redemptor, per diem miracula hominibus exhibebat, & ad orationis studium in monte pernoctabat, ut perfectis videlicet prædicatoribus innuat, quatenus nec activam amore speculationis funditus deserant, nec contemplationis gaudia operationis nimietate penitus contemnant; sed quieti contemplantes sorbeant, quod occupati erga proximos loquentes refundant. Præterea cum salus animarum, & perditorum hominum pœnitentia & conversio, ministerii huius finis sit (quæ res nisi singulari Dei auxilio perfici non potest, ut paullo ante diximus) opus est, ut Ecclesiastes non solum verbis, sed multo etiam magis precibus & lamentis opem Domini imploret, ut pios conatus & labores suos provehat, atque secundet. Meminisse enim debet, quod piscanti Petro evenerit: qui tota nocte cum sociis laborans, nihil cepit; cum autem in verbo Domini retia laxasset, copiosam piscium multitudinem conclusit. Qua de causa Divus Augustinus con- *August.*
cionatorem monet, si voci conpos fieri velit, ut precibus magis, quam verbi *lib. 4. de*
munus suum urgeat. Sic enim ait: Prædicator laboret, ut intelligenter, ut li- *Doctr.*
benter, ut obedienter audiatur; & hoc se posse magis pietate orationum, quam *Christ.*
sermonis facultate non dubitet, ut orando pro se, ac pro illis, quos est allocuturus, sit prius orator, antequam doctor; & ipsa hora accedens, prius

quam

quam exerat proferentem linguam, ad Deum levet animam sitientem, ut ructet quod biberit, vel quod impleverit effundat.

His etiam adde, quod cum ex eiusdem patris Augustini disertorumque omnium sententia tam oratoris, quam concionatoris triplex esse officium dicatur, nempe docere, delectare, & flectere; & docere quidem necessitatis, delectare suavitatis, flectere autem, & auditorum animos commovere, victoriæ sit: quonam modo Ecclesiastes aliorum affectus excitare poterit, nisi ipse etiam commotus sit? Hinc D. Gregorius. Ad supernum, inquit, desiderium inflammare auditores nequeunt verba, quæ frigido corde proferuntur: nec enim res, quæ in seipsa non ardet, aliam accendit. Qua de re non gravabor Quintiliani rhetorum principis sententiam hoc in loco attexere: qui Institutionum oratoriarum lib. 6. de concitandis affectibus differens, sic ait: Summa, quantum ego quidem sentio, circa movendos affectus in hoc posita est, ut moveamur & ipsi. Nam & luctus, & iræ, & indignationis ridicula fuerit imitatio, si verba vultumque tantum, non etiam animum accommodaverimus. Quid enim aliud est causæ, ut lugentes utique in recenti dolore disertissime quædam exclamare videantur, & ira nonnumquam indoctis quoque eloquentiam faciat; quam quod illis inest vis mentis, & veritas ipsa morum? Quare in his, quæ verisimilia esse volumus, simus ipsi similes eorum, qui vere patiuntur, affectibus; & a tali animo proficiscatur oratio, qualem facere iudicem volet. An ille dolebit, qui audiet me, cum hoc dicam, non dolentem? irascetur, si nihil ipse qui in iram concitat, idque exigit, simile patiatur? siccis agenti oculis iudex lachrymas dabit? Fieri non potest. Neque incendit nisi ignis, nec madescimus nisi humore, nec res ulla dat alteri colorem, quem ipsa non habeat. Primum est igitur, ut apud nos valeant ea, quæ valere apud iudicem volumus, afficiamurque, antequam afficere conemur. Hactenus Fabius. Ex huius ergo præstantissimi artificis sententia liquet ad affectus excitandos præcipuum esse, ut afficiamur ipsi. Quæro igitur, quinam sint, in quorum mentibus magis hi affectus erga res divinas dominentur, sive illi acres & concitati, sive mites & lenes sint; quam in iis, qui divinarum rerum assidua consideratione, sanctæ orationis studio devotionis affectum fovere, nutrire, & augere die noctuque student? Horum enim præcipua cura est, huiusmodi exercitatione mentem in Deum attollere, devotionem alere, piosque erga divina affectus incendere. Quorum multi ita animo dispositi & constituti sunt, ut instar pulveris sulphurei vel unius verbi Dei scintilla tacti, protinus inflammentur. Unde, cuidam ex beatissimi Patris Francisci sociis, qui totus erat divinarum rerum contemplationi addictus, illud sæpe evenisse memoratur, ut vel sola paradisi voce audita, pæne in extasim, præ desiderii & gaudii magnitudine, raperetur. Denique sicut ligna arida facile ignem concipiunt, viridia vero atque humentia non item: sic concionatores divinarum rerum & devotionis studio dediti, facile velut exsiccata ligna, devotionis atque dilectionis igne inflammantur, quo auditorum animos afficiunt; qui vero devotionis expertes sunt, tamquam humentia ligna, ut neque seipsos incendunt, ita nec alios incendere possunt. Hæc autem omnia quæ diximus, breviter Prosper lib. 1. de Vita contemplat. complectitur his verbis: Prædicator, non in verborum splendore, sed in operum virtute totam prædicandi fiduciam ponat; non vocibus delectetur populi clamantis, sed fletibus; nec plausum a populo studeat exspectare, sed gemitum: lacrymasque, quas vult a suis auditoribus fundi, ipse primitus fundat, & sic eos compunctione sui cordis accendat. Hæc igitur de concionatoris officio, eiusque dignitate præfati, artem ipsam a primis, quod dicitur, incunabulis in sequenti libro tradere incipiemus.

Gregor.

Quintil. lib. 6.

Simil.

Prosper.

E C-

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ

LIBER SECUNDUS.

Quid sit Rhetorica, quæ eius materia, quod officium & finis, & quæ sint eius partes.

CAPUT I.

RHetorica est bene dicendi ratio, seu de quaque re proposita, prudenter ornateque dicendi scientia. Quamvis autem Rhetoricæ nomen eam eloquentiæ partem significet, quæ sola artis præcepta continet, nos hic Rhetoricam pro eloquentia accipimus: quæ quidem est vis illa prudenter, explicate, abundanter, numeroseque dicendi, id est, eloquentia, quæ nihil aliud est, quam copiose loquens sapientia. Qua quidem ex reliquet, quantum illi decipiaotur, qui eloquentiam putant esse tumultuariam verborum idem significantium congeriem, & affectatum dicendi leporem & venustatem; cum oihil tamen veræ eloquentiæ magis contrarium sit. Eloquentia enim oon est illa inanis & prope puerilis verborum volubilitas, quæ sæpe in populo insolenter se venditat; sed (ut diximus) diserte & copiose loquens sapientia, quæ in prudentum animos cum suavitate illabitur. Tolle enim sapientiam, eloquentiæ sequetur interitus. Quo enim quis prudentius, & gravius locutus fuerit, eo præclarius eloquentiæ specimen, modo sermo purus una accesserit, cuique dare videbitur.

Materiam porro huius artis eam dicimus, in qua omnis ars & ea facultas, quæ conficitur ex arte, versatur: ut si medicinæ materiam dicamus

morbos

morbos ac vulnera, quod in his omnis medicina versetur; item quibus in rebus versatur ars & facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res alii plures, alii pauciores existimaverunt. Nam Gorgias Leontinus antiquissimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime posse dicere existimavit; hinc infinitam & immensam huic artificio materiam subiicere videtur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta atque ornamenta subministravit, tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putavit, demonstrativo, deliberativo, iudiciali. Demonstrativum est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem, aut vituperationem. Deliberativum est, quod positum in disceptatione, vel consultatione civili, habet in se sententiæ dictionem. Iudiciale est, quod positum in iudicio, habet in se accusationem & defensionem, vel petitionem & recusationem. Et quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris ars & facultas in hac materia tripartita versari existimanda est. Hanc nos quoque Ciceronis sententiam libenter amplectimur: sic tamen ut intelligamus, quod quamvis huius artis materia his terminis circumscripta sit; præcipua tamen eius pars, hoc est, elocutio (unde eloquentia ipsa nomen accepit) ad omnes omnium generum disciplinas quam latissime patet. Nam & Philosophi, & Medici, & Iurisconsulti, & Mathematici, & multi etiam sacrarum literarum tractatores, huius partis, nempe elocutionis præceptis instituti, ornatissime & eloquentissime dicunt.

Ex his autem tribus causarum generibus iudiciale, quod præcipue apud rhetores in usu fuit, qui in hoc bene dicendi artem excogitarunt, ut civiles causas in iudicio tractarent, nos tamquam ab hoc instituto nostro, qui non causarum actoribus, sed concionatoribus præcepta comparamus, abdicandum duximus, atque deliberativo, hoc est, suasorio, & demonstrativo contenti erimus; quorum altero in suadendis virtutum officiis, ac vitiis dissuadendis, altero in divorum laudibus celebrandis utimur.

Officium vero huius facultatis videtur esse dicere apposite ad persuasionem; finis, persuadere dictione. Inter officium autem & finem hoc interest, quod in officio quid fieri, in fine quid officio conveniat, consideratur; ut medici officium dicimus esse, curare ad sanandum apposite; finem, sanare curatione. Item oratoris quid officium & quid finem esse dicamus, intelligemus, cum id, quod facere debet, officium esse dicemus; illud, cuius causa facere debet, finem appellabimus.

Cum autem eorum quæ ad finem aliquem consequendum instituta sunt, ratio ex ipso fine sumenda sit, ex hoc ipso fine, quid orator efficere, & quas res habere debeat, commodissime intelligitur. Primum enim ut apposite ad persuadendum dicat, oportet eum docere, flectere, & delectare. Dialectico namque, qui rei dubiæ fidem facere contendit, sufficit ut doceat, hoc est, ut argumentis, quid voluerit, evincat. Ceterum cum orator non modo fidem facere, sed etiam ad aliquid agendum excitare soleat; non solum argumentis probare, sed etiam orationis venustate & rerum varietate delectare, atque affectibus concutere auditores, & ad agendum impellere debet. Itaque docere necessitatis est, delectare suavitatis, flectere victoriæ. De quibus suo loco copiosius. Et docere quidem, Rodolphus ait, rem facilem esse, & quam quisque tantum non inertissimæ mentis præstare possit; concutere autem affectibus audientem, & in quemcunque velis animi habitum transformare, allicere item, audiendique voluptate tenere suspensum, non nisi summis, & maiori quodam musarum afflatu instinctis contingere ingeniis.

Rodol. Agricol. lib. 2 top.

Ex

Ex eodem etiam sive officio sive fine colligimus, quas partes habere orator sive concionator debeat. Oportet enim in oratore esse inventionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronuntiationem. Inventio est excogitatio rerum verarum aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est ordo & distributio rerum, quæ demonstrat quid, quibus in locis sit collocandum. Elocutio est idoneorum verborum & sententiarum ad inventionem accommodatio. Memoria est firma orationis perceptio. Pronuntiatio est vocis, & vultus, & gestus moderatio cum venustate.

Ad hæc autem omnia paranda, tria sunt necessaria, ars, imitatio, exercitatio. Ars est præceptio quæ dat certam viam rationemque dicendi. Imitatio est qua impellimur cum diligenti ratione, ut aliquorum similes in dicendo velimus esse. Exercitatio est assiduus usus consuetudoque dicendi. Artis autem præceptis opus est: primum ad iudicandum non solum de scriptis eloquentium virorum, quos nobis proponimus imitandos, verum etiam de nostris commentationibus; deinde ad naturam iuvandam, quæ si non optima sit, corrigi tamen aliquantum potest; &, ut scribit Cicero, licet ingeniis magnis præditi quidam dicendi copiam sine ratione consequantur, ars tamen est dux certior quam natura. Quod enim naturali tantum fretus lumine facis, id arte multo melius ac certius efficies. Nemo tamen existimet, tantum opis in præceptis artis positum esse, ut per ea satis se ad dicendum instructum esse arbitretur. Nisi enim reliquæ duæ partes accesserint, scilicet imitatio & exercitatio (quarum altera multa eloquentium virorum lectione, altera assiduo scribendi usu constat) nemo eloquentiæ palmam assequetur. Neque vero satis est multa legere, nisi in eo, quod legis, omnes dicendi figuras, sententias, phrases, tropos, & quidquid postremo ad inveniendi, vel eloquendi rationem pertinet, diligenter animadverteris; ut hac ratione artis præcepta familiaria, efficias, & in promptu & veluti ad manum posita semper habeas. Multi enim sunt, qui disertissimorum virorum scripta legentes, quia sola rerum cognitione contenti, nihil de dicendi ratione advertunt, nihil prorsus in ea proficiunt.

Quomodo Rhetorica a Dialectica differat.

CAPUT II.

Ceterum ut Rhetoricæ definitionem, quæ magnam lucem ad eius rationem atque naturam penitus cognoscendam affert, apertius intelligamus; qua in re cum Dialectica conveniat, & ab ea item differat, paullo fusius explicandum est. Definitio namque *Lib. 1. Rhet. de Theod.*
exposita rerum inter se finitimarum similitudine, & differentia, colligitur. Constat autem ex Aristotelis sententia, finitimam esse Dialecticæ Rhetoricam, & sub illa tamquam superiori disciplina, quemadmodum Musica sub Arithmetica, contineri. Qua de re sic Arias Montanus ait:

Huic soror est ventre ex uno concepta gemella,
Præcipuo Logicen dixerunt nomine Graii,
Quæ rationis opes, vires nervosque ministrat
Dicenti; vivos adhibet germana colores:
Hæc vincit, victum illa sequi parereque suadet.

Illud certe constat, utriusque disciplinæ eumdem esse finem, easdemque rationes, quibus ad hunc finem pervenitur. Utriusque finis est persuadere, & rei dubiæ fidem facere, ad quod variis utitur rationibus & argumentis. Utraque tamen, tum dissimiles quæstiones, tum dissimiles auditores, tum etiam dissimilem dicendi rationem sequitur. Cum enim quæstionum aliæ ad intelligendum, aliæ ad agendum destinatæ sint, quarum illæ speculativæ, istæ practicæ nuncupantur, Dialectica prioris generis quæstiones frequentius versat, Rhetorica vero nostra, hoc est, Ecclesiastica, de qua sermonem instituimus, posterioris generis sæpius tractat. Semper enim, quamvis aliud prima fronte videatur, suadere aut dissuadere intendit, dum auditores aut ab improbitate deducit, aut ad virtutis & pietatis studium incitat. Est & maxima inter auditores differentia, apud quos Dialecticus & Ecclesiastes dicunt; ille enim fere in scholis apud sapientiæ studiosos disputat; hic apud populum, qui magis exemplis & affectibus, quam philosophicis rationibus capitur. Unde etiam illa differentia nascitur, quam Zeno inter Dialecticam & Rhetoricam compressa & extensa manu assignavit, Dialecticam compressæ, Rhetoricam vero protensæ manui similem esse dicens; quod illius oratio brevior, hæc fusior & latior sit. Dialectica enim oratio velut nervos & ossa corporis tantum compingere, & suis locis assignare videtur; Rhetorica vero orationis splendore & copia veluti sanguinem, & carnem, & cutem, & colorem, ac speciem & ornatum addit. Quibus rebus qui carent, aridi ac ieiuni a Rhetoribus appellantur. Hæc autem postrema differentia ex antecedentibus colligitur. Nec minus apte hoc ipsum pictorum exemplo explicatur; qui primum quidem rudi, ut ita dixerim, crassaque Minerva omnia simulacri membra delineant, deinde vero varios & colores, & ornatum, & cetera, quæ ad perfectam & absolutam imaginem requiruntur, addunt. Prius autem illud Dialecticæ officium, posterius vero Rhetoricæ declarat. Hæc autem postrema differentia ex duabus superioribus, quæ paullo antea diximus, proficiscitur. Nam rudis atque imperita multitudo longiori oratione capienda est; quoniam non solum ut sciat & intelligat, sed ut agat quod volumus, non syllogismis tantum, sed etiam affectibus, & magna vi dicendi concutienda & exagitanda est; quæ non angustam & brevem, sed acrem, & vehementem, atque copiosam orationem desiderat. Cuius rei commodissimum extat apud Senecam exemplum, quod docendi gratia hoc in loco adtexere libuit. Sic enim ait: Vult nos ab ebrietate deterrere Zeno vir maximus, & huius sectæ fortissimæ ac sanctissimæ conditor. Audi ergo quemadmodum colligit virum bonum non futurum ebrium. Ebrio secretum sermonem nemo committit, viro autem bono committit: ergo vir bonus ebrius non est. Non est animus in sua potestate ebrietate devinctus. Quemadmodum musto dolia ipsa rumpuntur, & omne, quod in imo iacet, in summum vis caloris eiectat:

Simile appositum.

Seneca Epist 82.

eiectat: sic vino æstuante, quidquid in imo iacet abditum effertur, & prodit in medium. Onerati mero, quemadmodum non continent cibum, vino redundante; ita ne secretum quidem, quod suum alienumque est, pariter effundunt. Interim si hoc colligere vis, virum bonum non debere ebrium fieri, cur syllogismis agis? Dic quam turpe sit plus sibi ingerere quam capiat, & stomachi sui non nosse mensuram, quam multa ebrii faciant, quibus sobrii erubescant. Nihil aliud esse ebrietatem, quam voluntariam insaniam. Extende in plures dies illum ebrium habitum, numquid de furore dubitabis? Nunc quoque non est minor, sed brevior. Refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clitum carissimum sibi ac fidelissimum inter epulas transfodit, & intellecto facinore mori voluit, certe delituit. Omne vitium ebrietas & incendit, & detegit, obstantem malis conatibus verecundiam removet. Plures enim pudore peccandi, quam bona voluntate, prohibitis abstinent. Ubi possedit animum nimia vis vini, quidquid male latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, sed protrahit: tunc libidinosus ne cubiculum quidem exspectat, sed cupiditatibus suis quantum petierint sine dilatione permittit; tunc impudicus morbum profitetur ac publicat: tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas sævo, malignitas livido, omne vitium detegitur & prodit. Adiice illam ignorationem sui, dubia & parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipsa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum, stomachi tormenta cum effervescit merum, ac viscera ipsa distendit. Tunc tamen utcumque tolerabile est, dum illi vis sua est. Quid cum somno vitiatur, & quæ ebrietas fuit, cruditas facta est? Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Hæc acerrimas gentes bellicosasque hostibus tradidit; hæc multorum annorum pertinaci bello defensa mænia patefecit: hæc contumacissimos & iugum recusantes in alienum egit arbitrium: hæc invictas acies mero domuit. Alexandrum, cuius modo feci mentionem, tot itinera, tot prælia, tot hiemes, per quas victa temporum locorumque difficultate transierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt, intemperantia bibendi concidit. Hactenus Seneca. Cuius verba omnia referre hoc in loco volui, quoniam Rhetoricæ, ac Dialecticæ orationis discrimen apertissime docent. Nec tamen hoc modo Rhetor loqui semper debet, nisi cum res amplificationem magis, quam probationem desiderat. In probationibus namque Rhetor brevitatem & acumen Dialecticorum imitatur, sed sic tamen, ut oratio non nervis tantum & ossibus, ut antea diximus, constet, sed etiam carne & cute, hoc est, oratorio ornatu vestiatur.

Adde, quod auditor non solum oratione flectendus, sed etiam eiusdem suavitate & elegantia delectandus, qua, ut Augustinus docet, & libentius audit, & facilius capitur, & quo impellis, ducitur. Nemo enim ad agendum flectitur, si gravate & moleste audiat. Hoc autem angusta & ieiuna oratione, qualis Dialecticorum est, fieri nequaquam potest. Hinc D. Augustinus: Si qui audiunt, inquit, monendi sunt potius quam docendi, ut in eo quod iam sciunt agendo non torpeant, maioribus dicendi viribus opus est. Ibi obsecrationes, & increpationes, concitationes, & coercitiones, & quæcumque alia valent ad commovendos animos, sunt necessaria. Hæc vero dicendi ratio non brevem & angustam, sed vehementem, acrem, & copiosam orationem desiderat. Ex his liquido constat, qua in re hæ duæ artes inter se conveniant, & quibus in rebus dissideant; & quanto sit difficilius

Lib. 4. de Doctr. Christ.

Ubi supra.

cilius voluntatem hominum impellere ad agendum, quam intellectum rationibus convincere ad assentiendum.

Orationem omnem in triplici genere versari, expositione, argumentatione, aut amplificatione.

CAPUT III.

CUm oratio, Rhetoricæ artis instrumentum sit, qua munus suum orator exsequitur, quisquis orationis rationem, & partes omnes diligenter expenderit, inveniet plane omnes homines oratione aut simpliciter aliquid exponere, aut probare vel improbare, aut rem aliquam ad motum animi excitandum amplificare. Exponimus autem simplici oratione, aut historica narratione, qua mentem nostram, vel id, quod gestum est, vel geri potest, explicamus. Probamus vero argumentis & rationibus, quibus rei dubiæ fidem facere conamur. Amplificamus autem, cum amplo orationis genere, rem esse in genere suo maximam declarantes, ad iram, misericordiam, mærorem, odium, amorem, spem, metum, admirationem, vel ad quemvis alium affectum auditoris animum concitamus. Non sum autem nescius, communia esse probandi atque amplificandi loca & argumenta (ut paullo post videbimus) sed quoniam tractandi ratio diversa est, docendi gratia alterum ab altero secernere maluimus.

Quia vero nullus inter homines sermo, nullaque oratio est, quæ non in his tribus generibus versetur; quo pacto unumquodque horum confici debeat, diligenter a nobis in hac arte aperiendum est. Sic enim fiet, ut Ecclesiastes, ubi quid horum in concione occurrerit, facile intelligat, qua id ratione tractare commodius possit. Et quoniam inter tria hæc, probandi & argumentandi ratio præcipua est, ex qua etiam, ut modo diximus, vis amplificandi manat; de hac primo loco, mox do aliis dicendum erit. Quia vero rectus dicendi ordo exigit, ut communiora prius, deinde minus communia, quæ sub illis continentur, tradamus; prius quidem communem hanc probandi methodum, atque rationem, quæ ad omnia concionum genera pertinet, deinde vero propria singularum concionum præcepta & argumenta exponemus. Quem ordinem & Cicero in Rhetoricis, & in Topicis Aristoteles secuti sunt: ille enim veluti silvam quamdam ad omnia argumentorum genera invenienda proposuit, deinde ad singulares caussas tractandas descendit: hic vero simili ratione locos omnes descripsit, qui ad omnem quæstionem tractandam pertinerent; deinde ad singulares quæstiones explicandas transitum fecit, in quibus, vel de genere rei, vel definitione, vel de proprio, aut accidente aliquid quæritur.

Divisio

Divisio quæstionis.

CAPUT IV.

QUoniam omnis argumeotandi atque probandi ratio, de quain hoc secundo libro dicere instituimus, ad quæstionem aliquam terminandam destinata est; quotuplex sit quæstio, quæ in disceptationem venit, explicandum prius videtur. Quæstionum ergo ge- *1 Quæstionis divisio.* nera duo sunt; unum infinitum, quod Græce thesis, Latioe propositum, alterum finitum, quod Græce hypothesis, Latine causa sive controversia dicitur. Thesis de genere aniverso quærit, sine designatione personarum, temporum, locorum, & similium; hypothesis vero de rebus singulis, quæ personis, temporibus, & locis implicitæ sunt. Thesis est, Sitne ducenda uxor: hypothesis, Sitne Philosopho? aut seni, hoc tempore, illo loco, illis moribus, peregrina, indotata, vetula, puella, Iulia Pompeio ducenda? Circumstantias vocant, quibus fit quæstio finita; qualia sunt, persona, res, causa, tempus, locus & modus: de quibus commodiore loco dicemus. *2. Divis.* Infinita quæstio duplex est; vel enim ad cognitionem pertinet, cuius finis est scientia: ut, Sitne terra globosa? veraoe sit usquam amicitia? vel ad actionem; ut, sitne gubernanda respublica? quibus rebus amicitia colenda sit? Superioris genera sunt tria. An sit, quid sit, quale sit, & similia, quæ traduntur a dialecticis in tractatione thematum simplicium & copulatorum: ut, sintne Pygmæi? fueritne semper mundus? idemne semper sit futurus? quid sit, ut, quid anima? quale sit, ut, an cælum sit coloratum? sitne laudabile, sitne utile philosophiæ operam dare? Alterius vero quæstionis, cuius videlicet finis non scientia, sed actio est, *3. Divis. Hæc ex Cic. in l. Topicorum.* duo sunt genera: unum ad officium, alterum ad motum animi, vel gignendum, vel sedandum, planeve tollendum. Ad officium, sicut cum quæritur suscipiendine sint liberi? Ad movendos animos, cum fiunt cohortationes ad defendendam Rempublicam, ad gloriam, ad laudem: quo ex genere sunt, querelæ, incitationes, miserationesque flebiles, rursusque oratio, tum iracundiam restringens, tum metum eripiens, tum exultaotem lætitiam comprimens, tum ægritudinem abstergens. *1 Utilitas.*

Ex hac autem quæstionis divisione tria iotelligimus, quæ ad hanc artem maxime necessaria sunt: Primum quidem, alium inventionis fontem ad infinitam quæstionem, alium ad finitam, quas thesim & hypothesim Græce appellari diximus, requiri. Ad thesim quippe tractandam argumenta ex iis præcipue locis depromuntur, quæ Græce topica vocaotur; ad hypothesim vero ex Circumstantiarum locis, quæ vel rebus, vel personis attributa sunt; quandoquidem huiusmodi quæstiones, ut paullo antea diximus, rerum & persooarum circumstantiis implicitæ suot. Quamvis autem argumenta, quæ ex circumstantiis oriuntur, ad topicorum quoque loca referantur, utpote quæ ambitu suo omoia argumentorum genera comprehendant, quia tameo multiplices & variæ circumstantiæ sunt, multaque ex illis argumenta eruuntur, singularis earum tractatus a locis illis seiungi debuit, quo ea, quæ illic breviter in adiunctorum & causarum loco insinuantur, copiosius & latius tractarentur.

Hæc eadem quæstionis divisio facit, ut intelligamus, quod & Cicero, *2. Utilitas.* & ceteri huius artis scriptores docent, nempe ut quæstionem finitam ad

infi-

infinitam, hoc eſt, hypotheſim revocemus ad theſim. Quod ut exemplo pareat, finita quæſtio eſt, An Ariſtotelis philoſophia ſit perdiſcenda: eius quaſi pars quædam eſt illa infinita, An philoſophia ſit perdiſcenda: ad quam orator finitam transferet: verum hac de re ſuo loco latius.

3. Utilitas. Eadem etiam quæſtionis diviſio valet, ut pernoſcamus aliter quæſtiones, quarum finis eſt ſcientia, aliter eas, quæ actiones appellantur, eſſe tractandas. In illis omnque ſatis eſt ut vel rei naturam explicemus, vel dubiæ fidem faciamus; in his vero non ad ſciendum modo, ſed ad aliquid agendum, vel aliquem motum in animis excitandum, auditor impellendus eſt: quod maiorem vim & impetum orationis requirit, ut docuimus, cum Rhetoricæ & Dialecticæ differentiam traderemus. His ita conſtitutis, de argumentorum inventione, quibus infinitæ quæſtiones ſive theſes tractantur, dicere incipiamus.

De locis unde argumenta ducuntur, quibus præcipue infinita quæſtio tractatur.

CAPUT V.

Quia omnis argumentorum inventio vel ad probandum, vel ad amplificandum deſtinatur, neceſſe eſt, ut omnia, quæ rem probant, aut amplificant, rebus ipſis, quas probare vel amplificare volumus, aliqua ratione conveniant, vel illis etiam adverſentur; cum contrariorum eadem ſit diſciplina, Rebus autem ipſis quædam intrinſecus, quædam vero extrinſecus conveniunt. Nam genus, ſpecies, differentia, definitio, propria, accidentia, partes, totum, cauſæ, & effectus, rebus omnibus natura inſunt. Nulla enim res his velut affinibus & attributis deſtituitur. Eſt enim hæc velut communis rerum omnium genealogia, & veluti quædam conſanguinitatis arbor, qualem Theologi pingunt, quæ ante ſe, & poſt ſe, a dextra, lævaque velut affines ſuos habeat. Et quidem anteriori loco ponuntur, genus rei, & totum, & partes, & cauſæ a quibus res profecta eſt; poſteriori vero loco effectus, qui ex cauſis conſequuntur; a dextra vero lævaque differentia rei, definitio, propriæ qualitates, & accidentia eius: niſi malis hæc duo poſteriora inter effectus collocare; quoniam a forma rei tamquam a cauſa prodeunt. Hæc vero, quæ rebus accidunt, alii adiacentia, alii adiuncta vocant, & in tertia tempora partiuntur, antecedentia, concomitantia, & conſequentia. Quorum quædam neceſſario, quædam vero non neceſſario rebus cohærent: atque hæc poſteriora, Dialectici communiter accidentia vocant. Hæc igitur omnia, quæ varie rebus adiuncta ſunt, intrinſecus eis convenire dicuntur. Extrinſecus vero, ſimilia, diſſimilia, maiora, minora, paria, exempla, teſtimonia, & oracula, quæ ea de re prolata ſunt, rebus ipſis convenire dicimus. Hæc autem rerum omnium attributa, tam Dialectici, quam Rhetores locos appellarunt; quod ex iis tamquam e locis, & veluti promptuariis argumenta omnia, ſive ad probandum, ſive ad amplificandum eruantur. De quibus & Ariſtoteles, & Cicero, & Boetius, multique alii inſignes ſcriptores, & noſtro ſæculo Rodolphus Agricola copioſe ſcripſerunt.

Et hi quidem prima diviſione loca omnia in artificialia & artis expertia, ſive inartificialia diſtribuunt. Ad hoc autem poſterius genus variæ

aucto-

auctoritates & testimonia, tum divina, tum humana, & varia item exempla, hoc est, praeclare dicta aut facta pertinent. Ad prius autem illud genus alia omnia loca, quae enumeravimus, referuntur; quae vel in ipsa rei substantia insunt, vel cum ea aliqua ratione, sive necessario, sive non necessario coniuncta sunt. Dicuntur autem haec artificialia, quoniam ab eis probationes & argumenta arte & ingenio dicentis eruuntur; illa vero artis expertia, quoniam ab his argumenta non dicentis ingenio, sed aliunde assumpta, ad causam afferuntur; quamvis eorumdem commoda & venusta tractatio maxime ad artem pertineat; nisi sine arte, ut Rodolphus ait, putamus dixisse Lucanum.

Quis iustius induat arma,
Scire nefas: magno se iudice quisque tuetur.
Victrix causa Deis placuit, sed victa Catoni.

Haec autem posteriora loca, quamvis sola exempla & testimonia partim divina, partim humana comprehendant, infinitum tamen probationum & argumentorum campum nobis aperiunt; quando quidquid ubique sive in divinis literis, sive in sacris Canonibus & Conciliis, sive in Philosophorum, Historicorum, & cunctorum sapientum libris atque disciplinis continetur, huic loco deservit. Probationes quippe ab his locis manantes, nequaquam arte & ingenio dicentis, sed varia & multa omnis generis auctorum lectione comparantur.

Sed ad institutum redeuntes, summa huius artis est, ut propositionem aliquam, seu veram vel falsam, probaturus aut improbaturus, omnia quae eius propositionis subiecto & praedicato, ut Dialectici loquuntur, conveniunt, hoc est, omnem, ut ita dicam, utriusque vocis genealogiam, diligenter exploret; nempe genus, speciem, definitionem, & cetera, quae superius commemoravimus; ex his namque omnibus veluti locis argumenta promuntur. Cum enim aliquid subiecto & praedicato convenire in debita terminorum collocatione probatur, non dubium quin vere alterum de altero affirmetur: quando, quae in uno tertio conveniunt, inter se quoque convenire necesse sit; contra vero si dissentiant, ipsa quoque inter se dissentire opus est. Quam rem commodissimo exemplo Rodolphus ostendit. Si enim diiudicare velis, an duae, verbi gratia, columnae, quae longe a se distant, aequales an inaequales sint, virgam utrique parti adhibes: quae si utrique par sit, aequales eas esse iudicas; si impar, inaequales. Eadem ergo ratio argumentandi est. Tertiumque illud utrique parti applicandum, medium appellant: quod quidem ex his omnibus rerum attributis, quae supra commemoravimus, desumitur. *Rodolphus.*

Sed operae pretium erit, haec ipsa propositis aliquot exemplis illustrare. Sumamus, exempli gratia, pium sanctae orationis studium, quod hominibus commendare volumus, &, quae illi conveniant, exploremus; ut ex eis ad persuadendum argumenta ducamus. Genus huius virtutis est Religio, quae virtutum moralium praestantissima est. Definitio est, elevatio mentis in Deum, vel petitio rei decentis a Deo. Causa orationis praecipua est Spiritus Sanctus, nos ad orandum indocens, & postulans pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Causae vero ad orandum impellentes

sunt,

sunt, quotidianæ huius vitæ miseriæ, & præsentissima pericula, & maxima humani cordis ad malum proclivitas, quæ continua divini numinis ope eget, & summa item Dei nostri bonitas, quæ ut petamus præcipit, & petentibus auxilium pollicetur. Effectus orationis sunt: primum quidem gratiæ, & gloriæ augmentum (sicut cetera virtutum opera in caritate edita) promereri: deinde pro commissis Deo satisfacere: tertio id, quod petimus, si debite & religiose petamus impetrare: quarto demum, animo corroborari, & cælesti luce atque spirituali dulcedine refici atq; compleri: & nonnulli item alii, quos longum esset enumerare. Partes vero eius, oratio vocalis atque mentalis, seu malis partes eius esse, quas
1 Tim. 2. Apostolus enumerat, cum ait: Obsecro primum omnium fieri orationes, obsecrationes, postulationes, gratiarum actiones, &c. Quæ verba Cassianus in Collationibus Patrum diligenter explicat. Adiuncta orationi sunt, quæ necessario cum ea cohærent, fides, spes, caritas, & attentio, ceteræqe virtutes, sine quibus oratio grata Deo non fit. Adiuncta vero quæ frequenter illam consequuntur, sunt vitæ puritas, solitudinis amor, sanctorum desideriorum seges, & robur animi adversus peccatum, devotio & alacritas ad omnia pietatis opera, contemptus rerum humanarum. Gustata enim spirituali suavitate, quæ devotæ orationis comes est, sordet omnis caro. Hæc autem dixi frequenter orationi adiuncta esse, quoniam nonnullos orare videmus, qui tamen in virtutis, & iustitiæ cultu negligentiores sunt. Similia vero orationi sunt lectio, meditatio & contemplatio, quod his etiam officiis mens elevetur in Deum. Orationi autem adversatur oblivio Dei, quæ malorum omnium origo, sicut oratio bonorum omnium fons & initium est. Iam vero exempla & testimonia, sive sacrarum literarum, sive sanctorum Patrum, quæ orationem commendant, eiusque utilitates & necessitatem declarant, innumera sunt, & passim obvia. Hæc enim argumenta, quæ artis expertia esse diximus, non dicentis ingenium, sed memoria, & varia omnis generis auctorum lectio præstat. Dei etiam oblivio, quæ orationi adversatur, non minus nos, quam quivis aliorum locorum iuvare ad inveniendum poterit. Dum enim explicuerimus, quæ mala ex Dei oblivione consequantur, facile erit intelligere, quam sit oratio commendanda, quæ nos a tot malis liberat, dum assiduè mentem in Deum attollit. Hoc igitur exemplo aperte liquet, quanta argumentorum copia hac arte quæratur. Ex his namque precationis attributis, quæ annotavimus, facile ad eam commendandam varia argumenta promuntur.

Sed inter hos tamen locos, qui ab effectibus & adiunctis ducitur, sive illa nacessario, sive non necessario cum re cohæreant (ut modo diximus) fecundissimus est. Quamvis enim melius sit res ex causis & principiis cognoscere, frequentius tamen & facilius ex effectibus ad causas philosophamur: quoniam notiores nobis effectus, quam causæ sunt. Ab hoc igitur effectuum & adiunctorum loco & virtutes commendamus, cum earum fructus & effectus, & quæcumque illis adiuncta sunt, explicamus; & vitia quoque perstringimus, cum effectus & mala omnia, quæ secum
Seneca lib. 1. de Ira. afferunt, commemoramus & amplificamus. Seneca ex his duobus locis plurima adversus iram argumenta adducit, his verbis: Exegisti a me Novate, ut scriberem quemadmodum posset ira leniri; nec immerito mihi videre hunc præcipue affectum pertimuisse, maxime ex omnibus tetrum ac rapidum. Ceteris enim aliquid quieti placidique inest, hic totus concitatus & in impetu est, dum alteri noceat, sui negligens, in ipsa irruens tela,

telæ, & ultionis secum multa tractate avidus. Quidam itaque e sapientibus viris iram dixerunt brevem insaniam: æque enim impotens sui est, decoris oblita, necessitudinum immemor, in quod cœpit pertinax & intenta, rationi consiliisque præclusa, vanis agitata causis, ad conspectum æqui verique inhabilis, ruinis simillima, quæ super id, quod oppressere, franguntur. Ut autem scias insanos esse quos ira possidet, ipsorum habitum intuere. Nam ut furentium certa indicia sunt, audax & minax vultus, tristis frons, torva facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra & vehementius acta suspiria ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant & micant oculi, multus ore toto rubor, exæstuante ab imis præcordiis sanguine, labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus mugitusque, & parum explanatis vocibus sermo præruptus, & complosæ sæpius manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnasque iræ minas agens, fœda visu & horrenda facies depravantium se ac intumentium. Nescias utrum magis destestabile vitium sit, an deforme. Cetera licet abscondere, & in abdito alere: ira se profert, & in faciem exit, quantoque maior est, hoc effervescit manifestius. Iam vero si effectus eius, damnaque intueri velis, nulla pestis humano generi pluris stetit. Videbis cædes ac venena, & reorum mutuas sordes, & urbium clades, & totarum exitia gentium, & principum sub civili hasta capita venalia, & subiectas tectis faces, nec intra mœnia coercitos ignes, sed ingentia spatia regionum hostili flamma relucentia. Aspice nobilissimarum civitatum fundamenta vix notabilia: has ira deiecit. Aspice solitudines per multa millia sine habitatione desertas: has ira exhausit. Aspice tot memoriæ proditos duces, mali exempla fati. Hæc omnia ex Seneca, qui multa alia his similia enumerat. Quo exemplo apparet, quam sit fecundus hic locus, qui ab effectibus & adiunctis rerum sumitur. Simili quoque ratione Archytas ille Tarentinus apud Ciceronem, voluptatem ex iisdem locis accusat & dissuadet. Ait enim, nullam capitaliorem pestem, quam voluptatem corporis hominibus a natura datam, cuius voluptatis avidæ libidines, temere & effrenate ad potiundum incitarentur. Hinc Patriæ proditiones, hinc rerumpublicarum eversiones, & cum hostibus clandestina colloquia nasci. Nullum denique scelus, nullum malum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret. Stupra vero, adulteria, & omne tale flagitium, nullis aliis illecebris excitari, nisi voluptatis. Cumque homini sive natura, sive quis Deus nihil mente præstabilius dedisset, huic divino muneri ac dono nihil tam esse inimicum, quam voluptatem. Nec enim libidine dominante, temperantiæ locum esse omnino, nec in voluptatis regno virtutem posse consistere. Quod, quo magis intelligi posset, fingere animo aliquem iubebat tanta incitatum voluptate corporis, quanta percipi posset maxima: nemini censebat fore dubium, quin tamdiu dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione consequi posset. Quocirca nihil esse tam detestabile, tamque pestiferum, quam voluptatem; Siquidem ea, cum maior esset atque longinquior, omne animi lumen extingueret. Hactenus ille. Divus vero Cyprianus his duobus locis definitionem & comparationem adiungens, nos ab invidiæ peste deterret his verbis: Qualis animi tinea est, aut quæ cogitationum tabes, invidere in altero virtutem eius aut felicitatem, odisse in eo vel merita propria vel beneficia divina, in ma-

Cic. de senect.

Cypr. serm de livore.

lum proprium bona aliena convertere, aliorum gloriam facere suam poenam. Non cibus talibus lætus, non potest esse iucundus, suspiratus semper, & gemitur, & doletur. Dumque ab invidis numquam livor exponitur, diebus ac noctibus sine intermissione pectus obsessum dilaniatur. Mala cetera habent terminum, & quodcumque delinquitur, delicti consummatione finitur. In adultero cessat facinus perpetrato stupro, in latrone conquiescit scelus homicidio admisso, & prædoni rapacitatem statuit possessa præda, & falsario modum imponit impleta fallacia: zelus terminum non habet, permanens iugiter malum, ac sine fine peccatum est; quantoque ille, cui invidetur, successu meliore profecerit, tanto invidus in maius incendium livoris ignibus inardescit. Hinc vultus minax, torvus aspectus, pallor in facie, in labiis tremor, stridor in dentibus, verba rabida, effrenata convicia, manus ad cædis violentiam promptæ, etiam si gladio interim vacuæ, odio tamen furiosæ mentis armatæ. Hactenus Cyprianus. Hæc autem ideo tot a me exemplis explicata sunt, ut studiosus Concionator aperte videret, argumenta omnia, quibus aliquid vel probamus, vel amplificamus, ex iis, quæ rebus attributa, & natura cum illis coniuncta sunt, esse sumenda.

De duobus aliis argumentorum fontibus, nempe genere rei, & eius contrariis.

CAPUT VI.

HIC igitur primus ac præcipuus argumentorum fons, qui ex attributis earum vocum, quæ in quæstione ponuntur (hoc est, subiecti, & prædicati, ut appellant) proficiscitur. Sunt autem duo alii, e quibus etiam, ad eamdem quæstionem tractandam, argumenta sumuntur: nempe genus rei, sive unum, sive multa sint, & contrarium, sive unum, sive multiplex sit. De genere, hoc sit exemplum. Si quis ab adulterii crimine deterrere velit, adulterii genera inspiciat; eius enim genus proximum est impudicitia, remotius vero letale peccatum. Qui igitur ab adulterio dehortatur, primum, quam ingens periculum sit, in letali peccato diu permanere, declarare poterit, mala omnia, quæ peccatum secum affert, commemorando: quæ ex omnibus locis, hoc est, ex omnibus iis, quæ peccato attributa sunt, colligi poterunt. Deinde ad proximum impudicitiæ genus
1. Cor. 6. descendens, illud Apostoli proferre poterit: Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur, in corpus suum peccat: illud videlicet fœdando, ac turpiter inquinando. Cetera quoque mala, quæ impudicitiæ attribuuntur, simili ratione tractari poterunt. Tertio vero loco ad propria adulterio attributa tractanda perveniet, ut ex rei propriis, quod est multo commodius, argumentetur. Argumenta vero, quæ a rerum generibus ducuntur, ex illa Aristotelis regula, quæ in antepraedicamentis ponitur, vim habent: Quando alterum de altero prædicatur, tamquam de subiecta sibi specie, quæcumque de eo, quod prædicatur, dicuntur, de subiecta quoque sibi specie dicuntur: hoc est, quidquid generi convenit, speciei quoque subiectæ convenit; constat enim superiora omnia inferioribus convenire, & de illis, ut Dialectici loquuntur, prædicari.

Ne-

Neque vero ea, quæ rebus ipsis, de quibus dicimus, contraria sunt, minorem argumentorum materiam suppeditabunt: quandoquidem, ut Philosophi tradunt, eadem contrariorum disciplina est. Quod plane non in ceteris rebus modo, sed in moribus præcipue locum habet. Quo enim detestabiliorem superbiam, impudicitiam, avaritiam, & iracundiam ostenderis, hoc magis humilitatem, castitatem, liberalitatem & mansuetudinem commendabis, quæ nos a tot malis & incommodis liberant. Hinc D. Cyprianus *Cypr.* in sermone de patientia, ubi huius virtutis utilitatem, necessitatem, ceterasque *serm. de patien-* eius laudes exposuisset, impatientiæ mala commemorat, ut patientiæ *tia.* laudes amplificet, quæ nos a tanto malo liberat: sic enim ait: Atque ut magis fratres dilectissimi, patientiæ bonum luceat, quid mali e contrario impatientia importet, consideremus. Nam ut patientia bonum Christi est, sic e contra impatientia Zabuli malum; & sicut in quo habitat & manet Christus, patiens invenitur, ita impatiens semper existit, cuius mentem Zabuli nequitia possidet, &c. Et paullo post ita concludit: Et ne longum sit singulatim recensere omnia, omnino quæ patientia ædificat ad gloriam, impatientia destruit ad ruinam. Quare fratres dilectissimi, & bonis patientiæ, et impatientiæ malis diligenter expensis, patientiam, per quam in Christo manemus, ut venire cum Christo ad Deum possimus, plena observatione teneamus. Hactenus Cyprianus.

Necessariam esse Concionatori absolutam earum rerum scientiam, de quibus est dicturus, quo supradictis locis uti possit.

CAPUT VII.

CUM igitur argumenta ex his omnibus, quæ natura ipsa rebus conveniunt, eruenda sint, liquet sane, plenam earum rerum, de quibus dicturi sumus, scientiam nos ad hoc prius habere oportere. Cum enim Dialecticus me admoneat, ut rei genus, definitionem, proprias passiones, & affectiones, caussas, effectus, ac partes rei, ceteraque his similia explorem, quid mihi hæc admonitio proderit, nisi prius ego ista omnia noverim? Quomodo autem ea nosse potero, nisi plenam eius rei scientiam habuero, quæ hæc omnia tradit? Itaque attentius mihi hanc topicorum artem consideranti apparet, eam similem iis artibus esse, quæ methodum quidem & rationem rerum faciendarum tradunt, quæ tamen materiam aliunde oblatam sumunt: qualis pharmacopolarum ars est, quæ docet, ex quibus herbis hoc aut illud pharmacum confici debeat, cum aliunde tamen herbas accipiat, quibus ea pharmaca componat. Ad hunc ergo modum Dialecticus in quæstionibus, quas tractat, ea quæ rebus natura ipsa conveniunt & attribuuntur, explorare docet, ut ex eis argumenta instituto suo accommodata eruat; hæc tamen attributa non ipse, sed illæ disciplinæ præstant, quæ hisce de rebus tamquam de propria materia disputant. Ex hac autem animadversione colligitur, totius moralis Philosophiæ & Christianæ Doctrinæ concionatorem peritum esse debere. Cum enim illi de virtutibus & vitiis, de legis divinæ præceptis, de sacramentis, de Christianæ fidei mysteriis, quæ in symbolo continentur, dicendum perpetuo sit, debet utique is, quoad ejus fieri poterit, absolutissimam harum rerum scientiam habere:

ut ex iis quæ hisce rebus attribuuntur atque conveniunt, argumenta sumere possit, quæ ad suadendum vel dissuadendum, probandum aut improbandum, & amplificandum vel extenuandum conducere valeant. Unde autem hæc copia, nisi ex varia sanctarum scripturarum, veterumque Patrum lectione colligi potest? Debet igitur prius, quam hoc munus attingat, varia & multiplici lectione refertum pectus habere, ut tamquam scriba doctus in regno cælorum, proferat de thesauro suo nova & vetera. Qui enim cum primum munus hoc aggrediuntur, Sanctorum Patrum scripta legere incipiunt, hi non vetera & nova, sed nova solum contra hoc Christi Domini consilium pro-
Simile. ferunt. Qua in re vermiculos, quos bombices appellamus, imitari debent, qui pluribus diebus nihil aliud faciunt, quam arborum foliis corpora saginare; deinde, ubi in iustam corporis magnitudinem excreverint, serica fila nectere die noctuque non desistunt. Eos vero, qui sine hac studiosa præparatione munus hoc obeunt, D. Gregor. castigat his verbis: Videant, quos a prædicationis officio ætas vel imperfectio prohibet, & tamen præcipitatio movet, ne cum intempestive arripiunt, quod non valent, perdant
Simile. illud quod tempestive aliquoties implere possent. Nam & pulli avium, si ante pennarum perfectionem volare appetant, unde in alta ire cupiunt, inde in ima cadunt: sic & conceptam sobolem, si priusquam formetur, femina profert, non tam domum, quam tumulum replet. Hæc ille. In hoc autem studio primum est, ut in lectione delectum adhibeat: ut non trita, & vulgaria, & passim obvia, sed præstantissima quæque eligat, & quæ non tam tinnitu & illecebra verborum aures mulceant, quam quæ acumine & gravitate sententiarum vim & pondus habeant, & multa paucis comprehendant, ut in iis eruendis & ponderandis paullulum operæ suæ concionator ponat. Proximum vero, idque maxime necessarium est, ut albeolo ad hoc ante parato, & titulis rerum omnium, quæ in concionis argumenta cadunt, insignito, quæ inventa fuerint, in his locis collocet, & multa etiam, quæ ad Evangelia, quæ vel Dominicis, vel festis diebus ab Ecclesia leguntur, pertinent, simili ratione annotabit. Hos ergo proprios & singulares locos concionatori maxime utiles & necessarios duco, ut si de humilitate, castitate, patientia, abstinentia, precandi studio, contraque si de superbia, avaritia, inhumanitateque dicendum sit, hos locos consulat, & ex huiusmodi penu, ac veluti promptuario sumat, quod sibi ad dicendum commodius visum fuerit.

Neque sola lectione contentus esse debet: sed quæcumque ab aliis sive concionatoribus, sive cuiusvis ordinis hominibus graviter & sententiose dicta fuerint, vel ipsi aliud etiam agenti in mentem venerint, quæ vim & pondus aliquod ad munus suum habeant, nullo modo negligenda putet: sed protinus schedulis breviter committat, ut opportunitatem nactus ea in supradictis locis reponat. Quæ enim nostra sunt, multo & copiosius & vehementius, tamquam arma viribus & corpori nostro accommodata, tractamus. Hac enim cura atque diligentia fit, ut thesaurus noster paulatim augeatur, & post aliquot annos ingens deinde selectarum rerum cumulus tam multis accessionibus surgat.

Ex lectione autem sanctarum scripturarum reconditiora loca seligere curemus, quæ novitate & dignitate sua auditores excitent: quorum multa ex Prophetarum & Sapientiæ libris colligere licet. Loca enim ab aliis pene detrita & passim obvia minus movent, nisi ea insigni aliqua expositione ex communibus nova quodammodo faciamus. Danda etiam opera est, ut pleraque scripturarum loca insigni aliqua expositione aut commentatione illu-

stre-

stremus, vel sententiæ vim & gravitatem ponderantes, vel tropum, si quis est, aut emphasim, quæ frequenter in una voce latet, excutientes. Neque tamen oportet, multis Scripturæ testimoniis ad unum aliquid probandum uti, quod nonnulli faciunt, ostentandæ magis memoriæ & eruditionis, quam ædificationis gratia; sed modus atque delectus habendus est, neque quid insidiosus inventionis nostræ amor suggerat, sed quid res postulet, cogitandum. Non enim locus deerit, quo iis, quæ eo tempore recitemus, uti postea valeamus.

Qui igitur diligenti stadio, lectione, & meditatione hunc sibi thesaurum opportuno tempore comparaverint, graves & acres in dicendo erunt, uberrimumque laboris sui fructum referent. Qui vero vacui, ieiuni, & steriles hoc munus aggrediuntur, quam frugem referre poterunt, nisi ut tales auditores suos relinquant, quales ipsi ad dicendum accesserunt? Quocirca, summum concionatoris studium in divinarum scripturarum & Sanctorum Patrum lectione insumi debet, quorum inventis sua quoque inventa augere & locupletare debet. Est enim valde angusta humani ingenii vena; quæ nisi aliorum studiis velut lucernarum accessione iuvetur, exiguum suae lumen præferet. Hinc tot Homiliarii nostro sæculo prodierunt, in quorum lectione vix insigne aliquid legentes invenimus, propterea quod eorum auctores ingeniorum suorum inventis & labore contenti, & rerum suarum amore allecti, quæ ipsis, velut ingenii sui fetus placuerunt, aliis etiam placitura credebant. Eget ergo Ecclesiastes multa variaque lectione, & insignium sententiarum observatione. Non enim alia ratione dictum a veteribus esse credo, Poetam nasci, Oratorem fieri, nisi quod facultas illa præcipue naturæ beneficio, hæc vero studio, meditatione, assidua lectione, multa exercitatione & imitatione comparetur. Ex sacris autem auctoribus Hieremias (ut ceteros Prophetas sileam) quamvis, ut D. Hieronymus ait, minus in verborum delectu cultus, quam Esaias sit, admirabilis mihi concionator esse videtur. Tot enim dicendi figuris & affectibus, tantaque vi & acrimonia verborum utitur, totque modis & furorem Domini amplificat, & in pravos hominum mores invehitur, ut vix quidquam aut gravius, aut vehementius, aut pro rei magnitudine convenientius excogitari possit. Ex Ecclesiæ vero Patribus D. Chrysost. maxime legendus, quod sit eloquentissimus, populique auribus ita accommodatus, ut vix umquam a salutari eius institutione orationem flectat. Hic autem vir admirandus, non modo ad sententiarum gravitatem, sed ad vim etiam eloquendi, & tractandorum animorum rationem plurimum conferet, præsertim si assidua lectione Ecclesiastes eum sibi familiarem fecerit. Recte enim D. Aug. in lib. de doct. Christ: Si ex consuetudine loquentium, fiunt homines loquentes, cur ex consuetudine eloquentium, non fiant eloquentes? Unde enim eloquentiæ præcepta manarunt, nisi ex observatione eorum, qui optime ab ipsa natura ad dicendum compositi erant? Hinc Divus Augustinus: Si acutum, inquit, & fervens adsit ingenium, facilius adhæret eloquentia legentibus & audientibus eloquentes, quam eloquentiæ præcepta sectantibus, accedente maxime exercitatione scribendi vel dictandi.

Aug. lib. 4. de doctrina Christiana.

Aug. ib.

De lo-

De locis ex circumſtantiis rerum & perſonarum.

CAPUT VIII.

PRæter hos communes locos, alii quoque aſſignantur ex perſonarum & rerum circumſtantiis, qui ad ſuperiores quoque referuntur, & ab illis manant. Tractantur autem ſeorſum ab eis, quoniam ad certa genera quæſtionum pertinent, quarum naturam propius, quam communia illa loca attingunt, quæ latiſſime vagantur. Hoc autem in loco ad mentem revocare oportet, quod initio huius ſecundi libri diximus, nempe duo eſſe genera quæſtionum: quædam enim ex communibus vocibus conſtant; quas rhetores infinitas, ſive theſes appellant; quædam vero, quæ rerum & perſonarum circumſtantiis implicitæ ſunt, quæ videlicet ex propriis & ſingularibus nominibus conſtant; quas finitas, vel hypotheſes nuncupari diximus. Priorum exemplum eſt, cum de adulterii deformitate in commune, poſteriorum vero, cum de Davidis adulterio dicimus, utriuſque deformitatem amplificantes. Sic etiam obedientiam & pudicitiam in commune laudamus, & Abrahæ obedientiam, & Joſephi pudicitiam ſigillatim amplificamus. Ad eas igitur quæſtiones, quas theſes appellari diximus, priores illi loci accommodati ſunt; ad has vero poſteriores non illi ſolum, ſed hi, qui a circumſtantiis rerum & perſonarum ducuntur, maxime deſerviunt, cum ea complectantur, quæ ſingularibus rebus atque perſonis conveniunt. Quæ autem illa ſint, iam explicabimus.

Hæc omnia ex Cicerone lib. de Invent. Perſonis undecim hæ circumſtantiæ tribuuntur: Nomen, natura, victus, fortuna, habitus, affectio, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes. Nomen eſt, quod unicuique perſonæ datur, ut Petrus, Joannes, &c. In natura huiuſmodi conſiderantur, ſexus, natio, patria, cognatio, ætas, dignitas. Sexus, vir an mulier ſit. Natio, Græcus an Barbarus. Patria, Athenienſis an Lacedæmonius. Cognatio, quibus maioribus, quibus conſanguineis ſit. Ætas, puer an adoleſcens, natu grandior an ſenex. In dignitate autem commoda & incommoda conſiderantur, a natura data animo aut corpori hoc modo: valens an imbecillis, longus an brevis, formoſus an deformis, velox an tardus ſit, acutus an hebetior, memor an obliviosus, comis, officioſus, prudens, patiens, an contra. Et omnino, quæ a natura data animo & corpori conſiderabuntur, in natura conſideranda ſunt. Nam, quæ induſtria comparantur, ad habitum pertinent: de quo poſterius dicendum eſt. In victu, ſive educatione, conſiderare oportet, apud quem, & quo more, & cuius arbitratu ſit educatus: quos habuerit artium liberalium magiſtros, quos vivendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæſtu, artificio ſit occupatus, quomodo rem familiarem adminiſtrat, qua conſuetudine domeſtica ſit. In fortuna quæritur, ſervus ſit an liber, pecunioſus an tenuis, privatus an cum poteſtate: ſi cum poteſtate, iure an iniuria, felix, clarus, an contra, quales liberos habeat. Ac ſi de non vivo quæretur, etiam quali morte ſit affectus, erit conſiderandum. Habitum autem hunc appellamus animi aut corporis conſtantem & abſolutam aliqua in re perfectionem, ut virtutis aut artis alicuius perceptionem, aut quamlibet ſcientiam; et item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, ſed ſtudio & induſtria comparatam. Affectio eſt animi, aut corporis ex tem-

pore

pore aliqua de causa commutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem est animi assidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluptate occupatio, ut philosophiæ, poetices, geometriæ, literarum. Consilium est aliquid faciendi aut non faciendi excogitata ratio. Facta autem & Casus, & Orationes tribus ex temporibus considerabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit, aut quid modo faciat, quid ipsi accidat, quid dicat; aut quid postea facturus sit, quid ipsi casurum sit, qua sit usurus oratione. Ac personis quidem hæc videntur esse attributa, quibus omnibus argumenta sive ad probandum, sive ad amplificandum duci possunt. Ceterum a personæ nomine, quod primo loco posuimus, raro argumenta sumuntur, nisi cum nomen ipsum singulari aliqua ratione personæ sic impositum, ut gloriosum Jesu nomen; item Abrahæ, Saræ, Isaac, Jacob, Israelis, Joseph, Joannis, Petri, & similium. At vero a nominibus appellativis recte argumenta ducuntur, & ab etymologis nominis appellantur. Qui locus definitioni proximus est, & inter prioris ordinis locos numeratur. Ex hoc autem loco sic D. Hieronymus cum Heliodoro argumentatur: Quid facis in turba, qui monachus es? Et ad Nepotianum, Clericus, inquit, interpretetur primo vocabulum suum, & nominis sui definitione probata, nitatur esse quod dicitur. Si enim Cleros Græce, Latine sors dicitur, propterea vocantur clerici, quia vel ipsi sunt de sorte Domini, vel Dominus sors illorum est. A genere hortamur ad virtutis studium, ne videlicet homo a parentum moribus & nobilitate degeneret. Et ab hoc item amplificamus eorum pravitatem, qui ab hac nobilitate degenerarunt; eorumque mores conjicimus, quia sceleratis parentibus orti sunt: unde est illud: Mali corvi, malum ovum: improbus est, quoniam improbis natus parentibus. A natione: Pœnus est, ergo perfidus; Cretensis est, ergo mendax: Cretenses enim, ut Apostolus quoque meminit, semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri. Daniel quoque ad impudicum senem ait: Semen Chanaan & non Juda, species decepit te. Et per Prophetam Dominus: Radix tua & generatio tua de terra Chanaan, Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cetæa: hic ex patria impiorum colligit depravatos populi mores, quales harum gentium erant. A sexu, probamus feminarum inconstantiam, iuxta illud, Varium & mutabile semper femina; item affectuum vehementiam: est enim femina animal vehementer affectibus obnoxium: unde est illud Publii Mimi: Aut amat, aut odit mulier, nihil est tertium. A sexu etiam amplificamus mirabilem illam fortitudinem matris septem Machabæorum, & beatæ item Felicitatis ac Symphorosæ, quæ filiorum necem plusquam virili animo tulerunt. Sic Divus Cyprianus de feminis fortiter supplicia perferentibus: Femina, inquit, torta, viris torquentibus fortior invenitur. Ab ætate: Ignoscendum, quoniam puer est: Terentius, Amavit dum ætas tulit. Consilio valere hunc credibile est, vel strenuum esse ad rem, quoniam senex est. Ab educatione & institutione: Pravus est, quoniam male educatus, & ab ineunte ætate mala didicit, malis operam dedit magistris, atque ineptiis. Ab animi affectione: Cum sceleratissimus hic semper fuerit, quid mirum, si creditum abjuraverit? huc animi bona referuntur, & vitia. A conditione & fortuna: Huic, quoniam plusculum accessit pecuniæ, sublati sunt animi. Pauper ubique jacet. Huc pertinet illud Ecclesiastici: Si dives fueris, non eris immunis a delicto: et illud item ejusdem: Dives locutus est, & omnes tacuerunt, & verbum illius usque ad nubes perducent: pauper locutus est, & dicunt: Quis est hic? A victu: Improbus est, quoniam cum improbis versa-

Hier. in Epist. — *Ad Tit. 1.* — *Daniel. 13* — *Ezech. 16.* — *Cyprian.* — *Eccl. 11.* — *Idem 13.*

Proverb. 13 versatur. Sic Salomon: Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit: amicus stultorum similis efficietur. Item: Qui tangit picem, inquinabitur ab ea:
Eccles. 13. & qui communicat superbo, induet superbiam. A studiis: Non est voluptuarius, quoniam literarum studiosus. A rebus gestis: Mandandum est Pompeio bellum Mithridaticum, quoniam multa bella felicissime confecit.

Rebus autem & negotiis septem hæc attributa sunt: Res, Causa, Locus, Tempus, Occasio, Modus, Facultates, sive instrumenta. Res sive negotium est brevis complexio totius negotii, quæ summam continet facti, hoc modo, parentis occisio, patriæ proditio. Causa est, per quam, & quam ob rem, & cuius rei causa aliquid factum sit, quæritur: quo nomine & efficientem causam, & finem, qui ad opus aggrediendum impulerit, complectimur. Locus etiam, sacer an prophanus, publicus an privatus, alienus an ipsius, de quo agitur, locus sit, aut fuerit. Tempus autem est pars quædam æternitatis cum alicuius anni, menstrui, diurni, nocturnive spatii certa significatione. Occasio autem est pars temporis, habens in se alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi, opportunitatem. Quare cum tempore hoc differt: nam genere quidem utrumque idem esse intelligitur, verum in tempore spatium quodam modo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut aliqua anni parte spectatur; in occasione autem ad spatium temporis quædam faciendi opportunitas intelligitur adiuncta. Modus autem est, in quo quemadmodum, & quo animo factum sit, quæritur. Eius partes sunt prudentia & imprudentia. Prudentia autem quæritur ex his, quæ clam, palam, vi, persuasione fecerit. Imprudentia vero in purgationem confertur, cuius partes sunt inscientia, casus, necessitas; & in affectionem animi, hoc est, molestiam, iracundiam, amorem, & cetera, quæ in simili genere versantur. Facultates, aut quibus facilius quid fit, aut sine quibus aliquid confici non potest: in quo genere instrumenta quoque ponuntur: quibus res facta est. Facultas autem & occasio magnam ad aliquid gerendum opportunitatem præbere solent. Hæ sunt igitur circumstantiæ, quæ personis & negotiis singulatibus tribuuntur, a quibus argumenta in propositionibus, quas hypotheses appellari diximus, manant. Quæ aliis nominibus hoc modo brevius designantur. Quis, quid, quamobrem, quando, ubi, quomodo. Quis? ut Græcus, fortis, ignavus, & cetera, quæ personis attributa esse diximus. Quid, vel quale, vel quantum? ut furtum, sacrilegium, honestum, turpe, utile, novum, atrox, &c. Quamobrem? odio, ira, spe lucri, &c. Quando? die, noctu, &c. Ubi? in templo, in silva, &c. Quomodo? palam, gladio, dolo, veneno, laqueo, incantationibus, internuntiis, &c. Præcipuus tamen circumstantiarum usus in amplificando, & minuendo cernitur: nulla enim circumstantia est, quæ alicui rei addita, non eam vel amplificet, vel extenuet. Quam rem suo loco proposita exemplis declarabimus, quibus studiosus Concionator intelliget, quantam ex hoc circumstantiarum tractatu frugem colligere poterit.

Ceterum quamvis argumenta ad eas quæstiones tractandas, quas hypotheses appellari diximus, ex his circumstantiarum locis, quos modo enumeravimus, ducantur; danda tamen opera est, sicut initio admonuimus, ut hypothesim reducamus ad thesim, hoc est, ut singularem quæstionem ad communem revocemus, quæ fere priorem orationis partem occupare solet. A communioribus enim ad minus communia, & a genere in speciem philosophi descendere docent. Exempli gratia: si amicum aliquem ad Cartusiani instituti professionem adhortari volumus, prius in commune de monasticæ vitæ laudibus & commendatione dicemus, deinde ad singulares amici & Cartusiæ

tusiæ circumstantias, quæ ad hanc exhortationem conducere videbuntur, veniemus. Sunt enim, ut ait Cicero, ornatissimæ orationes eæ, quæ latissime vagantur, & a privata ac singulari controversia se ad universi generis vim explicandam conferunt; ut ii, qui audiunt, natura, & genere, & universa re cognita, de singulis rebus statuere possint. Quod ut facere queat orator excellens, a propriis personis, & temporibus, semper, si potest, avocat controversiam, & ad universi generis orationem traducit. Ut autem quoties argumenti ratio occasionem nobis præbet, hypothesim revocamus ad thesim; ita contra nonnumquam thesim deflectimus ad hypothesim: ut si quis in universum ab impudicitiæ flagitio homines deterrere velit, ubi mala quæ hoc vitium comitantur, exposuerit, poterit ad singulares personarum circumstantias descendere, & quibus eas incommodis afficiat explicare. Verbi gratia: si homo senex fuerit, si adolescens, si nobilis, si literarum studiis addictus, si officium publicum gerat, si sacris initiatus sit: si femina fuerit, ac præcipue si nupta, &c. In his igitur omnibus, quam sit hoc vitium unicuique harum personarum fœdum atque deforme, ex ipsis personarum circumstantiis sigillatim demonstrare conabimur, hoc modo: Si senex fueris, canos intuere, qui te continentiæ & honestatis admonent, docentque, eam ætatem non amatoriis levitatibus deformandam, sed virtutis & sapientiæ studiis decorandam: si iuvenis, ne committas, ut pulcherrimus iste ætatis flos huius vitii turpitudine maculetur, quod te captivum post se trahat, & eum ipsa ætate adolescens ad senectutem usque persequatur. Ad hunc modum ceteræ personarum circumstantiæ brevius aut longius tractari poterunt. *Cic. 2. de Orat.*

De formis argumentorum, atque in primis de Inductione.

CAPUT IX.

Quemadmodum res omnes, quæ vel natura, vel arte constant, ex materia & forma compositæ sunt; ita argumentatio, quæ ab arte excogitata est, suam quoque & matariam & formam continet: & materiam quidem argumentum, formam autem argumentationem appellant. Argumentum quippe est inventum, rei dubiæ faciens fidem: argumentatio vero est apta & conveniens argumenti per orationem explicatio. Quia igitur de fontibus unde argumenta promuntur, breviter a nobis dictum est, res ipsa axigere videtur, ut de formis, quibus argumenta ipsa explicanda sunt, disseramus. Quamvis autem hoc ad elocutionis rationem magis, quam ad inventionem spectare videatur; tamen propter utriusque rei affinitatem & coniunctionem, hoc in loco de illis tractare visum est; similique ratione nonnulla, quæ ad argumentorum dispositionem pertinent, his quoque adiiciemus, quo absoluta huius partis doctrina, uno in loco tradita teneatur.

De his igitur argumentandi formis sic Cicero ait: Omnis argumentatio aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio est oratio, quæ rebus non dubiis captat assensionem eius, quicum instituta est: quibus assensionibus facit, ut illi dubia quædam res, propter similitudinem earum rerum, quibus assensit, probetur. Extat huius rei exemplum apud Cyprianum, quo similium inductione, Deum esse probat his verbis: Ad divinum imperium, etiam de terris mutuemur exemplum. Quando unquam regni societas *Lib. 1. de Invent.* *Contra Idola Gentium*

cietas

cietas aut cum fide cœpit, aut sine cruore desiit? Sic Thebanorum germanitas rupta; sic Romanos geminos unum non capit regnum, quos unum uteri cepit hospitium: Pompeius & Cæsar affines fuerunt, nec tamen necessitudinis fœdus in æmula potestate tenuerunt. Neque hic tu de homine mireris, cum in hoc omnis natura consentiat. Rex unus est apibus, & dux unus in gregibus, & in armentis rector unus: multo magis mundi unus est rector, qui universa quæcumque sunt verbo jubet, ratione dispensat, virtute consummat. Hactenus Cyprianus. Idem rursus eodem modo argumentatur: Delicata, inquit, la- *Serm. de mortalit.* ctatio est, cum periculum non est: conflictatio in adversis probatio est veritatis. Arbor, quæ alta radice fundata est, ventis incumbentibus non movetur: & navis, quæ forti compage solidata est, pulsatur fluctibus, nec foratur: & quando area fruges terit, ventos grana fortia & robusta contemnunt; inanes paleæ flatu portante rapiuntur. Hoc eodem modo argumentamur, cum plura exempla, quæ idem efficiunt, congerimus. Sic Mathathias Machabæorum pater morti pro- *2 Mach. 2.* ximus filios suos ad religionis & iustitiæ defensionem hortatus est, propositis Abrahæ, Joseph, Phinees, Josue, Caleb, Davidis, Azariæ, Ananiæ, Misaelis, atque Danielis exemplis: subiungitque in fine: Et ita cogitate per generationem & generationem, quia omnes, qui sperant in eum, non infirmantur.

Syllogismus sive Ratiocinatio. II.

Proxima atque perfectissima argumentandi forma syllogismus est: quem Cicero ratiocinationem vocat, cuius leges atque naturam Dialectica ars, quæ de eo præcipue disserit, plenissime tradit. Hoc vero solum, quod ad institutionem nostram pertinet, admonendum, quod cum Dialectici tribus pronuntiatis omnem syllogismum constare dicant, videlicet propositione, assumptione, & conclusione, quarum duas priores maiorem & minorem vocant; Rhetores tamen, quoniam probationes propositioni & assumptioni adiungunt, quinquepartitam illam faciunt. Quæ tamen esse quadripartita potest cum altera solum pars eget probatione: potest & tripartita esse, cum neutra eget: plenissima tamen est, quæ quinque partibus constat: cuius exemplum subiicit *Lib. 1 de Invent.* Cic. his verbis: Melius accurantur quæ consilio geruntur, quam quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant, eam deinceps rationibus variis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus & apparatior, quam ea, quæ temere & nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens & callidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is, qui stultitia & temeritate alicuius administratur. Eadem navigii ratio est: nam navis optime cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur. Cum propositio sit hoc pacto approbata, & duæ partes transierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod ostendere velis, id ex vi propositionis oportere assumere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus administratur. Huius assumptionis quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo: Nam & signorum ortus & obitus definitum quemdam ordinem servant, & annuæ commutationes non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, verum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ, & diurnæ nocturnæque vicissitudines nulla in re umquam mutatæ cuiquam nocuerunt. Quæ signa sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur: aut unum in locum

con

conduxerit breviter propositionem & assumptionem, id adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quod si melius geruntur ea, quæ consilio, quam quæ sine consilio administrantur; nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus administratur; consilio igitur mundus administratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem: Hactenus Cicero, qui recto ordine ratiocinationis partes collocavit. Qui tamen ordo non ineleganter sæpe invertitur, cum ab assumptione cœpta ratiocinatio, in propositionem maiorem desinit, quæ illationem conclusionis ex assumptione probat. Idque fit, cum propositio generalem sententiam continet, quam ceu communem locum, tractare copiose possumus. Verbi gratia: Si quis ad carnis macerationem adhortetur, quod per eam Deo pro admissis sceleribus satisfaciamus, syllogismum hoc modo conficiet: Necesse est, ut Deo pro commissis satisfaciamus: at hoc maxime præstat ieiunium, & carnis maceratio: studiose igitur ac diligenter hæc virtus a nobis colenda est. Hic ordo rectus est. Potest autem maior illa propositio ad finem reservari, & in locum communem coniici, in quo de satisfactionis necessitate disseramus, ut acerbissimas ignis purgatorii pœnas evadere possimus; quarum acerbitatem poterimus ad hoc ipsum amplificare. Qua propositione latius, si videbitur, tractata, rursum ad priorem conclusionem regredimur, ut quorsum evagati fuerimus, aperte intelligatur: ex hoc autem fonte digressiones sæpe oriuntur, quæ orationem splendidiorem faciunt, cum ea, quæ singularia sunt, ad communes virtutum & vitiorum locos referimus. Simili ratione cum ad misericordiæ opera adhortamur, quam sit Deo misericordiæ virtus grata, late persequi possumus: quam quidem sententiam vel ante conclusionem, vel post illam tractare possumus. Sic Dominus in Evangelio, ubi hanc sententiam pronuntiasset. Qui scandalizaverit unum de pusillis istis qui in me credunt, & cetera: digreditur in locum communem de scandali gravitate disserens; subdit enim, Væ mundo a scandalis: necesse est enim, ut veniant scandala, & cetera, quæ deinde in hanc sententiam subiecit. Quæ oratio maioris propositionis vicem gerit: ex hac enim sententia recte sequitur conclusio illa initio proposita, nempe, qui scandalizaverit unum de pusillis istis, &c. *Matth. 18.*

Potest autem ratiocinatio brevissima oratione comprehendi, qualis illa, Finem qui quæris amori, Cedit amor rebus, res age, tutus eris. Hic omnes syllogismi partes brevissime comprehensæ sunt. Illud etiam observandum, ut Concionator non semper exactam illam Dialecticorum formam, qua in disputationibus uti solent, sequatur: alium enim habitum, aliamque loquendi figuram popularis argumentatio postulat. Exemplo sit illa nobilis Poetæ ratiocinatio: Credo equidem, nec vana fides, genus esse Deorum: hæc propositio sequenti syllogismo probatur: Degeneres animos timor arguit. Heu, quibus ille iactatus fatis, quæ bella exhausta canebat? Maior enim propositio simpliciter prolata est; at cum ad minorem ventum est, exclamat: Heu, quibus ille iactatus fatis, &c. Quanto enim hoc vehementius est, quam si simplici oratione dixisset: Multis ille iactatus fatis, multa bella confecit? Nec etiam necesse est, tres illas partes semper adhibere; nonnunquam enim duabus contenti erimus, quando una illarum perspicua est, quod Enthymema vocant. Interdum etiam una constat, quod Epicherema appellant. Sic Divus Ambrosius Virginis intemeratæ cruciatum in morte filii exaggerans ait: Nec illud virgo solatium habebat, quod alium esset filium paritura. Quo in loco Mariæ nomine Virginem posuit: quod in argumentatione, ut Dialectici loquuntur, medium erat, in quo tota vis argumentationis sita est. *Vergil.* *Ambros:*

Complexio sive Dilemma III.

Pretet has argumentandi formas, quæ principem inter ceteras locum obtinent, aliæ quoque numerantur; quas, quoniam non vulgarem vim & acumen habent, hoc in loco attexere libuit. Est autem Dilemma, in quo utrumlibet concesseris reprehenditur. Cicero patriam cum Catilina sic agentem inducit; Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, ne opprimar; sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam. Et in epistola ad Quintum fratrem, Si implacabiles sunt iracundiæ, summa est acerbitas; sin autem exorabiles, summa levitas. Dictum est autem dilemma, quod ita utrimque premat ac urgeat, ut ex altera parte capiat adversatium: qua de causa cornutus etiam syilogismus vocatur. Sie enim argumentationis cornua in eo disponuntur, ut qui alterum effugerit, in alterum incurrat. Cicero complexionem appellat. Ea si vera est, nunquam reprehenditur; sin falsa, duobus modis diluetur, aut conversione, aut alterius partis infirmatione. Cum viderem, inquit Varro apud Ciceronem, Philosophiam Græcis literis diligentissime explicaram, existimavi, si qui de nostris eius studio tenerentur, si essent Græcis literis eruditi, Græca potius, quam nostra lecturos; sin a Græcorum artibus & disciplinis abhorrerent, ne hæc quidem curaturos, quæ sine eruditione Græca intelligi non possunt. Itaque ea scribere nolui, quæ nec indocti intelligere possent, nec docti intelligere curarent. Hoc dilemma deinde Cicero in eum convertit hoc modo: Immo vero & Latina legent, qui Græca non poterunt; & qui Græca poterunt, non contemnent sua. Ad hunc modum Ecclesiastes, Herodem propter Micheæ vaticinium innocentes pueros iugulare præcipientem, hoc dilemmate convenire poterit: Dic mihi perfide, an stellæ nuntianti, & vaticinio Prophetæ fidem habes, an non habes? si non habes, ride insana hic hominum commenta & somnia; si vero habes, ut habere te ostendis, quandoquidem Prophetas consulis, quæ dementia est, te vilissimum vermiculum divinæ maiestatis consilia atque decreta infringere velle, & te ipsa divinitare superiorem facere? Item Cyprianus contra Demetrianum: Quæ est, inquit, hæc insatiabilis carnificinæ rabies, quæ inexplebilis libido sævitiæ? Quin potius elige tibi alterum de duobus: Christianum esse, aut est crimen, aut non est; si crimen est, cur non interficis confitentem? si crimen non est: quid persequeris innocentem? Torqueri enim debui, si negarem.

Sores IV.

Est & alia argumentationis forma, quam Soritem Græci appellant, quæ multas argumentationes acervatim complectitur, unde & nomen invenit. Cicero hac forma probat, quod sit honestum, id solum esse bonum. Etenim quidquid sit, quod bonum sit, id expetendum; quod autem expetendum, id certe approbandum; quod vero approbandum, id gratum acceptumque habendum: ergo etiam dignitas ei tribuenda est: bonum igitur omne laudabile. Ex quo efficitur, ut quod sit honestum, id sit solum bonum. Hactenus Cicero. Hoc argumentandi genus Dialectici de primo ad ultimum vocant. Quo Divus Hieronymus in Epistola ad Heliodorum utitur his verbis: Nemo Propheta in patria sua honorem habet; at ubi honor non est, ibi con-

Hier. in Epist. ad Heliodor.

contemptus est; ubi contemptus, ibi frequens iniuria; ubi autem iniuria, ibi & Indignatio; ubi indignatio, ibi quies nulla; ubi quies non est, ibi mens a proposito sæpe deducitur; ubi autem per inquietudinem aliquid aufertur ex studio, minus fit ab eo quod tollitur, & ubi minus est, perfectum non potest dici. Ex hac supputatione illa summa nascitur, monachum perfectum in patria sua esse non posse. Perfectum autem esse nolle, delinquere est. Hactenus Hieronymus.

Enumeratio sive Expeditio V.

Est etiam enumeratio, in qua pluribus rebus expositis & ceteris infirmatis, una reliqua necessario confirmatur, hoc pacto: Necesse est cum constet hominem occisum, inimicitiarum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicuius amici gratia; aut si horum nihil est, ab hoc non esse occisum: nam sine causa maleficium susceptum esse non potest. Sed neque inimicitiæ fuerunt, nec metus ullos, nec spes ex morte illius alicuius commodi, neque ad amicum huius aliquem mors illius pertinebat. Reliquum est igitur, ut ab hoc non sit occisus.

Subiectio VI.

Finitima est enumerationi Subiectio. Quidquid enim enumeratione tractatur, multo elegantius per subiectionem reddi potest. Ea vero est, ut Cornificius ait, cum quærimus ipsi quid contra nos dici possit, deinde subiicimus idquod dici oportet, hoc modo: Quæro igitur, unde iste tam pecuniosus factus sit? Amplum patrimonium relictum est? At patris bona venierunt? Hereditas aliqua obvenit? Non potest dici, sed etiam a necessariis omnibus exheredatus est. Præmium aliquod ex lite, aut iudicio cepit? Non modo id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponsione victus est. Ergo si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes videtis, aut isti domi nascitur aurum, aut unde licitum non est, pecunias accepit.

Lib. 4. ad Heren.

Osorius Episcopus ex diuturna Iudæorum captivitate eos a Deo derelictos propter ipsorum perfidiam colligens, hac argumentandi forma acriter & eleganter utitur. Sic enim ait: Quam rem gerunt, quod scelus conflant, quæ maleficia suscipiunt, propter quæ a Deo, quem tam propitium olim habebant, omnino deserantur? Simulacris immolant? Immo eorum contactum perhorrescunt. Commentitios Deos adsciscunt? At eo nomine, quod Deum colant, efferuntur; et id verum. Sed moribus immanibus efferati sunt? At ipsi summam sibi laudis, æquitatis, & pietatis assumunt. Quid ergo est? Patumne supplices ad Deum preces adhibent? Immo in precibus assidui sunt, nec tamen exaudiuntur. Si igitur nec simulacra colunt, nec vanos Deos invocant, nec humanum sanguinem fundunt, nec se impiæ fraudis impuritate contaminant, cur illos Deus, quos in fidem suam recepit, tam diuturno tempore ope sua destituit? Cur gentem illius numini consecratam, tam diuturnis plagis insequitur. Hactenus ille.

H. Osor. lib. 1. de Sapient.

De Collectione & eius partibus.

C A P U T X.

INter has autem argumentandi formas collectio præcipue numeratur, utpote quæ plenissima argumentatio sit. Ea namque, & quid ad probationem assumere debeamus, & quo ordine disponamus, edocet. Quocirca, ut ego quidem sentio, non tam ad elocutionis, quam ad inventionis ac dispositionis rationem hoc genus argumentationis pertinere videtur: quod res ipsa non obscure declarat. Ea namque quinque partibus constat, videlicet, propositione, ratione, rationis confirmatione, exornatione, complexione, sive conclusione. Propositio est, per quam ostendimus summatim quid sit, quod probare volumus. Ratio est causa, quæ demonstrat id verum esse, quod intendimus brevi subiectione. Rationis confirmatio est ea, quæ pluribus argumentis corroborat breviter expositam rationem. Exornatio est, qua utimur, rei honestandæ & locupletandæ causa, confirmata argumentatione. Complexio sive conclusio est, quæ concludit, breviter colligens partes argumentationis. Ex hac distributione apparet, quid oratoris argumentatio supra Dialecticam addat. Dialecticus enim sola propositione, ratione, & conclusione contentus est; his enim tribus præcipue partibus pugnat, quamvis interdum confirmationes ex loco præcipue ab auctoritate adiiciat: Orator vero confirmationibus & exornationibus præcipue nititur: quorum alterum ad vim, alterum ad ornatum & elegantiam maxime pertinet. Nunc de his quinque partibus singulatim dicamus.

Et quidem de propositione atque ratione, quoniam hæ duæ partes ad dialecticum præcipue pertinent hoc in loco dicere supersedeo. De ceteris autem, quæ orator supra dialecticum, & concionator supra oratorem addit, quoniam hæc propria instituti nostri sunt, paullo fusius dicemus.

Confirmatio igitur, qua rationem munimus & stabilimus, a locis externis, quæ extrinseca Dialectici appellant, potissimum peti solet. Cum enim dialectici tria locorum genera esse statuant: interna, quæ ex natura & substantia rei ducuntur, & externa, quæ aliunde extra rem assumuntur, & media, quæ partim a re, partim extra rem posita sunt; rationes quidem a locis internis & mediis frequentius, confirmationes autem ab externis potissimum ducuntur, nempe similibus, dissimilibus, repugnantibus exemplis, variisque auctorum testimoniis & auctoritatibus. Ut autem erudita sit oratio, his externis locis, quantum cuiusque facultas suppetit, locupletanda est. Hoc enim eruditæ conciones ab ineruditis potissimum distant, quod istæ solis propositionibus & rationibus, quæ a quovis facile inveniuntur, refertæ sunt; illæ vero selectis divinarum scripturarum, & sanctorum Patrum sententiis & testimoniis illustrantur. Quæ, ut suo loco diximus, multa lectione & assiduo studio paranda, & in locos communes coniicenda sunt, ut quoties causa postulaverit, in promptu sint. Hos enim locos, multo magis probo, magisque concionatori necessarios & proprios duco, quam illos, qui Topica appellantur. Illa enim Topica cum latissime pateant, non facile quid proposito nostro conveniat, præbent; hi vero rem ipsam multo propius attingunt.

D.

De Exornatione I.

Quartam argumentationis oratoriæ partem diximus esse exornationem, sive, ut alii vocant, expolitionem; utroque enim nomine sic appellata est, quod in ea totus fere argumentationis cultus & ornatus sit, & in qua maxime orator artis & ingenii sui vim ostendit. Ceterarum enim partium elocutio prudentis hominis, exornatio autem non nisi diserti & eloquentis est. Ea vero præcipue locum habet, cum ratio, aut confirmatio, aut etiam propositio latentem vim habet, quæ brevi oratione explicari non potuit: tunc enim prudens orator, ubi quidquid in illa virium aut gratiæ latebat, sollerter & acute penetravit, id auditoribus inspiciendum, & veluti spectandum proponit. Huius rei infinita apud sanctos Doctores exempla reperiuntur: quorum ego nonnulla, quo res fiat dilucidior, hoc in loco attexere volui. D. Eusebius Emisenus de Innocentium cæde agens, hanc propositionem sic exornat: *Euseb. Emis.* Occiduntur, inquit, pro Christo parvuli, pro iustitia moritur innocentia; hæc propositio est: Sequitur deinde expolitio: Quam beata ætas, quæ necdum Christum potest eloqui, & iam pro Christo meretur interfici; nondum opportuna vulneri, & iam idonea passioni. Quam feliciter nati, quibus in primo nascendi limine æterna vita obviam venit! Incurrunt quidem inter ipsa principia acceptæ lucis periculum, & finem salutis; sed de ipso protinus fine capiunt principia æternitatis: immaturi quidem videntur ad mortem, sed feliciter moriuntur ad vitam: vixdum degustaverant præsentem, statim transeunt ad futuram: nondum ingressi infantiæ cunas, iam perveniunt ad coronas: rapiuntur quidem a complexibus matrum, sed redduntur gremiis Angelorum: Hactenus ille. Idem etiam hanc Isaiæ sententiam: Parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis: quorum alterum ad sacram humanitatem, alterum ad divinitatem refert, hoc modo exornat: Parvulus, inquit, natus est nobis, & filius datus est nobis. Datus est ergo ex divinitate, natus ex Virgine: natus, qui sentiret occasum; datus, qui nesciret exordium: natus, qui & matre esset iunior; datus quo nec pater esset antiquior: natus, qui moreretur; datus ex quo vita nasceretur. Ac sic qui erat, datus est; qui non erat, natus est: illic dominatur, hic humiliatur: sibi regnat, & mihi militat. Divus autem Gregorius parabolam *Gregorius.* mercatoris quærentis bonas margaritas, ad hunc modum & proponit, & exornat; Cæleste regnum negotiatori homini simile dicitur, qui bonas margaritas quærit, sed unam pretiosam invenit, quam videlicet inventam, omnia vendens emit: hæc propositio est. Sequitur deinde eius exornatio atque explicatio: Quisquis enim cælestis vitæ dulcedinem, in quantum possibilitas admittit, perfecte cognoverit, ea, quæ in terris amaverat, libenter cuncta derelinquit. In comparatione eius vilescunt omnia, deserit habita, congregata dispergit, inardescit in cælestibus animus, nihil in terrenis libet, deforme conspicitur quidquid de terrenæ rei placebat specie, quia sola pretiosæ margaritæ claritas fulget in mente. His exornationibus Divus Gregorius ubique scatet: quæ enim semel exposuit, iterum latius explicat; & quidquid in sententia virium latebat, arguta quadam, & peculiari phrasi suam in lucem profert. Sic Divus Bernardus in sermone, *Bernardus.* Gaudete, inquit, in Domino dilectissimi, qui inter continua suæ pietatis beneficia indulsit beatum Victorem mundo, cuius multi salvarentur exemplo: iterum dico gaudete, quia sublatus de medio appropinquavit Deo, ut multo plures eius intercessione

salven-

salventur. Hic propositio bipartita est, quæ duplicem nobis utilitatem a sanctis viris manare testatur; nempe suffragii, & exempli. Deinde addit expolitionem, quæ id, quod breviter dictum erat, explicat & exornat his verbis: In terris visus est, ut esset exemplo, in cælum levatus est, ut sit patrocinio. Hic informavit; ad vitam, illic invitat ad gloriam factus est mediator ad regnum, qui fuit incitator ad opus. Hactenus Bernardus. Sic etiam Divus Cyprianus, dum exemplo viduæ Sareptanæ, quæ Heliam modica farinula pavit, nos ad eleemosynam invitat, eam huic exemplo addit expolitionem: Nec Heliæ cibum petenti obtemperare illa dubitavit, aut Heliæ filios mater in fame & egestate præposuit, nec de abundantia portio, sed de modico totum datur, & esurientibus liberis, alter prius pascitur, nec in penuria & fame cibus, antequam misericordia cogitatur; ut dum in opere salutari carnaliter vita contemnitur, spiritualiter anima reservetur. Et illa nondum Christum sciebat, nondum præcepta eius audierat, non cruce & passione eius redempta cibum & potum pro sanguine rependebat, ut ex hoc appareat, quantum in Ecclesia peccet, qui se & filios Christo anteponens, divitias suas servat, nec patrimonium copiosum cum indigentium paupertate communicat. Hoc exemplum ostendit, quonam modo exempla, vel similia, quæ a minori vel maiori dicuntur, exornare & amplificare debeamus, dum per contentionem imparitas rerum & circumstantiarum explicatur, ut quanta sit in argumento vis, apertius intelligatur. Subiiciam elegantissimum aliud ex vita beati Eduardi Regis exemplum, qui virginitatis florem simul cum sanctissima uxore, ad finem usque vitæ incorruptum conservavit. Sic enim in eius vita ab Arrhievalo monacho & abbate scripta legimus: Convenientes igitur in unum, Rex & Regina de castitate servanda paciscuntur, nec huic fidei alium, quam Deum testem æstimant adhibendum. Hæc velut propositio est, quæ rem simpliciter, breviterque exponit. Sequitur deinde expolitio, quæ eam eleganter amplificat & exornat his verbis. Fit illa coniunx mente, non carne; ille maritus mente, non opere. Perseverat inter eos sine actu coniugali affectus, & sine defloratione virginitatis, castæ dilectionis amplexus. Diligitur ille, sed non corrumpitur; diligitur illa, nec tangitur, & quasi nova quædam Abisag Regem calefacit amore, sed non dissolvit libidine; mulcet obsequiis, sed desideriis non emollit.

Illud autem hoc in loco admonendum puto, ut cum argutas, brevesque vel sacrarum literarum, vel sanctorum Patrum, & Philosophorum sententias adducimus, quæ multa brevi comprehendant, demus operam, ut ea nos in lucem eruamus, & auditoribus velut spectanda proponamus. Quæ res ad hoc genus exornationis pertinet. Huius generis est illa Divi Bernardi sententia: Væ his, qui vocantur ad opera fortium, & non aluntur cibo fortium idemque: de sponsa innixa supra dilectum suum ait: Frustra nititur, si non innititur. Item Seneca: Qui desiderium clausit, cum ipso Jove de felicitate contendat. Hæ sententiæ, aliæque similes, multa, eademque observatione dignissima paucis comprehendunt, quarum vim Ecclesiastes & diligenter inspicere & ponderare, ac deinde in lucem edere & proferre debet; quod quidem ad hoc genus expolitionis pertinet. Quod tamen nemo facile assequetur, nisi ad hoc ingenii acumine, & diligenti rei indagine atque consideratione iuvetur.

Hæc a me tam multis exemplis exposita sunt, ut Concionator vim, & ut ita dicam, fecunditatem sententiarum acute perspiciens, eam verbis eruere & explicare norit. Sunt enim quidam adeo steriles atque ieiuni, quos Rhetores aridos appellant, qui res non oratorio, sed dialectico more, simplicibus

plicibus verbis, sine ulla amplificatione enuntient. Quæ res ad scholas magis & munus disputandi, quam concionandi accommodata est: aliter enim in scholis apud viros doctos, aliter in concione apud populum agendum est. Alii contra, dum hoc vitium fugere student, rem eamdem aliis verbis idem significantibus, sine ulla figurarum aut sententiarum varietate enuntiant: quæ res ostentationi magis, quam utilitati servit. Si quis enim exempla, quæ proposuimus, attentius consideret, facile deprehendet in his exornationibus, rem quidem eamdem non tam aliis verbis, quam aliis sententiis & figuris explicari. Alii vero multo fœdius atque fastidiosius eamdem sententiam eisdem verbis frequenter repetunt: quod vitium Rhetores tautologiam appellant; nec his in mentem venit, quod vulgo dici solet, Crambe bis posita mors.

Exornationem sequitur conclusio, quæ quando sit adiicienda, dicentis iudicio relinquitur. Non enim semper necessaria est, nisi cum longius oratio vagata fuerit; tunc enim velut in viam reducere auditores oportet, & totius argumentationis summam, quam brevissime fieri poterit, complecti, ne, si longa id oratione fiat, auditorum aures eisdem sæpe repetitis obtundamus.

De affectibus per totum corpus argumentationis, atque adeo per totam orationem aspergendis.

CAPUT XI.

Quemadmodum autem orator supra dialecticum duas partes, nempe confirmationem & exornationem addit, quibus potissimum tota eius argumentationis vis & elegantia continetur; sic Ecclesiastes duas item supra oratorem addit, nempe affectus & accommodationem, sive ad singularia descensum. Liceat enim mihi his uti nominibus. Quamvis enim Rhetor per totius causæ corpus aspergi affectus, ubicumque rei magnitudo postulaverit, præcipiat; hoc tamen singulari ratione ad Ecclesiastem pertinet, cuius præcipuum munus potius in movendis, quam docendis auditorum animis positum est; cum homines magis peccent affectu corrupto, quam ignorantia veri. Affectus autem pravi, velut clavus clavo, contrariis affectibus pellendi sunt. Cum sint autem duplices affectus, mites scilicet & acres, quos Græci Ethi & Pathi nuncupant, utrique pro rerum, quæ dicuntur, natura concitandi sunt. Vbicumque enim aliquid in suo genere magnum, hoc est, vel maxime miserabile, vel admirabile, vel detestabile, vel indignum, vel etiam periculosum esse, fuerit argumentatione, vel quavis alia ratione comprobatum, tunc affectus, quos ipsa rei natura exigit, movendi sunt. Exempli causa; cum Maria Moysi soror, insigne illud miraculum, quo patefacta maria iter tutum populo Dei ab Ægypto egredienti præbuerunt, commemorasset, sic erga Deum pio affectu concitatur: Quis similis tui in fortibus Domine, quis similis tui? Magnificus in sanctitate, terribilis atque laudabilis, & faciens mirabilia. Verum hoc ad affectus pertinet mitiores. Vehementius tamen ex eodem miraculo Abacuc Propheta assurgit: qui ubi dixisset, Viam fecisti in mari equis tuis in luto aquarum multarum, inclamat protinus: Audivi, & conturbatus est venter meus: a voce contremuerunt labia mea. Magnum

enim animi sui timorem, maximamque huius tantæ rei admirationem, stuporemque his verbis testatus est. Sic etiam ubi immensam Servatoris nostri benignitatem exposuimus, qui pro hominibus, quos in se ingratos & sceleratos expertus fuerat, terras invisere, humanam formam induere, seque in sacrificium pro omnibus offerre constituit, ut Patris numen eis propitium redderet, illosque iam morti sempiternæ destinatos, in vitam sempiternam revocaret: ubi hæc, inquam, ampla oratione exposuimus, sic amoris & grati animi affectus excitamus: Hæc igitur benignitas Dei animadversa, non amoris incendium concitabit? non animos ardore pietatis inflammabit? non omnia vitæ pericula adire compellet, ut caritatem sanguinis profusione ostensam, sanguinis effusione pensemus? An non hoc Apostolus insinuavit, cum ait: Caritas Christi urget nos? Hoc est, tanta vis Dominicæ caritatis non modo excitat & suadet, sed impellit, & urget, & vim obduratis etiam mentibus infert, ut si amare pigebat, redamare sic amantem non pigeat. Quis enim tam ferreus est, cuius præcordia hæc tanta vis dilectionis non molliat? Sed hi affectus mitiores. Multo tamen acriores illi, in quos idem Apostolus eiusdem beneficii magnitudine proposita, exarsit, cum ait: Quis nos separabit a caritate Christi? tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Certus sum, quod neque mors, neque vita, & cetera, quæ sequuntur: quæ certe admirabilem Apostolicæ caritatis vim & ardorem pari verborum acrimonia & asseveratione præseferunt. Neque minori affectu, quamvis in dissimili causa, Hieremias post expositum idololatriæ peccatum, ipsum Dominum, quod est multo acrius, inducit loquentem: Obstupescite cæli super hoc, & portæ eius desolamini vehementer. Duo enim mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, &c. Neque minus Moses in Cantico exarsit, cum ait: Generatio prava atque perversa! hæccine reddis Domino popule stulte & insipiens? Nonne ipse est pater tuus, qui possedit, & fecit, & creavit? Et iterum: Gens absque consilio, & sine prudentia est. Utinam saperent & intelligerent, ac novissima providerent. Sed commodissimum huius rei exemplum extat primo de Sapientia libro, in quo Osorius Episcopus, post nefarium illud scelus, quod Iudæi in Christi Domini morte commiserunt, expositum & amplificatum, sic in indignationis affectus erumpit: Omnia crimina odii, invidiæ, crudelitatis, immanitatis, & impietatis, non dico, quæ in hominem concipi, sed quæ in Deum ipsum ab hominibus audacissimis & profligatissimis committi possunt, unum in locum collata, minime partem aliquam tam infandi sceleris consequentur. Si muta elementa loqui possent, scelestissimi facinoris crimen illis intenderent, quod interitum rerum omnium moderator, per quem elementa consistunt, attulerint. Cælum contra illos testimonium diceret, quorum scelere factum est, ut in tenebris & caligine versaretur: terra illos immani scelere damnaret, quæ motibus horrendis, quantum facinus ab impiis hominibus in Christi nece commissum fuisset, indicavit: mare gentem rebellem & immanem fluctibus obrueret, quod viderit illius Domini maiestatem contemni, cuius imperio id in omni turbida tempestate obedivit. Hactenus ille.

Osorius Episcopus.

Cyprianus.

D. vero Cyprianus sermonem de Eleemosyna, proposita illa Domini sententia, Respicite volatilia cæli, quæ non serunt, neque metunt, contra avaros & inhumanos his verbis incandescit: Volucres Deus pascit, & passeribus alimenta diurna præstantur, & quibus nullus divinæ rei sensus est,

est, eis nec potus, nec cibus deest : tu Christiano, tu Dei servo, tu operibus bonis dedito, tu Domino suo caro aliquid putas defuturum? Nisi si putas, quia qui Christum pascit, a Christo ipse non pascitur; aut eis terrena deerunt, quibus cælestia & divina tribuuntur. Unde hæc incredula cogitatio? & unde impia & sacrilega ista meditatio? Quid facit in domo fidei perfidum pectus? Quid qui Christo omnino non credit, appellatur & dicitur Christianus? Et mox: Quid tibi, inquit, istis ineptis & stultis cogitationibus plaudis, quasi metu & solicitudine futurorum ab operibus retarderis? quid umbras & præstigias quasdam vanæ excusationis obtendis? Confitere immo quæ vera sunt; & quia scientes non potes fallere, secreta & abdita mentis exprome. Obsederunt animum tuum sterilitatis tenebræ, & recedente inde lumine veritatis, carnale pectus alta & profunda avaritiæ caligo cæcavit; pecuniæ tuæ captivus & servus es; catenis cupiditatis & vinculis alligatus; & quem iam solverat Christus, denuo vinctus es. Servas pecuniam, quæ te servata non servat; patrimonium cumulas, quod te pondere suo onerat; nec meministi quid Deus responderit diviti, exuberantium fructuum copiam stulta exultatione iactanti: Stulte, inquit, hac nocte expostulatur anima tua a te; quæ ergo præparasti, cuius erunt? Quid divitiis tuis solus incubas? quid in pœnam tuam patrimonii tui pondus exaggeras, ut quo locupletior sæculo fueris, pauperior Deo fias? Idem de habitu virginum proposita illa Domini apud Isaiam formidanda sententia: Pro eo quod elevatæ sunt filiæ Sion, & ambulaverunt extento collo; sic adversus corruptum virginum ornatum insurgit: Exaltatæ, inquit, ceciderunt, comptæ turpitudinem fœditatemque meruerunt: serico & purpura indutæ, Christum induere non possunt: auro & margaritis, & monilibus adornatæ, ornamenta corporis & pectoris perdiderunt; quis non id execretur & fugiat, quod aliis fuerit exitio? Quis id appetat & assumat, quod ad necem alterius pro gladio fuerit & telo? Si hausto poculo moriretur ille, qui biberat, venenum scires esse quod ille potavit: Si accepto cibo, qui acceperat interiret, scires esse letale, quod acceptum potuit occidere; nec ederes inde, nec biberes, unde interisse alios ante conspiceres. Nunc quanta ignorantia veri est animi, quanta dementia, id velle, quod & nocuerit semper & noceat? & putare, quod inde ipse non pereas, unde alios perisse cognoscas? &c. quæ in hanc sententiam ibidem sequuntur. Hactenus Cyprianus.

Esaia 3.

Cyprian. Tract. 2. de habitu Virg.

Hac igitur ratione nos, ubi vel letalis peccati gravitatem, vel suppliciorum, quæ in gehenna damnati patiuntur, atrocitatem & æternitatem amplificaverimus, vehementer adversus eos incandescere poterimus, qui tam facile, sine ullo mordentis conscientiæ stimulo, tot letalia crimina pro rebus nihili committunt. Qui plane licet non verbis, tamen operibus ipsis & moribus testari videntur, se neque divinæ iustitiæ severitate commoveri, nec magnifica Dei promissa æstimare; immo ea pro nihilo ducere, atque rerum omnium Domino quodammodo dicere: Neque tuam Domine gratiam & amicitiam, & paternam curam & providentiam, quam mihi in præsenti vita offers, magnifacio; nec cælestem hæreditatem, quam in futura mihi polliceris, accipio. Tua tibi dona habeto, & cui volueris donato: ego enim momentaneam carnis voluptatem, aut exiguum pecuniæ lucrum omnibus istis tuis promissis, & sanguini etiam a te in cruce profuso, antepono. Quid igitur hoc contemptu & mentis cæcitate horribilius? quid execrabilius? An sensum ullum habere

no in timore, & exultate ei cum tremore: Apprehendite disciplinam, &c. D. autem Gregorius locum illum Sancti Iob enarrans: Si fructus terræ comedi absque pecunia: propositionem, exornationem, & accommodationem breviter his verbis complexus est: Fructus terræ absque pecunia comedere, est ex Ecclesia quidem sumptus accipere, sed eidem Ecclesiæ prædicationis pretium non præbere. Terræ igitur fructus absque pecunia comedit, qui Ecclesiæ commoda ad usum corporis percipit, sed exhortationis ministerium non impendit. Quid ad hoc nos pastores dicimus, qui adventum districti iudicis præcurrentes, officium quidem præconis suscepimus, sed alimenta Ecclesiastica muti manducamus. Sed hæc breviter dicta sunt. Nos in concione quidam paullo fusius locum illum Ioann. 6. Hoc enim dicebat tentans eum, latius persequuti sumus. Ubi autem docuimus tentationes a Deo permitti, cum ob varias causas, tum vel maxime, ut homines firmitatem vel infirmitatem suam agnoscerent, sic intulimus: Perfecta enim virtus est, quæ tentata non corruit, quæ lacessita non vincitur, quæ nec secundis rebus effertur, nec angustiis contrahitur; quæque tam firmas in anima radices egit, ut quemadmodum ignis vehementi aura exagitatus, adeo non extinguitur, ut magis etiam accendatur; ita ipsa, multis modis impugnata, non modo victa, non succumbit, sed etiam, ut quidam eleganter dixit, inflicto vulnere virescit. Ex hac autem doctrina quæ vera, quæ falsa, quæ consummata, quæ imperfecta virtus sit, coniectura colligere licet. Itaque non est perfecte pudica mulier, quæ a nemine impetita pudicitiam retinet; sed quæ multis modis tentata, illibatum & integrum conservat pudorem. Non est item perfecte mansuetus, qui nulla lacessitus contumelia non irascitur; sed qui conviciis affectus, nihil acerbum respondet. Non est perfecte humilis, qui honores non appetit; sed qui sublatis etiam & ereptis non indignatur. Non est perfecte patiens, cui ad votum omnia cedunt; sed qui in mediis calamitatibus positus, cum Propheta dicere potest: Probasti Domine cor meum, & visitasti nocte, &c. Non est perfecte obediens, qui nullum inobedientiæ crimen admisit; sed qui propria voluntate & iudicio reluctante, alienum sequitur imperium atque iudicium. Hoc exemplo aperte liquet, quantum lucis & utilitatis doctrinæ adiiciatur, cum ad hæc singularia descenditur. Hac enim ratione, qui audiunt, seipsos explorare sciunt, & quid de ipsis sentire debeant, iudicare.

Gregor.

Dominic. 4 Quadra.

Illud etiam hoc in loco admonendus concionator est, ut non solum peracta argumentatione, ad hanc singularium rerum enumerationem descendat, sed frequenter etiam alias, ubicumque se illi occasio docendi obtulerit. Quicumque enim vere & ea animo prodesse ceteris student, hanc præcipue docendi rationem sequi debent. Sic Paulus doctor gentium multa virtutum officia in Epistolis suis fidelibus commendat. Quam multa enim ad Romanos, cap. 12. congerit, cum ait: Obsecro vos fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, & cetera, quæ usque ad finem capitis sequuntur. Quæ vir divinus humanæ eloquentiæ expers, tanta eloquentia prosequitur, totque sententiarum & verborum luminibus exornat, ut nihil nec uberius, nec elegantius dici potuisse videatur. Sed ne exemplis omnia ex sacris literis petamus, duo adiiciam ex una Divi Eusebii Emisseni homilia. Illum namque Evangelicæ lectionis locum, quo Magi per aliam viam in regionem suam reversi memorantur, explanans, sic ad singulares actiones accommodat: Illud quoque, quod per aliam viam regressi

Homil. Epipha.

sunt,

funt, intelligamus utilitati ac faluti noftræ peculiarius convenire; viæ enim immutatio, vitæ intelligitur emendatio. Nos ergo per alias incedimus vias, quando veterem abnegamus hominem, quando fuperbiam fufcepta humilitate deponimus, quando ad patientiam ab iracundia mentem deflectimus; quando veteres voluptates, & confuetudines priftinas, & defideria antiqua damnamus. Ad viam utique aliam de errore tranfimus, quando univerfas concupifcentias honeftatis ac paupertatis amore calcamus; quando caftitate luxuriam fubiugamus, finiftras femitas relinquentes, dextro tramite iter fpiritale conficimus. Hæc ille. Et paullo inferius, cum nos ad Chrifti imitationem, & vias eius fequendas hortatur, fic rem univerfam in partes diftribuit: Certum eft, inquit, quia Chrifti carpimus vias, cum relicto itinere terreno, iter fpiritale conficimus; quando obedientia & humilitas mentis gubernaculum moderantur, quando terrenis cupiditatibus repudiatis, fpes futurorum illuminatam occupat mentem, quando illam bonorum cæleftium pulchritudinem cordis ima fufpirant. Per falutiferas gradimur vias, quando anima, damnatis omnibus præfentium rerum voluptatibus, id potius cogitat, quando fepofitura fit tabernaculum corporis fui, rurfumque illud refurrectionis tempore receptura, ut cum eodem recipiat, prout geffit, five bonum, five malum.

Videbor cuiquam fortaffe longior in hac admonitione fuiffe; definet tamen mirari, quifquis concionatorum officium, & quorumdam ex ipfis abufum confideraverit. Molestiffime enim fero, nonnullos ita muneris & inftituti fui oblitos, ut nihil minus agant, quam quod ex præfcripto fibi munere agere tenentur. Cum enim hoc fit concionatori propofitum, ut quæcumque dicit, ad animarum falutem, ad caftigandos hominum mores, ad virtutis præcepta tradenda, ad mundi contemptum, ad divini numinis timorem pariter & amorem, ceteraque his fimilia dirigere debeat; quidam per res otiofas & fupervacaneas ita vagantur, ut miferi auditores, qui eo confluxerant, quo falutarem aliquam doctrinam haurirent, aridi prorfus atque ieiuni a concione redeant. Quis autem ferat medicum, cui æger commendatus eft, aliud agere, & officii fui curam negli-
Simile. gere? Quifquis igitur apte dicere, & officio fuo fatisfacere cupit, inftar periti fagittatoris nufquam oculos a minifterii fui fcopo deflectat, ut ad illum totam orationis fuæ vim dirigat. Itaque ut cæmentarii numquam vel unum lapidem in ædificio collocant, quin ftatim amuffim & regulam adhibeant, qua recte an fecus collocatus fit, explorent: ita fidelis ac prudens divini verbi difpenfator, quæcumque dicere inftituit, ad hanc regulam expendere debet. Itaque cum aliquid ad dicendum excogitavit, a feipfo inquirat, quid hoc ad animarum falutem, quid ad bonos mores componendos, quid ad vitam hominum rectis inftitutis moderandam? Quod fi ad hoc minus pertinet, quamlibet illud fibi fubtiliter & acute excogitatum videatur, fi recte fapit, nec fe populo venditare cupit, tamquam otiofum, & ab inftituto fuo alienum repudiabit. Sed operæ pretium tamen me facturum puto, fi omnia ea, quæ ad orationem fuam Ecclefiaftes accommodare atque deflectere debeat, hoc in loco, velut in tabella quadam fpectanda, propofuero.

I.

Ubi concionator fuggeftum confcenderit, & circumfufam ex eo turbam fuerit contemplatus, proponat fibi in animo, illam effe ægrotorum mul-

multitudinem, qui piſcinam olim circumſiſtebant, ut a morbis ſuis liberarentur; ſe vero velut Angelum eſſe cælitus miſſum, qui variis divini verbi medicamentis non unum aliquem, ſed omnes, qui adſunt, ſanare ſtudet. Fingat igitur animo multos ibi eſſe claudos, qui viam quidem veritatis agnoſcant, inertia tamen & languore animi, ac laboris metu deterriti, per eam ingredi detrectent: alios vero eſſe aridos, qui nullum devotionis, nullum humanitatis, & miſericordiæ ſuccum habeant: alios autem cæcos, qui nulla divinarum rerum cognitione illuminati, in tenebris ambulent, & paſſim offendant. Sunt & alia his finitima vitia, quæ pius concionator ſæpe lamentatur. Cernit enim alios avaritiæ & ambitionis facibus inflammari, qui videlicet pecuniam, & inanes ſæculi honores pro Deo colunt: alios livore & invidia contabeſcere: alios fraterno odio, & vindictæ cupiditate æſtuare: alios ſuperbiæ ſpiritu efferri, ceteroſque præ ſe ipſis faſtidire atque deſpicere: alios libidinis concupiſcentia uri; alios ira præcipites ferri, ceteroſque aut conviciis & maledictis inſectari, aut diris omnibus devovere: alios contra ſervili animo blandiri, & turpiter maioribus adulari; alios, qui animas ſuas venales habent, quas pro rebus nihili ſub Dæmonis & peccati iugum mittunt. Quid vero illos referam, qui fluxum cogitationum & affectuum quodammodo patiuntur, qui nullum eius obicem ponunt, neque ullum iuſti & iniuſti delectum habent? Quid illos commemorem, qui eodem, ut ita dixerim, fluxu in oculis & lingua laborant, qui videlicet nullam oculis cuſtodiam, nullum linguæ frenum adhibent, ſed quidquid illis in buccam venerit, effutiunt, & quidquid vident, concupiſcunt. Quid illos, qui paralyſis morbo diſſoluti, ad omnia ſpiritualia atque divina adeo inſenſibiles effecti ſunt, ut non modo ſine ullo doloris ſenſu peccent, ſed lætentur etiam cum malefecerint, & exultent in rebus peſſimis? Quid illos, quorum Deus venter eſt, qui omnia vitæ ſtudia ad corporis indulgentiam & voluptatem referunt, nullamque aut animæ ſuæ, aut futuræ vitæ rationem habent, perinde atque omnia ſimul cum vita finirentur, nullamque futurorum ſpem haberent? Adde his etiam ſex illa ſcelera, quæ odit Dominus, & ſeptimum, quod deteſtatur anima eius: nempe, oculos ſublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium ſanguinem, cor machinans cogitationes peſſimas, pedes veloces ad currendum in malum, proferentem mendacia, teſtem fallacem, & eum, qui ſeminat diſcordias inter fratres. Sed in his fere omnibus adverſus homines delinquimus. Quid vero illa, quanto atrociora, quæ adverſus cæleſtem Patrem committimus: quem ſupra omnia diligere, in quo ſpem omnem & felicitatem noſtram collocare, cuius mandatis obedire, cuius ſanctum nomen venerari, quem rebus omnibus anteferre, cui immortales pro innumeris eius in nos beneficiis gratias agere, quem in ore & corde ſemper habere, ac de eo dies nocteſque cogitare deberemus? Quam longe autem Chriſtianorum multi ab hoc officiorum obſequio diſtant, qui, ut Apoſtolus ait, ſine Deo in hoc mundo vitam agere videntur? His igitur morbis reputet Eccleſiaſtes pleroſque eorum, qui illum audiunt, laborare; qui omnes ſunt ad mortem, & mortem quidem ſempiternam. Quid ergo indignius, quam eum, qui tot tantiſque malis curandis deſtinatus ſit, per aera quodammodo volitantem muſcas venari, & aliud agere, quo tempore tantis malis ſalutarem opem ferre deberet?

Quia vero ad medicum ſpectat non ſolum morbos curare, ſed integris etiam tuendæ ſanitatis præcepta dare, in hoc quoque Eccleſiaſtes medi-

ci

ei curam & ſollertiam imitabitur: præſertim cum non ſatis ad perfectam iuſtitiam ſit a malo declinare, niſi bonum facias. Ubi ergo a malis deterruerit, ad bona quoque opera, hoc eſt, ad omnia virtutum officia exhortari debet: maxime cum vitia adverſarum virtutum actionibus ſuperanda ſint. Ad ea vero præcipue ſtimulare debebit, quæ præterquamquod virtutes egregiæ ſunt, ad aliarum quoque virtutum ſtudia plurimum iuvant. In hoc autem genere primas tenent, aſſiduum precandi officium, Dominicæ paſſionis, ceterorumque divinorum beneficiorum ſedula meditatio, ſacramentorum frequentior uſus, devota piorum librorum lectio, affectuum cohibitio, diligens ac ſolicita cordis cuſtodia, carnis caſtigatio, externorum ſenſuum, ac præcipue oculorum & linguæ moderatio, & omnia miſericordiæ & humanitatis opera, ſive quæ corporibus, ſive quæ animabus proximorum impendimus: poſtremo, Eccleſiaſtes exemplo Pauli omnibus omnis fieri, & in omnes ſe formas velut alter Protheus transformare debet, ut omnea faciat ſalvos. Alios enim terrere, alios in ſpem allicere, alios conſolari ſtudeat, qui videlicet variis calamitatibus & ærumnis premuntur; cum omnia, quæ ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſint, ut per patientiam & conſolationem Scripturarum ſpem habeamus: ſtantes confirmet, lapſos erigat, puſillanimes conſortet, currentibus calcar addat, obfirmatos in ſceleribus ſuis divini iudicii metu perterreat, & ſingulis quibuſque convenientia ſalutis medicamenta adhibeat. Deinde vero ad varios hominum ſtatus atque fortunas, variaque vitæ officia inclinanda oratio eſt. Quod quidem Apoſtolus in fine Epiſtolarum ſuarum facere ſolet, cum dominis & ſervis, parentibus & filiis, viris & uxoribus, viduis atque divitibus huius ſæculi, quid quiſque in ſtatu ſuo facere debeat, ſolicite præſcribit. Quod etiam Ioannes Baptiſta fecit, dum omnibus ad ſe confluentibus, pro cuiuſque perſonæ conditione, varie tradidit præcepta vivendi. Ad hæc igitur & his ſimilia, quæcumque dicimus, flectere debemus, ſi pie, fideliter, atque prudenter cæleſtis doctrinæ panem eſurientibus frangere, non populi plauſum captare volumus. Nec tamen ſic dicenti ſalutaris plauſus deerit: multis namque experimentis conſtat, nulla magis re populum capi, nullamque attentius audire, quam quæ vulneribus ſuis curandis accommodata eſt.

De Sententiarum & Epiphonematum ornamentis.

C A P U T X I I I.

SEntentiæ & Epiphonemata inter varia elocutionis ornamenta numerantur. Quæ tamen, quoniam cum inveniendi ratione maxime coniuncta ſunt, hoc in loco adſcribere libuit: præſertim quod quemadmodum affectus & accommodationes argumentationi oratoriæ adiunximus, & velut partes eius fecimus, ita & ſententias & Epiphonemata cum ipſa argumentatione frequenter commiſcentur. Quod tamen ornamenti genus, qui brevitati nimium ſtudent, negligere ſolent, qui neſciunt quantam non modo decoris, ſed etiam utilitatis partem orationi detrahant. Hac autem in re mihi etiam concionator ab oratore diſtare videtur: quod hic raro & verecunde admodum his ornamentis utitur, ne magis vitam hominum inſtituere, quam cauſam agere videatur; concionator autem, cum non cauſas agat, ſed mores hominum inſtruat,

his

his duabus orationis virtutibus maxime utitur; idque adeo, ut sacrorum Evangeliorum enarrationes in hac præcipue re positæ sint, ut ubicumque occasio tulerit, sententias & Epiphonemata eruamus, quibus mores & vitam hominum instituamus; quas cum variis Scripturarum, & SS. Patrum testimoniis confirmamus, plenam concionem efficimus. Quominus mirandum est, si nos hisce duabus virtutibus magis, quam oratores utamur, easque inter inventionis præcepta numeremus.

Sententia autem est oratio sumpta de vita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat in vita, breviter ostendit, hoc modo: Difficile est primum virtutem revereri, qui semper secunda fortuna sit usus. Item: Liber is est existimandus, qui nulli turpitudini servit. Item: Egens æque est is, qui non satis habet, & is, cui nihil satis potest esse. Item; Optima vivendi ratio est eligenda, eam iucundam consuetudo reddet. Huiusmodi sententiæ simplices non sunt improbandæ, propterea quod habet brevis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum est genus sententiæ, quod confirmatur subiectione rationis; hoc modo: Omnes bene vivendi rationes in virtute sunt collocandæ, propterea quod sola virtus in sua potestate est, omnia, præter eam, subiecta sunt fortunæ dominationi. Item. Qui fortunis alicuius inducti, amicitiam eius secuti sunt, hi simul ac fortuna dilapsa est devolant omnes. Cum enim recessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest, quare possint in amicitia retineri. Sunt item sententiæ, quæ duplices efferuntur, vel sine ratione, vel cum ratione. Sine ratione, hoc modo: Errant, qui in prosperis rebus omnes impetus fortunæ se putant fugisse; Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus adversos reformidant. Cum ratione, hoc pacto: Qui adolescentium peccatis ignosci putant oportere, falluntur, propterea quod ætas illa non est impedimento bonis studiis: at hi sapienter faciunt, qui adolescentes maxime castigant, ut quibus virtutibus omnem vitam tueri, eas in ætate maturissima velint comparare. Hæc omnia ex Herenniana Rheto.

His porro sententiis, quæ ex contrariis rebus constant, Salamon in Proverb. frequentissime utitur. Lege cap. 10. cuius est initium: Filius sapiens lætificat patrem; filius vero stultus mæstitia est matris suæ. Undecimum quoque eisdem sententiis refertum est; Statera dolosa abominatio est apud Deum, & pondus æquum voluntas eius, & cetera, quæ sequuntur.

Quintilianus sententias addit, quas Græce gnomas vocant: quod nomen ex eo acceperunt, quod similes sint consiliis atque decretis. Sub hoc autem nomine adagia, quæ insignem aliquam sententiam continent, comprehendimus: quæ non vulgarem orationi & fidem & ornamentum addunt, quorum non esse inops Ecclesiastes in lingua sua debet. Quamvis in hoc genere quædam nimium humilia, ac pæne sordida sunt, quæ dicentis autoritatem & gravitatem minuunt. Sunt item sententiæ ad rem tantum relatæ, ut: Nihil est tam populare, quam bonitas: Interim ad personam: quale est illud: Princeps, qui vult omnia scire, necesse habet multa ignoscere. Sunt autem sententiæ rectæ, sunt & figuratæ. Rectæ sunt: Tam deest avaro, quod habet, quam quod non habet. Figuratæ autem, ut: Usque adeo ne mori miserum est? Recte enim dixisset, Mors misera non est, sed illud tamen acrius; rectum est, Nocere facile, prodesse difficile. Sed vehementius Medea apud Ovidium dicit; Serva-

re potui; perdere an possim rogas? Vertit autem hanc pæne sententiam ad personam Cicero: Nihil, inquit, habet, Cæsar, nec fortuna tua maius, quam ut possis, nec natura melius, quam ut velis conservare quam plurimos.

Est sententiarum genus, non illud quidem petitum ab auctoribus, sed a nobis ad præsentis rei commoditatem confictum. Eas licebit omnibus orationis partibus admiscere. Atque adeo unus locus complures sæpenumero sententias parit: incidunt enim & in enarrando, & in movendis affectibus, non solum in probationibus. Quin etiam haud raro transitiones per sententias fiunt; quæ si in loco adhibeantur, haud mediocrem orationi copiam adiungent, neque id sine gravitate aut gratia. Sunt etiam sententiæ, quæ Catholicæ dicuntur, vulgo iam ab omnibus receptæ, qualis illa: Invidentia ipsa sui supplicium est: &, Ira est brevis ad tempus stultitia.

Est & aliud taritum & acutum sententiæ genus, quod frequenter epithetis conficitur: ut, præceps iuventa, iocoosultus amor, esca malorum voluptas, morosa ac difficilis senecta, vitiorum expultrix philosophia, humanæ vitæ speculum comœdia, vitæ magistra historia. Sic Virgilius: & cæco carpitur igne; quod Ovidius explicuit, dicens: Tectos magis æstuat ignis. Item in narrando: Pars maior vincit meliorem: explicabis, si dixeris; Fere fit, ut pars maior vincat meliorem.

Quisquis igitur concionem suam huiusmodi sententiis ornare vult, omnes autem velle debent, rerum naturam, de quibus dicit, prudenter exploret, & quidquid in illis, quod ad vitæ institutionem faciat, introspexerit, brevi oratione explicet. Ut enim ante diximus, sententia est, quæ quid sit in vita, aut quid esse oporteat, breviter ostendit. Aliquando enim ex his, quæ dicuntur, sententiæ manant: aliquando vero ut causæ & rationes eorum, quæ dicimus, afferuntur. Sic Divus Gregorius (*Gregor. in homil.*) ex Pharisæorum murmure adversus Dominum, quod peccatores reciperet, in hunc modum philosophatur: Ex qua re colligimus, quia vera iustitia compassionem habet, falsa vero indignationem. Interdum etiam ex una aliqua ratione plures sententiæ consequuntur. Sic Seneca in epistola ad Polyb. consolatoria de morte fratris: Illud quoque te adiuvet cogitantem, non iniuriam tibi factam, quod talem fratrem amisisti; sed beneficium datum, quod tam diu pietate eius tibi uti fruique licuit. Iniquus est, qui muneris sui arbitrium danti non reliquit. Avidus, qui non lucri loco habet, quod accepit; sed damni, quod reddidit. Ingratus est, qui iniuriam vocat finem voluptatis. Stultus, qui nullum fructum esse putat bonorum, nisi præsentium; qui non & in præteritis acquiescit; & ea iudicat certiora, quæ abierunt, quia de illis ne desinant, non est timendum. Nimis angustat gaudia sua, qui eis tantummodo, quæ habet ac videt, frui se putat, & habuisse eadem pro nihilo ducit. Divus vero Cyprianus (*Cyprian. in Epist.*) sententiis pro rationibus utitur, ad confirmanda ea, quæ suadet, his verbis: Neque persecutio sola metuenda est, & ea, quæ subruendis ac deiiciendis Dei servis aperta impugnatione grassantur. Facilior (*Idem.*) cautio est, ubi manifesta formido est. Et ad certamen animus ante præstruitur, quando se adversarius confitetur. Plus metuendus est & cavendus inimicus, cum latenter obrepit, cum per pacis imaginem fallens, occultis accessibus serpit. Idem in Epistolam ad Confessores ut felicibus confessionis suæ initiis finem adiungant, sic ait: Danda vobis opera est, ut post hæc initia ad incrementa quoque veniatur, & consummetur in vobis, quod iam rudimentis felicibus esse cœpistis. Hæc propositio est, cui rationes ex sen-

tentiis subiiciuntur, hoc modo: Parum est adipisci aliquid potuisse; plus est, quod adeptum est, posse servare. Sicuti & fides ipsa, & nativitas salutaris non accepta, sed custodita vivificat: nec statim consecutio, sed consummatio hominem Deo servat. Hæc fere de sententiarum ornamentis Rhetores præcipiunt: in quibus qui volet esse dives, legat ex Ethnicis quidem scriptoribus Senecam, ex nostris vero Divum Gregorium, qui in hac virtute princeps extiterunt.

De Epiphonemate. I.

Sententiis Epiphonemata, quod tenui limite ab illis dividantur, adiunximus. Est autem Epiphonema, ut Fabius ait, rei narratæ, vel probatæ summa acclamatio. Quale est illud: Tantæ molis erat Romanam condere gentem. Quia vero hæc definitio subobscura est, illam ego rudi, quod aiunt, Minerva explicandam curabo: cuius explicationem facile intelliget, quisquis vel paullulum in Dialectica arte versatus fuerit. Ea enim quæ Dialectici, vel ex definitionibus, vel expositionibus, aut conclusionibus inferunt, Corolaria vocant; at Epiphonema, de quo nunc agimus, quædam corolarii species est. Corolarium namque latissime patet. Omnia enim, quæ ex ante dictis referuntur, sive unum, sive multa sint, Corolaria appellantur; Epiphonema autem Corolarium quidem est, sed ad certam definitamque materiam contractum. Non enim quidquid ex rebus, quas tractavimus, elicitur, Epiphonema est; sed id solum, quod admirationem, vel rei, de qua agitur, amplificationem, vel insignem aliquam sententiam continet, Epiphonema est. Sic Cicero pro Milone: Pudicitiam cum eriperet militi tribunus in exercitu C. Marii propinquus eius imperatoris interfectus ab eo est, cui vim afferebat. Hic breviter res gesta narrata est. Subdit protinus Cicero Epiphonema hoc modo: Facere enim probus adolescens periculose, quam turpiter perpeti maluit. Hæc sententia ex re narrata aperte consequitur; quæ adolescentis constanciam atque virtutem amplificat, quando is cum periculo etiam vitæ flagitium a se propulsavit. Interdum etiam Epiphonema causam continet facti: cum videlicet ex natura rei causa colligitur. Ut enim ex causis effectus, ita ex effectibus intelliguntur causæ. Tale est illud Ioannis, Multi etiam ex principibus crediderunt, sed propter Pharisæos non confitebantur, ne de synagoga eiicerentur. Hic effectus est. Subdit autem Evangelista causam: Dilexerunt enim magis gloriam hominum, quam gloriam Dei. Hæc oratio & causam continet facti, & sententiam ad personas relatam. Sulpicius Severus in vita D. Martini postea quam illam Sancti viri in agone mortis constituti orationem commemorasset Domine si adhuc populo tuo sum necessarius, non recuso laborem, fiat voluntas tua; huiusmodi Epiphonema subiecit: O virum ineffabilem, nec labore victum, nec morte vincendum; qui nec mori timuit, nec vivere recusavit. Hac eadem ratione in quavis Evangelica lectione multa similia his Epiphonemata colligere licet. Sumamus, exempli gratia, Matthæi Evangelistæ vocationem, eiusque obedientiam, & publicanorum convivium. Quam multa ex hac sacra lectione Epiphonemata, quæ admirationem & amplificationem continent, colligere licet? Quam larga enim illa Domini pietas & misericordia, quæ publicanum ad Apostolici, & Evangelici muneris dignitatem vocavit? Item, Quam stupenda iudicia Dei, qui multis

multis aliis iustitiæ cultoribus prætermissis, hominem turpi negotio victitantem ad tantam gloriam eligere voluit? Quanta item vis illa divini Spiritus, qui unico verbo ita cor hominis immutavit? Quanta rursus illa obedientia, quæ ad unum vocantis Domini verbum, quæ habebat omnia deseruit? Quanta item eiusdem caritas, & alacritas, quæ amicos & publicanos ad Domini convivium invitavit; ut eius monitis & exemplis suavissimoque convictu in eius amorem raperentur, & exemplo suo relictis omnibus eumdem Dominum sequerentur? Præterea quanta eiusdem Domini benignitas, caritas, & humilitas, qui neque peccatorum convivia dedignatus est, quo illos ad se benigne traheret, neque Pharisæorum obtrectationes curavit? Ac deinde, quanta Pharisæorum malitia, qui virtuti, qua ipsi carebant, vitii nomen imposuerunt, ne in hoc caritatis officio Christo Domino inferiores viderentur? Hæc omnia non dubium, quin Epiphonemata sint, quæ ex sacra hac historia colliguntur; quæ nos fusius persequentes, integram concionem in eiusdem Apostoli festo confecimus. Mirus est in hoc genere Divus Ambrosius, qui Agnetis Virginis fortitudinem atque constantiam in tam tenera ætate, hac potissimum orationis virtute illustrat & amplificat. Sic enim ait: Nomen virginis titulus est pudoris: appellabo Martyrem, prædicavi satis. Prolixa laudatio est, quæ non quæritur, sed tenetur. Hanc senes, hanc iuvenes, hanc pueri canant. Nemo est laudabilior, quam qui ab omnibus laudari potest. Quot homines, tot præcones, qui martyrem prædicant, dum loquuntur. Hæc duodecim annorum martyrium fecisse traditur. Quo detestabilior crudelitas, quæ nec minusculæ pepercit ætati: immo magna vis fidei, quæ etiam ab illa testimonium invenit ætate. Fuitne in illo corpusculo vulneri locus? Et quæ non habuit, quo ferrum reciperet, habuit quo ferrum vinceret. Novum martyrii genus? Nondum idonea pœnæ, & iam matura victoriæ; certare difficilis, facilis coronari. Non sic ad thalamum nupta properaret, ut ad supplicii locum. Flere omnes, ipsa sine fletu: mirari plerique, quod tam facile vitæ suæ prodiga, quam nondum hauserat, iam quasi perfuncta donaret: stupere universi, quod iam quasi divinitatis testis existeret, quæ adhuc arbitra sui per ætatem esse non posset. Effecit denique, ut ei de Deo crederetur, cui de homine adhuc non credebatur: quia quod ultra naturam est, de auctore naturæ est. Stetit, oravit, cervicem inflexit. Cerneres trepidare carnificem, quasi ipse addictus fuisset; tremere percussoris dextram, pallere ora aliena timentis periculo, cum puella non timeret suo. Hactenus Ambrosius. In cuius oratione facile studiosus lector Epiphonemata singulis pene periodis adiecta deprehendet, quæ non vulgari acumine rem per se alioqui illustrem illustriorem atque mirabiliorem reddunt. Est autem hoc pulcherrimum orationis ornamentum; in quo quidem abundant, qui ingenii acumine plurimum valent. Quo enim plenius rei naturam comprehendunt, eo plura ex his, quæ dicta sunt, colligunt; quæ ubi rem amplificant, Epiphonemata dicuntur. Narratio quippe & expositio rerum, cuique vel rudi etiam ingenio in promptu est; at sententias, & quidquid admirationem, vel amplificationem continet, quod e rebus iam expositis aut probatis infertur, animadvertere, & argute breviterque proferre, quod Epiphonematis est proprium, non vulgaris ingenii est. Eius autem præcipuus usus in clausulis est: ideo enim Epiphonema esse dicitur, rei narratæ, vel probatæ summa acclamatio: denique quidquid in clausulis aurem acute ferit, Epiphonema est.

Sic

Sic Divus Augustinus exposita breviter Sanctissimi Martyris Vincentii passione, adiecit Epiphonemata, quæ insuperabilem Martyris constantiam mire attollunt, & rem expositam amplificant: Si consideretur in hac passione humana patientia, incipit esse incredibilis; si agnoscatur divina potentia, desinet esse mirabilis. Tanta grassabatur crudelitas in Martyris corpore, & tanta tranquillitas proferebatur in voce: tanta pœnarum asperitas sæviebat in membris, tanta securitas sonabat in verbis, ut putaremus Vincentio patiente, alium loqui, alium torqueri. Clariorem nobis Martyrem tormenta faciebant. Multiplici enim vulnerum varietate confossus, non deserebat pugnam, sed acrius iterabat. Putares, quod eum duraret flamma, non ureret. Hactenus Augustinus. In cuius verbis, quidquid exposita martyris constantia acute colligitur, quod rem amplificet, atque mirabilem faciat, merito Epiphonema esse dicitur.

De Prolepsi, quæ latine præsumptio, vel anticipatio dicitur.

CAPUT XIV.

Post sententias & Epiphonemata, Prolepsim quoque addere libuit. Quæ quamquam inter sententiarum figuras, quæ ad elocutionem pertinent, sicut Epiphonemata & sententiæ, numeretur; quia tamen plurimum cum inveniendi ratione, sicut & illa convenit, plurimumque & ornatus, & utilitatis, & consilii continet, hoc in loco adscribendam, & argumentationi adiungendam duxi: quamvis ea non minus in ceteris Inventionis partibus locum habeat. Quemadmodum enim ea, quæ dicimus, tum sententias, tum Epiphonemata pariunt; ita ex iisdem hæc orationis virtus oritur. Quid autem Fabius de hac figura dicat, primo loco subiiciam. Ait igitur: Mire vero in causis valet præsumptio, quæ Prolepsis dicitur, cum id, quod obiici potest, occupamus. Id neque in aliis partibus parum est, & præcipue procemio convenit. Sed quamquam generis unius, diversas tamen species habet. Est enim quædam præmunitio, qualis Ciceronis contra Q. Cæcilium, quod ad accusandum descendat, qui semper defenderat. Quædam confessio, ut pro Rabirio posthumo, quem sua quoque sententia reprehendendum fatetur, quod pecuniam regi crediderit. Quædam prædictio, ut: Dicam enim, non augendi criminis gratia. Quædam emendatio, ut: Rogo ignoscatis mihi, si longius sum evectus; Frequentissima præparatio si pluribus verbis, vel quare facturi quid simus, vel quare fecerimus dici solet. Verborum quoque vis ac proprietas confirmatur: vel præsumptione; cuiusmodi est illud: Quamquam illa non pœna, sed prohibitio sceleris fuit; aut reprehensione; quale est illud: Cives, inquam, si hoc eos appellari nomine fas est. Hactenus Fabius. Sed quoniam is breviter hunc locum absolvit, quid ego de hac virtute sentiam, familiari Dialecticorum exemplo indicabo. Duos hi rerum conceptus esse statuunt, quos directum & reflexum appellant. Et directum quidem esse dicunt, cum simpliciter id solum concipimus, quod proposita vox aut oratio significat; reflexum autem, quod supra id, quod directe concipimus, reflectimur, singulare aliquid in eo, quod concipimus, expendentes, aut commentantes, at etiam obiicientes. Ex hac enim posteriori animi conceptione hæc virtus

manat:

maoat; qua videlicet prudens concionator prudentis auditoris personam quodammodo induit: & quidquid ille tacita cogitatione, vel annotare, vel ponderare, vel obiicere poterit, ipse propter tardiores annotat, ponderat, aut diluit. Itaque duas quodammodo personas suscipit, & dicentis, & audientis; atque tacitis huiusmodi cogitationibus prudenter occurrit. Verbi gratia: ea iis, quæ dicimus, quædam prima fronte apparent arroganter, aut sordide, aut obscure, aut minus utiliter, aut subtiliter, aut longius, aut brevius, aut asperius atque liberius, aut minus apte dicta. His igitur veluti querelis prudentis auditoris breviter occurrendum est; & ratione ostendendum, nos id non temere, sed consilio dixisse, aut aliter fieri minime potuisse. Sic D Chrysostomus accusare eos volens, qui sorores adoptivas domi foverent, parumque honestam huius cohabitationis causam esse contendens, obiurgationis asperitatem hac figura mollivit. Sic enim ait: Afferemus autem in medium, quam nos potissimum causam huius cohabitationis suspicemur. Et quænam illa? Omnino si a scopo aberravero, fas vobis esto, ut me redarguatis. Et quænam causa? quis ille prætextus? Videtur mihi mulieris convictus, etiam absque nuptiis ac congressu, voluptatis habere nonnihil. Quod si non recte sentio, non est quod dicam. Meam vobis sententiam narro; mox autem non meam solum, sed & illorum dicam: nam & illis sic videtur. Quod inde colliquescit. Tantam enim gloriam, & tanta scandala neutiquam despicerent, nisi ingens quædam & vehemens cohabitandi voluptas esset. Precor, ut nobis venia detur, desitque indignatio. Neque enim temere & simpliciter inimicos vellem. Non sum tam miser atque ærumnosus, qui temere omnes offendere velim: sed valde doleo ac crucior, & gloriam Dei blasphemari, & multorum salutem propter voluptatem hanc paullatim perire. Et habet voluptas hæc maiorem cohabitandi amorem, quam legitimæ nuptiæ. Quod nunc forte vobis mirum videtur; sed ubi, quod auditis, declarabo, eritis & vos mihi testes. Et paullo inferius, obiurgationis acrimoniam iterum mollire volens, his verbis utitur. Nec valde succenseamus eis, neque difficiles simus & importuni. Nam qui ægrum volt restituere, non hoc agit ira & verberibus, sed aptat magis pharmaca magna cura, & blanda adhortatione. Nobis quamvis illos punire, & eis indignari liceret, utpote in iudicum adscitis ordinem, non tamen hoc facimus; sed medicorum magis, & eorum, qui curare solent, morem sequi lubet. Unde obsecramus, & adhortamur, & eorum, si opus est, genua atringimus, si forte, quod agendum suscepimus, perficiamus. Hactenus Chrysostomus. In cuius verbis satis liquet, quanta arte & consilio occurrit omnibus, quæ causæ, quam tractabat, obsistere possent.

Præter hæc autem cum res paullo obscurior, aut subtilior, aut etiam illustrior est dicenda, attentio ab auditoribus sine ulla arrogantia & ostentatione petenda est. Breves etiam exclamatiunculæ, quæ rerum dignitatem, necessitatem, & pondus ostendant, interiici non incommode hac virtute solent. Cum autem quædam ex iis, quæ dicimus, ad viros, quædam ad uxores, quædam ad dominos, quædam ad servos, nonnulla ad divites, alia ad pauperes magis pertineant; hoc quoque breviter indicandum est, quo eorum excitet attentionem, ad quos ea potissimum spectant. Iam vero cum aliquid mirabile, incredibile, supraque communem hominum fidem positum narramus, non modo affectus ex rei magnitudine concitandi, sed veritas etiam rei aliqua ratione munienda est, & interdum etiam iureiurando con-

confirmanda. Sic D. Hieronymus: Sancta, inquit, Melania nostri temporis inter Christianos vera nobilitas, calente adhuc mariti corpusculo, duos simul perdidit filios. Rem dicturus sum incredibilem, sed teste Christo non falsam. Lacrymæ gutta non fluxit, sed ad pedes advoluta Christi, Expeditius, inquit, tibi Domine servitura sum, quia tanto me onere liberasti. Iam vero S. Iob rem omnium maxime mirabilem, præsertim suo tempore dicturus, nempe resurrectionis corporis, & incarnationis Dominicæ sacramentum, quam apposita præfatiuncula usus est? Quis, inquit, mihi tribuat, ut scribantur sermones mei? quis mihi det, ut exarentur in libro stilo ferreo, & plumbi lamina, vel celte sculpantur in silice? Subdit deinde rem maxime mirabilem. Scio enim quod redemptor meus vivit, & novissimo die de terra surrecturus sum: & quæ sequuntur. Id interdum longiori etiam oratione fit. Sic Theodoretus in vita Simeonis Stylitis, cum novum illud & inauditum vitæ genus in altissima columna sub dio confidentis, narrare vellet, ne res adeo nova ac mirabilis fide careret, hac similitudine rei fidem fecit. Quemadmodum, inquit, ii, quibus obtigit ut essent reges hominum, post aliquam temporis conversionem mutant imagines nummorum, aliquando quidem leonum exprimentes imagines, aliquando autem stellarum, & aliquando angelorum, novo charactere tentantes aurum reddere pretiosius: ita etiam summus rex universorum, veluti quasdam figuras ac characteres, hæc nova & multiplicia vivendi instituta pietati veræque religioni adiiciens, non solum Christianorum, sed infidelium etiam ad laudandum linguas excitat. Hactenus ille. Sic etiam quisquis beatissimæ Catherinæ Senensis virtutes celebrare, & admiranda illa divinæ familiaritatis indicia, quibus illam sibi Dominus devinxit, narrare parat; quod videlicet illam sibi Christus Dominus mira ratione desponsaverit, quod ab eius pectore abstractum cor triduo apud se retinuerit, quod cum ea canonicas horas recitaverit; hæc omnia, quæ humanam fidem superare videntur, ex immensa Dei bonitate, & mira in Sanctos suos caritate, eiusque aliis operibus maiori admiratione dignis, credibilia facere debet. Hæc exempli gratia dicta sint: præceptio enim hæc latissime patet. Quam tamen dicentis acumen & prudentia, & auctorum observatio magis, quam præcepta explicabunt. Hæc enim virtus concionatoris & oratoris propria est; qui cum rudi frequenter & indocta multitudine agentes, his eam rationibus erudire & excitare debent. Mirus est in hac figura Gregorius Theologus. Ex cuius lectione prudens lector observationis huius rationem magis, quam ex ullis artis præceptionibus intelliget, si illius tamen scripta non oscitanter legerit. Quisquis igitur ea, quæ Fabius de hac figura præcepit, & quæ nos admonuimus, diligenter adnotaverit, & legendis auctoribus observaverit, facile eius rationem & naturam comprehendet.

Ex his ergo, quæ hactenus a nobis dicta sunt, liquet, nos Collectioni, quam Rhetores quinque partibus constare dicunt, quinque alias Concionatori maxime utiles & necessarias addidisse: nempe Affectus, Accommodationem, Sententias, Epiphonemata, & Prolepsim: quæ tamen non omnes in omni argumentatione cadunt. Quæ autem cadant, ex natura rerum, quas tractat prudens concionator, colligere poterit.

Harum autem partium cognitio mire utilis est. Ea namque admonetur concionator, ut propositionem aliquam probaturus, primum ex locis, quos ante commemoravimus, rationes quærat; præcipueque ex iis, quos intrin-

intrinsecos appellari diximus. Deinde rationum confirmationes investiget; quæ ab extrinsecis potissimum locis oriuntur. Tertio loco, si natura rei exigat, exornationem adhibebit; quæ non ad solam confirmationem, sed ad quamvis aliam argumentationis partem pertinet. Quarto, inspecta diligenter rerum natura, de quibus dicit, videat an materiam ei ad tractandos affectus, accommodationes, sententias, & Epiphonemata suppeditent. Hæc enim omnia ex ipsa rerum natura oriuntur, quemadmodum Philosophi ex potentia materiæ formam educi aiunt. Prolepsis vero, quæ confutationis naturam refert, non solum ex natura rerum, quas dicimus, quando videlicet ex illis dubitandi materia nascitur, sed ex auditorum etiam ingenii & conditione colligitur, quemadmodum paullo ante a nobis est dictum. Has autem figuras, quæ ad elocutionem pertinent, ideo cum inventionis præceptis copulare voluimus, quoniam, ut paullo ante diximus, ex ipsis, ut ita dixerim, rerum visceribus, de quibus dicimus, oriuntur; quarum materiam res ipsæ concionatori dabunt, si eas penitius altiusque consideraverit. Quibus non gravabor exclamationem adiungere, quæ etiam inter elocutionis figuras numeratur, quæ tunc aptissime cadit, cum ex ipsa rerum natura velut sponte sua incurrit; ut magis ab ipsa nata, quam dicentis ingenio adscita esse videatur.

De elocutionis genere, quo argumentationes supra positæ tractandæ sunt.

CAPUT XV.

AD plenam absolutamque partis huius tractationem, hoc unum desiderari videtur, ut quando tum de inventione argumentorum, tum de formis earum disseruimus, quo elocutionis genere, quibusque dicendi figuris in argumentatione uti debemus, breviter aperiamus; ne quidquam sit, quod ad huius doctrinæ partem desiderari possit. Qui de re ubi Fabius de syllogismis, ceterisque argumentationum formis multa dixisset, sic in fine ait: Peregisse mihi videor sacra tradentium artes, sed consilio locus superest. Namque ego ut in oratione syllogismo quidem aliquando uti, nefas non duco, ita constare totam, aut certe confertam esse aggressionum & enthymematum stipatione, minime velim. Dialogis enim & dialecticis disputationibus erit similior, quam nostri operis actionibus, quæ quidem inter se plurimum differunt. Namque illi homines docti, & inter doctos verum quærentes, minutius & scrupulosius scrutantur omnia, & ad liquidum confessumque perducunt, ut qui sibi & inveniendi, & iudicandi vendicent partes: nobis ad aliorum iudicia componenda est oratio, & sæpius apud omnino imperitos, atque aliarum certe ignaros literarum loquendum est; quos nisi & delectatione allicimus, & viribus trahimus, & nonnumquam turbamus affectibus, ipsa quæ iusta ac vera sunt, tenere non possumus. Locuples & speciosa vult esse eloquentia: quorum nihil consequetur, si conclusionibus certis & crebris, & in unam prope formam cadentibus concisa, & contemptum ex humilitate, & odium ex quadam servitute, & ex copia satietatem, & ex amplitudine fastidium tulerit. Feratur igitur non semitis, sed campis, non uti fontes angustis fistulis colliguntur, sed ut latissimi amnes totis valli-

vallibus fluat, ac sibi viam, siquando non acceperit, faciat. Nam quid illa miserius lege velut præformatas infantibus literas persequentium, ut Græci dicere solent, quem mater amictum dedit, solicite custodientium? Propositio ac conclusio, ex consequentibus & repugnantibus non inspiret? non augeat? non mille figuris variet ac verset? ut ea nasci, & ipsa provenire natura, non manufacta, & arte suscepta, magistrum fateri ubique videantur? Quis umquam sic dixit orator? Nonne apud ipsum Demosthenem paucissima huiusmodi reperiuntur? Quæ apprehensa Græci magis (nam hoc solum nobis peius faciunt) in catenas ligant, & inexplicabili serie connectunt, & indubitata colliguot, & probant confessa, & se antiquis per hoc similes vocant. Deinde interrogati, numquam respondebunt quem imitentur. Sed de figuris alio loco. Nunc illud adiiciendum, ne his quidem consentire me, qui argumenta sermone puro, & dilucido, & distincto, ceterum minime lato ornatoque putant esse dicenda. Namque ea distincta quidem ac perspicua debere esse confiteor; in rebus vero minoribus etiam sermone, ac verbis quam maxime propriis, & ex usu. At si maior erit materia, nullum ornatum his, qui modo non obscuret, subtrahendum puto. Nam & sæpe plurimum lucis affert ipsa translatio, cum etiam ipsi Iurisconsulti, quorum summus circa verborum proprietatem labor est, litus esse audeant dicere, qua fluctus alludit. Quo quodque natura magis asperum, hoc pluribus condiendum est voluptatibus, & nimis suspecta argumentatio dissimulatione, & multum ad fidem adiuvat audientis voluptas. Nisi forte existimamus Ciceronem male in hac ipsa argumentatione dixisse; Silere leges inter arma, & gladium nobis interim ab ipsis porrigi legibus. His tamen habendus modus; ut sint ornamento, non impedimento.

Hactenus de præcipua inventionis parte, hoc est, probandi ratione & argumentorum formis, quæ in commune dicenda videbantur, perstrinximus; nunc consequens est, ut in sequenti libro de ratione amplificandi, quæ huic finitima est, quæque concionatoribus cum primis necessaria est, disserere incipiamus.

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ

LIBER TERTIUS.

Quid amplificatio ab argumentatione differat.

C A P U T I.

AMplificationem, quam inventionis partem esse constat, ab argumentatione & probandi ratione, de qua hactenus locuti sumus, secernere voluimus; non quod ab ea modis omnibus seiuncta sit, sed quod argumentatio ad omnia quæstionum genera latissime pateat: in quibus quærimus, sitne res, an non sit, quid sit, qualis item sit, & cuius rei gratia talis sit, & multa his similia. Amplificatio autem ad certa quæstionum, sive propositionum genera contrahitur; in quibus de sola rei magnitudine & amplitudine quæritur: hoc est, cum ostendere nitimur aliquid esse in genere suo vehementer indignum, calamitosum, lætum, triste, miserabile, amabile, detestabile, formidandum, vel optandum, & quæ sunt eius generis. Hac enim ratione ad affectus concitandos, ad suadendum vel dissuadendum, ad laudandum aut vituperandum viam munimus: ad hæc enim tria amplificandi ratio potissimum conducit. Itaque amplificatio, velut argumentatio quædam, ad certum genus contracta est. Differunt etiam hæ duæ orationis partes, argumentorum tractatione. Argumentatio enim syllogismis utitur, hoc est genere orationis in orbem quodammodo redacto; quamvis fusius orator, quam dialecticus syllogismum tractet. Amplificationis autem oratio expo-

fitioni, & enumerationi, quam argumentationi fimilior eft. Sic Paulus propofitionem hanc: Miniftri Chrifti funt: ut minus fapiens dico, plus ego, laborum fuorum enumeratione amplificat his verbis: In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis fupra modum, in mortibus frequenter; & cetera, quæ deinceps fequuntur. Poftremo differunt etiam fine. Argumentationis enim eft fidem facere, & intellectum ad affenfum vi argumentationis perducere: amplificationis autem eft, non folum intellectum convincere, ut rem effe in fuo genere maximam credat; fed etiam voluntatem ad amandum vel deteftandum, vel in quemvis alium affectum inducere.

Inventio autem earum rerum, quæ ad amplificandum pertinent, ex eifdem locis, unde argumenta petuntur, fumenda eft. Si enim amplificatio, ut paullo ante diximus, velut fpecies quædam argumentationis eft, efficitur fane, ut utriufque inventio ex iifdem locis oriatur. Sed ex his tamen locis quædam magis ad amplificandum valent; ea videlicet, quæ multa in una aliqua re effe oftendunt. Unde loci a partibus, a caufis, ab effectibus, & quæ his finitima funt, nempe ab adiunctis, hoc eft, antecedentibus, & confequentibus: quæ omnia exemplis, fimilibus, & fcripturarum, vel Sanctorum Patrum teftimoniis augentur & confirmantur. Quarum rerum exempla paullo poft fubiiciemus.

Verumtamen hoc in loco ad memoriam revocare neceffe eft, quod ante diximus, videlicet duplices effe propofitiones, quæ probantur, vel amplificantur, hoc eft, hypothefes aut thefes, quæ Latine finitæ aut infinitæ dicuntur. Finita five hypothefis eft, fi quis vel obedientiam Abrahæ filium immolare parantis, vel adulterium a Davide Uriæ uxori illatum amplificare velit, utraque propofitio finita erit; quæ videlicet ad has tantum perfonas pertineat. Contra vero, fi quis obedientiam in commune laudare, adulterium vituperare velit, propofitio infinita erit: quæ videlicet late ad omnia perfonarum genera pateat. Hæc igitur propofitio infinita, ex his præcipue locis, quos fupra memoravi, argumenta, hoc eft, amplificandi rationes quærit. Finita vero, quæ circumftantiis implicita eft, non modo ab his locis, fed ab omnibus etiam circumftantiis rem attollit & amplificat. Quæ res in augenda peccatorum gravitate Theologis valde nota eft; qui duplices effe circumftantias ftatuunt; alias, quæ in infinitum peccata aggravent, & interdum etiam eorum fpeciem mutent, quas neceffario in peccatorum confeffione detegendas aiunt: alias vero, quæ citra infinitum aggravent; quæ tamen non fint neceffario confitendæ. Hoc autem peccatorum exemplo, facile Theologi intelligent, quonam modo virtutum quoque officia, quæ certis perfonis ac temporibus tribuuntur, ex circumftantiis quoque augenda & amplificanda fint: cum eadem contrariorum difciplina fit. Sed operæ pretium erit, ut hæc ipfa quæ diximus, propofitis exemplis illuftremus.

A partibus amplificatio.

CAPUT II.

A Partibus Prophetæ variorum regnorum cafus miferandos amplificant; qui non contenti fimplici oratione regni excidium & vaftitatem indicaffe, calamitates omnes enumerant, quas una illa vaftatio complectitur. Sic Hieremias in Threnis

nis Hierosolymorum ruinam; sic etiam Babylonis eversionem capite 50. & 51. amplificat: sic etiam Ezechiel Tyri, & Ægypti, & Assyriorum vastationem lamentatur, dum opes omnes horum regnorum, quæ diripiendæ erant, longa oratione enumerat. Sic etiam Ioab servorum Davidis beneficium, & intempestivas eius lacrymas hac ratione amplificat: Confudisti hodie vultus omnes servorum tuorum, qui salvam fecerunt animam tuam, & animam filiorum tuorum, & filiarum tuarum, & animam uxorum tuarum, & animam concubinarum tuarum. Hic aperte videmus rem ab eius partium enumeratione auctam. Sic etiam Gregorius Theologus Homilia de septem Machabæis, matris eorum constantiam amplificat, quæ omnibus tormentorum generibus ante illam propositis, de gradu virtutis & constantiæ depelli non potuit; unde ait: Matris vero robur, animique constantiam nihil flectere, & emollire, ac debilitare potuit. Non instrumenta luxandis artubus accommodata, non rotæ propositæ, non exquisitissima quæque tormentorum genera, non ferrearum ungularum acies, non furentes bestiæ, non enses qui acuebantur, non ferventes ollæ, non ignis qui excitabatur, non miscellanea turba, non urgentes satellites, non generis aspectus, non membra quæ discerpebantur, non carnes quæ lacerabantur, non defluentes sanguinis rivi, non flos ætatis qui absumebatur, non præsentia mala, non impendentes acerbitates. Hactenus ille. Quo in loco a partibus, hoc est, ab enumeratione omnis generis tormentorum, mirabilem huius mulieris constantiam amplificavit. Ad hunc etiam modum Lactantius Firmianus Dominicæ Crucis acerbitatem ex eius partibus, hoc est, ex cunctis eius membris cruciatis amplificat. Sic enim Christum Dominum hoc modo loquentem inducit.

Greg. Theol.

Lact. Firm.

Vertice ad usque pedes me lustra, en aspice crines
Sanguine concretos, & sanguinolenta sub ipsis
Colla comis, spinisque caput crudelibus haustum,
Undique diva-pluens vivum super ora cruorem:
Compressos speculare oculos, & luce carentes,
Afflictasque genas: arentem suspice linguam
Felle venenatam, & pallentes funere vultus:
Cerne manus clavis fixas, tractosque lacertos,
Atque ingens lateri vulnus: cerne inde fluorem
Sanguineum, fossosque pedes, artusque cruentos.
Flecte genu, lignumque Crucis venerabile adora.

Hactenus ille. Quo in loco vides totum, enumeratis partibus, quas integrantes appellant, amplificatum. Magis enim rem auget singularum partium distincta enumeratio, quam confusa totius rei propositio. Hac eadem ratione secundus de rerum copia Commentarius hanc propositionem amplificat, Rem omnem luxu perdidit. Eam sententiam in summa comprehensam, quasique convolutam, hunc ad modum licebit evolvere, si plurimas possessionum formas enumeremus, & varias perdendæ rei vias explicaverimus. Quidquid vel matris, vel patris nomine hereditate obvenerat, quidquid aliorum affinium morte contigerat, quidquid ex uxoris dote, quæ quidem neutiquam erat vulgaris, accesserat, quidquid ex legatis accreverat, accreverat autem permultum, quid-

quid

quid ex principiis acceperat liberalitate, quidquid peculii castrensis conflaverat, pecuniam omnem, vasa, vestes, fundos, agros, una cum ipsis villis, & pecoribus, breviter, rem omnem seu mobilem, seu soli, denique familiam etiam ipsam in fœdissimis scortorum amoribus, quotidianis comessationibus, sumptuosis obsonationibus, nocturnis perpotationibus, popinis, cupediis, unguentis, alea, lusibus, paucis diebus ita absumpsit, abligurivit, absorbuit, ut ne teruncium quidem sibi reliquum fecerit. Hic duo illa verba, rem omnem, & luxu perdidit, suis partibus explicantur. His igitur rationibus totum, enumeratione partium quæ sub illo continentur, augetur. Totum autem appellamus, primum quod multas sub se partes claudit, ut in hoc exemplo proposito luxus: quæ vox, quam multa in se vitia complectatur, explicatum est. Deinde totum appellamus, quod universale signum habet adiunctum: ut in eodem exemplo, Rem omnem perditam, dicimus: in quo omnia, quæ sub illo universitatis signo continentur, enumeramus. Hoc Dialectici descensum & ascensum appellant; quibus vel a toto ad singularium enumerationem, vel a singularibus ipsis ad totum argumentamur. Postremo totum appellamus, quod non singularibus rebus, sed partibus, quas Dialectici integrantes vocant, complectitur. Cuius rei exemplum ex Lactantio proposuimus. Ubicumque igitur totum aliquod ex his tribus generibus inciderit, si res ita exigat, hoc modo amplificari poterit. Exempla sunt vel negligenter attendentibus, in sanctis literis, & Sanctorum Patrum scriptis, præsertim apud Chrysostomum & Gregorium Theologum passim obvia.

Ab adiunctis, hoc est, antecedentibus, comitantibus & consequentibus.

CAPUT III.

AB antecedentibus, quæ sub adiunctorum ambitu continentur, rem amplificamus, quoties non contenti semel exitum rei protulisse, ex quo reliqua, quæ præcesserunt, intelligi possunt, sed singulatim ea quoque commemoramus, per quæ ad eum exitum perventum est. Huius præceptionis in eodem commentario hoc proponitur exemplum; Ex ea virgine perditissimus & profligatissimus adolescens filium sustulit. Hanc sententiam ab antecedentibus sic & dilatare & amplificare licebit. Eam virginem, quod esset singulari forma, misere deperiebat: deinde amoris impatiens, simplicem puellæ animum promissis solicitavit, muneribus corrupit, blanditiis delinit, officiis in mutuum amorem pellexit, improbitate vicit, denique consuetudinem cum ea habuit. Aliquanto post tempore uterus virginis cœpit intumescere, fetu videlicet concepto; demum puerum peperit. Aliud exemplum. Cicero Catilinæ conatus oppressit. Eam sententiam hac ratione dilatare atque amplificare licebit. Catilinæ nefarios conatus per iuvenes perditissimos, totius Romanæ civitatis exitium atque internecionem molientes, M. Tullius Cicero consul sua sagacitate statim odoratus est, singulari vigilantia pervestigavit, summa prudentia deprehendit, miro in Rempublicam studio prodidit, incredibili eloquentia convicit, gravissima auctoritate repressit, armis extinxit, magna felicitate sustulit.

H.c

Hac autem amplificandi ratione, ut ante diximus, in iis præcipue rebus uti poterimus, in quibus explorata eius natura, multa alia præcessisse intelliguntur. Causæ enim sive naturales, sive morales effectus suos antegrediuntur, per quas ad eos explicandos pervenimus. Hac autem ratione locum illum Luc. 2. tractare poterimus: Responsum acceperat Simeon a Spiritu Sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Ante hoc enim divinum responsum multa præcessisse credendum est. Nam primum vir sanctissimus divinæ gloriæ & salutis animarum amore incensus, vehementer angebatur, cum universum pæne mundum infidelitatis tenebris obrutum animadverteret, & in parvo illo Iudææ angulo iustitiam pæne extinctam, & pro vera religione superstitionem fere & hypocrisim dominari. Sciebat autem summum tantorum malorum remedium in unius Salvatoris adventu positum esse, qui Evangelii lumen ad revelationem gentium erat prælaturus. Clamabat igitur, & gemitibus inenarrabilibus eius adventum accelerari postulabat, sciens scriptum esse: Qui reminiscimini Dominum, ne taceatis, & ne detis silentium ei, donec stabiliat, & ponat Hierusalem laudem in terra. His ergo sancti viri precibus, his gemitibus, his continuis lacrymis pius & misericors Dominus, qui respicit orationem humilium, & non spernit preces eorum, hunc gratissimum & iucundissimum illi responsum dedit, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Hac item ratione beatissimi patris Dominici mentem atque propositum, quo Prædicatorum ordinem in Ecclesia erigi postulavit, amplificare licebit. Neque enim hoc tam præclarum inventum vir sanctissimus excogitare potuit, nisi prius arderet, quasi facula, animarum pereuntium zelo, multisque ieiuniis, precibus, & lacrymis hoc ipsum a Domino assidue postularet. *Esaia 6.*

A comitantibus vero & consequentibus rem amplificamus, cum ea sive mala sive bona, sive commoda sive incommoda, quæ rem aliquam semper aut frequenter comitantur aut consequuntur, enumeramus. Ut si quis accusare aliquem velit, quod is alicuius belli auctor extiterit, hoc modo eius temeritatem amplificabit. Exhaustum in barbaros milites ærarium, fractam laboribus iuventutem, proculcatas segetes, abacta pecora, incensos passim vicos ac villas, desertos agros, eversa mœnia, compilatas domos, direpta fana, tot orbos senes, tot orphanos liberos, tot viduas matronas, tot virgines indigne constupratas, tot adolescentium licentia depravatos mores, tantum funerum, tantum luctus, tantum lacrymarum; præterea extinctas artes, oppressas leges, obliteratam religionem, confusa divina humanaque omnia, corruptam civitatis disciplinam. Universum, inquam, hoc malorum agmen, quod ex bello nascitur, tibi feremus acceptum, siquidem belli fueris auctor.

Est autem hic a comitantibus & consequentibus locus mire utilis, vel ad virtutes ex iis, quæ illis conveniunt, amplificandas, vel ad vitia quoque exaggeranda, cum ea mala, quæ ab illis proficiscuntur, enumeramus. Qui quidem locus, ab eo qui est ab effectibus & adiacentibus oriri videtur. Est autem hæc amplificandi ratio concionatori valde necessaria, præsertim cum ad virtutis studium & amorem hortatur, aut a vitiis deterret: quod ad genus suasorium vel dissuasorium pertinet. Sic Divus Cyprianus sermone de zelo & livore, invidiæ virus elegantissime exaggerat his verbis: Late patet zeli multiplex & fecunda pernicies, radix est omnium malorum, fons cladium, seminarium delictorum, materia culparum:

rum; inde odium surgit, animositas inde procedit; avaritiam zelus inflammat, dum quis non potest suo esse contentus, videns alterum ditiorem: ambitionem zelus excitat, dum cernit quis alium in honoribus altiorem. Hinc Dominicæ vinculum pacis rumpitur, hinc caritas fraterna violatur, hinc adulteratur veritas, unitas scinditur, atque in hæreses & schismata prosilitur, dum obtrectatur sacerdotibus, dum episcopis invidetur, dum quis queritur aut se non ordinatum, aut indignatur alterum se ferre præpositum. Hactenus ille.

Ab his autem tribus locis, nempe ab Antecedentibus, Comitantibus, *C/or. Epi.* & Consequentibus, Osorius Episcopus humanæ vitæ miseriam elegantissime describit his verbis: Quam gravis & acerba sit humanæ vitæ conditio, quam multis incommodis agitata, nemo poterit vel explicando consequi, vel enumerando percensere. Ut enim a natali cujusque die capiamus exordium, omnesque vitæ partes oratione perstringentes, ad exitum tandem illius veniamus, horam nullam videbimus aut dolore vacuam, aut labore solutam, aut metu liberam; sed omnem ætatem infinitis difficultatibus affectam, & summis curis & angoribus implicatam. Vitæ namque principium a fletu ducimus, devinctisque membris omnibus, in terram abiecti labores immensos a ploratibus auspicamur. Cum autem reliqua animantia præsidiis naturæ tecta atque vestita in lucem prodeant, solum hominem nudum, & ab omnibus rebus inopem cernimus, atque miserabiliter impeditum in vitæ primordio vagientem, statusque sui miseriam in ipso statim initio lamentantem. Quis autem poterit morborum vim & multitudinem, qui in illam naturam teneram & imbecillam confestim incurrunt, oratione complecti? Quæ cura nutrices, quæ solicitudo parentes afficiat? quæ pericula sint pueris infantibus primis illis mensibus intenta? Iam vero cum ætate progressi, metu & cupiditate magis atque magis turbari incipiunt, omnia mala, quæ minus antea sentiebant, fiunt eis quotidie graviora. Cum autem ad pubertatem perveniunt, tunc ingens vis tempestatis existit, quæ miseros homines exagitat, nec eos ullo in loco consistere patitur. Hinc enim acerbi amores invadunt, inde turbulenta dissidia statum animi convellunt. Quid, cum amarissimæ voluptates multis doloribus emptæ nervos omnes incidunt? quid, cum dolores admoti totum hominem impetu prosternunt? quid deinde, cum adulta ætate dominandi libido inflammat animum? quid cum invidia eumdem conficit atque consumit? Adde, si lubet, nuptiarum molestias, familiæ labes, vitæ solicitudines, fori contentiones. Adde lubricam amicorum fidem, sociorum proditiones, rerum civilium turbines atque procellas. Quid autem ipsius ætatis extremæ morbos atque molestias, & corporis exhausti deformitatem referam? quid denique cadaveris ipsius horrificam speciem commemorem? Est ne aliquid in vita vel odore tetrius, vel aspectu truculentius, vel contagio pestilentius? Sic igitur in summa vitæ brevitate, vis ingens malorum circumquaque volitat; laborem labor excipit, dolor ex dolore oritur, mærorem atque luctum gravior quidam luctus sæpe consequitur. Unde colligitur, nihil esse in terris homine calamitosius. Hactenus Osorius. In hoc autem exemplo primum quidem ab humanæ vitæ partibus suo ordine descriptis, deinde ab adjunctis unicuique parti miseriis tota res amplificatur.

A causis

A causis rerum amplificatio.

CAPUT IV.

A Causis D. Basilius passionis ac doloris magnitudinem sanctorum quadraginta martyrum amplificat, diligenter causas omnes, quæ dolorem illum augere possent, ob oculos ponens. Cum enim, inquit, tyrannus, martyrum constantiam, & respondeodi libertatem vidisset, in iram excanduit, expendebatque secum, quamnam machinam excogitaret, ut longam, simulque amaram ipsis mortem construeret. Invenit itaque; & videte quam gravem. Cum enim considerasset regionis naturam, quod frigore horrida esset, & anni tempus, quod hybernum, observata nocte, in qua maxime malum ipsum augescerer, & aliis tunc Aquilo in ipsa spiraret; iussit omnes denudatos sub dio in media urbe congelatos mori. Novistis autem omnes, qui hiemem experti estis, quam intolerabilis ea tormenti species existat. Neque enim possibile est aliis ipsam demonstrari, quam iis, qui iam experimento exempla eius apud se reposita habent. Nam corpus frigori expositum, primum quidem totum lividum est sanguine congelato; deinde agitatur, ac effervescit, dentes colliduntur, fibræ convelluntur, & tota moles involuntarie contrahitur. Dolor autem quidam acris & afflictio ioenarrabilis usque ad medullas ipsas progrediens, intolerabilem facit his, qui congelantur, doloris sensum. Deinde extremitates ipsius amputantur, cum extremæ partes velut ab igne exurantur. Caliditas enim ab extremis corporis fugata, & ad profundum diffugiens, partes, a quibus discedit, mortuas relinquit; eas vero ad quas detruditur, doloribus affligit, morte paullatim per congelationem procedente. Tunc itaque sub dio pernoctare condemnati sunt, quando stagnum, circum quod urbs habitatur, in qua hoc certamen sancti decertarunt, velut planicies aliqua ad agitandos equos expositum erat, cum glacies ipsum transmutasset, & per frigus ad continentem ac firmam terram redactum, accolis securam super dorsum viam exhibebat. Fluvii vero perpetuo fluentes, glacie ligati a fluxu cessarant; teneræque aquæ natura ad lapidum duritiam transmutata erat. Acres autem Aquilonis flatus omne animatum ad mortem urgebant. Tunc itaque ubi mandatum audivissent, vide mihi virorum hic insuperabilem constantiam cum gaudio, abiecta etiam postrema tunica, unusquisque ad mortem per frigus procedebant, velut ad spolia diripienda se mutuo inhortantes. Hactenus Basilius: qui hac ratione causis omnibus doloris explicatis, doloris magnitudinem, ac proinde Martyrum constantiam exaggeravit.

Ab effectibus amplificatio.

Ab effectibus autem, qui interdum consequentibus vel comitantibus adnumerantur, frequentissime rem amplificamus, cum omnem, ut ita dicam, eius sobolem & fecunditatem ob oculos ponimus. Hoc modo D. Bernardus considerationis studium, ex fructibus, quos illa parit, commendat. Sic enim air: Primum quidem consideratio ipsum fontem suum, id est, mentem de qua oritur, purificat: deinde regit affectus, dirigit actus,

corrigit excessus, componit mores, vitam honestat & ordinat ;postremo divinarum pariter & humanarum rerum scientiam confert. Consideratio est, quæ confusa discriminat, sparsa colligit, secreta rimatur, verum investigat, verisimilia examinat, ficta & fucata explorat. Hæc est, quæ agenda præordioat, acta recogitat, in prosperis adversa præsentit, in adversis quasi noo sentit. Hactenus ille.

Hoc autem loco ab effectibus ducto, quo commoda aut incommoda, quæ ex rebus consequuntur, enumeramus, cum alias, tum maxime in suasoriis & dissuasoriis concionibus utimur. Ex iis namque rem, de qua agimus, vel esse amplectendam, si suademus; vel fugiendam, si dissuademus, probare contendimus.

De amplificatione a communibus locis, & circumstantiis simul.

Plenissima tamen amplificatio est, quæ a locis, quos supra recensuimus, simul & ab omnibus rerum & personarum circumstantiis proficiscitur. Eius commodissimum exemplum extat apud D. Tho. 3. parte q. in quo Dominicæ passionis dolorem omnium maximum fuisse ex omnium partium, & causarum, & circumstantiarum enumeratione probat.

Est autem hoc ipsum exemplum commodissimum, quodque apertissime quæcumque hactenus diximus, declarat. In quo etiam manifeste apparet, amplificationem esse argumentationem quamdam, qua idem Sanctus Doctor hanc propositionem probat: nempe Dominicæ passionis dolorem fuisse omniu n maximum. Itaque studiosum lectorem ad hoc exemplum remitto.

Eadem ratione mundi conversionem per Apostolos factam, cum ex locis quæ ante commemoravimus, tum ex rerum & personarum circumstantiis amplificamus. Ex persona quidem Apostolorum, quod exigui numero, genere infimi, lingua barbari, armis, opibus, & potentia, atque terrena sapientia destituti, quique profiterentur, se nihil scire, nisi Christum, & hunc quidem supplicio crucis affectum. A re vero, quod ea prædicarent, quæ essent ad agendum aspera, multoque magis ad credendum difficilia: nempe hominem inter latrones crucifixum, esse summum Deum, rerum omnium conditorem; & alia, quæ de Beatissima Trinitate, & sacra Eucharistia, & corporum resurrectione fides nostra prædicat. Præmia vero, quod ad moventis causæ rationem pertinet, vix ulla in hac vita proponebant: nisi vincula, verbera, exilia, bonorum proscriptiones, mortes & cruciatus religionis gratia sustinendos. Contra vero ex persequentium personis rei magnitudo augetur: quod essent Reges, Imperatores, populi, nationes, ac postremo omnes omnium ordinum homines. Sed quonam modo? Ferali crudelitate, immani odio, & incredibili furoris impetu. Patres etiam in filios, & viri in uxores atrocissime sæviebant. Sed quibus machinis & instrumentis adversus illos dimicabant? Hoc D. Cyprianus explicat his verbis: Innoxios, iustos, Deo charos domo privas, patrimonio spolias, catenis premis, carcere includis, gladio, bestiis, ignibus punis. Admoves laniandis corporibus longa tormenta, multiplicas lacerandis visceribus numerosa supplicia: nec feritas & immanitas tua usitatis potest contenta esse tormentis; Excogitat novas pœnas ingeniosa crudelitas. Sed videamus tamen,

Cyprian.

men,

men, quid iis tot machinis atque tormentis mundus profecerit. Tantum abest, ut virtutem Sanctorum, Apostolorum, atque Martyrum infringere potuerit, ut vinctas illis manus porrexerit, atque idolorum templis eversis, Christi crucem adoraret, eius paupertatem & patientiam imitari, & omnes mundi opes atque divitias, & carnis oblectamenta respuere, & cruciatus omnes propter Christi amorem amplecti cœperit. Hoc exemplo cernere licet, quantum ad res insignes amplificandas conducat, varias tum rerum, tum personarum circumstantias diligenter excutere.

Simili ratione D. Chrysostomus ex omnibus circumstantiis diligentissime congestis, calamitatem Sancti Patriarchæ Iacob exaggerat, cum ei Ioseph filii mors a ceteris filiis nuntiata esset. Sic enim ait: Cum autem adolevisset amantissimæ uxoris filius, solarique illius desiderium huius præsenti & iugi contubernio speraret, tunc sibi multiplices parantur clades: fratres enim illius tunicam intinctam sanguine patri ostendentes, vario illum luctu confecerunt. Neque enim solam lugebat mortem, sed ipsum quoque mortis genus; plurimaque erant, quæ illius animum confunderent; quod amatæ illius coniugis filius, quod melior reliquis, quod maxime dilectus, quod in ipso ætatis flore, quod ab eo missus, quod nec in domo, neque in lecto, nec patre coram assistente, nec dicens aliquid & audiens: quod non communi morte omnium, quod vivens a ferarum immanitate discerptus fuerat, quod ne reliquias quidem illius reperire poterat, & humo condere: ista illi non in iuventute contigissent, quando melius ferre potuisset, sed in senectute ultima. Erat miserandum omnino spectaculum, videre canos verendos pulvere fœdatos, simileque pectus discisa tunica nudatum, lamentaque admittentia consolationem nullam. Scidit enim, inquit, Iacob vestimenta sua, & circumposuit cilicium lumbis suis, lugebatque filium diebus plurimis. Hactenus Chrysostomus: qui in excutiendis omnibus circumstantiis mirus artifex est.

Si quis autem appositissima & elegantissima huius amplificationis exempla videre cupit, legat eiusdem Sancti Patris secundum & tertium de providentia libros: in quibus ut Stagiritem monachum arreptitium consolaretur, Sanctorum Patriarcharum, Noe, Abrahæ, Iacob, Moysi, ac Davidis labores, & calamitates & persecutiones, expositis & amplificatis omnibus personarum & rerum circunstantiis, divina quadam orationis ubertate & facundia exaggerat. His namque exemplis multo magis, quam artis præceptionibus concionator amplificandi rationem, quæ maxime ad omnia valet, adiicere poterit.

Ceterum, quæ hactenus dicta sunt, ad inveniendi rationem pertinent; hoc est unde argumenta sumi debeant, quibus, quod volumus, amplificare valeamus. His autem varias amplificandi rationes adiungemus, quas Quintilianus enumerat; quæ huius loci propriæ esse videntur.

De modis amplificandi, ex Quintiliano.

CAPUT V.

PRima est igitur amplificandi, vel minuendi species, in ipso rei nomine : ut cum, eum qui sit cæsus, occisum ; eum, qui sit improbus, latronem; contraque, eum, qui pulsavit, attigisse; qui vulneravit, læsisse dicimus. Hæc autem prima amplificandi ratio, ad hyperbolem pertinere videtur, de qua suo loco dicemus, quæ rebus dare solet excedentia fidem nomina. Quod maxime naturale & usitatum est his, qui aliquid augere, aut minuere conantur, ut supra vel citra id, quod res habet, oratio feratur. Hoc autem genus increscit, ac fit manifestius, si ampliora verba cum ipsis nominibus, pro quibus ea posituri sumus, conferantur. Ut Cicero in Verrem : Non enim furem, sed raptorem; non adulterum, sed expugnatorem pudicitiæ ; non sacrilegum, sed hostem sacrorum, religionumque ; non sicarium, sed crudelissimum carnificem civium, sociorumque in vestrum iudicium adduximus. Illo enim modo, ut fit multum, hoc etiam plus ut sit efficitur.

Quatuor tamen maxime generibus video constare amplificationem, Incremento, Comparatione, Ratiocinatione, Congerie. Incrementum est potentissimum, cum magna videntur, etiam quæ inferiora sunt. Id aut gradu uno fit, aut pluribus : per id venitur, non modo ad summum, sed interim quodammodo supra summum. Omnibus his sufficit, vel unum Ciceronis exemplum ; Facinus est vincere civem Romanum, scelus verberare, prope parricidium necare : quid dicam, in crucem tollere? Verbo satis digno, tam nefaria res appellari non potest. Nam, etsi tantum verberatus esset, uno gradu increverat, ponendo etiam id esse facinus, quod erat inferius; & si tantum occisus esset, per plures gradus ascenderat : cum vero dixerit, prope parricidium necare, supra quod nihil est, adiecit, quid dicam in crucem tollere? Ita cum id, quod maximum est, occupasset, necesse erat in eo, quod ultra est, verba deficere. Hac autem amplificandi ratione in iis rebus uti possumus, quæ multa etiam in eodem genere magna sub se comprehendant: quale est admirandum, atque omni laude prædicandum redemptionis nostræ beneficium. Magnum est enim, quod Propheta quoque miratur, cum ait: Quid est homo, quod memor es eius, aut filius hominis, quoniam visitas eum? Maius autem, quod Moyses inauditum ab exordio mundi fuisse ait, ut populus Deum audiret de medio ignis ad homines loquentem, & cælestibus ipsum præceptis imbuentem. Quod si hoc adeo magnum & mirabile est, quid erit, Deum ipsum propter hominum salutem mortale corpus induere, cum hominibus in terra versari, ab hominibus vinciri, cædi, & reprobari? Quid vero in crucem inter maleficos & sceleratos homines suspendi ? Hanc tantam divinæ bonitatis dignationem, quæ vis orationis pro meritis amplificare queat ? Fit & aliter supra summum adiectio : ut apud Vergilium de Lauso: Quo pulchrior alter non fuit, excepto Laurentis corpore Turni. Summum est enim, quo pulchrior alter non fuit : huic deinde aliquid supra positum est. Tertius quoque est modus, ad quem non per gradus itur ; ut quod non est plus, quam maximum, sed quo nihil maius est. Matrem tuam occidisti. Quid dicam amplius, matrem

trem tuam occidisti? Nam & hoc augendi genus est, tantum aliquid efficere, ut non possit augeri. Crescit oratio minus aperte, sed nescio, an hoc ipso efficacius, cum citra distinctionem, in contextu & cursu semper aliquid priore maius insequitur: ut de vomitu Antonii Cicero: Tu illis faucibus, illis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in conspectu populi Romani vomere postridie. Si inter cœnam in tuis immanibus illis poculis hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? In cœtu vero populi Romani negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, his frustis esculentis, vinum redolentibus, gremium suum & totum tribunal implevit. Singula incrementum habent: per se enim deforme erat, vel non in cœtu vomere: in cœtu etiam non populi, populi etiam non Romani, vel si nullum negotium ageret, vel si non publicum, vel si non magister equitum. Sed alius divideret hæc, & circa singulos gradus immoraretur. Hic in sublime etiam currit, & ad summum pervenit, non nixu, sed impetu.

Verum ut hæc amplificatio in superiora tendit, ita, quæ fit per Comparationem, incrementum ex minoribus petit. Angendo enim quod est infra, necesse est ut extollat id, quod supra positum est. Hæc autem amplificandi ratio ab imparium comparatione sumitur: quæ Dialectici argumenta a minori, vel maiori ducta vocant: nisi quod cum argumenta sunt, probant aliquid, hic vero probando amplificant, & rem maiorem esse demonstrant. Hac autem amplificandi ratione qui dicit, pictorum artem atque sollertiam imitatur: qui ubi insignem aliquem colorem eminere inter ceteros volunt, alium ei substernunt, qui illum magis conspicuum reddat. Ad hunc ergo modum qui dicit, exempla & similia requirit: quorum comparatione res, quam attollere cupit, maxima videatur. Huius rei exempla in literis sanctis passim reperiuntur. Sic enim Dominus apud Hieremiam exemplo Rechabitarum, populi sui Intemperantiam & inobedientiam amplificat: idemque apud eumdem, eiusdem populi perfidiam acri & figurata oratione Gentilium exemplo amplificat, cum ait: Transite ad insulas Cethin, & in Cedar mittite, & considerate vehementer, & videte, si factum est huiuscemodi, si mutavit gens Deos suos, & certe ipsi non sunt Dii; Populus autem meus mutavit gloriam suam in idolum. Obstupescite cæli super hoc, & cetera. Sic etiam Dominus Iudæorum cæcitatem & ingratitudinem exemplo Ninivitarum & Reginæ Sabæorum declarat: præsertim cum personæ circumstantiam subdit: Ecce plus quam Ionas hic, &, Ecce plus quam Salomon hic. Illud autem in huiusmodi comparationibus curandum, ut utriusque partis circumstantias, quæ rem attollere possunt, diligenter excutiamus. Non solum enim tota totis, sed etiam partes partibus comparantur. Sic in Catilinam Cicero: An vero vir amplissimus Scipio Pontifex maximus, Tiberium Grachum mediocriter labefactantem statum Reipublicæ privatus interfecit: Catilinam vero orbem terræ cæde atque incendio vastare cupientem nos Consules perferemus? Hic & Catilina Gracho, & status Reipublicæ orbi terrarum, & mediocris labefactatio cædi, incendiis, & vastationi, & privatus consulibus comparatur: quæ si quis dilatare velit, plenos per singula locos habeat. Sic Divus Cyprianus hoc argumentum a minori ductum, nempe si dominus delinquentem servum punit, cur Deus de peccante homine supplicium non sumat, collatis circumstantiis hoc modo amplificat, Ipse de servo tuo exigis servitium: & homo hominem pa-

Hier. 35. *Hier. 2.* *Contra Demetr.*

rere

rere tibi, & obedire compellis; & cum sit vobis eadam fors nascendi, conditio una moriendi, corporum materia consimilis, animarum ratio communis, æquali iure, & pari lege, vel veniatur in hunc mundum, vel de hoc mundo postmodum recedatur; tamen nisi pro arbitrio tuo tibi serviatur, nisi ad voluntatis imperium pareatur, imperiosus & nimius servitutis exactor flagellis verberas, fame, siti, nuditate, frequenter ferro, & carcere affligis & crucias; & non agnoscis Dominum Deum tuum, cum sic exerceas ipse dominatum. Hactenus Cyprianus. Hac eadem amplificandi ratione, & virtutes virtutum, & vitia vitiorum comparatione, ex omnibus circumstantiis amplificare solemus. Ad hunc enim modum id em Cyprianus gravius schismaticorum, quam lapsorum, hoc est, eorum, qui idolis sacrificarent, crimen esse demonstrat his verbis. Peius hoc crimen est, quam quod admisisse lapsi videntur; qui tamen in pœnitentia criminis constituti, Deum plenis satisfactionibus deprecantur. Hic Ecclesia quæritur, & rogatur, illic Ecclesia impugnatur. Hic potest necessitas fuisse, illic voluntas tenetur in scelere. Hic qui lapsus est, sibi tantum nocuit, illic qui hæresim, vel schisma facere conatus est, multos secum trahendo decepit. Hic animæ unius est damnum, illic periculum plurimorum. Certe peccasse se, & hic intelligit & lamentatur, & plangit; ille tumens in peccato suo, & in ipsis suis delictis placens, a matre filios segregat, & oves a pastore sollicitat, Dei sacramenta disturbat. Et cum lapsus semel peccaverit, ille quotidie peccat. Postremo lapsus martyrium consecutus, potest regni promissa percipere: ille si extra Ecclesiam fuerit occisus, ad Ecclesiæ non potest præmia pervenire.

Est & alius amplificandi modus, cui Fabius ratiocinationis nomen imposuit: quod videlicet hæc amplificatio alibi posita, alibi valeat; & ut aliud crescat, aliud augetur, atque inde ad id, quod extolli volumus, ratio deducitur. Obiecturus Antonio Cicero merum & vomitum: Tu, inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. Quid fauces, & latera ad ebrietatem? Minime sunt otiosa. Nam respicientes ad hæc, possumus æstimare, quantum ille vini in Hippiæ nuptiis exhauserit, quod ferre & concoquere non posset illa gladiatoria corporis firmitate. Ergo si ex alio colligitur aliud, nec improprium, nec inusitatum nomen est ratiocinationis, qua ex insequentibus amplificatio ducitur. Siquidem tanta vis fuerit vini erumpentis, ut non casum afferret, aut voluntatem, sed necessitatem, ubi minime deceret, vomendi; & cibus non recens, ut accidere interim solet, redderetur, sed qui usque in posterum diem redundaret. Idem hoc præstant quæ antecesserunt. Nam cum Aeolus a Iunone rogatus, Cavum conversa cuspide montem impulit in latus, ac venti velut agmine facto qua data porta ruunt; apparet, quanta sit futura tempestas. Huc etiam pertinet, cum res atrocissimas quasque in summam ipsi extulimus invidiam, elevamus consulto, quo graviora videantur, quæ sequutura sunt; ut a Cicerone factum est, cum diceret: Levia sunt hæc in hoc reo crimina: metum virgarum navarchus nobilissimæ civitatis pretio redemit, humanum est: alius ne securi feriretur, pecuniam dedit, usitatum est. Non vult populus Romanus obsoletis criminibus accusari Verrem: nova postulat, inaudita desiderat, non de Prætore Siciliæ, sed de crudelissimo tyranno fieri iudicium arbitratur: Hoc in loco Cicero ratiocinatione usus est, qua colligerent audientes, quantum illud esset, quod inferebatur, cui comparata hæc, humana viderentur, atque usitata. Hoc quidam Concessionem vocant; cum is, qui

qui dicit, iniquum aliquid pati, atque concedere videtur; ut quæ deinde dicturus est, graviora appareant. Sic Divus Cyprianus contra Christi hostem Demetrianum, Parum est, inquit, quod furentium varietate vitiorum, quod iniquitate feralium criminum, quod cruentarum compendio rapinarum vita vestra maculatur, quod superstitionibus falsis religio vera subvertitur: adhuc insuper Dei servos, & maiestati, ac nomini eius dicatos, iniustis persecutionibus flagellatis. Satis non est, quod tu ipse Dominum non colis: adhuc insuper eos, qui colunt, sacrilega infestatione persequeris; hic augendi modus dissimili ratione idem efficit, quod incrementum; de quo superius diximus. In incremento enim magna facimus, quæ antecesserunt: ut maius appareat, quod deinde augere volumus. Hic autem, quæ vere maxima sunt, levia facimus, & extenuamus, ut eorum comparatione longe maius esse videatur, quod amplificare volumus. Sic etiam solet ex alio aliud augeri: ut cum Annibalis bellicis laudibus ampliatur virtus Scipionis; & fortitudinem Gallorum Germanorumque miramur, quo sit maior C. Cæsaris gloria. Illud quoque est ex relatione ad aliquid, quod non eius rei gratia dictum videtur, amplificationis genus. Tale est illud: Non putant indignum Troiani Principes, Graios, Troianosque propter Helenæ speciem tot mala tanto temporis spatio sustinere. Quænam igitur illa forma credenda est? Non enim hoc dicit Paris qui rapuit, non aliquis iuvenis, aut unus e vulgo, sed senes, & prudentissimi, & Priamo assidentes. Verum & ipse Rex decennii bello exhaustus, amissis tot liberis, imminente summo discrimine, cui faciem illam, ex qua tot lachrymarum origo fluxisset, invisam atque abominandam esse oportebat, & audit hæc, & eam filiam appellans, & iuxta se locans, & excusat etiam, atque sibi esse malorum causam negat. Quin ex instrumento quoque heroum illorum magnitudo æstimanda nobis datur. Ad hoc pertinet Clypeus Aiacis, & hasta Achillis. Qua virtute egregie est usus in Cyclope Vergilius: Nam quod illud corpus mente concipiam, cuius trunca manum pinus regit? Quid? cum vix loricam duo multiplicem connixi humeris, ferrent? Quantus Demoleos, qui indutus eam, cursu palantes Troas agebat? Ad hunc autem modum libro Reg. proceritas corporis & fortitudo Goliæ ex hasta eius, quod esset quasi liciatorium texentium, & lorica, quæ erat quinque millium siclorum ponderis, demonstratur. Et Deuter. eadem corporis proceritas regis Basan, ex ferrei lecti eius magnitudine, qui novem cubitos longitudinis, & quatuor latitudinis haberent, ostenditur. Hæc autem corporum & virium amplificatio, aliam quoque parit amplificationem, nempe Davidis, qui Goliam interfecit, & Israelitici populi, imo divinæ virtutis, qua is Regem adeo potentem superavit. Est hoc simile illi, quæ emphasis dicitur: sed illa ex verbo, hoc ex re coniecturam facit, tantoque plus valet, quanto res ipsa verbis est firmior.

Potest adscribi amplificationi Congeries quoque verborum ac sententiarum idem significantium. Nam etiamsi non per gradus ascendant, tamen velut acervo quodam allevantur. Tale est illud Ciceronis. Quid enim tuus ille Tubero, districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi, manus, ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Simile est hoc figuræ, quam Synathrismum vocant. Sed illic plurimum rerum est congeries, hic unius multiplicatio. Hæc etiam crescere solet, verbis omnibus altius atque altius insurgentibus. Aderat ianitor carceris, carnifex prætoris, mors terro-

terrorque fociorum, & civium Romanorum, lictor Sextius.

Eadem fere est ratio minuendi; Nam totidem sunt ascendentibus, quot descendentibus gradus. Scio posse videri quibusdam speciem amplificationis, hyperboleo quoque; nam & hæc in utramque partem valet: sed quia excedit hoc nomen, in tropos differenda est. Facit etiam ad vim & amplitudinem rerum ostendendam asseveratio: cum vel adverbiis, vel nominibus, vel aliis partibus appositis amplificamus, vel in laudem, vel in vituperium. Maiorem in modum me Senecæ lectio delectat: Dici non potest, quam tibi faveat socer: Verbis consequi nequeo, quam me delectet Cicero. Notus & usitatus est & ille modus amplificandi, cum speciem augemus generi collatam: ut, cum omnes disciplinæ liberales plurimum homini concilient vel ornamenti, vel commodi, tum in primis Philos.

Hæc vero Rhetores de ratione amplificandi; cuius præcepta propositis exemplis apertiora & illustriora fiunt. Quæ studiosus concionator legendis sacris doctoribus, atque his præcipue, qui eloquentiæ laude floruerunt, quales fere Græci sunt, observare debet; ut hac virtute, quæ præcipua in dicendo est, plurimum valeat. Eius autem præceptionis, quam Fabius Ratiocinationem vocat, quæ cum aliud dicat, alio tendat, tria commodissima exempla apud Ezechielem invenies. Amplificaturus enim casum & ruinam Tyri, primum eius gloriam, immensas opes, & emporii celebritatem cap. 27. longa & magnifica oratione amplificat. Simili ratione cap. 31. regni Assyriorum vastationem prænuntiaturus, primum quidem gloriam extollit: similique ordine cap. sequenti Ægyptii eversionem amplificat. Eademque ratione, verbisque splendidissimis Israelitici populi ingratum animum & scelera exaggerat, divinis beneficiis primum longa oratione enumeratis. Sic enim cap. 16. populum suum Dominus sub mulieris nomine alloquitur: Transiens per te, vidi te conculcari in sanguine tuo; & dixi tibi, cum esses in sanguine tuo, vive: multiplicatam quasi germen agri dedi te, & multiplicata es, & grandis effecta; & cetera, quæ sequuntur: Simili quoque modo Natham Propheta Davidis adulterium accusavit, divinis beneficiis, quæ in illum Dominus contulerat, primum expositis. Sed his exemplis Prophetarum libri pleni sunt.

De rerum descriptionibus.

CAPUT VI.

Quemadmodum cum de argumentorum inventione diceremus, formas etiam argumentationum, quæ ad elocutionem magis pertinere videbantur, exposuimus; ut quæ simul in oratione coeunt, simul etiam ab arte traderentur: ita nunc cum de locis, unde omnis amplificandi inventio petatur, dictum a nobis sit, figuras etiam, quæ amplificationi maxime deserviunt, quæ ad elocutionem magis spectant, his locis adnectere volumus; ut res inter se finitimæ simul collocarentur, & concionator, ubi aliquid amplificare voluerit, & quid dicere, & quemadmodum dicere debeat, in prospectu habeat. Inter ea vero elocutionis ornamenta, quæ amplificationi deserviunt, rerum & personarum descriptiones præcipue numerantur: quæ quamvis ad alia quoque valeant, sæpe enim huiusmodi descriptiones delecta-

lectationis gratia adhibentur, frequentissimus tamen earum usus in re amplificanda & exaggeranda est. Cum enim amplificatio ad commovendos affectus instituta sit, nihil hos magis excitat, quam si ita res verbis exprimatur, ut non tam dici, quam geri, & ante oculos poni videatur. Constat enim, affectus omnes, rei magnitudine ante oculos posita, potissimum concitari: Quod quidem tum rerum, tum personarum descriptionibus fit. De quibus iam iam dicere incipiemus.

Descriptio rei.

Descriptio est, cum id, quod fit, aut factum est, non summatim aut tenuiter exponimus, sed omnibus fucatum coloribus ob oculos ponimus, ut auditorem sive lectorem iam extra se positum, velut in theatrum avocet. Hanc ab effingenda rerum imagine, Græci vocant Hypotyposin. Etiamsi vocabulum hoc commune est, quoties aliquid oculis subiicitur. Hoc autem genus præcipue constat circumstantiarum explicatione, earum præsertim, quæ rem oculis maxime subiiciunt, ac moratam reddunt narrationem; hoc est, quæ singularum personarum affectus, mores, & ingenium ostendunt. Non mediocriter tamen adiuvatur collationibus, similibus, dissimilibus, imaginibus, metaphoris, allegoriis, & si quæ præterea sunt figuræ, quæ rem illustrant. Quin epitheta quoque in hunc usum plurimum valent. Verum ut ista probe exprimas, non modo confert ars & ingenium, verum etiam oculis spectasse, quæ velis effingere, aut ipsis interfuisse, aut etiam si natura rei ita ferat, in persona sua expertum fuisse. Ut si quis hominis in agone mortis constituti, & de salute sua soliciti, & peccatorum conscientia anxii, trepidationem & mærorem describere vellet, non parum conduceret, hoc ipsum periculo & experimento suo didicisse. Hoc modo Gregorius Theologus vitæ contemplativæ tranquillitatem & felicitatem, quam expertus ipse fuerat, his veluti coloribus in Apologetico depingit. Nihil enim mihi fortunatius eo homine esse videtur, qui clausis compressisque corporis sensibus, atque extra carnem, mundumque positus, in seque collectus, nec nisi summa necessitate impellente, quidquam humanarum rerum attingens, & secum in se, & cum Deo colloquens, superiorem rebus in aspectum cadentibus vitam agit; divinasque species & imagines puras semper, nec ullis terrenis & errabundis formis permixtas in se ipso circumfert, ac Dei, rerumque divinarum purum omnino speculum est, in diesque efficitur, lucique lucem, obscuriori videlicet clariorem adiungit, ac iam futuri ævi bono fruitur, & cum Angelis versatur, & licet adhuc in terris agens, terram deserit, atque a spiritu in cælo collocatur. Si quis vestrum hoc amore correptus tenetur, quid dicam, intelligit: atque affectui ei, in quem tum incidi, facile ignoscet. Hactenus ille. D. quoque Cyprianus Tract. de habitu Virg. quarumdam feminarum lasciviam descriptione amplificat his verbis; Quasdam non pudet nubentibus interesse, & inter illam lascivientem libertatem sermonum colloquia incesta miscere, audire, quod non decet, quod non licet dicere, observare, & esse præsentes inter verba turpia & temulenta convivia, quibus libidinum fomes accenditur, sponsa ad patientiam stupri, ad audaciam sponsus animatur. Quis illi in nuptiis locus est, cui animus ad nuptias non est? Aut voluntariæ illic & lætæ esse qui possunt, ubi & studia & vota diversa sunt? Quid

illic dicitur, quid videtur? quantum a proposito suo virgo deficit, quando pudica, quæ venerat, impudicior discedit? Corpore licet virgo ac mente permaneat, oculis, auribus, lingua minuit illa, quæ habebat. Quid vero, quæ promiscuas balneas adeunt? quæ oculis ad libidinem curiosis pudori ac pudicitiæ corpora dicata prostituunt? quæ cum viros atque a viris nudæ vident turpiter ac videntur, nonne ipsæ illecebram vitiis præstant? nonne ad corruptelam & iniuriam suam desideria præsentium solicitant & invitant? Viderit, inquis, qua illuc mente quis veniat, mihi tantum reficiendi corpusculi cura est, & lavandi. Non te purgat illa defensio, nec lasciviæ, & petulantiæ crimen excusat. Sordidat lavatio ista, non abluit, nec emundat membra, sed maculat. Impudice tu neminem conspicis, sed ipsa conspiceris impudice. Oculos tuos turpi oblectatione non polluis, sed dum oblectas alios, ipsa pollueris; spectaculum de lavacro facis: theatra sunt fœdiora, quo convenis; verecundia illic omnis exuitur: simul cum amictu vestis, honor corporis ac pudor ponitur, denotanda & contrectanda virginitas revelatur. Hactenus Cyprianus. Sed commodissimum huius rei exemplum extat apud D. Gregorium Nyssenum hom. de nativitate Domini: in qua puerorum Innocentium crudelissimam stragem copiose describit his verbis: Quare horrendum illud edictum emittitur, ut miselli puelli trucidarentur? Quid maleficii commiserunt? quam mortis ac supplicii causam adversus sese præbuerunt? quibus unum illud solum crimini datur, quod scilicet nati sunt, & in lucem prodierunt: atque hac de causa civitatem carnificibus repleri oportebat? Quis vero oratione calamitates delineaverit atque descripserit? quis ante oculos ponere narrando clades & funera possit? promiscuam illam lamentationem? flebilem concentum puerorum, matrum, cognatorum, patrum ad carnificum minas miserabiliter exclamantium? Quomodo quis cum ense nudo carnificem iuxta infantem stantem, torvis ac cæde micantibus oculis intuentem, atque alias consentaneas voces edentem, sinistra manu puellum ad se trahentem, suasque proprias cervices ensis mucroni submittentem, ne suis oculis videat miserum filium carnificis manibus trucidari? Qua ratione quis affectus patrum exposuerit? implorationes, exclamationes, gemitus, extremos filiorum amplexus, cum multa etiam talia eodem tempore simul acciderent? Quis multiplices ac varias calamitates, facies ac modos deploraverit, ut miser infans simul & mammæ adhæresceret, & per viscera letale vulnus acciperet? ut misera mater & papillam ori infantis admoveret, & sanguinem filii sinu exciperet? Sæpe autem alicubi carnifex ruente manu, uno impetu gladii, filium una cum matre transfixit, atque unum sanguinis flumen exitit, quod tam ex materna plaga, quam ex letali vulnere filii commisceretur. Quoniam autem etiam hoc scelesta vox Herodis adiecit, ut non solum adversus modo genitos infantes funesta, capitalisque sententia proferretur, verum etiam si quis ad alterum annum progressus esset, ut is quoque de medio tolleretur, scriptum est enim; a bimatu & infra alteram ex verisimilitudine cladem in his ratio cernit, quod sæpe tempus interiectum, duorum filiorum matrem fecerit eamdem. Quale igitur rursus in talibus spectaculum erat, duobus circa matrem unam carnificibus occupatis, uno quidem prætercurrentem ad se trahente; altero vero eum, qui mammæ etiam nunc admoveretur, a sinu revellente? quomodo miseram matrem hac de causa affectam fuisse credibile est, cum adversus duos filios natura quasi finderetur, utroque æqualiter maternis visceribus ignem acce-

Alia eiusdem descriptio.

Gregor. Nyssen.

cedente, cum ambigeret, utrum ex improbis carnificibus sequeretur, uno quidem hinc, altero autem illinc ad cædem attrahentibus infantes? Accurrat ad recens natum, obscurum adhuc & indistinctum ploratum emittentem? At alterum audit iam loquentem, ac voce balbutiente matrem cum lacrymis implorantem. Quid agat? quo evadat? quo se vertat? ad utrius vocem clamorem referat? utrius gemitui oppleret? utrius morti illacrymabitur, cum ex æquo naturæ stimulis utriusque nomine urgeatur?

I.

Possumus autem descriptionibus, ubi res postulaverit, vel longioribus, vel brevioribus uti. Longiores sunt illæ descriptiones, quibus D. Chrysostomus lib. 6. de sacerdotio indignitatem suam ad Episcopale ministerium Basilio probare contendit. Quas, quoniam & singularem doctrinam continent, & virtutis huius, quæ est in dicendo maxima, rationem apertissime demonstrant, hoc in loco attexere libuit. Is igitur volens se purgare Basilio, quod Episcopi dignitatem refugisset, muneris amplitudinem & difficultatem, suamque infirmitatem & indignitatem eius rei causam extitisse ait. Tum deinde, quo metu atque mærore animi contabuerit, cum ea res tractari cœpta est, incredibili dicendi facultate amplificat his verbis: Ab eo ipso die, quo tute mihi Episcopatus suspicionem hanc iniecisti, factum est identidem, ut corpus hoc ab anima propemodum dissolveretur: tam ingens pavor, tam ingens mæstitia animum meum occupavit. Nam cum apud me considerarem Christi sponsæ gloriam, sanctimoniam, venustatem spiritualem, prudentiam, ornatum, cum vero animi mei vitia expenderem; fiebat, ut assiduis, tum illam, tum etiam me gemitibus, luctibusque prosequerer. In tanto ergo æstu antea vixi, cum id tute ignorares, meque in tranquillitate victitare existimares. Ego vero tibi hic animi mei æstum detegere tentabo; hinc enim fortasse veniam mihi dabis, meque tandem insimulare desines. Qui igitur illum detegam? Nam si eum aperte oculis istis cernere velis id nimirum haud aliter liceat, quam corde hoc tibi per me prius detecto, nudatoque. Quod quia fieri non potest, tibi hunc ego perobscuram quamdam imaginem, utcumque potero, experiar mæstitiæ meæ fumum repræsentare.

Fingamus puellam aliquam regis filiam, & eius quidem, cui terra ea universa quæ sub Sole posita est, pareat, a proco quodam expeti: tum vero demus novam quamdam in ea inesse formæ venustatem, quæ sic humanam naturam transcendat, ut per eam puella muliebre genus universum magno admodum discrimine superet. Præterea tantam illi inesse animi virtutem, ut virorum genus, eorum inquam, qui vel antea fuere, vel futuri olim sunt, longo post se intervallo relinquat: tum autem & morum honestate tanta eamdem excellere, ut vel omnes philosophiæ terminos excedat: denique talem esse, ut proprii aspectus gratia, oculorumque venustas universam illam corporis totius elegantiam obscuret. Addamus item, si placet, ipsius procum, non ex iis tantum quæ diximus, virginis amore ardere, sed furore item nescio quo erga illam affici, quo quidem insanissimos quosque, qui antea umquam extiterint, amatores superet. Postea procum hunc, dum hoc philtro ac furore deflagrat, alicunde accepisse futurum, ut puellam illam, quam miro amore depereat, homuncio nescio quis humilis, abiectus, obscuro atque ignobili genere natus, quique idem

Personæ descriptio

Altera personæ descriptio

idem corpore sit mutilo, denique mortalium omnium nequissimus, in uxorem ducat. Tibi ne hic exiguam doloris nostri partem repræsentavimus? satin tibi a me facturum putas, vel finita hic a nobis imagine? Equidem satis me fecisse puto, quod ad animi mei mæstitiam repræsentandam spectat, cuius unius rei gratia imaginem ipsam adhibuimus. Atqui ut tibi item hic metus, stuporisque nostri modum oculis subiiciam, ad aliam rursus hypothesim descriptionemque me confero. Ponite ante oculos exercitum ex militibus, tum peditibus, tum equitibus, tum nauticis viris constantem; ac mare quidem obtegat triremium numerus, rursum ipsas camporum planicies, ipsos montium vertices, hinc peditum, hinc equitum phalanges contegant; æs item armorum oppositum Soli splendorem reddat, atque a solaribus radiis, & galearum, & clypeorum coruscatio vibretur, hastarum fragor, equorumque hinnitus in cælum feratur, neque mare, neque terra appareat, ubique æs, ubique ferrum. Tum sint contra hos instructi, armati, efferi quidam ac truces viri, instet iam & conflictus tempus: postea rapiat quis de repente adolescentem aliquem in agro educatum, ac qui nullius prorsus artis alterius gnarus sit, quam lyræ pastoriciæ ac pedi, eumdemque armatura ærea cum induerit, per totum illum exercitum circumiens deducat, ostendatque manipulos, manipulorum ductores, sagittarios, funditores, centuriones, duces, cataphractos equites, iaculatores, triremes, triremium ductores, milites inibi confertos, navalium machinarum copiam: Ostendat hostium procinctam aciem universam, & aversandos formidolososque quosdam in illis aspectus, & armorum apparatum ab aliorum apparatu diversum, & immensam multitudinem, & convalles, & alta præcipitia, & montium iniquitates; ostendat & adversarios in equis volantibus incantatione quadam insidere, & cataphractos per aerem ferri, explicata etiam ei incantationis illius vi ac forma. Recenseat porro & belli calamitates, missilium, iaculorum nivis instar ingruentium impetum, multam illam caliginem, & tenebras, obscurissimam noctem, quam sagittarum multitudo efficiat, Solis radios densitate sua avertant, pulverem tenebris non minorem, omnium oculos obcæcantem, sanguinis torrentes, cadentium gemitus, stantium clamores, iacentium acervos, rotas, sanguine tinctas, equos, præ cadaverum multitudine, una cum suis sessoribus in caput præcipites, terram universam mixtim hæc omnia continentem, sanguinem, arcus, sagittas, equorum ungulas, hominum capita simul iacentia, & brachia, & collum, & tibiam, & pectus transfixum, cerebella ensibus traiecta, iaculi cuspidem effractum, cui hominis oculus tamquam infibulatus hæreat. Recenseat item & classis mala atque incommoda. Triremes alias in mediis aquis conflagrantes, alias cum cataphractis ipsis pessum euntes, fluctuum fragorem, nautarum tumultuationem, militum clamorem, spumam tum undarum, tum sanguinis mixtam, eamdemque in naves simul omnes irrumpentem, cadavera alia super ipsa navium transtra iacere, alia submergi, alia adnatare, alia ad litora æstuantis maris impetu eiici, alia intra ipsos fluctus sic obrui, ut navibus iter veluti obsepiant. Postremo cum exacte belli tragœdias omnes edocuerit, addat item & captivitatis calamitates, & servitutem nulla non morte duriorem. At, secundum hæc omnia, iubeat illum continuo in equum ascendere, universique illius exercitus ducem agere. Hic tu adolescentulum illum censes, vel nudæ harum rerum narrationi sustinendæ parem esse posse? ac non potius vel a primo statim aspectu animo defecturum? Proinde ne me ipse

Rei descriptio.

Altera navalis prælii descriptio.

ipse hic putes rem oratione attollere, neque hoc ipso quod corpore, sicut carcere aliquo inclusi, nihil prorsus rerum invisibilium cernere possimus, magna ea esse ducas, quæ a me dicta sunt. Videas enim eo prœlio longe tum maius, tum horribilius, si tibi forte caliginosissimam illam Diaboli aciem, conflictumque insanum oculis istis cernere liceat. Non enim illic aut æs, aut ferrum, non equi, non currus, non rotæ, non ignis, non iacula ista, quæ cernimus; verum alia quædam machinamenta iis, quæ dixi, longe terribiliora. Certe adversariis istis nequaquam opus est thorace, non scuto, neque ensibus, neque hastis; sed vel nudus execrandæ illius militiæ aspectus talis est, ut humanam animam a corpore ipso dissolvere possit, nisi ea admodum generosa fuerit, atque adeo, antequam a viribus ipsa suis auxilium petat, divinæ in se clementiæ providentiam senserit. Ac sane, si liceret, corpore hoc exuto, aut una etiam cum ipso corpore perspicue atque intrepide universam illius aciem bellumque contra nos instructum ipsis oculis coram contueri, videres utique non sanguinis torrentes, neque corpora demortua; sed animarum lapsus tam multos, sed vulnera sic gravia: ut tibi statim belli universa illa pictura, quam modo expressi, puerorum delectamenta, & ludicium potius, quam bellum videri possit; tam multi certe ac frequentes ii sunt, qui in dies singulos feriuntur; quorum vulnera non idem mortis genus pariunt, sed quantum inter se dissident anima atque corpus, tantum est certe inter mortem hanc atque illam discrimen. Nam quoties plagam anima accepit, eademque cadit, hic prostrata quidem iacet, malæ conscientiæ cruciatu contabescens; postea vero quam separata a corpore hinc emigrarit, æterno crucianda supplicio traditur. Quod si quis existat, qui diaboli plagas non persentiat, nimirum illius morbus ex ea indolentia ingravescit. Quemcumque enim plaga una inflicta non mordet, neque attristat, is certe facile & alteram excipit; itemque & hac accepta, tertiam: neque enim intermittit ad extremum usque spiritum feriens nefarius ille, quoties invenit animam supinam, prioresque plagas contemnentem. Porro autem si congressus modum expendere velis, hunc vero longe acriorem, ac magis diversum comperies. Neque enim quisquam est, qui tam multas fraudis, doli, artificii formas norit, quam multas sceleratus ille hostis. Qua quidem in parte maior illius vis ac potentia inest, neque inimicitias quis tantas, tamque inconciliabiles adversus hostes sibi infensissimos gerere potest, quantas ille adversus humanam naturam gerit.

Contentione utriusque prælii spiritualem pugnam ex omnibus circumstantiis amplificat.

Porro si quis examinet, quanta cum inhumanitate is depugnet, ridiculum certe fuerit homines hoc in loco conferre. Sin iracundissimas ac truculentissimas quasque feras delegeris, quas cum huius furore atque insania conferas, revera mansuetissimas humanissimasque eas hac comparatione comperies: tantum ille in animas nostras furore spirans evomit. Adde, quod & pugnæ inter homines gestæ tempus breve quidem esse solet, qua etiam in temporis brevitate multæ dantur induciæ. Nam & natura sic comparatum videmus, ut & noctis superventus, & iugulandi labor, & cibi capiendi tempus, & multa id genus alia, militi respirandi potestatem sic faciant, ut & armaturam exuere, tum vero paullulum respirare, seque & cibo & potu reficere, multisque rebus aliis pristinas vires recuperare valeat. Adversus autem Diabolum dimicanti, numquam licet arma ipsa ponere, somnumve ullum capere; ei præsertim, qui perpetuo invulneratus prœlio excedere volet. Ex duobus enim necessario alterum conse-

qui-

quitur, ut aut cadat quis, ac pereat armis spoliatus; aut continenter vigilet, armatusque stet. Siquidem ille continenter cum sua ipsius acie stat, socordias nostras observans, ac maius quidem afferens studium ad nostram internecionem, quam ad nostram ipsi nos salutem afferamus. Postremo, ut semel finiam, quod a nobis hostis ille minime cernatur, quodque de repente, atque improviso nos adoriatur, quæ res iis, qui non assidue in excubiis vigilantes fuerint, infinitorum malorum causa esse solet, facit nimirum, ut bello hoc ægrius, ac maiore cum negotio, quam illo defungi possis. In hoc ergo campo voluisti nos Christi militibus duces esse? Hoc ipsum vero quid aliud erat, quam diabolo potius duces esse? Cum enim is, qui ceteros debet tum in ordines partiri, tum militaribus armis instruere, omnium simul infirmissimus, simul & imperitissimus fuerit, fit nimirum, ut suæ fidei creditos prodat, & diabolo magis, quam Christo ducem agat. Hactenus Chrysostomus. Cuius verba huic præceptioni inserere libuit, non solum quod describendi rationem apertissimo exemplo doceant, sed etiam quod singularem doctrinam contineant.

In quo quidem exemplo illam quoque amplificandi rationem animadvertere licet, quam Quintilianus annotavit: in qua impari exemplo, hoc est, a maiori, vel minori ducto, omnes circumstantias excutimus; quo id, de quo agimus, multo esse maius, comprobemus. Sic enim hoc in loco D. Chrysostomus collatione facta, aperte ostendit, quanto acies dæmonum instructissimo quovis exercitu formidabiliores sint.

II.

Illud tamen hoc in loco admonendum est, sermocinationes personarum, & illud similitudinis genus, quod a Rhetoribus imago similis appellatur, de quibus suis in locis disseremus, ad has rerum descriptiones plurimum lucis afferre. Quod sequenti descriptione, qua in amplificanda matris septem Machabæorum constantia D. Gregorius Theologus usus est, aperte liquet. Sic enim ait; At vero egregia mater gaudio simul ac mærore afficiebatur, atque in duorum affectuum meditullio posita erat. Nam ut filiorum fortitudine certaminumque spectaculo mirifice delectabatur, sic rursus cum incertum pugnæ eventum, incredibilemque tormentorum magnitudinem secum reputaret, timore commovebatur. Ac proinde illos, non secus atque avicula pullos suos arripiente angue, aut alia quapiam insidiatrice bestia, circumvolabat, stridebat, obsecrabat, certantes adiuvabat: nihil denique non dicebat ac faciebat, quo illos ad victoriam paratiores, instructioresque redderet. Cruoris guttas rapiebat, fragmenta membrorum excipiebat, reliquias adorabat, hunc colligebat, illum porrigebat, alium parabat. Omnibus acclamabat: Euge fili mei, euge strenui milites, euge in corporibus ferme incorporei, euge legis canæque senectutis meæ, atque civitatis, quæ vos aluit, atque ad eam virtutis magnitudinem evexit, antistites atque patroni. Paullum adhuc & vicimus, paullum adhuc & ego inter mulieres beata, & vos inter adolescentes beati. Hactenus Theologus. Hoc autem genus similitudinis ad rem oculis subiiciendam maxime pertinet. Alia quoque similitudinum genera & exempla, quæ a pari, maiori, vel minori, simili, dissimili, & contrario ducuntur, plurimum ad res amplificandas valent, ut suo loco ex Fabii sententia exposuimus. Quo in genere prudens lector duo præcipue in D. Chrysostomo, qui in hac parte maxime excellit, animadvertere poterit.

Greg. hom. de 7. Mach.

Imago similis.

Sermocinatio.

rit. Alterum, quod in exemplis imparibus, hoc est, a maiori, vel minori deductis, personarum circumstantias, quæ imparitatis rationem continent, diligenter excutit & amplificat. Deinde non contentus rem maximam cum alia maxima comparasse, dat etiam operam, ut ea, quam augere vult, adhuc longe maior appareat. Hac autem ratione in sermone, quo eos accusat, qui domi sorores adoptivas foverent, quo eorum periculum ostendat, Sancti Iob exemplum inducit, oculos suos ne virginem viderent custodientis, & Apostoli Pauli corpus suum castigantis, & in servitutem, ne reprobus fieret, redigentis. Sic igitur ait: Sanctus ille Iob, qui omnem transcenderat virtutem, ex omnibus diaboli retibus extractus, qui & primus & solus tantam fortitudinem demonstravit, & omne ferrum & adamantem sua continentia prætergressus, subnervavit diaboli potestatem; sic veritus erat talem pugnam, & putavit impossibile esse cohabitare virgini purum & sine damno, adeo ut non solum a cohabitatione tali procul & longe seipsum, sed & ab aspectu prorsus occursu subduxerit, legemque posuerit oculis suis, omnino in virginem ne respicere quidem. Sciebat enim manifeste, quod non solum cohabitantem, sed & videntem curiose in faciem virginis, difficile, forte autem & impossibile esset, effugere damnum quod inde oritur. Propter quod & dicebat: Ne cogitarem quidem de virgine. At si parvus videtur vobis ad certamen Iob, quamvis revera neque stercore illius simus digni, verumtamen, licet minus tua magnanimitate esse putas exemplum, cogita vocalissimum præconem veritatis, qui totum orbem circuit, & dicere potuit verba illa multa sapientia referta, quod non iam ipse sit vivens, sed Christus in ipso, & quod crucifixus sit mundo, & mundus sibi, & quod quotidie moriatur. Post tantam ergo spiritus gratiam, & tanta certaminum specimina, post tam innumera pericula, post tam eximiæ diligentiæ & sapientiæ studium, declarat nobis & commonstrat, quod donec spiraverimus, & hac carne fuerimus circumdati, certaminibus nobis opus est, & laboribus; neque umquam otio temperantia paratur, sed multis sudoribus & laboribus opus est. Ad hoc enim trophæum parandum dicebat; Castigo corpus meum, & in servitutem redigo; ne dum aliis prædicavero, ipse reprobus fiam. Hæc autem dicebat, declarans seditionem carnis, & concupiscentiæ rabiem, prœliumque continuum, ac vitam semper in agone constitutam. Hactenus ille. In quibus exemplis aperte liquet, quam studiose personarum circumstantias (idest Sancti Iob, & Pauli) excusserit & amplificaverit: ut facile quisque intelligeret, in quo periculo versarentur, qui tam longe ab ea animi firmitate & perfectione distarent. Superioris autem observationis in eodem sermone clarissima extant exempla, quæ, ne in re satis aperta sim longior, studioso concionatori legenda relinquo. Est enim hic sermo adversus eos, qui fovent domi sorores adoptivas, dignissimus, qui ab omnibus legatur, ut qui sic tum magno divinæ gloriæ studio, tum maxima eloquentia refertus. Exemplo item huic observationi erit naturalis prœlii similitudo, paullo ante a nobis ab eodem auctore inducta, in qua hic vir divinus post utriusque militiæ collationem, exponit etiam, quanto spiritualis militiæ certamen & periculum sit atrocius, magisque pertimescendum. Chrysost.

De

De personarum descriptionibus.

CAPUT VII.

POst rerum descriptiones, sequitur personarum descriptio, quæ varias habet species. Quamvis autem non omnes ad amplificandi rationem, de qua nunc sermonem instituimus, pertineant, ratio tamen præcipiendi exigit, ut quoniam rerum descriptiones tradidimus, personarum quoque tradamus. Primum autem earum genus est, cum personæ ingenium, mores, ceterasque circumstantias, quas personis attributas superius diximus, sive laudis, sive vituperationis gratia, brevi oratione depingimus: quemadmodum Sallustius Catilinæ, Cæsaris, & Catonis personas descripsit. Sic in literis sanctis vita sanctissimi Iob, Tobiæ, Iudith, in veteri testamento; & Simeonis, & Annæ viduæ, in novo mores & vita breviter describuntur. Hoc autem genus descriptionis docendi magis gratia, quam amplificandi solet adhiberi.

Est alind proposito nostro accommodatius, quod notationem appellant: quoties amantis, luxuriosi, avari, voracis, temulenti, somniculosi, garruli, gloriosi, ostentatoris, invidi, sycophantæ personam dipingimus. Mirus est in hoc descriptionis genere Ioannes Cassianus: in iis enim libris, quos de octo principalium vitiorum remediis scripsit, ingenium, mores, facta, dicta eorum, qui his vitiis contaminati sunt, appositissime depingit. Duci autem huiusmodi notationes videntur a concomitantibus, & consequentibus, & effectibus, & ab eo loco, quem Dialectici a communiter accidentibus appellant. Docendi autem gratia duo solum exempla hic adscribam; reliqua autem in iis libris studiosus concionator videre poterit. Is igitur in 10. de acidia libro, eum, qui hoc morbo laborat, quem nonnulli seniorum meridianum Dæmonem appellabant, ita describit. Cum hic Dæmon miserabilem obsederit mentem, horrorem loci, fastidium cellæ, fratrum quoque, qui vel cum eo, vel eminus commorantur, tamquam negligentium, ac minus spiritualium aspernationem gigni atque contemptum; ad omne quoque opus, quod intra septa sui cubilis est, facit desidem & inertem Non eum in cella residere, nec operam sinit impendere lectioni, nihilque se proficere tanto tempore in eadem commorantem, crebrius ingemiscit, & ab omni se dolet spiritali quessu inanem in eo loco vacuumque consistere: utpote qui eum posset etiam alios regere, ac prodesse plurimis, nullum ædificaverit, nec quemquam institutione sua doctrinaque lucratus sit. Absentia, longeque posita magnificat monasteria, loca etiam illa magis ad profectum utilia, & saluti congruentiora describit, consortia quoque ibidem fratrum suavia, & plena spiritali conversatione depingit. Contra, universa quæ habentur in manibus, aspera, & non solum ædificationem nullam esse in fratribus, qui morantur in loco, sed ne ipsum quidem victum corporis absque ingenti labore conquiri. Postremo, non posse se salvari putat in eo loco durantem, nisi relicta cella, cum qua sibi, si adhuc ea fuerit remoratus, pereundum erit, exinde semetipsum quantocius asportaverit. Deinde lassitudinem corporis, cibique esuriem, quinta, sextaque hora tantam suscitat, ut velut longo itinere, gravissimoque labore confectus sibimet lassusque videatur, aut quasi refectionem cibi biduano ieiunio, triduanove distulerit. Tum præ-

In Cass.

terea

terea huc illucque anxius circumſpectat, & nec fratrem ſibi quempiam adventare ſuſpirat; ſæpiuſque egreditur & ingreditur cellam: ac Solem, velut ad occaſum tardius properantem, crebrius intuetur. Et ita quadam irrationabili mentis confuſione, velut tetra impletur caligine, omnique actu ſpiritali redditur otioſus ac vacuus: ut nulla re alia tantæ oppugnationis remedium, quam viſitatione fratris cuiuſpiam, ſeu ſomnii ſolius ſolatio poſſe exiſtimet inveniri. Deinde honeſtas idem morbus ac neceſſarias ſuggerit ſalutationes fratribus exhibendas, viſitationeſque infirmorum, vel eminus vel longius poſitorum. Quædam etiam pia ac religioſa dictat officia, illos, vel illas debere parentes inquirere, & ad ſalutandos eos crebrius properare: illam religioſam, devotamque Deo feminam, omni præſertim parentum præſidio deſtitutam, magnum opus eſſe pietatis frequentius inviſere; ac ſi quid ei ſit neceſſarium, quæ a propriis parentibus negligitur atque deſpicitur, ſanctiſſimum procurari, magiſque oportere in his operam pietatis impendi, quam infructuoſe, ac ſine ullo profectu in cellula reſidere. Hactenus Caſſia.

Idem etiam lib. 12. ſuperbi Monachi mores & ingenium hoc modo deſcribit: Quiſquis ſuperbiæ morbo fuerit occupatus, non ſolum nullam ſubiectionis aut obedientiæ regulam cuſtodire dignatur, verum ne ipſam auribus quidem ſuis doctrinam perſectionis admittit: tantumque concreſcit in corde eius ſpiritalis verbi faſtidium, ut cum forte talis fuerit oborta collatio, uno in loco ſtare neſciat eius obtutus: ſed huc illucque ſtupidus circumferatur intuitus, & aliorſum, atque in obliquum, quam moris eſt, oculi deſigantur. Pro ſuſpiriis enim ſalutaribus ſputa de ſicco gutture contrahuntur, excreationes etiam ſine ulla interpellatione flegmatum provocantur, digiti ludunt, & in modum ſcribentis volitant, & ita huc atque illuc univerſa membra corporis commoventur; ut dum ſpiritalis agitatur collatio, totum ſe vel ſcatentibus vermibus, vel acutiſſimis ſudibus credat inſidere: & quidquid ſimplex collatio ad ædificationem protulerit audientium, ob ſuam ſuggillationem æſtimet eſſe prolatum, totoque tempore, quo ſpiritalis vitæ examinatio ventilatur, ſuis ſuſpicionibus occupatus, non quid inde ad profectum ſuum capere debeat, aucupatur: ſed cauſas cur unumquodque ſit dictum, ſolicita mente perquirit; vel quid eis poſſit obiicere, tacita intra ſe cordis volutatione coniectat. Deinde poſt hæc, excelſa vox, ſermo rigidus, amara & turbulenta reſponſio, inceſſus erectus ac mobilis, lingua facilis, procax loquela, nec umquam taciturnitatis amica, niſi cum contra fratrem rancorem quemdam in ſuo corde conceperit, ſitque ſilentium eius non compunctionis, nec humilitatis ullius, ſed ſuperbiæ & indignationis indicium, ita, ut quid in eo deteſtabilius ſit, haud facile diſcernatur, utrum diffuſa illa petulanſque lætitia, an dira hæc virulentaque feritas. In illa namque ſermo non opportunus, riſus levis ac fatuus, effrenata ac indiſciplinata cordis elatio, in iſta vero ita plenum virulentumque ſilentium; & quod ob hoc tantum concipitur, ut adverſus fratrem rancor taciturnitate ſervatus, protelari diurius poſſit, non ut ex eo virtus humilitatis ac patientiæ præbeatur. Et cum ipſe tumore poſſeſſus facile cunctis triſtitias inferat, atque ad ſatisfactionem læſi fratris ſemetipſum ſubmittere dedignetur, etiam ab illo ſibimet oblatam reſpuit atque contemnit. Hactenus Caſſia, qui ſuis quaſi coloribus & acidioſi & ſuperbi Monachi mores & ingenium ad vivum depinxit.

D. vero Bernard. detractorum mores, qui quodam ſimulato verecundiæ fuco, *Sup Cant. ſerm. 24.*

fuco, conceptam malitiam, quam retinere non possunt, adumbrare conantur, describit his verbis: Videas a detractore alta suspiria præmitti, sicque cum quadam gravitate & tarditate, vultu modesto, demissis superciliis, & voce plangenti egredi maledictionem: quæ quidem tanto persuasibilior est, quanto creditur ab his, qui audiunt, corde invito, & magis condolentis affectu, quam malitiose proferri. Doleo, inquit, vehementer, pro eo, quo diligo eum, ut scitis, & numquam potui de hac re corrigere eum: & alias mihi bene compertum fuarat: sed per me numquam innotuisset, per alterum patefacta res est. Veritatem negare non possum, dolens dico, revera ita est; nam alias quidem in pluribus valet, ceterum in ista parte, ut verum fateamur, minime excusari potest. Hæc Bernardus. D. vero Hieronymus in epistola quadam fictam humilitatem hac eadem figura describit his verbis: Fictam humilitatem fugiens, illam sectare, quæ vera est: quam Christus docuit, in qua non sit superbia inclusa. Multi enim huius virtutis umbram, veritatem pauci sequuntur. Perfacile est aliquem habere vestem contemptam: salutare submissius, manus & genua deosculari, inclinato in terram capite, oculisque deiectis, humilitatem atque mansuetudinem polliceri, lenta voce tenuique sermones infringere, suspirare crebrius, & omne verbum peccatorem ac miserum se clamare: sed si vel levi sermone offensus fuerit, continuo videbis attollere supercilium, levare cervicem, & delicatum illum orationis sonum insano clamore repente mutare. Hactenus ille. His exemplis, quid hæc orationis figura postulet, facile erit intelligere.

Hieron. in Epist.

De sermocinatione.

CAPUT VIII.

EST etiam Sermocinatio, quæ inter personarum descriptiones numeratur: qua nescio quid magis ad Concionatoris officium pertinere putem, non modo ad rationem amplificandi, sed ad multa quoque alia. Quo est mihi eius ratio & natura diligentius aperienda, & exemplis illustranda. Prius tamen Cornificii definitionem & exempla subiiciam: Sermocinatio est, cum alicui personæ sermo attribuitur: & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cum militibus urbs redundaret, & omnes timore oppressi domi continerentur, venit iste cum sago, gladio succinctus, tenens iaculum: quinque adolescentes hominem simili ornatu subsequuntur: irrumpit in ædes subito: deinde magna voce; Ubi est iste beatus, inquit, ædium Dominus? quin mihi præsto fit: quid tacetis? Hic alii omnes stupidi timore obmutuerunt. Uxor illius infelicissimi cum maximo fletu ad istius pedes abiecit sese: Parce, inquit, & per ea, quæ tibi dulcissima sunt in vita, miserere nostri; noli extinguere extinctos; fer mansuete fortunam; nos quoque fuimus beati: nosce te esse hominem. At ille: Quin illum mihi datis, ac vos auribus meis applorare desinitis? Non abibit. Illi nunciatur interea venisse istum, & clamore maximo mortem minari. Quod simul ut audivit: Heus, inquit, Gorgia pedissequa puerorum, absconde pueros, defende, fac ut incolumes ad adolescentiam perducas. Vix hæc dixerat, cum ecce iste præsto, Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam ademit? Exple meas inimicitias, & iracundiam satura tuo sanguine. Ille, cum magno

gno spiritu: Metuebam, inquit, ne plane victus essem: nunc video in iudicio mecum contendere non vis: ubi superari turpissimum est, superare pulcherrimum; interficere me vis: occidar equidem, sed victus non peribo. At ille: In extremo vitæ tempore etiam sententiose loqueris; neque ei, quem vides dominari, vis supplicare? Tum mulier: Imo quidem iste rogat & supplicat: sed tu quæso commoveare; & tu per Deos, inquit, hunc amplexare: dominus est, vicit hic re, vince tu nunc animum. Cur non desinis, inquit, uxor, loqui? quæ me digna non sunt, tace, & quæ curanda sunt, cura. Tu cessas mihi vitam, tibi omnem bene vivendi spem mea morte eripere? Iste mulierem repulit a se lamentantem, illi nescio quid incipienti dicere, quod dignum videlicet illius virtute esset, gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos esse unicuique sermones ad dignitatem accommodatos: quod oportet in hoc genere observare. Sunt item sermocinationes consequentes hoc genus. Nam quid putamus illos dicturos, si hoc iudicaveritis; Nonne hac omnes utentur oratione? Deinde subiicere sermonem.

Est quidem hæc figura frequens in lib. Sapientiæ. Lege secundum eius libri caput, in quo longa quædam perditorum hominum Sermocinatio continetur. Sic enim seipsos ad luxum & impietatem adhortantur: Exiguum & cum tædio est tempus vitæ nostræ, & non est refrigerium in fine hominis, & non est qui agnitus sit reversus ab inferis: quia ex nihilo nati sumus, & post hoc erimus tamquam si non fuerimus, &c. Venite ergo fruamur bonis quæ sunt, & utamur creatura tamquam in iuventute celeriter. Vino pretioso & unguentis nos impleamus, & non prætereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis antequam marcescant; nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra; & quæ sequuntur. Item eiusdem lib. c. 5. timor & horror impiorum in extremo iudicii die, & sermo eorum describitur his verbis: Tunc stabunt iusti in magna constantia adversus eos, qui se angustiaverunt, & qui abstulerunt labores eorum. Videntes, turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in subita & insperata eorum salute, gementes præ angustia spiritus, dicentes intra se, pœnitentiam agentes: Hi sunt, quos habuimus aliquando in derisum, & in similitudinem improperii, nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore: ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors illorum est. Ergo erravimus a via veritatis, & lumen iustitiæ non luxit nobis, & Sol intelligentiæ non ortus est nobis; & cetera. Quid nobis profuit superbia, aut divitiarum iactantia quid contulit nobis? Transierunt illa omnia tamquam umbra volans: & cetera quæ sequuntur. Simili modo in Proverbiis Salomon procacitatem adulteræ feminæ primum describit; deinde sermonem illi convenientem tribuit. Sic enim ait: Considero vecordem iuvenem, qui transit per plateas iuxta angulum: & prope viam domus illius graditur in obscuro ad vesperascente die, &c. quæ sequuntur. Sic etiam in eodem libro, Salomon improborum sermones, quibus simplicem hominem ad pravitatis suæ consortium inducere contendunt, ita describit: Fili mi, si te lactaverint peccatores, ne acquiescas eis: si dixerint veni nobiscum, insidiemur sanguini, abscondamus tendiculas contra insontem frustra, omnem pretiosam substantiam reperiemus, implebimus domos nostras spoliis, sortem mitte nobiscum, marsupium unum sit omnium nostrum: fili mi ne ambules cum eis. Eadem dicendi figura Esaia Regis Assyriorum superbiam amplificat: Postquam enim de eo Dominus dixerat, Væ

Sap. 2. *Prov. 7.* *Prov. 1.* *Esai 10.*

Assur virga furoris mei, & baculus ipse: in manu eorum indignatio mea, &c. Ipse autem non sic arbitrabitur, sed ad conterendum erit cor eius, & ad internecionem gentium non paucorum. Dicit enim: Numquid non Principes mei simul Reges sunt? &c. Nec solum quid personæ dicant, sed quid etiam dicere merito debuissent, hac figura significamus. Sic
Hier. 2. Hieremias, ut filiorum Israel ingratum animum exaggeraret, quid ii dicere debuissent, exprimit his verbis: Et non dixerunt, ubi est Dominus, qui ascendere nos fecit de terra Ægypti? qui traduxit nos per desertum, per terram inhabitabilem, & inviam? &c. Et infra idem:
Idem 5. Et non dixerunt, Metuamus Dominum, qui dat nobis pluviam temporaneam, & serotinam: plenitudinem annuæ messis custodientem nobis.
Idem 2. Et iterum: Sacerdotes non dixerunt, ubi est Dominus? &c. Hoc etiam modo sermonem tribuimus homini seipsum admonenti, atque ad opus
Euseb. Emiss. in homil. aliquod virtutis adhortanti. Unde Eusebius Emissenus, fidelem virum vitam & mores suos expendere adhortatur his verbis: Unusquisque conscientiam suam ante conspectum interioris hominis constituat: ipsi nosmetipsos quotidie castigemus; ipsi nobiscum rationem de quotidiana conversatione faciamus. Alloquatur se in secreto cordis unaquæque anima, & dicat: Videamus si hanc diem sine peccato, sine invidia, sine obtrectatione, sine murmuratione transegi. Videamus si aliquid hodie, quod ad profectum meum, quod ad ædificationem aliorum pertinet, operatus sui: puto quod hodie mentitus sum, peieravi, ira vel concupiscentia victus sum, nec alicui benefeci, nec pro timore æternæ mortis ingemui. Quis mihi reddet hanc diem, quam in vanis rebus perdidi, quam in cogitationibus noxiis pessimisque consumpsi? Hactenus ille.

Hoc autem modo tacitam Spiritus Sancti exhortationem describere solemus, sermonem eidem Spiritui accommodantes, quo nos, proposito vitæ nostræ periculo, mortis incerta conditione, gehennæ suppliciis, cælestibusque præmiis, divinisque beneficiis commemoratis, ad ostium cordis nostri pulsans, a scelerata vita ad pœnitentiam revocare conatur. Similique ratione varias dæmonum suggestiones describere possumus, sermonem illis malitiæ eorum convenientem tribuentes. Ad hunc quoque modum rationes, quibus improbi homines in sceleribus suis seipsos consolantur, salutemque sibi pollicentur, describere licet: quid quisque eorum intra se dicat, sermocinatione exprimentes. Longam enim sibi vitam pollicentur, Dei misericordiam, Christi sanguinem, beati Latronis exemplum, extremam in fine vitæ pœnitentiam, cæteraque his similia in consolationem suam adhibent. Hac etiam virtute commodissime in amplificandis Martyrum certaminibus utimur: cum explicamus, quibus ipsi sermonibus partim iudicibus respondebant, partim seipsos ad fidei constantiam & patientiam adhortabantur. Extat commodissima huius rei exempla apud Basilium in homilia quadraginta martyrum. Itemque apud D. Gregorium Theologum, in homilia de septem Machabæis: in qua sermones describit, quibus mater filios ad patientiam adhortabatur, quibusque ipsi se ad eiusdem virtutis constantiam excitabant. Ad quæ exempla studiosum concionatorem remitto.

De Conformatione.

CAPUT IX.

SErmocinationi finitima est Conformatio: quæ maiorem adhuc vim habet in loco adhibita. De qua sic idem Cornificius: Conformatio est, cum aliqua quæ non adest persona confingitur quasi adsit; ut cum res muta aut ioformis fit eloquens & formata; & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: Quod si nunc hæc urbs invictissima vocem emittat, nonne hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata victoriis, nunc vestris seditionibus o cives vexor, quam dolis malitiosa Carthago, viribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini ounc ab homunculis teterrimis proteri atque conculcari? Item: Quod si nunc Lucius ille Brutus reviviscat, & hic ante pedes vestros adsit, non hac utetur oratione? Ego reges eieci, vos tyrannos introducitis; ego libertatem, quæ non erat, peperi, vos partam servare non vultis: ego capitis mei periculo patriam liberavi, vos liberi sine periculo esse non curatis. Hæc conformatio licet in plures res mutas atque inanimatas transferatur, proficit plurimum in amplificationis partibus & commiseratione. Cicero vero adversus Catilinam patriæ proditorem, sic eamdem loquen- *Cicero in*
tem inducit: Quæ tecum Catilina sic agit, & quodammodo tacita lo- *Catil.*
quitur: Nullum iam tot annis facinus extitit, nisi per te, nullum flagitium sine te; tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio direptioque sociorum impunita fuit ac libera. Tu non solum ad negligendas leges & quæstiones, verum etiam ad evertendas perfringendasque valuisti. Superiora illa quamquam ferenda non fuerunt, tamen ut potui, tuli: nunc vero me totam esse in metu propter te unum, quidquid increpuerit, Catilinam timeri, nullum videri contra me consilium iniri posse, quod a tuo scelere abhorreat, non est ferendum. Hactenus Cicero. Ad hunc etiam modum Osorius Episcopus eidem patriæ sermonem adversus *Lib. 7 de*
parentes tribuit, qui liberorum suorum licentiam, & corruptos mores *Instit.*
minime castigant. Sic igitur ait: Quod si patria eiusmodi verbis tecum *Princip.*
expostulet, quid illi respondebis? Homo cur quantum est in te, mihi moliris exitium? cur in me pestem nefarie machinaris? cur parentem, quem omni pietate complecti debebas, iugulandum suscipis? Meis enim legibus & institutis in lucem editus & enutritus fuisti: per me non solum a feris, sed etiam a morum feritate revocatus, & omni humaoitate cultus extitisti; meo præsidio vitam non solum clementer atque benigne, verum etiam secure traduxisti: si enim in solitudioe & vastitate vitam ageres, non modo belluarum laniatus extimesceres, sed nihil inter te & belluas immanes interesset. Mea igitur ope factum est, ut in periculis auxilium, in morbis remedium, in ærumnis solatium, in perturbatione disciplinam, in curis allevamentum invenires. Cum vita tua tam multis simul rebus indigeat, omnes illæ fuerunt a me tibi large atque munifice suppeditatæ. Quod si ita non esse putas, a me secede, lucem meam atque celebritatem fuge, & te in solitudinem abde: & videamus, quo tandem modo possis absque meo præsidio vitam sustentare, Quod igitur opibus abundas,

das, quod humanitatem retines, quod secure vitam degis, quod lucis iucunditate frueris, id totum mihi est in acceptis referendum. Magis igitur mater sum tua, quam illa, quæ te peperit, existimanda. Si igitur mihi necem attuleris, non modo te improbum hominem, sed impium & sceleratum parricidam fateare necesse est. Sed dices fortasse, te numquam de meo interritu cogitasse. An non intelligis, vitam atque salutem meam civium moribus & honestate contineri? Adeo sine mente es, ut non videas, si illi cum ad ætatem maturam pervenerint, flagitiis efferati fuerint, esse mihi eorum scelere miserum funestumque farum necessario subeundum? Nec illud quidem recogitas, te non tibi, quam mihi filios genuisse? Cur igitur illos flagitiis obrui sinis? Cur eorum peccatis indulges? Cur illorum inconsideratam cupiditatem alis? Cur eorum pudorem extingui pateris? Cur denique illos honestaris studium negligere, & libidini servire permittis? Quod enim est aliud rerum publicarum exitium & funus, nisi id, quod corrupta & vitiosa civium institutione comparatur? Cives igitur, qui male filios suos instituunt, me perdunt, mihi pestem parant, mihi interitum & exitium moliuntur: Hæc si Respublica dicat, hominibus in filiorum educatione dissolutis, venitne vobis in mentem, quomodo homines in tanta re negligentes, & maximi & immanissimi criminis suspicione libereris? Hactenus Osorius.

Hæc etiam figura non infrequens in sanctis literis est. Unde apud Salomonem & Ecclesiasticum, Sapientia laudes suas prædicat, & homines ad sui studium advocat. Quale est illud: O viri, ad vos clamito, & vox
Proverb. 8. mea ad filios hominum, &c. Tale est etiam illud eiusdem: Sapientia foris prædicat: in plateis dat vocem suam: in foribus portarum urbis pro-
Proverb. 2. fert verba sua dicens: usque quo parvuli diligitis insaniam, & stulti ea, quæ sunt sibi noxia, cupient? & cetera. Extat libellus quidam de conflictu vitiorum & virtutum, quem quidam Leoni Papæ, quidam Divo Augustino tribuunt, in quo vitiis tamquam rebus animatis sermones tribuuntur, quibus sese hominibus probent atque insinuent. Similique ratione virtutes ipsæ pro se respondent, & causam atque dignitatem suam adversus vitia tuentur. Divus vero Cyprianus contra feminas, quæ exquisitis
Cypr. de habitu Virg. coloribus faciem depingunt, Deum ipsum hoc modo inducit loquentem: Non metuis, oro, quæ talis es, ne cum resurrectionis dies venerit, artifex tuus te non recognoscat? & ad sua præmia, & promissa venientem removeat & excludat? & increpans, vigore censoris, & iudicis dicat: Opus hoc meum non est, nec hæc imago nostra est. Cutem falso medicamine polluisti, crimen adulterino colore mutasti, expugnata est mendacio facies, figura corrupta est, vultus alienus est, Deum videre non poteris, cum oculi tibi non sint, quos Deus fecit, sed quos Diabolus infecit. Illum tu sectata es, rutilos atque depictos oculos serpentis imitata es, de inimico tuo compta, cum illo pariter arsura. Hæc oro non cogitanda sunt Dei servis? non die semper ac nocte metuenda?
Cypr. Serm. de Eleem. Idem quoque Cyprianus exaggerare volens inhumanitatem ac perversitatem eorum hominum, qui cum ingentes sumptus in rebus immanissimis faciant, ne teruncium quidem Christo pauperi porrigunt, appositissime hac eadem figura Dæmonem loquentem inducit. Sic enim ait: Ponat unusquisque ante oculos suos diabolum cum servis suis, id est, cum populo perditionis & mortis, in medium prosilire, plebem Christi præsente & indicante ipso, comparationis examine provocare dicentem: Ego pro istis, quos mecum vides, nec alapas accepit, nec flagella sustinui,

nec

nec crucem pertuli, nec sanguinem fudi, nec familiam meam pretio passionis & crucis redemi, sed nec regnum cæleste illis promitto, nec ad paradisum restituta immortalitate denuo revoco, & munera mihi quam pretiosa, quam grandia, quam nimio & longo tempore quæsita, sumptuosissimis apparatibus comparant, rebus suis vel obligatis in muneris apparatione, vel venditis, ac nisi editio honesta successerit, conviciis ac sibilis eiiciuntur, & furore populari nonnumquam pene lapidantur. Tuos tales munerarios Christe demonstra, illos divites, illos copiosis opibus affluentes, & in Ecclesia præsidente & spectante te einsmodi munus edant, oppignoratis vel distractis rebus suis, immo ad cælestes thesauros, mutata in melius possessione, translatis. In istis muneribus hominum caducis atque terrenis nemo pascitur, nemo vestitur, nemo cibi & potus solatio sustinetur, cuncta inter furorem edentis & spectantis errorem, prodiga, & stulta voluptatum frustrantium vanitate depereunt. Illic in pauperibus tuis tu vestiris, & pasceris, tu æternam vitam operantibus polliceris, & vix tui meis pereuntibus adæquantur, qui a te divinis mercedibus, & præmiis cælestibus honorantur. Quid ad hæc respondemus fratres charissimi? divitum mentes qua ratione defendimus? qua excusatione purgamus, qui Zabuli servis minores sumus, ut Christo pro pretio passionis & sanguinis vicem nec in modicis rependamus? Hactenus Cyprianus. Cuius oratio satis indicat, quantum rei, de qua agitur, indignitas, hac dicendi figura creverit. Extant apud D. Hieronymum in Epitaphio Blesillæ duo commodissima huius virtutis exempla, quæ his adiicere non gravabor. Cum enim Paula Blesillæ filiæ mortem molestissime ferret, eamdem Blesillam his verbis loquentem inducit: Quas nunc existimas Blasillam nostram pati cruces, quæ ferre tormenta, quod tibi Christum videat subiratum? Clamat nunc illa lugenti: Si unquam me amasti mater, si tua ubera suxi, si tuis instituta sum monitis, ne invideas gloriæ meæ, nec hoc agas, ut a nobis in perpetuum separemur. Putas esse me solam? Habeo pro te Mariam matrem Domini. Multas hic video, quas ante nesciebam. O quanto melior est iste comitatus? Habeo Annam quondam in Evangelio prophetantem, &, quo magis gaudeas, tantorum annorum labores ego in tribus mensibus consequuta sum. Unam palmam castitatis accepimus. Misereris mei, quia mundum reliqui? At ego vestri sortem doleo, quos adhuc sæculi carcer includit, quos quotidie in acie præliantes, nunc ira, nunc avaritia, nunc libido, nunc variorum incentiva vitiorum pertrahunt ad ruinam. Si vis, ut mater mea sis, cura placere Christo. Non agnosco matrem meo Domino displicentem. Loquitur illa & alia multa, quæ taceo, & pro te Dominum rogat. Hactenus Hieronymus. Qui nec hac Blesillæ oratione contentus, ipsum etiam Dominum ad Paulam matrem his verbis inducit loquentem: Non vereris ne tibi salvator dicat, irasceris Paula, quia tua filia mea facta est filia? Indignaris de iudicio meo, & rebellibus lachrymis facis iniuriam possidenti? Scis enim quid de te, quid de ceteris tuis cogitem. Cibum tibi denegas, non ieiuniorum studio, sed doloris. Non amo frugalitatem istam. Ieiunia ista adversarii mei sunt. Nullam animam recipio, quæ me nolente, separatur a corpore. Tales stulta philosophia habeat martyres, habeat Zenonem, Cleombrotum, vel Catonem. Super nullum requiescit spiritus meus, nisi super humilem & quietum, & trementem verba mea. Hoc est, quod mihi in monasterio promittebas? Quod habitu a matronis ceteris separato, tibi quasi religiosior videbaris? Mens ista, quæ plangit, sericarum vestium

Hier. in epist. ad Paul.

Idem ad eamdem.

stium

ſtium eſt. Interciperis & moreris, & quaſi non in meas manus ventura ſis, crudelem iudicem fugis? Fugerat quondam & Ionas animoſus Propheta, ſed in profundo maris meus fuit. Si viventem crederes filiam, numquam plangeres ad meliora migraſſe. Hoc eſt, quod per Apoſtolum meum iuſſeram, ne pro dormientibus in ſimilitudinem gentium triſtaremini? Hactenus ille. Hieremias quoque ad leniendos captivorum animos, ipſam Hieroſolymorum civitatem his verbis filios ſuos alloquentem facit: Audite confines Sion; adduxit enim mihi Deus luctum magnum, vidi enim captivitatem populi mei, filiorum meorum, & filiarum, quam ſuperduxit illis æternus. Nutrivi enim illos cum iucunditate; dimiſi autem illos cum fletu & luctu, &c.

Hæc duo noviſſima deſcriptionum genera præter alias inſignes utilitates hoc etiam habent, quod rectum orationis curſum atque impetum ad formam quodammodo dialogi flectunt, dum ſermones variis perſonis accommodant, quas idem concionator inducere debet, & ea vocis & geſtus figura pronunciare, atque ii, quibus hi ſermones tribuuntur. Quæ res non modo ad orationis, ſed etiam ad pronunciationis varietatem & gratiam plurimum valet.

Poſt rerum & perſonarum deſcriptiones, temporum quoque & locorum numerantur, quas, quoniam propoſito noſtro parum conveniunt, omittendas duxi. Extant autem duo huius rei apud Lactantium clariſſima exempla in carmine de phœnice, & de Dominica reſurrectione. Illic enim locus, hic tempus elegantiſſime deſcribuntur.

De affectibus in commune.

CAPUT X.

POſt amplificandi rationem proximum eſt, ut de affectibus diſſeramus; quamvis hoc, expoſita iam amplificandi ratione, magna ex parte traditum ſit. Affectus enim, ut Philoſophi aiunt, partim magnitudine rerum, partim earumdem præſentia oculis ſubiecta concitantur. Illud amplificatione, hoc deſcriptione rerum & perſonarum fit. Utrumque vero hactenus explicuimus. Itaque rerum amplificatio atque deſcriptio, quamvis in ſuadendo aut diſſuadendo, laudando aut vituperando plurimum valeant, non minus tamen, ſed multo etiam magis ad effectus permovendos conducunt. Hæc igitur prima admonitio ſit, ut cum alicuius rei tractatione auditorum animos afficere volumus, eam rem maximam in ſuo genere oſtendamus, eamdemque, ſi natura rei patitur, velut oculis ſpectandam proponamus. Huius rei commodiſſimum exemplum præbent lamentationes Hieremiæ, in quibus vir ille ſanctiſſimus, non humano, ſed divino ſpiritu actus, civitatis ſanctæ everſionem, civiumque ſuorum calamitatem miro modo his rationibus exaggerat. Omnia enim, quæ calamitas illa complectebatur, hoc eſt, omnes eius partes & circumſtantias enumerat & amplificat, remque totam ante oculos ponit. Hoc enim oſtendunt illa verba; Quomodo ſedet ſola civitas populo? &c. Et, Candidiores Nazaræi eius nive, nitidiores lacte,
Thr. 1. &c, Et, Omnes portæ eius deſtructæ, ſacerdotes eius gementes, virgines eius ſquallidæ, & ipſa oppreſſa amaritudine. Iam vero eiuſdem Prophetæ oratio lamentationibus addita, totius calamitatis ſummam complectitur.

Dein-

Deinde illud etiam ad permovendos animos maxime iuvat, ut ipsi, qui movere alios volumus, vehementer commoveamur. Qua de re non gravabor Fabii verba, quæ superius citavi, hoc in loco repetere. Is igitur ubi de movendis affectibus disseruisset, sic hunc locum absolvit: si tradita mihi sequi præcepta sufficeret, satisfacerem huic parti, nihil eorum, quæ legi, vel didici, quod modo probabile fuit, omittendo. Sed mihi in animo est, quæ latent penitus, ipsa huius loci aperire penetralia; quæ quidem non aliquo tradente, sed experimento meo ac natura ipsa duce accepi. Summa enim, quantum ego quidem sentio, circa movendos affectus in hoc posita est, ut moveamur ipsi. Nam & luctus, & iræ, & indignationis aliquando ridicula fuerit imitatio, si verba, vultumque tantum, non etiam animum accommodaverimus. Quid enim aliud est causæ, ut lugentes utique in recenti dolore disertissime quædam exclamare videantur, & ira nonnumquam indoctis quoque eloquentiam faciat, quam quod illis inest vis mentis & veritas ipsa morum? Quare in his, quæ verisimilia esse volemus, simus ipsi similes eorum, qui vere patiuntur, affectibus, & a tali animo proficiscatur oratio, qualem facere iudicem volet. An ille dolebit, qui audiet me, cum hoc dicam, non dolentem? irascetur, si nihil ipse, qui in iram concitat, idque exigit, simile patietur? siccis agenti oculis iudex lachrymas dabit? Fieri non potest. Nec incendit nisi ignis, nec madescimus nisi humore, nec res ulla dat alteri colorem, quem ipsa non habet. Primum est igitur, ut apud nos valeant ea, quæ valere apud iudicem volumus, afficiamurque antequam afficere conemur. At quo modo fiet, ut afficiamur? Neque enim sunt motus in nostra potestate. Tentabo etiam de hoc dicere. Quas phantasias Græci vocant, nos sane visiones appellemus, per quas imagines rerum absentium ita repræsentantur animo, ut eas cernere oculis, ac præsentes habere videamur. Has quisquis bene ceperit, is erit in affectibus potentissimus. Hunc quidem dicunt euphantasioton, qui sibi res, voces, actus secundum verum optime fingit; quod quidem nobis volentibus facile continget. Ut, hominem occisum queror, non omnia, quæ in re præsenti accidisse credibile est, in oculis habebo? non percussor ille subitus erumpet? non expavescet? circumventus exclamabit? vel rogabit? vel fuget? non ferientem, non concidentem videbo? non animo sanguis, & pavor, & gemitus, extremus denique expirantis hiatus insidet? Insequetur energia, quæ a Cicerone illustratio & evidentia nominatur, quæ non tam dicere videtur, quam ostendere, & affectus non aliter, quam si rebus ipsis interfuimus, sequentur. Ubi vero miseratione opus erit, nobis ea, de quibus querimur, accidisse credamus, atque id animo nostro persuadeamus. Nos illi simus, quos gravia, indigna, tristia passos queramur. Nec agamus rem quasi alienam, sed assumamus parumper illum dolorem. Ita dicemus, quæ in simili nostro casu dicturi essemus. Vidi ego sæpe histriones atque comædos, cum ex aliquo graviore actu personam deposuissent, flentes adhuc egredi. Quod si in alienis scriptis sola pronunciatio ita falsis accedit affectibus, quid nos faciemus, qui illa cogitare debemus, ut movere periclitantium vice possimus? Orbum agimus & naufragum, & periclitantem, quorum induere personas quid attinet, nisi affectus assumimus? Hæc dissimulanda mihi non fuerunt, quibus ipse, quantuscumque usus fuit, nam pervenisse me ad aliquod nomen ingenii credo, frequenter motus sum, ut me non lacrymæ solum deprehenderint, sed pallor & vero similis dolor. Hactenus Fabius.

Fabius lib. 6. c. 2.

N Cere-

Ceterum, pios animi erga res spirituales affectus nulla ars præbere potest, nisi adsit Spiritus ille divinus, qui afflatu suo hunc motum animis nostris inspiret, quo & Prophetæ & Evangelici viri pleni fuerunt. Hoc enim nobis insinuat adspectus ille sanctorum animalium, quæ Ezechiel Propheta descripsit, qui erat ut carbonum ignis ardentum, & quasi adspectus lampadarum. Non solum enim accensis lampadibus mentes hominum illuminabant, sed etiam ignitis carbonibus ad divinarum rerum amorem
Hierem. 9 incendebant. Hoc affectu saucius Hieremias clamabat: Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrymarum, & plorabo die ac
Thren. 2. nocte interfectos filiæ populi mei? Et, O vos omnes, qui transitis per viam, &c. Et, Defecerunt præ lacrymis oculi mei, conturbata sunt viscera mea, effusum est in terra iecur meum super contritione filiæ populi mei. Hoc eodem affectu commotus Apostolus dicebat: Quis in-
2. Cor 11. firmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non uror? Et,
Galat. 4. Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis, velem esse apud vos modo, & commutare vocem meam: quoniam confundor in vobis. Quisquis igitur hunc animum atque sensum habuerit, non dubium, quin motus ipse, alios movere, & incensus incendere possit. Quia vero hoc, ut ante diximus, Spiritus Sancti donum est, qui in humilium cordibus requiescit, humilitate, & submissione animi, assiduisque precibus illud ab eo flagitet, quisquis onus & officium hoc effugere non potest.

De affectibus in specie.

CAPUT XI.

Verum hæc in universum dicta sunt. Iam ad affectus in specie tractandos descendamus, sua cuique loca & inveniendi rationem præscribentes. Sunt autem alii affectus oratorum, alii concionatorum. Oratores enim fere auditorum animos ad commiserationem vel indignationem movere solent. Concionatores autem ad amorem Dei, peccati odium, spem divinæ miserationis, metum divini iudicii, ac spirituale gaudium, salutarem tristitiam, divinarum rerum admirationem, mundi contemptum, & cordis humilitatem, sive animi submissionem movere solent.

Aristoteles secundo Rhetorices ad Theodectem libro copiose de omnibus ferme affectibus scribit: nempe de ira, mansuetudine, amore, odio, timore, audacia, pudore, indignatione, misericordia, ceterisque similibus. In quibus tractandis philosophico more causas explicat, quibus unusquisque horum affectuum in animo commoveri soleat. Hanc ergo prudentissimi Philosophi methodum his affectibus concitandis, quos supra memoravimus, nos quoque sequemur. Diligenter ergo animadvertenda illa sunt, quæ in nobis dilectionem erga Deum, peccati odium, spem in Deum, timorem, ceterosque similes affectus concitare soleant. Hæc autem omnia sigillatim explicare non unius libri, sed multorum opus est; cum magna pars sacrorum voluminum, sanctorumque Patrum hoc præcipue agat, ut hos affectus in animis nostris ingeneret. Nobis autem hoc in loco satis erit, velut digito affectuum fontes indicasse, viamque ostendisse, quam in aliis sequi debeamus.

Amorem

Amorem igitur in Deum excitant immensa eius bonitas, caritas, mansuetudo, pulchritudo, cognatio, & beneficentia. Bonitas enim, ut ab hac incipiamus, humanæ voluntatis obiectum a Philosophis esse dicitur. Deus autem non modo bonus, sed immensa etiam bonitas, summumque & universale bonum est, quod omnem complectitur bonitatem: quemadmodum ipse ad Mosem ait: Ego ostendam tibi omne bonum. Denique adeo bonus est, ut eius comparatione nihil bonum esse dicatur: quemadmodum Salvator ait: Nemo bonus, nisi solus Deus. Amor etiam nostri, quem secundo loco posuimus, ad mutuam amoris vicem reddendam incitat. At ita nos Dominus dilexit, ut dicat: Maiorem hac dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis. Et, Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret. Et, In caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans. Hæc autem divina caritas sic nos ad redamandum impellit, ut Salvator dicat: Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi ut accendatur? Lenitas quoque & mansuetudo amorem conciliant. At virtutem hanc ita sibi Salvator sumpsit, ut dicat: Discite a me, quia mitis sum & humilis corde. Et Apostolus, ceteris Domini virtutibus prætermissis, fideles obsecrat per mansuetudinem Christi. Pulchritudo quoque ad se amandam vehementer allicit, quæ Græce calon, a vocando, dicitur: quod omnia vocet ad se, & amoris vi ac potestate trahat. At Deus est, cuius immensam pulchritudinem Sol & Luna mirantur: qui de se ipso ait: Pulchritudo agri mecum est. Nec agri solum, sed omnium etiam cælestium atque terrestrium rerum pulchritudinem in se uno continet: a quo etiam pulchritudo omnis in omnia, quæ pulchra sunt, derivatur: cum nemo dare possit, quod non habet. Quisquis autem pulchri huius naturam & conditionem plenius cognoscere cupit, Platonem legat in convivio, in quo Socrates feminam quamdam de summi huius pulchri natura mirabiliter disserentem inducit. Sequitur deinde cognatio, quam cum Deo habemus, cuius & genus sumus: quemadmodum Paulus poetæ Gentilis testimonio docet. Hæc autem magnum etiam amoris incitamentum est. Cum enim sanguinis & generis communio inter cognatos sit, consequens est, ut qui seipsum diligit, eiusdem generis & sanguinis consortes diligat. Inter cognationes autem, parentum & filiorum magna cognatio est. At de Domino Deo nostro Propheta dicit: Nonne ipse est pater tuus, qui possedit, & fecit, & creavit te? Nec enim corporis solum formator, sed animæ etiam creator est, ideoque ipse est, a quo omnis paternitas in cælo & in terra nominatur: cuius comparatione, sicut nemo bonus, ita nemo pater super terram *Psal. 26.* appellandus est. Unde merito Propheta dicit: Pater meus & mater mea *Esai. 63.* dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me. Et Esaias: Et nunc Domine, pater noster es tu: & Abraham nescivit nos, & Israel ignoravit nos. Quanto ergo magis talis Pater diligendus est? Sed est aliud cognationis nomen multo arctius atque coniunctius, quodque maiorem amoris flammam excitat: nempe viri & uxoris, propter quam relinquet homo patrem & matrem: Hoc autem plenissimum amoris nomen sibi Christus Dominus in Canticorum libro vendicavit: ut flagrantissimum suum erga nos amorem, nostrumque, hoc est, sanctarum animarum erga illum, insinuaret. Idemque fidelem animam fide & caritate inflammatam sibi desponsat. Utrumque autem nomen & patris & sponsi per Prophetam complexus est, cum ait: Ergo amodo voca me, Pater meus, & dux virginitatis meæ. Quo ergo amore talis sponsus a nobis diligendus est?

Supereſt beneficentia, quæ omnia Domini beneficia ſive corporis, ſive animæ, ſive naturæ, ſive gratiæ, ſive communia, ſive privata complectitur; atque inter hæc omnia ſummum & maximum redemptionis noſtræ beneficium. Quæ autem oratio horum beneficiorum multitudinem & magnitudinem vel explicare, vel etiam numerare valeat? Facilius enim ſtellarum multitudo, quam divina beneficia, numerari poterunt. Quot ergo ſunt Domini beneficia, tot cordi noſtro igniculi admoventur, qui amoris ignem erga illum incendant. Denique, ut uno verbo omnia complectar, omnes amandi rationes, quæ in rebus conditis inveniuntur, cum infinita acceſſione in hoc ſummo bono auctæ reperiuntur. Quo fit, ut ſolus infinitus amor, qui in divino pectore æſtuat, huic infinitæ bonitati plene ſatisfaciat: ceteri vero amores vel ipſarum quoque beatarum mentium, infinitis partibus minores ſunt, quam quos infinita illa bonitas & pulchritudo meretur. Ex his ergo fontibus rationes & incitamenta caritatis oriuntur, quibus algentia hominum pectora ad Dei amorem incendimus.

Hoc igitur exemplo propoſito, Eccleſiaſtes partim ſtudio & meditatione, partim ſacrarum literarum, ſanctorumque Patrum lectione rationes invenire poterit, quibus ceteros affectus in animo auditorum excitare poſſit. Inter quos ad lætalis peccati odium & deteſtationem, & ad divinæ iuſtitiæ timorem potiſſimum ſtudeat inducere. Hunc autem ſalutarem metum præcipue acuunt peccatorum multitudo, incerta vitæ conditio, mortis inevitabilis neceſſitas, divinorum iudiciorum abyſſus, rationis reddendæ cogitatio, extremi iudicii formidanda ſeveritas, ſuppliciorumque gehennæ acerbitas ſimul & æternitas, ceteraque his ſimilia. Eſt autem hic timoris affectus utiliſſimus ad obdurata hominum pectora concutienda. Cum enim homines nimium ſui amantes ſint, etiamſi Dei amore careant, hoc tamen nimio ſui amore capti, quidquid ſibi valde noxium eſſe intelligunt, vehementer perorreſcunt. Unde fit, ut a ſervili timore incipientes, & peccata ſolo pœnarum metu deteſtantes, paullatim ad filiorum amorem provehantur. Hac ratione beatiſſimus confeſſor Vincentius infinitam pene hominum multitudinem ad veram pœnitentiam traxit; quod in concionibus ſuis ut vehementiſſimus, ita frequentiſſimus eſſet in hoc divini iudicii, æternorumque ſuppliciorum metu concitando. Quocirca Eccleſiaſtes animarum ſalutem ſitiens, frequenter hos affectus urgere, ac præcipue gehennæ acerbitatem & æternitatem quanta poterit vi dicendi exaggerare, & velut oculis ſpectandam proponere debet. Numquam enim tantum has pœnas dicendo amplificare poterit, quin multis ac pene infinitis partibus eius oratio ſit inferior, quam quod rei magnitudo poſtulat. Qua in re omnis ars, omniſque dicendi facultas deficit. Cum enim inter Oratorum virtutes Dinoſis præcipue numeretur, quæ rei indignitatem & atrocitatem non ſolum dicendo æquat, ſed etiam ſuperat, qua virtute Demoſthenes plurimum valuiſſe dicitur, in hac tamen pœnarum acerbitate amplificanda virtus hæc prorſus deficit. Tantum enim abeſt, ut maiorem, quam revera eſt, dicendo faciat, ut ne quanta ſit, efficere ullo modo poſſit. Quamvis autem longe minus ſit, quod hac de re dicitur, hoc ipſum tamen, quod dicitur, vehementer vel ferrea hominum præcordia movere poteſt. Ad hoc autem multa Eccleſiaſtes in ſcriniolis repoſita & meditata habere debet; quibus hunc affectum excitare poſſit: ac deinde ingentem admirationem commovere:

quod tam multi sint, qui hæc omnia certissima fide sibi persuadentes, non aliter vivant, quam si eadem aniles fabulas existimarent. Ubi igitur his rationibus argumenta invenerimus, quibus affectus isti commoveantur, rationes amplificandi adhibendæ sunt, quibus ea, quæ inventa fuerint, amplificemus: & hæc ipsa exemplis, similibus, dissimilibus, & scripturarum atque sanctorum Patrum testimoniis confirmabimus.

De commiserationis affectu.

Conquestio in causis iudicialibus defensori necessaria est, qua vel iudicum, vel auditorum animos ad misericordiam flectere conatur. Huius autem affectus tractatio raro in concionibus incidit: incidit tamen aliquando, sive cum Dominicæ passionis acerbitatem, vel sacratissimæ Virginis dolorem amplificamus, quando aut triduo filium amisit, aut cum eo in Aegyptum fugit, aut, quod fuit longe miserabilius, cum eumdem in cruce morientem vidit, & tumulo condidit. Poterit etiam in agonibus Martyrum explicandis hic affectus intercedere. Quamvis autem hoc raro eveniat, quia tamen, quæ de hoc animorum motu Rhetores docent, digna sunt, quæ legantur, ea hoc in loco attexere volui; ex quibus prudens concionator, quæ instituto suo commodiora videbuntur, seligere poterit. De hoc igitur affectu Cicero in primo de Inventione libro sic ait.

Conquestio est oratio auditorum misericordiam captans. In hac primum animum auditoris mitem & misericordem conficere oportet, quo facilius conquestione commoveri possit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnes & hominum infirmitas ostenditur. Qua ratione habita graviter & sententiose maxime demittitur animus hominum, & ad misericordiam comparatur, cum in alieno malo suam infirmitatem considerabit. Deinde primus locus est misericordiæ, per quem, quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui in tria tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem unumquodque deploratur incommodum, ut in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, & si qua simili in genere quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficiis, quas passi perpessurive sint. Quintus est, per quem omnia ante oculos sigillatim incommoda ponentur, ut videatur is, qui audit, videre: & re quoque ipsa, quasi adsit, non verbis solum ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter spem in miseriis demonstratur esse: & cum aliquid expectaret, non modo id non adeptum esse, sed in summas miserias incidisse. Septimus, per quem ad ipsos, qui audiunt, similem casum convertimus, & petimus, ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis charus debeat esse, nos cum videant, recordentur. Octavus, per quem aliquid dicitur esse factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non vidi, non postremam eius vocem audivi, non extremum eius spiritum excepi. Item, Inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter iacuit insepultus, a feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas & expertes animi res refertur, ut si ad equum, domum, vestem, sermonem alicuius accommodes, *Cicero.*

modes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commovetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicuius eiusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disiunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, qui cum libentissime vixeris, ut a parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab iis, a quibus minime conveniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore putaverimus, aut a quibus indignum est, ut a servis, liberis, clientibus, supplicibus. Quartusdecimus, qui per obsecrationem sumitur, in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili & supplici oratione, ut misereatur. Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum, qui chari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus. Sextusdecimus est, per quem animum nostrum in alios misericordem esse ostendimus; & tamen amplum, & excelsum, & patientem incommodorum esse, & futurum, si quid acciderit, demomonstramus. Nam saepe virtus & magnificentia, in qua gravitas & auctoritas est, plus proficit ad misericordiam commovendam, quam humilitas & obsecratio. Commotis autem animis diutius in conquestione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit Rhetor Apollonius, lachryma nihil citius arescit. Hactenus Cicero.

De figuris elocutionis, quæ affectibus concitandis deserviunt.

C A P U T XII.

Quæ hactenus de affectibus concitandis diximus ad inveniendi magis, quam ad eloquendi rationem pertinent. Nunc quasdam elocutionis figuras, quæ ad hoc ipsum præcipue conducunt, bis adiungere visum est. Post rem igitur insignem amplificatam, aut probatam, auditoris animus, qui iam rei magnitudine incipit commoveri, figuris ad hoc idoneis excitaodus est; Inter quas prima & vulgatissima est exclamatio, qualis illa Apostoli, ex affectu caritatis erumpens: O insensati Galathæ 'quis vos fascinavit non obedire veritati? &c. Nec semper exclamatio ab hac interiectione, O, incipienda est: sed ubicumque impotens affectus erumpit, exclamatio est, qualis illa; Generatio prava atque perversa, hæccine reddis Domino popule stulte & insipiens? Nonne ipse est pater tuus? &c. Potuisset enim dicerere; O generatio prava, &c. quemadmodum in Evangelio Dominus: O generatio incredula, atque perversa, quamdiu apud vos ero? quousque vos patiar? illa quoque eiusdem Domini vox doloris index, Væ mundo a scandalis, exclamatio est. Sed vehementissima illa est, quæ pluribus constat exclamationibus; qualis illa Gregorii Teologi in oratione funebri, in qua Gorgoniæ sororis, feminæ sanctissimæ, virtutes, ac præcipue sacras in orationis studio vigilias commendat. Re enim exposita sic exclamat: O noctes insomnes, & psalmorum cantus, & stationem in diem desinentem. O David, solis piis animis, haud prolixe canens. O tenera membra in terram provoluta, seque aspere præter naturam exercentia. O lachrymarum fontes præ tribulatione profusarum, ut in exultatione messem faciant. O nocturnum clamorem, nubes pene-

Exclamatio.

Deut. 32.

Matth. 17.

Matth. 18.

Greg. Nazian. oratione funebri sororis Gorgo.

penetrantem, ad Deumque pervadentem. O spiritus fervorem, præ orationis desiderio, nec canes nocturnos, nec imbres, nec tonitrua, nec grandinem, nec tenebras extimescentem. O femineam naturam, quæ propter commune salutis certamen naturam virilem superasti, atque ostendisti, maris & feminæ nomine non animos, sed corpora sola distingui. Hactenus Gregorius.

Est autem exclamatio multo acrior, cum Apostrophe coniuncta est: in qua animus rei magnitudine commotus, ad res etiam mutas & inanimes sermonem convertit; qualis illa est; Obstupescite cæli super hoc, & portæ eius desolamini vehementer, &c. Et illa quoque ante rem expositam, quod rarius contingit: contingit tamen. Audi cælum, & auribus percipe terra: quia Dominus loquutus est. Et similis huic: Audite cæli, quæ loquor, audiat terra verba oris mei. Sed illa tamen si non acrior, certe splendidior atque suavior ex desiderii magnitudine expressa vox: Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra & germinet Salvatorem: Hanc quidem vocem ingens desiderii ardor expressit. Ille vero vehemens grati animi & lætitiæ affectus: Laudate cæli, quoniam Dominus fecit: iubilate extrema terræ: resonate montes laudationem, saltus & omne lignum eius, quoniam redemit Dominus Iacob, & Israel gloriabitur. Divus vero Hieronymus in Epitaphio Nepotiani mortem ipsam alloquitur his verbis: O mors, quæ fratres dividis, & amore sociatos crudelis ac dura dissocias! &c.

Apostrophe. *Hier. 2.* *Esai. 1.* *Esai. 45.* *Esai 44.*

Contraria huic figura est, qua non res mutas & inanimes alloquimur, sed ipsis etiam sermonem & humanos affectus tribuimus; quod in literis sanctis ut vehementissimum, ita frequentissimum est. Quale est illud: Flumina plaudent manu, simul montes exultabunt a conspectu Domini: quia venit, &c. Et, Lætentur cæli, & exultet terra; gaudebunt campi, & omnia, quæ in eis sunt. Tunc exultabunt omnia ligna sylvarum a facie Domini, quia venit, &c. Et, Misericordia & veritas obviaverunt sibi, iustitia & pax osculatæ sunt.

Psal. 97. *Psal 95.*

Finitima his Hyperbole, quæ Latine dicitur superlatio: cuius est etiam non infrequens in literis sanctis usus: quæ rem attollit quidem supra fidem, sed non supra modum. Talis est illa vox in Psal. 17. Et intonuit de cælo Dominus, & altissimus dedit vocem suam, grando, & carbones ignis. Et misit sagittas suas, & dissipavit eos, fulgura multiplicavit, & conturbavit eos. Et apparuerunt fontes aquarum, & revelata sunt fundamenta orbis terrarum. His enim vocibus horrendis, impetum & iram divini numinis adversus impios voluit demostrare. Ad eumdem modum Deus apud Esaiam: Cælum, inquit, turbabo, & conquassabitur terra, propter indignationem exercituum. Quem locum Divus Hieronymus explanans, ait, hanc esse superlationem, qua vehementissimam iram Dei, vates sanctus exaggerat. Simile huic esse videtur illud eiusdem Prophetæ: Tacui, semper silui, patiens fui, sicut parturiens loquar, dissipabo simul, & absorbebo: desertos faciam montes & colles, & omne gramen eorum exsiccabo. His enim verbis divini furoris magnitudo insinuatur.

Hyperbole. *Psal. 17.* *Esai. 13.* *Esai. 42.*

Interrogationum quoque repetitio vim habet & acrimoniam & non solum ad affectus permovendos, sed etiam ad orationis varietatem plurimum valet. Est autem vehementior atque elegantior, cum plures interrogationes articulis aut membris distinctæ in eadem orationis serie fluxerunt: quale est illud Apostoli: Non sum liber? Non sum Apostolus? Nonne Christum vidi? Nonne opus meum vos estis in Domino?

Interrogatio. *1. Cor. 9.*

Et paul-

Et paullo post: Quis militat suis stipendiis unquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? Numquid secundum hominem hoc dico? An & lex hæc non dicit? &c. Sic etiam exposita letalis peccati gravitate, eos, qui huiusmodi peccata deserere nullo modo volunt, his interrogationibus urgere ac perterrefacere licebit. Quousque tandem o miseri homines divina patientia abutemini? Quamdiu in isto infelicissimo statu permanebitis? Quem tot sceleribus finem statuetis? Nihil ergo vos periculi vestri magnitudo, nihil divini iudicii timor, nihil mortis incerta conditio, nihil rationis reddendæ cogitatio, nihil æterni supplicii metus, nihil susceptæ cum Deo inimicitiæ periculum, nihil tot divina beneficia, quæ nos ad benefactoris amorem provocant, nihil divinæ maiestatis imperium, quod spernitis & pro nihilo ducitis: nihil Christi crux, clavi, lancea, sputa, vincula, flagella vestri causa suscepta, apud vos efficient? Quale pectus illud est, quod tot machinis non movetur, tot arietibus non quatitur, tot fulminibus non deicitur? Quomodo talibus aut cibus, aut somnus gratus esse potest, cum in eo statu degant, in quo si repentina mors supervenerit, quod fieri non raro solet, protinus ad æterna supplicia rapiantur? Quis in eis sensus remanet, qui somnum carpere tot noctes in peccato audent? qui rerum omnium conditorem, sine cuius virtute ne spirare quidem possumus, sibi infensum & inimicum habent? Quis hic dæmonis vires atque potentiam non agnoscat, adeo potenter hominem excæcantis, & veluti adamantinis compedibus vincientis.

Obsecratio. Obsecratio quoque, qua aliquid obnixe ab auditoribus postulamus, post rem probatam, aut amplificatam, appositissime cadit. Sic Paullus: Obsecro, inquit, vos per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, &c. Et iterum, Ipse ego Paulus obsecro vos, per mansuetudinem & modestiam Christi, &c. Et alibi: Obsecro vos ego vinctus in Domino, &c. Sic D. Chrysostomus posteaquam vehementer in eos invectus esset, qui sorores adoptivas domi fovebant, hac obsecratione orationem clausit: Oro igitur, & supplico, & ante genua vestra me provolvo, & omnibus preces offero, persuadeamini, & ab hac ebrietate redeamus; simus nostri ipsorum compotes, & agnoscamus honorem, quem dedit nobis Deus, & Paulum clamantem audiamus: Ne sitis servi hominum, & mulieribus servire ad communem omnium perniciem desinamus. Hactenus ille. Hac igitur figura frequentissime concionatores uti possunt, quæ si a caritatis visceribus proficiscatur, magnam vim ad animos permovendos habet. Est in Hispania Concionator quidam, non minus sanctitate, quam doctrina, & officii dignitate celebris, cuius auditores, inter cetera laudum eius insignia, hoc maxime commendant, quod frequenter hac obsecratione uti soleat: Obsecro vos fratres amore Dei, ne ultra peccare velimus. Quam quidem sententiam ea vocis & vultus figura pronunciat, quæ facile affectum eius caritatis plenissimum ostendunt, quo vehementer auditorum animos commovere solet.

Ephes. 4.

Chrysost.

Adiuratio. Finitima est huic adiuratio, quæ maiorem adhuc vim habet. Cuius speciem illa Pauli verba, præ se ferre videntur: Testificor coram Deo & Christo Iesu, qui iudicaturus est vivos & mortuos, & adventum ipsius, & regnum eius, prædica verbum, &c. Religiosus admodum pater Franciscus Titelmanus, ubi in commentariis de cælo, & mundo, aliquorum syderum magnitudinem, ex sententia Ptolomæi Alfragani, ceterorumque doctissimorum Astronomorum declarasset, adiecissetque aliquot syde-

2. Tim. 4.

ſydera eſſe, quæ terræ magnitudinem trigeſies, quinquies, alia ſeptuagies, alia nonagies, alia vero, quæ primæ magnitudinis eſſe dicuntur, centies & ſepties ſuperarent, rei magnitudine ſtupefactus, ſic exclamat: Adiuro te, lector quiſquis es, ut Chriſtiano pectore etiam atque etiam perpendas ex his, quæ dicta ſunt, quam ſit miſeranda ſors eorum hominum, qui propter anguſtiſſima huius terræ gurguſtiola immenſam illam cæleſtis regni amplitudinem amittunt. Iterumque conſidera, quam miſeri ſint, & quam male ſibi conſulant, qui pro huiuſmodi rebus digladiantur, mutuoque ſe ipſos decipiunt, omniaque divina & humana iura violant. Quamvis enim aliquis totius terræ imperium obtinerent, quod tamen nulli hactenus inter mortales contingit, quid aliud, quam punctum rapuit? quid aliud, quam punctum manibus tenet, in atomo tenet imperium? Illi ergo, qui pro terræ minima particula, utpote pro agello, pro anguſto prædiolo, pro domuncula ſive caſula contendunt, quid aliud moliuntur, quid quærunt, quam huius puncti, hoc eſt, totius terræ minimam particulam poſſidere? O vanas hominum curas, o pectora cæca. Diſce o miſer, pro quam minima recula, quantum amittas theſaurum: & pro anguſto formicarum nidulo, quam amplum abiicias palatium, dum terrenam ſortem cæleſti præeligis.

Optatio quoque affectum animi deſiderantis explicat: qualis illa: Gens *Optatio.*
abſque conſilio, & ſine prudentia eſt. Utinam ſaperent & intelligerent, *Deut. 32.*
ac noviſſima providerent. Item illa: Quis dabit mihi pennas ſicut colum-
bæ, & volabo, & requieſcam. Et illa: Uſquequo peccatores Domine, *Pſalm.*
uſquequo peccatores gloriabuntur? Sic etiam Dominus de filiis Iſrael obe- *54.*
dientiam pollicentibus ad Moyſem ait: Recte omnia ſunt loquuti. Quis *Pſalm.*
det eos talem habere mentem, ut timeant me, & cuſtodiant univerſa *93.*
mandata mea, ut bene ſit illis, & filiis eorum uſque in ſempiternum?
Sanctus quoque Iob: Quis, inquit, mihi tribuat, ut in inferno protegas *Iob 14.*
me? &c. Et, Quis mihi tribuat, ut deſcribantur ſermones mei? quis *Iob. 19.*
mihi det, ut exarentur in libro, &c. Hieremias item populi peccatis of- *Hierem.*
fenſus, clamat: Quis dabit me in ſolitudinem diverſorum viatorum, ut *8.*
fugiam populum meum: qui omnes adulteri ſunt, & cætus prævaricatorum.

Contraria huic eſt imprecatio, qualis illa Didonis apud Virg.

Sed mihi vel tellus optem, prius ima dehiſcat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam.
Ante pudor, quam te violem, & tua iura reſolvam.

Eſt hæc figura non infrequens in literis ſanctis; ſic Sanctus Iob:
Pereat dies, in qua natus ſum, & nox, in qua dictum eſt, conceptus eſt
homo. Et Oſeæ 14. Pereat Samaria, quia ad iracundiam provocavit *Oſeæ 14.*
Deum ſuum, &c. Et in Pſalmo: Fiant menſæ eorum coram ipſis in la- *Pſalm.*
queum, &c. Verum his imprecationibus Prophetarum & pſalmorum libri *68.*
pleni ſunt: quæ tamen non tam imprecationes malorum, quam futurarum cladium vaticinia, exiſtimandæ ſunt. Hac figura uti poſſumus, cum gehennæ acerbitatem, aut extremi iudicii ſeveritatem exaggerantes, damnatorum voces exprimimus, quibus illi parentibus, nutricibus, præceptoribus, ac poſtremo natali diei, atque ſibi ipſis rabido ore dira imprecantur.

Admiratio quoque inter figuras, quæ affectibus ſerviunt, iure nume-
randa eſt, cuius eſt in literis ſanctis frequens uſus; qualia ſunt illa? Quo-
Thren.1. modo ſedet ſola civitas plena populo! & Quomodo obſcuratum eſt au-
Thren.4. rum, mutatus eſt color optimus! &, Quomodo obtexit caligine in furo-
Thren.2. re ſuo Dominus filiam Sion! Iſaias quoque: Quomodo cecidiſti de cælo Lu-
Esai.14. Psal.113. cifer, qui mane oriebaris! &c. Et Pſalmographus, Quid eſt tibi mare,
quod fugiſti, & tu Iordanis, quia converſus es retrorſum? Montes exul-
taſtis ſicut arietes, &c. Hoc autem in loco duplicatur figura, cum ad-
mirationi iungitur Apoſtrophe: Apparet autem hanc eſſe figuram, quia quod ſimpliciter dici poterat, Sedet ſola civitas plena populo, &c. acrius eadem ſententia hoc modo profertur & honeſtatur. Sunt & aliæ figuræ, quæ multum etiam ad acrimoniam, & res amplificandas valent, quales ſunt, Repetitio, Converſio, Complexio, Interpretatio, Synathriſmos, ſive congeries, Contraria Contentio, & quædam aliæ, quas inter ceteras elocutionis figuras reddemus. Eas enim ſolum hic enumerare voluimus, quæ manifeſtos continent affectus. Quas ſi quis inter figuras referre noluerit, non admodum repugnabo, dummodo earum vis atque natura intelligatur.

Hæc ſunt, quæ de amplificandi ratione in commune mihi dicenda viſa ſunt. Cum autem initio ſecundi libri omnem orationem in triplici genere verſari traditum a nobis ſit, nempe argumentatione, amplificatione, & expoſitione, ac de duobus prioribus iam dictum ſit, reliquum erat, ut de tertia parte, hoc eſt, expoſitione modo diceremus: de qua tamen in ſequenti libro, cum de narratione & genere didaſcalico dicendum erit, pauca trademus. Utroque enim modo aliquid exponimus, vel cum rem geſtam narramus, vel cum abſtruſum aliquid dicendo explicamus.

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ

LIBER QUARTUS.

De ſex orationis partibus.

CAPUT I.

HActenus communia inventionis præcepta, quæ ad omnia concionum genera in univerſum pertinent, expoſuimus. Nunc doctrinæ ordo exigere videtur, ut ad ſingulares concionum ſpecies tractandas deſcendamus, & quid unaquæque earum deſideret, quidque Eccleſiaſtes ſupra Oratorem addat explicamus. Diximus autem, ex Ariſtotelis & Ciceronis ſenrenria, Rhetoricæ artis materiam in triplici cauſarum genere verſari, iudiciali, deliberativo, ac demonſtrativo. Et in iudiciali quidem genere accuſamus vel defendimus, in deliberativo ſuademus, diſſuademus, hortamur, dehortamur, petimus, conſiliamur, comendamus, &c. in demonſtrativo, perſonas, res, facta laudamus, aut vituperamus. Additum eſt his didaſcalicum ſeu dialecticum genus, ab iis, qui latius hoc cauſæ genus patere volunt, ut non tantum finitam complectatur quæſtionem, ſed ad infinitam etiam extendatur, & ad quamcumque rem poſitam, de qua diſſeri via & ratione poſſit: Hoc genere continentur theſes, ſeu loci communes, & ſimplices, & copulati, quorum tractationem orator a dialectica metodo accipit. Eam rationem Ciceru in lib. de officiis ſequutus eſt: nihilque aliud Divus Thoma

ceterique Theologiæ doctores agunt, cum de Deo, de Angelis, de anima, de fide, spe, caritate, ceterisque virtutibus disputant: quarum naturam, genus, species, partes, causas, effectus, &c. tractant. Huius autem generis finis cognitio est. Ecclesiastes tamen omnia ad vitæ institutionem inclinabit. Ex his autem quatuor generibus iudiciale ab instituto nostro excludendum esse superius diximus; reliqua vero tria, quoniam proposito nostro magis conveniunt, sigillatim a nobis tractanda sunt.

Quia vero non parum refert ad omnia concionum genera, præcipueque ad suasoria, quæ maxime ad institutum nostrum pertinent, orationis cuiusque præcipuas partes, & veluti membra nosse, necesse erit, ut has ante omnia breviter exponamus. Sunt igitur plenissimæ atque perfectæ orationis sex partes, Exordium, Narratio, Propositio, cui partitio sive divisio iungitur, Confirmatio, Confutatio, & Conclusio sive peroratio. Exordium est principium orationis, per quod animus auditoris præparatur ad audiendum. Narratio est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum expositio. Propositio summam causæ complectitur: cui additur partitio, quæ membra orationis aperit. Confirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum asseveratione. Confutatio est contrariorum locorum dissolutio. Conclusio est artifitiosus terminus orationis. Has partes natura monstravit, & hunc ordinem servari iubet; ut antequam de re posita dicamus, initio concilientur animi eorum, qui audiunt: deinde res demonstretur; postea controversia constituatur: tum id, quod intendimus, confirmetur; post, quæ contradici possunt, refellantur: extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis faciunt, amplificentur & augeantur: quæ pro adversariis, infirmentur. Est itaque oratio, quæ his partibus constat, velut perfectum quoddam in suo genere corpus, membris omnibus absolutum. Prima igitur pars ad conciliandos animos, ultima ad commovendos valet. Confirmatio & confutatio ad docendum ac probandum pertinent, ad quam reliquiæ viam muniunt. Ex his partibus plena & perfecta componitur oratio. Quid autem unaquæque earum exigat, exponere incipiamus.

De Exordio I.

Exordium est, quo animus auditoris ad audiendum præparatur. Id ita sumitur, ut benevolos, ut attentos, ut dociles auditores habeamus. Hic multa Rhetores de captanda benevolentia docent. Benevolos quippe auditores quatuor modis faciunt: a dicentis, ab adversariorum, ab auditorum persona, & a rebus ipsis. Et ab adversariorum quidem persona, si eos in odium invidiam contemptum adduxerint: quæ omnia longissime ab officio nostro distant. Satis ergo nobis erit, si attentos & dociles efficiamus, quibus etiam rationibus eorum nobis favorem & gratiam conciliabimus. Attentos enim habebimus, si docebimus, nos de rebus magnis, novis, inusitatis verba facturos, aut de iis rebus, quæ ad Rempublicam pertinent, aut ad eos ipsos, qui audient, aut ad Dei cultum & religonem: & si rogabimus, ut attente audiant: & si numero exponemus res, de quibus dicturi sumus. Dociles auditores habere poterimus, si summam causæ breviter exponemus, & si attentos eos faciemus. Nam docilis est, qui attente vult audire.

De

De Narratione. II.

Post exordium Rhetores, qui hanc artem ad iudiciales præcipue causas tractandas, ut antea diximus, excogitarunt, Narrationem secuudo loco posuerunt: quæ ad huiusmodi causas agendas fere necessaria est. Hoc autem narrationis genus parum instituto nostro convenit. Sunt tamen quatuor alia narrationum genera, quæ non raro in conciones incurrunt. Primum est, cum res gestas, quæ vel in sacris literis, vel in vita Sanctorum continentur, ad aliquid confirmandum commemoramus. Secundum est, quod amplificandi causa tractatur. Tertium est, quod allegoriæ vel tropologiæ servit. Quartum in Evangelica lectione explicanda versatur: de quibus breviter modo dicendum est.

Primum ergo genus esse dicimus, quod gestas & exempla Sanctorum commemorat. Sic enim narramus historiam Ioseph a fratibus proditi: sic Davidis, Tobiæ, Iudith, Ester, Ionæ Prophetæ, ceterasque similes alicuius utilitatis gratia, in diversis concionum partibus commemoramus. Nemo autem putet, facile cuique esse huiusmodi exempla artificiose & eleganter dicere. Hac enim in re cum primis eloquentia dominatur, ut iucundam narrationem efficiat; in ea namque tum animorum motus, tum verba variis personis convenientia, per quæ morata oratio fit, tum etiam breves rerum descriptiones adhibendæ erunt, quæ rem oculis subiiciant. Genus quoque orationis rebus ipsis convenire debet. Hoc autem fiet, si lætis iucunda, seriis gravia, insignibus ornata, tristibus acerba tribuatur expositio.

Quamvis autem huiusmodi narrationes iudicialium causarum dissimiles sint, eas tamen virtutes habere debent, quas illis Rhetores attribuunt. Volunt quippe, ut omnis narratio brevis, dilucida, verisimilis, & iucunda sit. Brevis & iucunda libentius auditur; perspicua facilius intelligitur: verisimilis citius probatur. Solet fere narrationis initio præparatio quædam adhiberi, & fini, tamquam peroratio, atque ad contentionem transitio; quod ipsum in reliquis etiam partibus observandum est, ut apte inter se omnes atque eleganter cohæreant. Has ergo res habere narrationem convenit: quæ quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum facere debeamus, cognoscendum est. Rem breviter narrare poterimus, si inde incipiemus narrare, unde necesse erit: &, si non ab ultimo initio repetere volemus, &, si summatim, non particulatim narrabimus: & si non ad extremum, sed usque eo, quo opus erit, prosequemur, &, si transitionibus nullis utemur, & si non decertabimus ab eo, quod cœperimus exponere: &, si exitus rerum ita exponemus, ut ante quoque, quæ facta sint, sciri possint, tametsi nos reticuerimus. Quod genus si dicam me ex provincia rediisse, profectum quoque in provinciam intelligatur. Et omnino non modo id, quod obest, sed etiam id, quod neque obest, neque adiuvat, satius est præterire. Et ne bis aut sæpius idem dicamus, cavendum est etiam, ne id, quod semel supra diximus, deinceps dicamus, hoc modo; Athenis Megaram vesperi advenit Simo: ubi advenit Megaram, insidias fecit virgini; insidias postquam fecit, vim in loco attulit. Rem dilucide narrabimus, si ut quidque primum gestum erit, ita primum exponemus, & rerum ac temporum ordinem conservabimus, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur. Hic erit considerandum, ne quid perturbate, ne quid con-

contorte, ne quid ambigue, ne quid nove dicamus, ne quam aliam in rem transeamus, ne ab ultimo repetamus, ne longe prosequamur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætermittamus: &, si persequamur ea, quæ de brevitate præcepta sunt. Nam quo brevior, eo dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet. Verisimilis narratio erit, si, ut mos, ut opinio, ut natura postulat, dicemus: si spatia temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates constabunt: ne refelli possit, aut temporis parum fuisse, aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse; aut homines ipsos facere, aut pati non potuisse. Iucunda vero narratio erit, si nova, inexpectata, magna, gravia contineat.

Secundum narrationis genus esse diximus, quod amplificandi causa sumitur, quo videlicet egregia Sanctorum facta, aut detestanda malorum exempla amplificare volumus. Hac ratione Origenes obedientiam Abrahæ in filii sacrificio, Gregorius Nazianzenus vitam & mortem Beati Martyris Cypriani, D. Basilius quadraginta militum martyrium, D. autem Chrysostomus, trium puerorum, quos Nabuchodonosor in fornacem conjici præcepit constantiam & animi magnitudinem amplificat. Hoc autem narrationis genus maiorem adhuc eloquentiæ vim, quam superius illud desiderat. Huic enim potissimum amplæ illæ rerum, & personarum descriptiones, & ea omnia, quæ in superiori libro de amplificatione diximus, serviunt. Nihil autem nos iuvare magis ad huius artificii rationem poterit, quam hæc sanctorum Patrum scripta, quæ modo retuli, perlegisse, & quæ artis sunt, diligenter in eos adnotasse. Verum hæc de re paullo fusius, cum ad demonstrativum genus ventum fuerit, differemus.

Tertium genus est, quod allegoriæ, mysticisque sanctarum scripturarum sensibus deservit. Quia vero sancti olim Patres, ac precipue Origenes, in his mysticis sensibus explicandis diligentissime versati sunt, & hoc ipsum ad Concionatoris officium maxime spectat, quæ mihi hac de re dicenda videbuntur, paucis expediam. Principio igitur inter misticos sensus, alii ad mores formandos, alii ad Christi mysterium explicandum pertinent; illud tropologiam, hoc allegoriam appellant. Et illi quidem sensus ad moralem Philosophiam, hi vero ad Christi Fidem, illi ad legem & institutionem vitæ, hi ad gratiam Evangelii explicandam referuntur. Qua ex re dignitas allegoriæ supra tropologiam intelligitur: quandoquidem tropologia divinæ legis enarrationem continet, allegoria vero divinæ gratiæ beneficium demonstrat; illa quidem intellectum erudit, hæc vero proposita divinæ gratiæ, divinæque bonitatis & misericordiæ magnitudine, voluntatem accendit. Itaque cum concionator, ut ante diximus, docere, flectere, ac delectare debeat tropologia solum docet; allegoria vero non solum docet, sed etiam flectit, atque delectat. Delectat quidem divinæ largitatis & gratiæ, Evangeliique faustissimo nuncio ante oculos posito: flectit autem, qui hac, tanta divinæ bonitatis & caritatis magnitudine exposita, voluntates hominum ad mutuum in Deum amorem, & peccati odium, & salutis suæ spem vehementer incendit.

Sed cum allegoriæ nomen multa, quæ ad Christi mysterium pertinent, comprehendat, illud genus allegoriæ potissimum excellit, quod summum redemptionis nostræ beneficium, & Dominicæ passionis meritum, & divinæ gratiæ, quæ per illam nobis datur, mirabilem vim & efficaciam præcipue declarat, Hæc enim diligenter exposita & amplificata,

miro

miro modo mentes hominum in tantarum rerum admirationem rapiunt, & divinæ bonitatis, benignitatis, caritatis, & misericordiæ amorem vehementer inflammant. Nemo autem allegoriarum tractatione hos affectus excitare poterit, nisi qui prius partim quidem studio atque doctrina, partim vero secreto Spiritus Sancti magisterio hanc tantam divinæ dignitionis gratiam didicerit, eiusque non modo cognitionem, sed etiam sensum ab eo hauserit. Hoc autem ad mysticam Theologiam spectat: quæ divinarum rerum dignitatem magis amando ac degustando, quam intelligendo cognoscit: cuius verus ac legitimus magister Spiritus Sanctus est. Qui ab hoc igitur summo præceptore fuerit edoctus, is utique huiusmodi allegoriarum tractatione poterit animos hominum ad amorem in Deum, & peccati odium excitare; & quem ipse motum atque affectum animo conceperit, in alios dicendo transfundere.

Sunt autem quidam præcipue hac nostra ætate, qui solo literali, ut vocant, sensu contenti, mysticos sensus refugiunt. Sunt rursus alii, qui in omnibus pene sanctarum scripturarum locis hos sensus indagare student: quo in genere notatus olim a D. Hieronymo Origines fuit: sic enim de illo ait: Liberis campis allegoriæ vagatur, & interpetratis nominibus singulorum, ingenium suum facit Ecclesiæ sacramenta. Modus igitur in his adhibendus est, & media, hoc est, regia via incedendum, ut videlicet nusquam allegorias requiramus, nisi cum res ipsa mysticum sensum postulare videtur. Cum enim Dominus in Euangelio lutum facit ex sputo, & cæci oculos linit, & ad Natatoriam Siloe mittit: cumque surdum & mutum a turba secernit, & expuens tangit linguam eius, & digitos mittit in aures eius, & gemit, & cælum suspicit, aperte hæc omnia mysticum aliquid nobis hic latere insinuant.

Hac igitur in re hæc ab eodem Origine tradita regula mihi tenenda esse videtur: ut quoties vel in sacra historia, vel in veteris legis præceptis, sacrificiis & cæremoniis aliquid inveniatur, quod prima fronte vel otiosum, vel specie tenus superstitiosum, vel parum rationi, & æquitati consonum inveniatur, ibi mysticum sensum requiramus: ut quod in litera scriptoris aut legislatoris dignitati minus convenire videtur, in mystico sensu maxime convenire reperiatur. Exempli gratia. Parum divinæ legis æquitati convenire videtur, ut mulier, quæ filium enixa fuerit, septem diebus immunda sit, & ab omni sacrorum contactu arceatur: si vero filiam pepererit, hoc legalis immunditiæ spatium duplicetur. Sic etiam cur vir mundus, qui ex præcepto Domini vaccam legalium immunditiarum expiatricem comburit, & qui eius cineres colligit, in mundissimo loco reponit, lavare vestimenta sua, & usque ad vesperam immundus esse per legem debeat: cum ex divinæ legis obedientia, & rei mundissimæ contactu nemo sordes contrahat. Iam vero vacca præcipitur eligi rufa, & sine macula, & quæ numquam iugum portaverit, & quod extra castra non in templo immolanda atque comburenda, & ita comburenda, ut ipsius etiam pellis atque fimus cum ea simul comburatur: quis igitur hæc omnia mysteriis vacare credat? Quid vero mundati leprosi sacrificium? quam multa continet, quæ si nihil spirituale atque reconditum designarent, indignum Deo legislatore videretur. Sic enim Levitici decimoquarto de ipso legimus: Adducetur ad sacerdotem, qui egressus de castris, cum invenerit lepram esse mundatam, præcipiet ei, qui purificatur, ut offerat duos passeres vivos pro se, quos vesci licitum est, & lignum cedrinum vermiculumque, & hyssopum, & unum ex passeribus

immo-

immolari iubebit in vase fictili super aquas viventes: alium autem vivum cum ligno cedrino, & cocco, & hyssopo tinget in sanguine passeris immolati, quo aspergit illum, qui mundandus est, septies, ut iure purgetur, & dimittet passerem vivum, ut in agrum avolet. Hactenus verba legis. In is ergo ac similibus legibus explicandis Origenes ait: Si credimus his literas esse divinas, necesse est, ut spirituale aliquid atque divinum tanto dignum legislatore in eis latere fateamur. Alioqui audeo dicere, Atheniensium aut Lacedæmoniorum leges commodiores hominibus, magisque salutares extitisse. Cum vero idem Dominus in paschalis agni sacrificio præcipiat, ut is agnus sit anniculus, ut sine macula, ut in una domo commedatur, ut ossa eius non conterrantur, ut nihil ex eo in crastinum reponatur, sed igne quod residuum fuerit, comburatur, ac postremo, ut assus, non elixus comederetur, quis adeo sine mente erit, ut non hæc omnia mysticis sensibus refertissima esse credat? Hic D. Gregorius ex eo, quod Dominus præcepit, ne quid crudum ex hoc agno comederetur, aperte colligit spiritualem in his sensum reconditum esse. Alioqui otiosum erat præcipere, ne quis crudas carnes comederet, quas præter carnivoras bestias nemo comedit.

His ita constitutis proximum est, ut tractandi rationem in his mysticis sensibus ostendamus. Primum igitur vel legem ipsam, vel historiam rei gestæ dilucide & breviter, ut paullo ante de narratione diximus, exponemus, hac tamen observatione, ut vel ex lege vel historia rei gestæ ea solum dicamus, quæ ad mystici sensus explicationem pertinent, cetera vero, nisi quæ ad historiæ cognitionem necessaria fuerint, prætermittamus. Exempli gratia. Si ex sacrificio illius vaccæ, cuius paullo ante mentionem feci, redemptionis Christi gratiam & sacramentorum virtutem a sacra eius passione manantem voluero declarare, altero eiusdem legis mysterio prætermisso, de eo videlicet, qui vaccam combussit, & eius cineres in mundo loco reposuit, qui etiam immundus esse usque ad vesperam dicitur, cetera solum, quæ ad sacram Christi humanitatem pertinent, commemorabo: ne videlicet multis rebus, quarum mysteria explanare nolo, narrationem frustra onerem. Rursum si docere voluero, genus humanum primi parentis vitio ad mortem damnatum, nequaquam Mosis lege, sed per incarnationis Dominicæ beneficium fuisse a morte suscitatum, per quod homines immensam illam Dei bonitatem & caritatem agnoscentes, amore eius æstuare cæperunt, ea solum ex historia pueri ab Helisæo suscitari narrabo, quæ ad hoc mysterium explicandum pertinebunt. Nempe, quod illa sancti viri hospita ad ipsum accurrerit. Propheta vero puerum suum cum baculo miserit, quem super defuncti corpus poneret: qui tamen vitam mortuo reddere non potuit, quousque pueri domum venit, seque ad defuncti parvuli mensuram contraxit, quo factum est, ut caro pueri calefieret, oculosque aperuerit: atque ita demum vitam amissam receperit. Lege igitur aut historia hoc modo ante oculos posita, primo loco iis rationibus, quas paullo ante ex Origenis sententia attigimus, demonstrandum erit, mysticum aliquid in iis rebus latere. Nam (ut de Helisæo loquar) quorsum necis & vitæ autor Dominus hac tam nova ratione voluerit mortuo vitam reddi, quæ nihil ad hoc pertinere videbatur?

Cum his igitur rationibus auditorum attentio fuerit excitata, eorumque animus eius mysterii cognoscendi avidus effectus, tum eius explanationem aggrediemur, singulas eius partes, singulis vel legis vel historiæ parti-

partibus accommodantes: idque, quantum orationis perspicuitas tulerit, translatis verbis utentes, quæ ad legem vel historiam propositam alludere intelligantur. Quod tamen ita faciendum erit, ut oratio metaphoris respersa, non obruta esse videatur, ne obscuritatem pariat, & allegoricus sermo in ænigmata exeat.

In his autem allegoriis nequaquam oportebit, quod quidam faciunt, diutius in nominum interpretatione versari: sed hæc ipsa brevi oratione explicantes, in ea re, cuius gratia allegoria inducta est, immorari conveniet, & longiori interdum oratione id, quod intendimus, amplificare.

Ultimo vero loco illud adiiciam, ut quoniam multa sunt, quæ de hac re præcipiuntur, quæ nos brevi oratione complecti minime possumus, studiosus concionator in his mysticis sensibus explicandis cum laude versari cupiens, diligenter Origenis libros, qui in Mosis Pentateucum scripti sunt, evolvat: & ex eo, quonam modo hæc præcipua Theologiæ pars tractanda sit, plenissime discet. Extat etiam de hoc argumenti genere Radulphi Flaviani opus in Leviticum, dignum profecto quod a studiosis concionatoribus legatur. Extat item allegoriarum moraliumque sententiarum opus, abs triginta veteribus Patribus collectum: in quo multa in hoc genere scitu digna pius concionator congesta deprehendet.

Reliquum erat quartum narrationis genus, quod in Evangelica lectione explananda versatur: cuius vim & rationem paullo post suo loco explicabimus.

De propositione & partitione. III.

Propositio est, qua breviter status & summa totius causæ comprahenditur. Hæc autem omnis confirmationis caput est, quæ omitti numquam potest. Si propositio simplex non est, subiicitur partitio, quæ brevis est partium propositionis enumeratio. Ea duplex est: una, quæ tantum in genere iudiciali adhibetur, per quam aperimus, quid cum adversariis conveniat, & quid in controversia relinquatur: altera est, qua in omnibus caussarum generibus uti licebit; per quam explicamus quot, & quibus de rebus simus dicturi, & quem secuturi in dicendo ordinem ostendimus: ut quid quaque de re, quove loco dicendum sit, appareat; quæ res vel maxime docilem facit auditorem, dum quo ordine unamquamque earum, quæ propositæ sunt, partium tractaturus sit, præcognoscet: maximumque eadem memoriæ lumen affert: utilis & necessaria non oratori solum, sed cuivis etiam quacumque de re differenti. Sed hic videndum est, ne sit obscura partitio, ne longa nimium, ac multiplex: ne permixta genera partibus implicentur. Tribus enim virtutibus ea maxime commendatur: absolutione, & paucitate, nec pluribus fere quam tribus, aut interdum quatuor membris comprahenditur. Evenire autem interdum potest, ut aliqua divisionis pars docendi gratia iterum dividenda sit; quod fecit Cicero pro lege Manilia, sive de imperatore ad bellum Mithridaticum deligendo; prima enim partitio fuit; Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum. Absolutis autem duobus propositis divisionis membris, cum ad tertium ventum est, hac divisione est usus: Ego sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, virtutem, scientiam rei militaris, auctoritatem, felicitatem. Hæc de partitione in universum dicta sunt; de qua etiam nonnulla paullo inferius annotabimus.

Sunt autem multa alia, quæ Dialectici de divisionis ratione atque natura docent, quæ ab illis petenda sunt. Quod vero ad institutum nostrum attinet, videndum illud quoque est, ut membra divisionis inter se cohæreant; hoc est, ut sub eodem genere univoce contineantur. Qua in re multi nimis insulse peccant, qui sola nominis voce contenti, dissimillima inter se membra sub eodem nomine coniungunt. Pudet huius rei exemplum ponere. Hoc certe modo peccant, qui civitatem supra montem positam explicaturi montem faciunt virum sanctum, de quo sermonem habituri sunt; deinde Ecclesiam, tum iusti viri animam: atque ita de triplici monte se concionem habituros dicunt. Quo in genere innumera pene vitia in multis autoribus, qui sermones scripserunt, passim deprehendere licet.

Quia tamen non leviter a multis in hac dividendi ratione peccatur, quæ res totius concionis perturbationem parit, quæ tota a divisionis ordine & ratione procedit, quid in hac parte Ecclesiastes considerare debeat, paucis expediam. Is igitur ante omnia quid in tota concione efficere velit, hoc est, orationis suæ scopum ante oculos ponat. Deinde quibus illum rationibus attingere velit animadvertat, easque prudenti consilio ad aliquem ordinem reducat: atque ita demum divisionis partes colligere poterit, quæ totius causæ summam comprehendant. Hoc autem apparet in ea Ciceronis divisione, quam paullo ante citavimus. Cetera vero, quæ de hac re præcipi possunt, prudentis concionatoris iudicio relinquuntur: quandoquidem totam hanc recte disponendi rationem, a qua divisio manat, Cicero prudentiæ magis consilio, quam artis præceptis constare putat.

De confirmatione & confutatione. IV.

Quartam & quintam orationis partem esse diximus confirmationem & confutationem; quas nonnulli sub contentionis & probationis nomine comprehendunt: cuius gratia superiores illæ partes traditæ sunt. Ea vero totius quæstionis disputationem continet. Constat autem confirmatione & confutatione: quarum illa ad probandum, hæc ad refellendum valet: illa argumentando causæ facit fidem, hæc adversariorum argumenta, quæ vel obiecta sunt, vel obiici possunt, dissolvit. Ad hanc autem probationis partem omnia, quæ in secundo libro sive de argumentorum inventione, sive de argumentationum formis dicta sunt, pertinent: quæ omnia ex Dialecticorum fontibus manant. Verum cum concionatori efficiendum sit non solum ut doceat, quod proprium est Dialecticorum, verum etiam ut delectet & permoveat, illustrior est Oratorum ornatiorque confirmatio, quam ieiuna illa Dialecticorum argumentatio: cui tamen Rhetores omne orationis robur acceptum ferunt, si quid argumentis aut probare velint, aut reprehendere. Quibus autem orationis figuris Rhetoricæ argumentationes illustrandæ atque exornandæ sint, superiori libro, ubi de argumentandi ratione tractavimus, expositum est.

De confutatione. V.

Quibus autem adversarii confirmatio aut diluatur, aut infirmetur, aut elevetur, Cicero in Rhetoricis docet his fere verbis: Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex his, quæ sumpta sunt, non conceditur aliquid unum, plurave, aut his concessis, conclusio ex his confici negatur, aut si genus ipsum argumentationis vitiosum ostenditur, veluti cum docemus falsa esse pro veris assumpta, aut si contra firmam argumentationem alia æque firma aut firmior ponitur. Hæc ab illo pluribus explicantur libro 1. de inventione, & a Cornificio lib. 2. Rhetor. ad Heren. & a Quintil. lib. 5. cap. 13. Utimur aliis etiam modis; Elevatione, cum adversarii argumenta ridemus; Excusatione, ut si ætas, imprudentia, sexus affertur: Deprecatione; mutua Criminatione; Inversione signi contra nos allati.

De conclusione seu peroratione. VI.

Peroratio est extrema pars orationis, seu artificiosus orationis exitus: qui constat fere vel enumeratione, vel affectibus. Enumeratio est, per quam res disperse, & diffuse dictæ, unum sub aspectum subiiciuntur. Hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur. Sin varie fiet, & hanc suspicionem & satietatem vitare poterit. Quare tum oportebit id facere, ut plerique faciunt propter facilitatem singillatim unamquamque rem attingere: & ita omnes transire breviter argumentationes: tum autem, id, quod difficilius est, dicere, quas partes exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque partem confirmaveris: tum ab iis, qui audiunt, quærere, quid sit, quod sibi velle debeant, demonstrari, hoc modo: Docuimus hoc, illud planum fecimus: ita simul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse præterea, quod debeat desiderare. Atque in his generibus, ut ante dictum est, tum tuas argumentationes percurre separatim, tum id, quod artificiosius est, cum tuis contrarias coniungere; & cum tuam argumentationem dixeris, tum contra eam, quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per brevem comparationem auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehensione redintegrabitur. Atque hæc aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam tum ex tua persona enumerare possis, ut quid, & quo loco, quidque dixeris, admoneas: tum vero personam aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Personam hoc modo; Nam si legis scriptor existat, & quærat a vobis quid dubitetis, quid possitis dicere, cum vobis hoc & hoc sit demonstratum. Atque hic item in nostra persona licebit alias singillatim transire omnes argumentationes, alias ad partitiones singula genera referre, alias ab auditore, quid desideret, quærere, alias hæc facere per comparationem suarum & contrariarum argumentationum. Res autem inducetur, si alicui rei huiusmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo; Quid si leges loqui possent, nonne hæc apud vos quererentur? Quidnam amplius desideratis iudices, cum vobis hoc & hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis

Haec ex Cicer. lib. 1. de Invent.

dis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit gravissimum, & unumquodque quam brevissime transeatur, ut memoria, non oratio renovata videatur. Hactenus Cicero. His similia dicit Fabius: quæ quamvis ad iudiciales causas magis pertineant, multa tamen ex his elicere possumus, quæ non parum ad institutum nostrum, prælertim in suasorii generis peroratione, conducant. Facile enim ex similibus similia procreantur. Sic igitur Fabius: In peroratione, quæ repetemus, quam brevissime dicenda sunt, & quod Græco verbo patet, decurrendum per capita; nam si morabimur, non iam enumeratio, sed altera quasi fiet oratio. Quæ autem enumeranda videntur, cum pondere aliquo dicenda sunt, & aptis excitanda sententiis, & figuris utique varianda: alioqui nihil est odiosius recta illa repetitione, velut memoriæ iudicum diffidentis: Sunt autem innumerabiles, optimeque in Verrem Cicero: Si pater ipse iudicaret, quæ diceret, cum hæc probarentur? Deinde subiecit enumerationem: Aut cum idem in eumdem per invocationem deorum spoliata a Prætore templa dinumerat. Licet dubitare, numquid nos fugerit, & quid responsuri sint adversarii his & his, aut quam spem accusator habeat omnibus ita defensis? Illa vero iucundissima, si contingat aliquod ex adversario ducere argumentum, ut si dicas: Reliquit vero hanc partem causæ: aut invidia premere maluit: aut ad preces confugit, & merito, cum sciret hæc & hæc. Sed non sunt singulæ species persequendæ, ne sola videantur, quæ forte nunc dixero, cum occasiones & ex causis, & ex dictis adversariorum, & ex quibusdam fortuitis quoque oriantur. Nec referenda modo nostra, sed postulandum etiam ab adversariis, ut ad quædam respondeant. Id autem, si & actionis supererit locus, & ea proposuerimus, quæ refelli non possunt. Hactenus Fabius.

Alteram vero orationis partem affectibus constare diximus: & quidem Rhetores in iudicialibus causis indignationis & commiserationis affectus excitare conantur. Accusator quippe ad indignationem adversus crimen quod intendit: defensor vero commiseratione ad reum absolvendum utitur. Ille igitur ubi crimen admissum esse probavit, ad vindictam & supplicium criminis atrocitate amplificata excitat: iste contra, ubi argumentis reum probavit innocentem, ad absolutionem & misericordiam hortatur. Qui ex re liquet, perorationis affectus cum ratione causæ, quæ tractata est, convenire & cohærere debere.

Ad hunc ergo modum prudens concionator pro argumenti & materiæ ratione, quam præcipue in concione tractavit, argumentandi subtilitate relicta, amplificationi vela pandere debet: sic tamen, ut amplificatio ipsa, quæ quandoque longior, quandoque brevior futura est, cum precedenti orationis parte cohæreat. Itaque si suademus, ubi rei dignitatem & utilitatem argumentis probavimus, aculeos in fine exhortationis adiiciemus: contra vero si dissuademus, ad odium, & contemptum, ac detestationem eius rei acriter incitabimus. Quæ res quamvis varie per totum orationis corpus spargenda sit, in fine tamen orationis, quando auditor flectendus, & vel a turpi actione deterrendus, vel ad honesta excitandus est, præcipuas partes habet. Qua de re D. Augustinus sic ait: Si qui audiunt, movendi sunt potius, quam docendi: ut in eo, quod iam sciunt, agendo non torpeant, & rebus assensum, quas veras esse fatentur, accommodent, maioribus dicendi viribus opus est. Ibi obsecrationes & increpationes, concitationes & coercitiones, & quæcumque alia valent ad commovendos animos, sunt

Lib. 4 de doctrin. Christ.

necess-

necessaria. Et paullo post idem. Cum vero, inquit, id docetur, quod agendum est, & ideo docetur, ut agatur, frustra persuadetur verum esse quod dicitur, frustra placet modus ipse quo dicitur, si non ita dicitur, ut agatur. Oportet igitur eloquentem Ecclesiasticum, quando suadet aliquid, quod agendum est, non solum docere ut instruat, & delectare ut teneat, verum etiam flectere ut vincat. Et paullo ante in eodem capite de eodem genere sic ait: Sicut est autem, ut teneatur ad audiendum, delectandus auditor, ita flectendus, ut moveatur ad agendum. Et sicut delectatur, si suaviter loquaris, ita flectitur, si amet quod polliceris; timeat, quod minaris: oderit, quod arguis: quod commendas, amplectatur; quod dolendum exaggeras, doleat: cum quid lætandum prædicas, gaudeat: misereatur eorum, quos miserandos ante oculos dicendo constituis: fugiat eos, quos cavendos terrendo proponis, & quidquid aliud grandi eloquentia fieri potest, ad commovendos animos auditorum, non quid agendum sit ut sciant, sed ut agant, quod agendum esse iam sciunt. Si autem adhuc nesciunt, prius utique docendi sunt, quam movendi. Hactenus D. Augustinus. His igitur affectibus & figuris, quæ D. Augustinus commemoravit, post epilogum sive enumerationem, quæ est altera perorationis pars, uti licebit. Commodissime enim probata iam causa velut strue lignorum composita, affectuum flamma consurgit. Quæ tanto erit ardentior, quanto probatio fuerit firmior & efficatior.

Illud ultimo admonendum duxi, argumentorum epilogum extremam hanc orationis partem, quam Cicero amplificationem vocat, præcedere debere. Non enim in hoc solum argumentorum summa colligitur, ut auditorum memoria refeiatur, sed ut omnia simul breviter conglobata, velut agmine facto, in eorum animos irrumpant, & apud illos quod volumus efficiant. Hanc autem argumentorum enumerationem opportune amplificatio sequitur; qua vel ab aliquo scelere deterremus, vel ad virtutis eius studium, de qua sermonem fecimus, adhortamur, & acres ad hoc stimulos adhibemus.

Est etiam commodissimus perorandi modus, quando non ad unam aliquam virtutem, sed omnia virtutum officia adhortamur: quibus æternæ vitæ præmium propositum est. Quo perorationis genere elegantissime D. Paulus in Epistola ad Romanos usus est; quam omnium pene officiorum atque virtutum enumeratione finivit. Nec hanc solum, sed Epistolam quoque ad Hebræos, ceterasque his virtutum, variorumque officiorum adhortationibus claudit.

Aliquando vero non inutile erit de cælesti gloria, & Sanctorum felicitate in regno Patris eorum disserere; ut hoc suavissimo animorum ferculo spiritualis doctrinæ epulum finiamus. Quod venustissime D. Cypriani in Sermone de mortalitate fecit. Hæc autem duo postrema perorationis genera in omnibus concionibus, quæcumque de re habeantur, non incommode quadrare poterunt. Semper enim quæ vel ad flectendos animos potentiora, vel ad oblectandos iucundiora sunt, extremæ orationis parti, quæ de tota fere concione diiudicat, reservanda sunt.

Hæc igitur de sex perfectæ orationis partibus dicta sunt: quæ in genere suasorio ac dissuasorio, quod mox tractabimus, præcipue locum habent; ideoque peculiarius de ipsis in eo genere disseremus.

De

De primo concionandi modo in genere suasorio.

CAPUT II.

His perfectæ orationis partibus explicatis, reliquum est, ut ad peculiares concionandi modos tractandos descendamus; atque in primis suasoriorum ac dissuasoriorum, quos sub deliberativo genere comprehendi superius diximus. Hoc enim genus adeo concionatoris proprium est, ut in omnibus concionibus, sive quæ de Sanctis, sive quæ de Redemptionis nostræ beneficiis habentur, sive quæ in explanatione Evangeliorum, ceterorumque sacrorum librorum versantur, hunc nobis scopum & in tota concione, & singulis eius partibus proponere debeamus, ut ad pietatem & iustitiam homines adhortemur, vel a vitiis deterreamus; quod ad hoc genus pertinet: huc enim semper omnis oratio nostra referenda est.

De hoc autem genere satis multa diximus, cum sex orationis partium vim & rationem tradidimus, quæ nullibi commodius, quam in hoc suasorio genere inveniuntur. Sed nos tamen, quæ de his partibus diximus, ad hunc concionandi modum hoc in loco accommodabimus.

Exordium igitur in hoc genere attentos in primis auditores faciet, exposita rei dignitate vel necessitate, de qua sermonem habituri sumus. Omnes enim attente audiunt, quæ vel maxime decent, vel quæ sibi cum primis necessaria ducunt. Exempli causa. Si quis vetusta hominum odia extirpare dicendo velit, præfari poterit, esse hoc gravissimum crimen, dicente Ioanne: Qui odit fratrem suum, homicida est. Deinde crimen hoc quam diutissime animo infixum hærere. Quo tempore innumera peccata hoc peccatum parit. Postremo latissime hoc scelus patere: cum varia passim irarum atque odiorum incitamenta ab importunis & sceleratis hominibus unicuique præbeantur: ideoque operæ pretium esse, hoc tantum periculum, & tam late patens malum, quodque tam multa ex se scelera germinet, ab auditorum mentibus penitus revellere. Diversa autem ratione virtutem aliquam suasori, insignem eius laudem, utilitatem, aut necessitatem breviter ostendemus, & quanti nostra referat, eius dignitatem exploratam & perspectam habere. Sic D. Cyprianus sermone de patientia ab hac necessitate orditur his verbis. De patientia locuturus, fratres dilectissimi, & utilitates eius & commoda prædicaturus, unde potius incipiam, quam quod nunc quoque ad audientiam vestram patientiam video esse necessariam: ut ne hoc ipsum, quod auditis & discitis, sine patientia facere possitis? Tunc enim demum sermo & oratio salutaris efficaciter discitur, si patienter, quod dicitur, audiatur. Nec invenio, fratres dilectissimi, inter ceteras cælestis disciplinæ vias, quibus ad consequenda divinitus præmia spei ac fidei nostræ secta dirigitur, quid maius sit vel utilius ad vitam, vel maius ad gloriam, quam ut, qui præceptis dominicis obsequio timoris ac devotionis innitimur, patientiam maxime tota observatione tueamur. Hanc se sectari Philosophi quoque profitentur: sed tam illic patientia falsa est, quam & sapientia falsa est.

1. Ioan. 3. [margin]

Cyprian. [margin]

Narratio in huiusmodi causis fere locum non habet; propositio tamen ac di-

ac divisio necessaria est. Propositio quidem, ut auditores intelligant, quo potissimum oratio nostra tendat. Qua in re concionatores quidam graviter delinquunt: qui cum initio dicendi concionis suæ scopum auditoribus non proponant, vix quisquam est, qui, quo tendant & quid efficere velint, assequatur: atque ita auditor dubius hæret & incertus: neque, quid ex doctrina colligere possit, assequitur. Scopus igitur ante omnia præfigendus est, ut auditor aperte videat, quo omnia sententiarum & rationum iacula dirigantur.

Propositioni finitima est divisio, quæ causam in partes dividit. Ea vero e generibus expetendorum & fugendorum frequenter sumenda est: illud cum suademus, hoc vero cum dissuademus. Cum enim bonum ita humanæ voluntati a natura propositum sit, ut nihil velle possit, nisi quod vel bonum sit, vel aliquam bonis rationem induat: danda nobis opera est ut in eo, quod suademus, omnes boni rationes esse ostendamus. Cum autem tria bonorum genera Philosophi statuant, honestum, utile, atque iucundum: hæc ipsa, quammaxime fieri poterit, in eo, quod suademus, esse contendamus. Rhetores autem, docendi gratia, hæc tria bonorum genera in alia partiuntur, nempe honestum, utile, tutum, iucundum, facile, necessarium. Atque hæc omnia, vel plura horum in eo, quod suadent, inesse contendunt. Ab honesto suasit cælestis Magister cum adolescenti dixit: Si vis perfectus esse vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus, &c. *Matt. 19* Ab utili suadet D. Paulus, cum ait: Itaque, fratres, stabiles estote, *1. Cor. 15.* abundantes in omni opere Domini: scientes, quod labor vester non est inanis in Domino. A tuto vero idem suadet, cum infirmis nuptias concedit propter fornicationis periculum. A iucundo vero argumentatur, cum nos ad divinorum mandatorum obedientiam inducit, *Matt. 11* quod sit divinæ legis iugum suave, & onus leve. A facili vero, servi Naaman Syri illum ad obediendum Prophetæ imperio excitabant, dicentes: Pater, & si rem grandem tibi dixisset Propheta, certe facere *4. Reg. 5.* debuises: quanto magis quia non dixit, nisi, Vade, lavare, &c. Item Moyses ad populum: Mandatum, inquit, hoc, quod ego præcipio tibi hodie, non su- *Deut. 30* pra te est, neque procul positum, nec in cælo situm, ut possis dicere: Quis nostrum valet ad cælum ascendere, ut deferat illud ad nos, ut audiamus, atque opere compleamus; Neque trans mare, & cetera. Rursumque alibi: Et nunc Israel, quid Dominus petit a te, nisi ut diligas Domi- *Deut. 10.* num Deum tuum, & ambules in viis eius, & diligas eum, ac servias Domino Deo tuo in toto corde tuo, & in tota anima tua, ut bene sit tibi? A necessario vero urget Dominus, cum ait: Nisi pœnitentiam egeritis, om- *Luc. 13.* nes simul peribitis. His etiam partibus addunt laudabile: quod quamvis numquam ab honesto separetur, sunt tamen inter virtutes, quæ sub eo continentur, nonnullæ, quæ magnam apud homines laudem promerentur: qualis magnanimitas, liberalitas, magnificentia, fortitudo, atque prudentia est, & si quæ sunt aliæ. Quia vero homines laudis & gloriæ maxime avidi sunt, hæc quoque laudis pars in eo, quod suademus, inesse demonstrandum est. Ab hoc enim loco Iudas Machabæus milites suos ad *1. Mac. 9.* periculosissimum certamen excitavit, ne videlicet ullum gloriæ suæ crimen fugientes inferrent. Capiuntur autem hac esca potissimum reges & principes viri. Ab hoc autem loco Cicero pro lege Manilia ad susci- *Cicer.* piendum bellum Mithridaticum adhortatur: Et quoniam, inquit, præter ceteras gentes, appetentes laudis & gloriæ fuistis, delenda vobis est illa macula Mithridatico bello superiore suscepta, & cetera. Deni-

nis

nique fructus omnes & utilitates & laudes, quas secum ea res affert, quam suademus, non solum enumerare, sed quam maxime fieri possit amplificare debemus.

Diversa autem ratione dissuademus, cum id, a quo deterremus, turpe, damnosum, periculosum, ignominiosum, iniucundum, difficile, aut (si fieri posset) impossibile esse probamus. Hoc enim postremo loco Sanctus Ioseph ad stuprum repudiandum usus est, cum adulteræ feminæ respondit: Ecce dominus meus, omnibus mihi traditis, ignorat quid habeat in domo sua, &c. quomodo ergo possum hoc malum facere, & peccare in dominum meum? Utriusque autem rei clarissima Deut. 28. extant exempla: in quibus Moses commoda omnia, quæ pietatem & iustitiam consequuntur, & horrenda item atque formidanda mala, quæ improbitati constituta sunt, magnifica oratione persequitur. Quæ quidem res maximam in suadendo vim habet, cum ex utroque latere auditorum voluntatem feriat, dum & bona proponit, quæ eam alliceant, & mala item, quæ terreant, atque ita demum in officio contineant.

Gen. 39.

Post confirmationem sequitur confutatio, qua (ut antea diximus) ea quæ obstant, quæque auditorum animos remorantur, quominus preceptis nostris pareant, amovemus & confutamus. Sic Divus Cyprianus sermone de eleemosyna, ubi multos virtutis fructus & utilitates commemorasset, ea, quæ homines ab hoc benignitatis studio remorari poterant, diluit atque confutat. Sic enim ait: Sic vereris & metuis, ne si plurimum operari cœperis, patrimonium tuum larga operatione ad penuriam forte redigatur, esto in hac parte securus, & cetera, quæ sequuntur. Deinde aliorum excusationem confutat, qui liberis se patrimonium servare dicunt, his verbis: Sed nec illa res fratres a bonis operibus refrænet & revocet Christianum, quod excusare se posse aliquis existimet beneficio filiorum, & cetera quæ sequuntur.

Cyprian.

Ultimo loco sequitur peroratio, sive epilogus, cuius (ut ante diximus) duo sunt officia, alterum brevissime omnia argumentationum capita in unum congerere, quo multiplici rationum vi ac pondere auditorum animos in nostram sententiam pertrahamus; alterum vero, affectus concitare, quibus ad id, quod iam probavimus, exequendum impellamus, indignissimum esse ostendentes, vel rem adeo salutarem spernere si suademus, vel adeo perniciosam amplecti & persequi, si dissuademus. Exemplo nobis erit D. Cyprianus sermone de patientia; ubi enim is patientiæ laudes & fructus exposuisset, orationem tandem hoc epilogo claudit: Patientia est, quæ nos Deo & commendat, & servat: Ipsa est, quæ iram temperat, quæ linguam frænat, mentem gubernat, pacem custodit, disciplinam regit, libidinis impetum frangit, tumoris violentiam comprimit, incendium simultatis extinguit; coercet potentiam divitum, inopiam pauperum refovet, tuetur in virginibus beatam integritatem, in viduis laboriosam castitatem, in coniunctis & maritatis individuam caritatem: facit humiles in prosperis, in adversis fortes, contra iniurias & contumelias mites: docet delinquentibus cito ignoscere, si ipse delinquas, diu & multum rogare, tentationes expugnat, persecutiones tolerat, passiones & martyria consummat. Hactenus Cyprianus.

I.

His autem partibus, quæ concionatori cum oratore communes sunt, pro-

proprium ac singulare quidam addit Ecclesiastes; nempe, ut cum ad alicuius virtutis officium fuerit adhortatus, vel ab aliquo vitio deterruerit, perorata causa, modum ostendat, quo vel ea virtutis actio exequenda sit, vel turpis actio fugienda. Sapienter enim Plutarchus ait, eos, qui ad virtutem adhortantur, nec tamen docent, vel tradunt eam, similes esse iis, qui lucernam quidem emungunt, nec tamen oleum infundunt, quo ali, & sustentari possit. Sic qui ad eleemosynæ studium adhortatur, docere post adhortationem debet quonam modo utiliter eleemosyna danda sit: ut videlicet non angusta, sed larga & liberari manu: quando qui parce seminat, parce & metet. Deinde, ut prompto & alacri animo; hilarem enim datorem diligit Deus. Præterea, ut uleemosyna sit occulta; ut nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua. Tum etiam, ut ex affectu caritatis & compassionis tribuas, quod est misericordiæ proprium, &c. his similia. Ad eumdem quoque modum, ubi ad precandi studium adhortati fuerimus, de animi præparatione ad precandum, de modo precandi, & conditionibus ad precandum necessariis, quo sit efficax oratio, agendum est, si non ad ostentationem, sed ad salutem animarum dicimus. Atque ut docendi gratia de scriptis nostris exempla proponamus, in fine eius libri, quem de orationis & meditationis studio scripsimus, tres in hoc genere suasorio tractatus, de tribus satisfactionis partibus, nempe oratione, ieiunio, & eleemosyna adiecimus. Qui facilius quid hoc argumenti genus requirat, quam ipsa præcepta indicabunt. In eo autem volumine, cui Hispano sermone titulum præfiximus, *Guia de peccadores*, duobus libris hoc idem argumentum copiose persequuti sumus, in quibus ad virtutis studium sumus adhortati. Principio enim, in exordio attentionem captavimus: rem omnium, quæ in vita sunt, maxime necessariam dicturos nos professi. Deinde honesti partes tractavimus, immensam Dei bonitatem, eiusque clarissima beneficia explicantes: quæ iure suo obedientiam & amorem nostrum sibi vendicant. Deinde utilitatis & iucunditatis ratio explicata est. Quo in loco duodecim insignia privilegia, quibus pii omnes in hac vita potiuntur, exposuimus. Postea excusationes omnes, quibus improbi homines sese a virtutis studio subtrahere solent, tamquam inanes & frivolas apertissima oratione confutavimus atque dissolvimus. In ultimo vero eius libri capite, argumentorum omnium summam complexi sumus, & quantum facultas tulit, timoris & amoris affectus concitavimus, quibus languentes animos ad virtutis amorem, divinique numinis metum excitaremus. Et hæc quidem in priori libro: in posteriori vero, qua ratione esset virtus colenda atque exercenda, præscripsimus. *Plutar.*

Illud autem in hoc genere præcipue admonendum videtur, ut bona & mala, commoda & incommoda, quæ in hac causa ad suadendum vel dissuadendum adducimus, quantum fieri possit, iis rationibus, quas supra memoravi, amplificemus. Quo enim maiora ea fecerimus, eo vehementius suadebimus.

Illud etiam admonendum, duo esse hominum genera, alterum indoctum & agreste, quod antefert semper utilitatem honestati, alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatem anteponit. Apud hunc autem, argumenta, quæ ducuntur ab honesto; apud illum vero, quæ sumuntur ab utili, fortiora sunt. Hæc de genere suasorio breviter dicta sunt.

De secundo concionandi modo in genere Demonstrativo, qui Sanctorum festis & laudibus deservit.

CAPUT III.

Quemadmodum concionandi modus, qui proxime a nobis descriptus est, in genere Suasorio versatur, ita qui in festis Sanctorum diebus tractatur, ad Demonstrativum genus pertinet: quo utimur in alicuius certæ personæ laudem vel vituperationem. Finem autem eius Rhetores statuunt, ut is, quem laudant, laude dignissimus videatur: contra vero, si vituperant. At iuxta D. Basilii sententiam, laudes Sanctorum nequaquam encomiorum legibus serviunt, non enim hæc præcipue agimus, ut eos sanctissimos fuisse doceamus, sed ut vitam nostram ad eorum normam effingere studeamus, atque ut hoc argumento mirabilem divini Spiritus virtutem agnoscamus, qui homines natura fragiles & imbecillos, & in peccatis conceptos, ad malumque propensos ita permutavit, ut pares propemodum Angelis, ac mundo superiores effecerit. In hoc genere Rhetores per omnes personarum circumstantias, quas supra enumeravimus, laudationem ducunt. Genus videlicet, parentes, patriam, naturæ dotes, educationem, fortunam, studia, dicta, facta, & quæ sunt huius generis, commemorantes atque amplificantes. Hoc autem fere ordine Divus Gregorius Theologus laudes scripsit Divi Basilii, & Cæsarii fratris, atque Gorgoniæ sororis. Nos tamen, dum laudes Sanctorum prædicamus, non usquequaque hunc ordinem sequimur: sola enim fere insignia facta, dictaque, & interdum etiam miracula enumeramus, & quantum possumus amplificamus, auditoresque ad eorum imitationem excitare contendimus.

Basilius.

In hoc autem genere amplificandi ratio præcipue dominatur: qua, tum ex natura rei & partibus eius, tum ex omnibus aliis circumstantiis, quæ rebus & personis attributæ sunt, egregia Sanctorum facta dicendo illustramus & amplificamus. Sic Apostolus ad Romanos ex personæ circumstantiis fidem Abrahæ amplificat his verbis: Et non infirmatus est in fide, nec consideravit corpus suum emortuum, cum iam fere centum esset annorum, & emortuam vulvam Saræ. In repromissione etiam Dei non hæsitavit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo: plenissime sciens, quia quæcumque promisit Deus, potens est & facere. Ideo & reputatum est illi ad iustitiam. Sic Origenes ho. de sacrificio Isaac, celerem eius & promptam obedientiam in re adeo gravi & luctuosa ex omnibus circumstantiis amplificat. Ut autem quantum in hoc genere virtus amplificandi valeat, aperte doceam, clarissimum huius rei exemplum ex lib. Senecæ de Tranquillitate vitæ hoc in loco referam, quo is dictum illud Stilbonis Philosophi, Omnia bona mea mecum porto, re primum exposita, his verbis amplificat.

Seneca.

Megaram Demetrius ceperat, cui cognomen Poliocetes fuit: ab hoc Stilbon Philosophus interrogatus, num quid perdidisset: Nihil, inquit; Omnia namque mea mecum sunt. Atqui & patrimonium eius in prædam cesserat, & filias rapuerat hostis, & patriam violaverat. At is victoriam

riam illi excussit; & se urbe capta, non invictum tantum, sed indemnem esse testatus est. Habebat ergo secum vera bona; in quæ non est manus iniectio. At quæ dissipata & direpta ferebantur, non judicabat sua, sed adventitia, & nutum fortunæ sequentia: ideo non ut propria dilexerat. Omnium enim extrinsecus affluentium lubrica & incerta possessio est. Cogita nunc, an huic fur, an calumniator, an vicinus potens, aut dives aliquis facere iniuriam posset; cui bellum & hostis ille, egregiam artem quassandarum urbium professus, eripere nihil potuit. Inter micantes ubique gladios, & militarem in rapinam tumultum, inter flammas & sanguinem, stragemque impulsæ civitatis, inter fragorem templorum super Deos suos cadentium, uni homini pax fuit. Non est itaque quod audax iudices promissum, cuius tibi, si parum fidei habes, sponsorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere: sed si prodit in medium qui dicat, Non est quod dubites, an attollere se homo natus supra humana possit, an dolores, damna, ulcerationes, vulnera, magnos motus rerum circa se frementium, securus aspiciat: & dura placide ferat, & secunda moderate, nec illis cedens, nec his fretus, unus idemque inter diversa sit, nec quidquam suum, nisi se putet esse, ea quoque parte, qua melior est. En adsum hoc vobis probaturus: sub isto tot civitatum eversore, munimenta incursu arietis labefieri, & turrium altitudinem cuniculis ac latentibus fossis repente residere, & æquaturum editissimas arces aggerem crescere: at nulla machinamenta posse reperiri, quæ bene fundatum animum agitent. Eripui *Sermocinatio.*
me nudum domo, & incendiis undique relucentibus, per flammas, per sanguinem fugi. Filias meas quis casus habeat, an peior publico, nescio. Solus, & senior, & hostilia circa me omnia videns, tamen integrum incolumemque esse censum meum profiteor, teneo, habeo quidquid mei habui. Non est quod me victum, victorem te credas. Vicit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa, & dominum mutantia ubi sint, nescio. Quod ad res meas pertinet, mecum sunt, mecum erunt. Perdiderunt isti divites patrimonia: libidinosi amores suos, & magno pudoris impendio dilecta scorta. Ambitiosi curiam & forum, & loca exercendis in publico vitiis destinata. Fœneratores perdiderunt tabellas suas, quibus avaritia falso læta, divitias imaginatur. Ego itaque omnia integra illibataque habeo. Proinde istos interroga, qui flent, qui lamentantur, qui strictis gladiis nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hostem onerato sinu fugiunt. Ergo ita habe Serene, perfectum illum virum humanis divinisque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona eius solidis & insuperabilibus munimentis præcincta sunt. Non Babylonis illi muros contuleris, quos *Redit ad amicum, cui scribebat.*
Alexander intravit. Non Carthaginis, aut Numantiæ mœnia, una manu capta: Non Capitolium arcemve. Patent illa hostili vestigio: illa, quæ sapientem tuentur, a flamma & incursu tuta sunt: nullum introitum præbent: excelsa, inexpugnabilia, Diis æqua. Non est, quod dicas, ita ut solet, hunc sapientem nostrum nusquam inveniri. Non enim ingentem imaginem falsæ virtutis concipimus: sed qualem confirmamus, exhibuimus & exhibemus. Raro forsitan, magnisque ætatum intervallis invenitur. Nec enim magna & excedentia solitum ac vulgarem modum crebro gignuntur. Non potest ergo quisquam aut nocere sapienti, aut prodesse: quemadmodum divina nec iuvari desiderant, nec lædi possunt. Sapiens autem vicinus proximusque Diis consistit: excepta mortalitate, similis Deo. Hactenus Seneca. Quem in medium protulit, ut propo-

sito hoc exemplo, studiosus concionator animadverteret, qua ratione egregia Sanctorum facta dictaque amplificare dicendo possit; cum videat hanc unam vocem, Omnia mea bona mecum porto, tam longa oratione a Seneca fuisse verbis & sententiis illustratam. Quod si hæc egregia hominum facta adeo magnificis verbis & sententiis Seneca extulit, quid is faceret, si agones & certamina nostrorum Martyrum & puellarum scripsisset, quæ spectaculum admirandum Deo, Angelis, & hominibus præbuerunt? Si quis autem commodissima huius amplificationis exempla videre cupit, legat secundum & tertium Divi Chrysostomi de divina providentia librum: in quo is Noe, Abrahæ, Iacob, Moysi, atque Davidis patientiam, variosque labores mira facundia amplificat. Quibus exemplis ad hanc, de qua loquimur, virtutem erudiri poterit.

I.

Quæret fortasse studiosus concionator, qua ratione præclaras Martyrum cæterorumque Sanctorum virtutes amplificare simili ratione possit. Ad hoc igitur omnibil iuvabit præcepta & amplificandi rationes, quas libro 3. præscripsimus, probe tenere: deinde disertissimorum Patrum scripta, qui in hoc genere magna cum laude versati sunt, studiose legere: & quibus illi rationibus Sanctorum virtutes extulerunt, diligenter anootare; & ad eorum imitationem, quæ laudare voluerint, effingere. Exemplis enim multo magis, quam præceptis animadvertere poterit, quid in genere maxime deceat.

Sed hæc omnia leviora sunt, nisi adsit Spiritus ille cælestis, de quo Apostolus ait: Non autem nos spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum, qui ex Deo est, ut sciamus, quæ a Deo donata sunt nobis: hoc est ut eius lumine illustrari, virtutum atque donorum eius dignitatem atque amplitudinem æstimare sciamus. Si enim nemo sine arte aurum purum ab adulterino discernere, & lapillorum atque gemmarum pretium & dignitatem, præsertim cum in pulvere atque luto sordent, agnoscere potest; quis sine divino lumine divina dona, quæ exuperant omnem sensum, pro dignitate æstimare & admirari queat? Regina Saba, cum Salomonis regiam, & famulorum, atque pincernarum, & cantorum ordines, vestes, & officia, ac postremo regiæ domus apparatum vidisset, rerum magnitudine atque splendore stupefacta, non habuisse ultra spiritum dicitur. Si quis autem eos mentis oculos haberet, quibus veri Salomonis opes, hoc est, imperuestigabiles divitias Christi, & famulorum eius virtutes, & clarissima gesta intueri posset, non dubium, quin multo magis, quam Regina Saba in admirationem extasimque raperetur. Non tamen est omnium hos oculos habere, quibus latentem Christi & Ecclesiæ suæ splendorem cernere possint: cum omnis eius gloria ab intra sit

Cant. 1. fimbriis aureis. Ipsa enim Ecclesia de se ait: Nigra sum, sed formosa filiæ Hierusalem. Exterius quidem nigra, intus autem miro decoris splendore coruscans. Quonam modo? Sicut, inquit, tabernacula cedar, & sicut pelles Salomonis: hæc namque tabernacula atque Salomonis pelles extra quidem pulvere deformatæ, atque Solis ardore exustæ erant; intus tamen regio cultu atque apparatu splendebant. Quid autem magis ad vivum Ecclesiæ ornatum exprimere potuit, quæ cum extra in sanctis martyribus, ceterisque divinis hominibus, atque iis præsertim, qui in solitudinibus vitam inopem agebant, vilis atque subiecta carnalium hominum oculis

oculis sppatete, supernis tamen mentibus splendore & dignitate virtutum ita fulgebat, ut spectatores suos in stuporem atque admirationem raperet? Quis enim non stupest, audiens D. Paulum dicentem: Si immolor supra sacrificium fidei vestræ, in hoc gaudeo, & congratulor omnibus vobis, idipsum vos congaudete & congratulamini mihi? Quis umquam talem gaudii & congratulationis materiam audivit? Quis non stupeat Andræam ciucem sibi psratam tanta devotionis slacritate salutantem, lsudantem, desiderantem, tantoque gaudio & securitate amplectentem? Quis oon stupeac Laurentium intet tormeotorum suorum flammss lætantem, & Vincentium morss carnificum increpantem, & S. P. Dominicum avidissime martyrium sitientem, & omnia corporis sui membra dissecsri cupientem? Quid Agnetem Virginem commemorem, terriodecimo ætatis anno ignes & gladios superantem? Quid nobilem Virginem Eusemiam, rotas, ignes, & bestias vinceotem, & iniuriam se a iudice pati clamaotem, quod, cum nobilis esset, ignobiliores sibi in martyrio præferret? Atque ut a Msrtyribus ad Coofessores veniamus: quis Beatum Alexium in ipsa paterna domo, patre, mstte, sponsaque præsentibus, eiusque absentiam perpetuo luctu lamentantibus, vitam adeo inopem & asperam inter multas servorum suorum iniurias, aoois decem & octo patientissime usque ad mortem tolerasse, non obstupescat? Quis non divinæ gratiæ potentiam agnoscat, qui noverit Eduardum Angliæ Regem ab adolescentia sua ad extremum usque vitæ diem cum nobilissima & pulcherrima Virgine mattimonio sibi copulata in perpetua castitate vixisse, cum necesse esset illi convivete, & cum ea perpetuo versati, & comuni domo atque mensa uti?

Miraculs vero Saoctorum multi prædicanda non putant, quod illorum commemoratione magis Divorum ssoctitas declstetut, quam auditorum vita instituatur. Ego vero ex eorum narratione immensam Dei nostri bonitatem, & inæstimabilem in suos caritatem, fidem, paternam curam, & providentiam, hac tatione maxime declarati posse video: utpote qui eos tsoto hooore prosequutus sit, ut non modo ipsorum verbis & imperio, sed cineribus, & vestibus, & sudsriolis, & semicinthiis, & pulveri postremo tumulorum suorum elementa mundi fsmulari, dæmones obtemperare, morbos cedere, & naturæ leges, quibus mundi Reges & Imperatores subiiciuntur, obedire voluerit. Sed quid ista commemoro? Cum cæcus quidam videodi sscultstem a Domino postulasset, iussus est, ut aqua ea, qua manuum fordes Eduardus Rex, cuius modo mentiouem feci, lavaret, oculos ipse suos lavaret: lavit, & oculorum lumen protinus recepit. Quantam quæso dilectionis erga suos vim hoc indicio Dominus ostendit, cum hunc tantum honorem aquæ sordidæ impendere voluit, non alia vi, quam quod ea servi sui manus contigisset? Quam multa autem huiusmodi miracula in vitis Sanctorum legimus, quæ ineffabilem hanc Domini in suos benignitatem & misericordiam apertissime testsntur & prædicant? Mihi vero neque Solis, & Lunæ, & stellarum spleodot, neque cælum, terra, maria tantam divinæ bonitatis significationem præbent, quantam hoc, quod video hæc ipsa omnis, quæ æternis Dominus legibus & imperio stabilivit, atque devinait, Sanctorum ontui & pulveri cedere atque obedire. Quæ quidem bonitss his clarissimis argumentis patefacta, incredibile dictu est, quantam in piis hominibus smoris flammam excitet, quantomque accendat desiderium serviendi ei Domino, a quo nihil ipsi minus spetare poterunt, si fideliter

ter ei diligenterque servierint. Hæc breviter de commemoratione miraculorum seu narratione dicere volui, qua pius concionator auditorum animos in divinæ bonitatis amorem excitare commode poterit. Non minus autem has easdem divinæ bonitatis & caritatis opes paterna illa cura & providentia declarat, quam fidelissimus & amantissimus Dominus in Martyrum suorum certaminibus ostendit. Nam præter insuperabilem constantiam, quam illis ad tam immania supplicia perferenda contulit, admirandis eos favoribus, cælestibusque signis, & miraculis in tormentis reficiebat & consolabatur. Ignes frequenter extinguebat, immanes bestias mitigabat, rotas ferreas confringebat, serventem adipem refrigerabat, vulnera eorum sanabat, defluentem ex vulneribus sanguinem Angelorum manibus abstergebat, truncata membra redintegrabat, in carcere positos visitabat, inediaque maceratos cælesti cibo reficiebat. Quibus rebus adeo in fidei veritate confirmabantur, ut non modo ipsi in ea stabiles & inconcussi perdurarent, sed infideles etiam ad fidem miraculorum testimonio converterent, & ad martyrium excitarent. Quis igitur his indiciis non aperte immensas illas divinæ bonitatis divitias, & plenissima caritatis & misericordiæ in suos viscera non agnoscat? quis non talem Deum flagrantissimæ dilectionis ardore prosequatur? quis propter illius gloriam millies in tormentis vitam abiicere non concupiscat? O fidelissime piorum amice? o vere adiutor in opportunitatibus & in tribulatione? Hanc autem paternam in suos curam & providentiam Sapiens ille declaravit, cum de increata sapientia loquens ait: Hæc venditum iustum non dereliquit, sed a peccatoribus tutavit illum: descenditque cum illo in foveam, & in vinculis non dereliquit illum, donec afferret illi sceptrum regni, &c. Quisquis igitur Spiritus Sancti magisterio doctus, harum rerum non modo intellectum, sed etiam sensum acceperit, is utique præclara sanctorum gesta & miracula dignis poterit efferre præconiis, atque his argumentis & exemplis ad divinæ bonitatis cognitionem pariter & amorem auditorum animos poterit excitare.

Hæ sunt igitur, ut ad institutum redeam, veri Salomonis nostri opes, hæ impervestigabiles divitiæ Christi, hæc illa virtus, sive, ut alii vertexunt, potentia Evangelii in salutem omni credenti, quæ hominem mundo, seipso, atque natura superiorem facit.

Hinc etiam licebit divinæ gratiæ vim & potentiam vehementer admirari; quæ hanc tantam vim, tantamque puritatem mortali & fragili creaturæ contulit. Hinc etiam licebit cæcitatem & amentiam eorum hominum accusare, qui laboris ac difficultatis metu, virtutis iter, tamquam asperum ac difficile ingredi detrectant; cum tamen divinæ gratiæ & caritatis virtus non modo divinorum mandatorum obedientiam, sed cruces etiam & ignes iucundissimos faciat. Hinc etiam licebit desides ac torpentes acriter obiurgare qui non præstent leviora, cum tamen Sancti omnes ex eadem massa procreati, eodemque modo in peccatis concepti, tanto maiora præstiterint. Quisquis igitur eam mentem atque spiritum Domini beneficio nactus fuerit, ut hæc tam magnifica Spiritus Sancti dona, æqua lance, iustisque ponderibus librare sciat, is plane, quam ipse affectum conceperit, in auditorum animo transferre dicendo poterit, atque ita demum Sanctorum virtutes meritis poterit efferre præconiis. Quia vero pauci admodum sunt, quibus hæc felicitas contingit, nulli sermones concionatoribus molestiores ac difficiliores sunt, quam qui de Sanctorum laudibus habentur. Quisquis autem hoc præstare minus

minus poterit, habet sane paratum in promptu remedium: nempe, ut Evangelicam lectionem, quæ eo die legitur, more solito explanet, & insignes Sancti virtutes vel ipsi explanationi, ubi locus admonuerit, admisceat, vel in extrema concionis parte proponat. Est autem contentio demonstrativa, qua vel personam cum persona, vel rem cum re laudis aut vituperationis gratia conferimus; de qua sequenti libro inter sententiarum figuras differemus.

Tertius concionandi modus, qui lectionis Evangelicæ enarrationem continet.

CAPUT IV.

EST etiam tertius concionandi modus, idemque in usu frequentissimus, qui in Evangelicæ lectionis explanatione versatur. Quomodo autem Ecclesiastes in hoc concionum genere se gerere debeat, paucis expediam.

Principio, Evangelica lectio ante eius explanationem breviter recitanda est: ea tamen brevitate, quæ venustate & sermonis elegantia non careat. Non enim ea ieiuna & arida esse debet, quod quidam nimis iniucunde faciunt, sed suo quodam ornatu perpolita. Paraphrasten quippe concionator magis, quam interpretem hac in re agere debet. Ea enim, quæ Sancti Evangelistæ brevi atque simplici oratione tradiderunt, ipse paullo fusius narrare curabit. Nec hoc tamen perpetuo faciendum est: præsertim cum Evangelica lectio solito longior extiterit, qualis Lazari quatriduani & Samaritanæ historia est, aut etiam cum commodius videbitur, eam cum ipsa simul explanatione coniungere. Quod concionatoris iudicio relinquitur. Neque enim hæc, quæ dicimus, plebiscita sunt ære incisa, ut non aliter facere liceat, cum id videbitur commodius.

Sacra vero lectione breviter exposita, sequatur eiusdem explanatio. Antequam non ab re fuerit, ab aliqua sententia, vel communi loco ordiri, quæ proposito quadret, & in ea paullulum immorari: atque ita demum ad id, quod initio explanationis dicturi sumus, inclinare. Erit autem operæ pretium, ante Evagelicæ lectionis explanationem vel narrationem, quid illam in contextu Evangelicæ historiæ præcesserit, indicare; quando videlicet ea, quæ sequuntur, ab antecedentibus pendeant. Sic cum sacram illam lectionem explicamus, Caro mea vere est cibus, &c. exordium a miraculo quinque panum capiendum est quo cum Dominus Iudæos ad fidem inducere vellet, ipsique contra signum tale ab eo flagitarent, quale fuit Manna Patribus in deserto exhibitum, hac occasione sumpta, quanto nobiliorem panem cibumque esset ipse mundo præstiturus, disserere cæpit: qui non corpoream & temporariam, sed æternam esset hominibus vitam largiturus. Sic etiam parabola illa de Patrefamilias operarios ad vineæ suæ culturam vocante, ab ea Petri interrogatione pendet, qua de præmio, iis, qui omnia propter Deum reliquerunt, proposito inquirit; cui Dominus, post præmii huius magnitudinem expositam, de variis præmiandi rationibus, partim ex divina iustitia, partim ex gratia in parabola proposita, disserit. Hoc igitur exordium breviter absolvamus; ne tempus explanationi Evangelicæ destinatum, hac occasione subtrahatur. Qua in re dupliciter a multis peccatur, qui & ma-

maximam concionis partem in hac connexione insumunt: & cum non est necesse, sequentibus antecedentia connectunt. Sic enim multi communia quædam concionandi decreta sibi proposuerunt, ut quod in una concione decet, in omnibus decere credant: & quod semel faciendum esse statuunt, ubique esse faciendum arbitrentur.

Est & aliud exordii genus, quo nonnumquam uti debemus, ut auditorum animos ad audiendum præparemus. Quidquid enim impedimento est, quominus auditores vel moveantur, vel persuadeantur, initio dictionis amovendum est. Vehementer autem concionum fructum impedit, quod multi magis consuetudine ducti, quam studio proficiendi concionibus intersunt; alii vero curiositatis affectu, alii negligenter & oscitanter concionem audientes, vacui atque ieiuni a concione redeunt. Commodum igitur erit, huiusmodi impedimenta, ceteraque his similia initio dicendi amovere, summumque eorum, qui sic audiunt, periculum explicare. Cum enim malorum nostrorum remedia in divinorum eloquiorum medela posita sit, quæ spes reliqua erit ægroto, cui toties adhibita hæc medicina nihil profuit? Hoc igitur triplici principio in huiusmodi concionibus uti licebit. Iudicio autem concionatoris relinquitur, quando hoc aut illo principio utendum sit. Hoc enim solum in hac disciplina perpetuum est, quod nihil perpetuo fieri debeat: sed pro ratione Evangeliorum, temporum, & auditorum, omnia dicentis consilio varianda sunt.

Porro autem in ipsa Evangelii explicatione hæc admonenda esse duco. Primum, ut tria solum, vel quatuor, aut ad summum quinque loca sibi tractanda Ecclesiastes proponat. Si enim plura his fuerint, oratio sæpe intercisa erit, cum frequenter dicendi impetu deponere atque refrigerare necesse sit, ac denuo novum exordium atque spiritum resumere. Adde etiam, quod cum præcipuum Concionatoris munus sit affectus commovere, hos autem nisi re iam probata aut amplificata excitare nequeat, efficitur sane, ut quanto probatio ipsa & amplificatio longior atque vehementior fuerit, tanto affectus acriores concitari possint. Quisquis ergo pauciora loca tractare constituit, habet utique longiora spatia, quibus & res copiosius probare & amplificare, atque ita affectus vehementiores accendere queat. Qua commoditate caret, qui multa Evangelicæ lectionis loca unius horæ spatio, quod nobis ad dicendum datur, tractare decrevit. Ingens namque flamma ex magna lignorum materia, parva autem ex tenui excitari solet. Si enim, ut Sapiens ille ait, secundum ligna sylvæ, sic exardescit ignis, consultius est pauciora loca copiose digerere, quam multa breviter ieiuna oratione percurrere.

Deinde illud admonendum, ne in ipsa explanatione, quod multi faciunt, vim scripturis faciamus: ne germanum sensum vel adulteremus, vel violenter detorqueamus: sed id assumamus, quod Scriptura sponte sua vigilanti atque studioso lectori offert: & ea potissimum deligamus, quæ non curiositati, aut otiosæ subtilitati serviant, sed quæ ad mores componendos, & obiurganda vitia plurimum valeant.

Ceterum, quas sententias ex sacra lectione deprompserit, aliis scripturarum & SS. Patrum testimoniis studeat confirmare. Ut enim D. Hieronymus ait: Sermo presbyteri scripturarum sale conditus esse debet. In locis autem scripturarum adducendis quatuor hæc mihi observanda videntur: primum, ut, quatenus fieri possit, ne sint nimium trita atque vulgata, & cuilibet passim obvia, nisi ea insigni aliqua expositione illustrentur, sed reconditiora,

Ad Nepotianum.

ditiora, & minus trita loca adducenda, qualia multa sunt, quæ in Prophetarum & Sapientiæ libris continentur, quæ novitate sua & dicentium & audientium animos alliciant. Deinde in his locis afferendis modus adhibendus est; ne videlicet quidquid nobis occurrerit, propriæ inventionis amore illecti, quod multis sane contingit, protinus arripiamus; sed commodissima quæque & minus cuique obvia eligamus. Præterea illud etiam videndum, ne rem per se satis apertam, aut iam probata, testimoniis non necessariis oneremus; quod quidam faciunt, ostentandæ magis memoriæ, aut eruditionis, quam necessitatis causa. Deinde id etiam providendum, ut quas sententias vel ex literis sanctis, vel ex patribus attulerimus, sic interpretemur, ut fide & integritate sententiæ conservata, cum quadam venustate, & sermonis nostri proprietate ita reddamus, ut non ex latina lingua translatæ, sed in nostra natæ esse videantur. Dupliciter enim hac in re multi peccant: quidam enim sic latina vertunt, ut latini sermonis idiomata servent, atque ita magnam sententiis gratiam adimunt; cum enim unaquæque lingua sua habeat idiomata, proprietatesque loquendi, optimi interpretis est latini sermonis idiomata in alterius linguæ idiomata, quæ tantundem valeant, convertere: alii vero, ut hoc crimen effugiant, inepte rhetoricantur, nimiaque verborum copia luxuriantes, nec allatæ sententiæ gravitatem, nec veritatem conservant.

Ceterum, ut de elocutione aliquid hoc loco dicam, est plane methodus valde accommodata, ad multa lectionis Evangelicæ loca explicanda, si ea sub quæstionis, aut dubitationis figura proponamus. Exempli gratia. In Evangelio de Regulo salutem filio petente, quæri primum potest, cur Dominus illum infidelitatis arguat, cum fidem habere videretur, qui salutem filio petebat; neque enim salutem ab eo peteret, quem non crederet salvatorem: deinde, cur Principi, qui simili ratione salutem filiæ petebat, nihil tale dixit; immo cum eo perrexit, & in ipso itinere in fide nutantem benigne confirmavit, cum tamen & acriter Regulum corripuerit, & tum eo ire noluerit: item, cur in Centurionis domum, qui salutem servo petebat, ire sponte sua non rogatus voluit, in domum vero Reguli rogatus etiam ire noluit. Unaquæque harum quæstionum adhibitis dubitandi rationibus proponenda est; deinde vero responsio eius assignanda, similique modo confirmanda, & ad utilitatem auditorum accommodanda est. Quidquid enim in concione dialogi formam præsefert, prætetquam quod attentionem dubitatione ipsa excitat, ad pronunciationis varietatem plurimum conducit. Unde Divus Chrysostomus tractandorum animorum artifex peritissimus, crebris sæpe interrogatiunculis dormientem excitat auditorem.

Postremo illud etiam admonendum est, ut cum aliquod scripturæ testimonium citamus, nequaquam sola eius interpretatione, quæ vulgari sermone fit, contenti simus, quod multi faciunt, qui totidem verbis latina patrio sermone reddunt. Danda enim opera est, ut aliquid in testimonio adducto observatione dignum ponderemus. Quod fit, quando vel emphasim, quæ in uno aliquo verbo latet, explicamus, vel metaphoram aliquam excutimus; est enim metaphora omnis in arctum contracti similitudo, ideoque per illam explicanda est. Interdum etiam sententiam breviter compræhensam dilatamus, aut amplificamus: ad quod, dilatandi atque amplificandi rationes, quæ superius a nobis expositæ sunt, iuvare poterunt. Hoc satis sit breviter monuisse. Plena quippe huius rei cognitio, totius vitæ studio comparatur. Hoc enim præcipue agimus,

cum sacris literis operam damus. Nec enim earumdem intelligentia contenti sumus: sed ea etiam ponderamus, quæ aliquid observatione dignum continent. Hæc autem admonitio in iis scripturarum testimoniis locum non habet, quæ ad mysticam nominum interpretationem pertinent: ut cum aquæ nomine divinam gratiam & sapientiam significari, vel calicis nomine sortem, quæ cuique obtigit, aut olei vocabulo misericordiam intelligi debere dicimus. In his enim satis est vocis significationem ex alio loco breviter indicasse.

Quartus concionandi modus ex superioribus mixtus.

CAPUT V.

Est autem quartus concionandi modus ex his, quæ diximus, temperatus, ac D. Chrysostomo valde familiaris: cuius sunt duæ præclpuæ partes: quarum altera Evangelicæ lectionis explanationem continet: altera in hoc genere Suasorio, vel Dissuasorio versatur: in quo vir sanctus communia virtutum & vitiorum loca tractare solet; in quibus vel ad aliquam virtutis actionem adhortatur, vel ab aliquo vitio deterrer; utriusque rei bona & mala, commoda & incommoda enumerans & amplificans. Qua de re nihil est singulare ac proprium, quod in hoc genere præcipi debeat. Cum enim hic concionandi modus ex duobus superioribus conflatus sit, quid in toto fieri debeat, ex partium doctrina, e quibus totum constat, intelligi facile potest. In quo tamen genere periculum est, ne dum utrique parti satisfacere volumus, plus iusto longiores in concione simus. Quæ res magnopere concionatoribus fugienda est, ne, dum auditores tædio afficimus, omnium, quæ recte dicta sunt, gratiam & fructum amittamus: cum fatigatus auditor, neque quid dicas, attendit, & eorum, quæ audivit, suavitatem ac memoriam perdit.

His ita constitutis, non erit alienum hos quatuor concionandi modos inter se conferre, ut cuiusque ipsorum ratio, dignitas, atque utilitas intelligatur. Et quidem hi omnes, & quicumque alii reperiantur, ad tria mihi capita revocari posse videntur. Primus quidem simplex appellari potest, cum unum aliquod argumentum, sive in genere Suasorio, sive in Demonstrativo tractatur; in Suasorio, cum ad unam aliquam virtutem hortamur, aut ab aliquo scelere dehortamur: quod facit D. Cyprianus in sermone de patientia, de eleemosyna, de mortalitate, de invidia; idemque non raro ceteri quoque Patres: in Demonstrativo autem, cum totus sermo alicuius Sancti virtutes, & egregia facta, atque insignia miracula prædicat & amplificat: quod iidem sæpe faciunt. Secundus vero modus Evangelicam lectionem explanat: in qua varia moralis vitæ documenta & argumenta, ut cuiusque loci ratio exigit, explicantur. Quod genus concionandi sancti quoque Patres frequenter secuti sunt. Quocirca nemo ex his duobus concionandi modis alterum ita probare debet, ut alterum deprimat; quando uterque veteribus Patribus in usu fuerit; nemoque iure reprehendere potest, quod eorum exemplo & auctoritate defenditur. Hic autem concionandi modus & auditoribus propter rerum varietatem gratus, & propter diversa vitæ documenta utilis, & concionatori quoque facilis admodum est. Neque enim sex illis partibus, quas antea

antea commemoramus, neque artificiosa argumentorum dispositione eget, cum lectionis Evangelicæ seriem atque ordinem sequatur: neque magnam admodum in concionatore eruditionem requirit; cum nulla tam angusta ingenii vena sit, neque tam curta rerum supellex, ut non singulis explanationis partibus aliquid aliunde sumat, quod illas locupletare & illustrare queat. Sed hic tamen concionandi modus, ut audienti gratus, & dicenti facilis, ita parum vehemens esse videtur. Rerum enim amplificatio & concitatiores affectus causam argumentis iam probatam consequuntur: tantoque sunt, ut antea diximus, vehementiores, quanto probatio longior atque firmior est. Huiusmodi autem probationes in Evangeliorum explanatione longiores esse nequeunt, quando qui multa, & ea quidem inter se diversa, unius horæ spatio tractare debet, diutius in una aliqua re immorari non potest: ideoque brevis & ieiuna probatio magnam affectuum vim excitare non poterit. Adde etiam, quod ille docendi ardor atque impetus, in quo tota pene dicendi vis posita est, frequenter refrigerandus atque interrumpendus est. Quoties enim ab una re ad aliam longe diversam transitum facimus, toties impetum illum subsidere & intercidi necesse est. Neque quisquam adeo affectuum suorum est dominus, ut facile possit affectum, quo erat iam permotus, exuere, & novum illum, qui ex dissimili rerum natura consurgit, protinus induere.

Ceterum, cum una aliqua res in tota concione tractatur, ut cum ad dilectionem inimicorum, ad eleemosynæ, humilitatis, caritatis, & patientiæ studia exhortamur, ardentior oratio esse poterit, quod multiplex argumentorum vis maiorem affectibus concitandis materiam præbeat. Difficilior tamen huius causæ tractatio est. Primum, quod maiorem in concionatore dicendi facultatem, uberioremque sententiarum copiam requirat; ut satietatem, quæ ex unius rei tractatione excitatur, rerum varietate & copia vitare possit. Huic igitur primus huius operis labor est. Proximus vero (& haud scio an multo maior) reliquas orationis partes, nempe exordium, divisionem, confutationem, & perorationem confirmationi, in qua tota vis causæ sita est, aptare & accommodare. Est enim huiusmodi oratio velut perfectum quoddam corpus, suis partibus, & quasi membris compactum, quæ omnia, tamquam unius corporis membra, cohærere inter se, sibique mutuo respondere debent. Hic tamen labor ea ratione, quam diximus, pensatur, quod huiusmodi oratio vehementior, & ad permovendos animos accommodatior est.

Quod si quis a me requirat, quem ex his concionandi modis sequi potissimum debeamus, quamvis non is sim, qui hoc mihi iudicium arrogare possim, tamen pro tenuitate ingenii mei, quid censeam paucis indicabo. Non probo illos, qui unam dumtaxat concionandi formam sequuntur, & quod semel faciunt, semper faciendum esse decernunt. Commodius ergo videtur, ut pro rerum natura ac dignitate, aut etiam auditorum utilitate vel necessitate nunc hoc, nunc illo concionandi genere utamur. Aliquando enim tota concio in lectionis Evangelicæ explanatione versabitur: quandoque vero unum aliquod argumentum in genere dissuasorio vel demonstrativo persequetur. Satietas vero, quæ ex unius rei tractatione gigni posse videtur, hac ratione vitabitur, si eadem de re varias quæstiones explicemus. Exempli gratia. Si de caritate dicimus, pars prima de laude & commendatione caritatis: altera vero de his quæ ad caritatem consequendam adiuvant: tertia autem de præcipuis caritatis impe-

dimentis, quæ removenda ſunt, diſputabit. Item de humiliate dicturus, eaſdem partes verſabit, atque item de diverſis veræ humilitatis gradibus & ſignis differet. Eodem modo de orationis quoque virtute diſputare poterit; cui argumento illud etiam liberum erit adiungere, ut de præparatione animi ad orandum, deque variis virtutibus, hoc eſt, fide, humilitate, devotione, ieiunio, & miſericordia, quibus efficax oratio fulcienda atque iuvanda eſt, haberi ſermo poterit: hac ergo multiplici eiuſdem rei varietate ſatietas atque faſtidium vitari poterit. Hoc autem meum iudicium ſanctorum Patrum autoritate tueri poſſum, quos aperte videmus in utroque concionandi genere verſatos: ſed inter hos tamen concionandi modos, quartus, quem paullo ante indicavimus, commodiſſimus mihi videtur; nam & Evangelicam lectionem enarrat, ac deinde unum aliquod argumentum perſequitur: hunc enim concionandi modum, ut ante dixi, ſummo illi concionatori D. Chryſoſtomo video placuiſſe. Hoc igitur frequentius, aliis vero tum pro natura & conditione rerum, tum pro facultate & ingenio dicentis uti licebit; neque enim omnibus ingeniis, aut omnibus etiam argumentis eadem conveniunt.

De genere concionis Didaſcalico.

CAPUT VI.

Eſt & aliud concionum genus, quod Didaſcalicum appellant: quod docendi gratiam magis, quam movendi adhibetur. Occurrere tamen aliquando ex ſingulari aliqua ratione poteſt, præſertim in aliquibus concionis partibus, quæ hoc exigunt, cum populus non ſolum movendus, ſed etiam docendus eſt. Id vero eſt, cum alicuius rei plenam notitiam atque ſcientiam tradere volumus.

In hoc igitur genere hic fere ordo ſervandus erit, ut primum oſtendamus quid res ſit; deinde qualis ſit, hoc eſt, quas habeat qualitates & affectiones. Tum cauſas eius & effectus, ac poſtremo eius partes per diviſionem indagemus. Sic de gratiæ natura tractaturus, primum quærit quid ſit gratia: ſecundo quas habeat proprietates: tum præcipuas eius cauſas & effectus, quos in anima viri iuſti operatur: ac poſtremo gratiæ partes variarum gratiarum diviſione numerabit ac diſcutiet. Horum exemplorum D. Thomæ cæterique Theologiæ tractatores pleni ſunt. Ariſtoteles vero aliam methodum non admodum huic diſſimilem tradit; præcipit enim, ut primum probemus rem eſſe, deinde quid ea ſit, poſtea qualis ſit, ad extremum cur talis ſit: quo quidem ordine, cum commodiſſime quælibet res tractetur, non dubium eſt, quin optimus doctrinæ ordo in eadem re tractanda cenſendus ſit: quamquam non erit neceſſe hæc omnia perſequi, cum de uno aut pluribus conſtiterit. Ad hos quatuor quaſi gradus revocantur omnia, quæ de qualibet re quæri poſſunt. Hac enim ratione & rerum effectus, & cauſæ item explicantur; quarum cognitio ſcientiam parit. Ad hunc ergo modum in tractatione cuiuſque virtutis, primum, an propoſita virtus ſit neceſſaria humanæ perfectioni, necne, diſſeritur: quod ad quæſtionem, an res ſit, reducitur: deinde, quænam ſit eius materia, tum obiecta, tum ſubiecta: quod ad quæſtionem naturæ pertinet; tum quæ ſint virtutis affectiones ac conditiones; quod ad quæſtionem qualitatis perſpicue ſpectat; ad extremum, quonam pa-

cto

cto ipsam possimus consequi; quod ad quartam quæstionem revocatur, in qua de causis & impedimentis virtutum agitur. Itaque omnia, quæ de una re disseruntur, ad illa quatuor revocantur, eodemque ordine fere tractantur.

Concionator tamen in hac ipsa tractatione meminisse debet, quid potissimum inter doctorem & concionatorem intersit: scholasticus enim doctor docere solum, & intellectum erudire studet; concionator autem voluntatem movere, & ad pietatis & iustitiæ studium inflammare debet: ideoque omnia ad hunc scopum, quatenus fieri poterit, dirigere atque referre conabitur.

De dispositione.

CAPUT VII.

Diximus hactenus de inventione argumentorum: relinquum est, ut breviter de ipsorum ordine atque dispositione dicamus. Ordo igitur, quod ad hunc locum attinet, est argumentorum inter se apta ad persuasionem collocatio; quæ quidem quam sit necessaria disserenti, nemo est qui non videat. Ut enim domui construendæ satis non est lapides & reliquam materiam in acervum congerere, nisi his disponendis ac collocandis artificum manus adhibeatur: utque milites, quantumlibet fortes ac strenui, nisi periti ducis industria formam exercitus accipiant, ad bellum inferendum idonei non sunt: sic argumenta ex locis traditis coacta tumultuantur, nec ad finem adipiscendum apta sunt, nisi ad persuasionem apposite collocentur ac disponantur. Turbati quippe exercitus, sibi ipsis sunt impedimento: & artus, etiam leviter loco moti, perdunt, quo viguerunt, usum; sic oratio carens hac virtute, tumultuetur necesse est, & sine rectore fluitet, nec cohæreat sibi; multa repetat, multa transeat, velut nocte in ignotis locis errans; nec initio, nec fine proposito, casum potius, quam consilium sequatur.

Primus igitur dispositionis ordo est, cum sequimur eam præceptionem, quam paullo ante exposuimus; hoc est, ut utamur principio, narratione, divisione, confirmatione, confutatione, conclusione: & hunc ordinem quemadmodum præceptum ante est, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis, non modo totas causas per orationem, sed singulasquoque argumentationes disponemus, quemadmodum in secundo libro docuimus; id est, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est; una per orationes; altera per argumentationes, ab institutione artis profecta.

In confirmatione autem & confutatione argumentationum dispositiones huiusmodi convenit habere; firmissimas argumentationes in primis & postremis causæ partibus collocare: mediocres, & neque utiles ad dicendum, neque necessariæ ad probandum (quæ si separatim ac singulæ dicantur, infirmæ sunt; cum cæteris tamen coniunctæ, firmæ & probabiles fiunt) interponi, & in medio collocari oportet; nam & re narrata statim expectat animus auditoris ex qua re causa confirmari possit: quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem; & quoniam nuperrime dictum facile memoriæ mandatur, utile est, cum dicere desinemus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem.

Est

Est & alius doctrinæ ordo, qui in quovis orationis genere servandus est. Primum enim ea priori loco tractare debemus, quæ ad eorum, quæ sequuntur, intelligentiam vel necessaria sunt, vel maiorem illis lucem afferunt. Præterea semper a communioribus ad minus communia: a genere ad speciem; a facilioribus ad difficiliora; a magis notis ad minus nota procedendum est. Ideoque ab effectibus ad eorum causas, & ab his, quæ sensu cognoscuntur, ad ea, quæ intellectu prævidentur, consurgimus: quod ea nobis, ut magis vicina & familiaria, ita magis nota sunt. Hac enim ratione, ut Apostolus ait, invisibilia Dei a creatura mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque virtus eius & divitias. Hactenus de inventione ac dispositione fere coniunctim, quæ tradenda videbantur, exposuimus: nunc ad elocutionem, quæ præcipua huius artis pars est, transitum faciemus.

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ LIBER QUINTUS.

De Elocutione.

PRÆFATIO.

NUmquam putaram, studiose lector, cum libellum hunc scribere cœpissem, ut ad hæc minuta elocutionis præcepta descenderem. Sed cum huius artis institutio ad unàm bene dicendi rationem dirigatur, quæ multis tamen partibus & virtutibus constat, ita omnes inter se cohærent & colligatæ sunt, ut vix una aliqua citra aliarum cognitionem intelligi perfecte possit. Quocirca ne mutila & manca admonitio nostra relinqueretur, neve studiosus concionator, per varias Rhetorum officinas, & perplexa eorum documenta vagaretur, quæ proposito nostro maxime necessaria visa sunt, quam potui dilucide atque recto ordine collegi, eaque perspicuitatis gratia plurimis D. Cypriani exemplis, qui omnium orthodoxorum Patrum eloquentissimus & ornatissimus in dicendo est, illustranda curavi. Sicut Rhetores unius Ciceronis exempla ad omnia dicendi præcepta & ornamenta illustranda sufficere credunt: ita ego hunc Christianum Ciceronem ad omnia elocutionis præcepta elucidanda satis esse arbitror; ut omittam interim; quod is non solum præceptis explicandis, sed etiam formandis moribus, & vitæ recte constituendæ servit.

De elocutionis commendatione & qualitate ex Fabii lib. 8.

CAPUT I.

HInc iam elocutionis rationem tractabimus, partem operis, ut inter omnes oratores convenit, difficillimam; nam & Marcus Antonius ait, a se disertos visos esse multos, eloquentem autem neminem: disertis satis putat dicere quæ oporteat; ornate autem dicere, proprium esse eloquentissimi. Quæ virtus si usque ad eum in nullo reperta est, ac ne in ipso quidem, aut L. Crasso, certum est, & in his, & in prioribus eam desideratam, quia difficillima fuit. Et M. Tullius inventionem quidem ac dispositionem prudentis hominis putat eloquentiam oratoris. Ideoque præcipue circa partis huius præcepta elaboravit: quod eum merito fecisse, etiam ipso rei, de qua loquimur, nomine, palam declaratur. Eloqui enim, hoc est, omnia, quæ mente conceperis, promere, atque ad audientes perferre: sine quo supervacua sunt priora, & similia gladio condito, atque intra vaginam suam hærenti. Hoc itaque maxime docetur, hoc nullus nisi arte assequi potest, huic studium adhibendum, hoc exercitatio petit, hoc imitatio, hic omnis ætas consumitur, hoc maxime orator oratore præstantior, hoc genera ipsa dicendi alia aliis potiora. Neque enim Asiani, aut quocumque alio genere corrupti, res non viderunt, aut eas non collocaverunt: neque quos aridos vocamus, stulti aut in causis cæci fuerunt: sed his iudicium in eloquendo ac modus, illis vires defuerunt: ut appareat in hoc & vitium, & virtutem esse dicendi. Non ideo tamen sola est agenda cura verborum. Occurram enim necesse est, & velut in vestibulo protinus apprehensuris hinc confessionem meam, resistam his, qui omissa rerum, qui nervi sunt in causis, diligentia, quodam inani circa voces studio senescunt: idque faciunt gratia decoris, quod est in dicendo mea quidem opinione pulcherrimum: sed cum sequitur, non cum affectatur. Corpora sana, & integri sanguinis, & exercitatione firmata, ex iisdem his speciem accipiunt, ex quibus vires. Namque & colorata, & astricta, & lacertis expressa sunt: sed eadem, si quis vulsa atque fucata muliebriter comat, fœdissima sunt ipso formæ labore. Et cultus concessus atque magnificus addit hominibus, ut Græco versu testatum est, autoritatem; at muliebris & luxuriosus, non corpus exornat, sed detegit mentem: similiter illa translucida, & versicolor quorumdam elocutio res ipsa effeminat, quæ illo verborum habitu vestiuntur. Curam ergo verborum, rerum volo esse solicitudinem: nam plerumque optime rebus cohærent, & cernuntur suo lumine. At nos quærimus illa, tamquam lateant semper, seque subducant. Ita numquam putamus circa id esse, de quo dicendum est, sed ex aliis locis petimus, & inventis vim afferimus. Maiore animo aggredienda eloquentia est; quæ si toto corpore valet, ungues polire, & capillum reponere, non existimabit ad curam suam pertinere. Sed evenit plerumque, ut hac diligentia deterior etiam fiat oratio: primum, quia sunt optima, minime accersita, & simplicibus, atque ab ipsa veritate profectis similia: nam illa, quæ curam fatentur, & ficta atque composita videri etiam volunt,

nec

nec gratiam coosequuotur, & fidem amittunt, propter id quod sensus obumbrant, & velut læto gramine sata strangulant. Nam & quod recte dici potest, circumimus amore verborum, & quod satis dictum est, repetimus, & quod uno verbo patuit, ploribus oneramus, & pleraque significare melius putamus, quam dicere. Quid? quod nihil iam proprium placet, dum parum creditur disertum, quod & alius dixisset? A curruptissimo quoque Poetarum, figuras seu translationes mutuamur, tum demum ingeniosi scilicet, si ad intelligendum nos opus sit ingenio. Atqui satis aperte Cicero præceperat, in dicendo vitiom vel maximum esse, a vulgari genere orationis, atque consuetudine communi abhorrere. Sed ille durus atque ineruditus, nos melius, quibus sordent omnia, quæ oatura dictavit, qui non ornamenta quærimus, sed lenocioia. Quasi vero sit ulla verborum, nisi rei cohærentium virtus, quæ ut propria sint, dilucida, & ornata, & apte collocentur, si tota vita laboraodum est, omnis studiorum froctus amissus est. Atque plerosque videas hærentes circa singula, & dum inveniuot, & dum inventa ponderant, ac dimetiuotur. Quæ si idcirco fierent, ut semper optimis uteremur, abomioanda tamen hæc iofelicitas erat, quæ & cursum dicendi refrænat, & calorem cogitationis extinguit mora & diffidentia. Misere enim, & (ot sic dicam) pauper orator est, qui nullum verbum æquo animo perdere potest. Sed ne perdet quidem, qui ratiooem loquendi primum cognoverit, tum lectione multa & idonea, coplosam sibi verborum supellectilem compararit, & hoic adhibuerit artem collocandi, deinde hæc omnia exercitatiooe plurima roborarit: ut semper in promptu sint, & ante oculos. Namque & hoc qui fecerit, ei res cum nominibus suis occurrent. Sed opus est studio præcedente, & acquisita facultate, & quasi reposita. Namque ista quærendi, iudicandi, comparandi aoxietas, dum discimus adhibenda est, non cum dicimus. Hactenus fabius. Et paullo inferius idem: In hac igitur cura est aliquid satis. Cum enim latina verba significantia tum apte sint rollocata, quid amplius laboramus? Quibusdam tamen nullus finis calumniandi est, & cum singulis pene syllabis commorandi, qui etiam cum optima sint reperta, quærunt aliquid, quod sit maxime antiquum, remotum, inopinatum; nec intelligunc iacere sensus io oratione, io qua verba laudantur. Sit igitur cura elocutionis quam maxima, dum sciamus nihil verborum causa esse faciendum, cum verba ipsa rerum gratia siot reperta; quorum ea sunt maxime probabilia, quæ sensum animi oostri optime promunt, atque io animis auditorum, quod volumus, efficiunt. Ea debeot præstare sine dubio admirabilem, & iucundam orationem. Verum admirabilem, non sic, quomodo prodigia miramur, & iucundam orationem, non deformi voluptate, sed cum laude ad dignitatem conioncta. Hactenus Fabius. Hæc in genere de elocutioois qualitate dicta sint, nunc ad singula res eius, sive partes, sive virtutes veniamus. In quibus hunc tenebimus ordinem, ut primo loco virrutes, quæ ad elocutionis rationem pertinent, collocemus, deinde vitia illi contraria sub iiciamus.

De quatuor præcipuis elocutionis virtutibus; ac primo de latinitate.

CAPUT II.

QUatuor præcipue in elocutione Cicero ſpectanda eſſe ait, nempe ut latine, ut perſpicue, ut ornate, ut ad id quodcumque agitur, apte congruenterque dicamus, de quibus eſt nobis ſigillatim hoc libro dicendum.

Primum igitur eſt, ut oratio latina ſit atque emendata: quæ res ad Grammatici officium præcipue pertinet, cuius eſt de oratione congrua, & incongrua iudicare; Quod non in latino ſolum, aut græco ſermone, ſed in quovis alio inſpiciendum eſt. Habet enim unaquæque lingua non modo ſuas phraſes & idiomata, ſed etiam ſuam ſyntaxim & conſtructionem verborum, qua diſerti in ea lingua uti ſolent, quam etiam ſequi debet, quiſquis caſte & emendate loqui deſiderat. Adverſus autem primam hanc virtutem, quæ aliorum omnium fundamentum eſt, tria vitia numerantur, nempe Barbariſmus, Solœciſmus, & Barbaralexis. Barbariſmus autem in una dictione committitur, cum ea verba uſurpamus, quæ apud eius linguæ peritos, in qua loquimur, non reperiuntur. Solœciſmus vero in oratione locum habet, cum voces quidem latine, ſed male tamen, hoc eſt, contra artis Grammaticæ præcepta copulantur. Barbara vero lexis barbariſmo affinis eſt, cum videlicet peregrina dictione utimur, ut cum latina in Hiſpano ſermone, vel Hiſpana in latino miſcemus. Caſtus enim & proprius ſermo hoc etiam vitare ſtudet: hic autem non alienum erit, ut quemadmodum peregrina verba, ita etiam phraſes & idiomata peregrina magno ſtudio fugiamus: quod vitium frequenter etiam in diſertiſſimos viros cadit; Nam in T. Livio miræ facundiæ viro, putat ineſſe Aſinius Pollio Patavinitatem quamdam; quare ſi fieri poteſt, inquit Fabius, & verba omnia, & vox huius alumnum urbis oleant, ut oratio Romano plane videatur, non civitate donata; quo quidem vitio nonnulli concionatores haud carent, qui patrio ſermone loquentes, latini aut Hebræi ſermonis phraſes admiſcent; quod tunc vel maxime faciunt, cum ſcripturarum, vel SS. Patrum teſtimonia vulgari ſermone reddunt.

De ſecunda elocutionis virtute, videlicet, Perſpicuitate.

CAPUT III.

ORationis perſpicuitas, tum in verbis ſingulis, tum in coniunctis, hoc eſt, in contextu orationis diligenter obſervanda eſt. Prius illud efficiunt propria verba, quibus maxima ſermonis pars conſtare debet; proprietas tamen ipſa non ſimpliciter accipitur. Primus enim intellectus eſt, ſua cuiuſque rei appellatio, qua non ſemper utimur. Nam & obſcena vitabimus, & ſordida & humilia. Sunt autem humilia

lia infra dignitatem rerum, aut ordinis. Sed ne in his quidem virtus oratoris inspicitur. At illud iam non mediocriter probandum, quod hoc etiam laudari modo solet, ut maxime proprie dictum id sit, quod nihil inveniri possit significantius: ut Cato dixit, C. Cæsarem ad evertendam Rempublicam sobrium accessisse: Annibalem quoque dirum, & acrem tibiam hoc modo dicimus. Et ea quoque, quæ bene translata sunt, propria dici solent. Possunt videri verba, quæ plus significant, quam eloquuntur, in parte ponenda perspicuitatis: intellectum enim adiuvant. Quod facit emphasis: de qua suo loco dicemus; Plus tamen est obscuritatis in contextu & continuatione sermonis, & plures modi. Quare nec sit tam longus sermo, ut eum prosequi non possit intentio; nec traiectione tam tardus, ut in hyperbaton finis eius differatur. Vitanda etiam ambiguitas, non hæc solum, quæ incertum intellectum facit, ut Chremetem audivi percussisse Demeam; & illa quoque, quæ etiam si turbare non potest sensum, in idem tamen verborum vitium incidit; ut si quis dicat visum a se hominem librum scribentem. Nam etiam si librum ab homine scribi pateat, male tamen composuerat, feceratque ambiguum quantum in ipso fuit. Etiam interiectione sive Parenthesi: qua & oratores & historici frequenter utuntur, ut medio sermone aliquem inserat sensum, impediri solet intellectus, nisi quod interponitur breve est.

Est etiam in quibusdam turba inanium verborum: qui dum communem loquendi mortem reformidant, ducti specie nitoris, circumeunt omnia copiosa loquacitate, quæ dicere volunt: ipsam deinde illam seriem cum alia simili iungentes miscentesque, ultra quam ullus spiritus durare possit, extendunt.

Alii brevitatis æmuli, necessaria quoque orationi subtrahunt verba; & velut satis sit scire ipsos, quæ dicere velint, quantum ad alios pertineat, nihil putant. At ego otiosum sermonem dixerim, quem auditor suo ingenio non intelligit.

Nobis igitur prima sit virtus Perspicuitas, propria verba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio, nihil neque desit, neque superfluat. Ita sermo & doctis probabilis, & planus imperitis erit. Hæc est eloquendi observatio. Nam rerum perspicuitas quomodo præstanda sit, in præceptis narrationis traditur. Similis autem ratio est in omnibus. Nam si neque pauciora quam oportet, neque plura, neque inordinata aut indistincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter quoque audientibus aperta. D. autem Augustinus iuxta illud Græcorum adagium: Quantumvis Aug. l. 4.
rudius dicito, modo clarius, minus latinis verbis uti admonet, si perspi- de doctr.
cua magis fuerint. Sic enim ait: Quid prodest locutionis integritas, Christ.
quam non sequitur intellectus audientis: cum loquendi omnino nulla sit causa, si quod loquimur, non intelligunt, propter quos ut intelligant loquimur? Qui ergo docet, vitabit omnia verba quæ non docent. Et si pro eis alia integra, quæ intelligantur, potest dicere, id magis eliget. Si autem non potest, sive quia non sunt, sive quia in præsentia non occurrunt, utetur etiam verbis minus integris: dum tamen res ipsa doceatur atque discatur integre. Et paullo post. Bonorum, inquit, ingeniorum insignis est indoles, in verbis verum amare, non verba. Quid enim prodest clavis aurea, si aperire quod volumus, non potest? Aut quid obest lignea, si hoc potest, quando nihil quærimus, nisi patere, quod clausum est? Hæc ille.

Est autem alia non in verbis, sed in rebus ipsis obscuritas: ubi quidam concionatores abditas atque difficiles quæstiones ex ipsis Philosophiæ

atque Theologiæ generalibus desumptas, rudi & indoctæ multitudini proponunt: quo ingenium suum ostentent, & eruditi in populo habeantur. Hi autem minime cum Apostolo dicere posse videntur: Non nosmetipsos

2. Cor. 4. prædicamus, sed Dominum nostrum Iesum Christum: nos autem servos vestros per Iesum. Vehementer autem indignum est, ut quo in loco & officio alios a vanitatis & iactantiæ vitio deterremus, nos in idem vitium, quod perstringimus, incidamus. Quod si admonitio mea adversus hanc mul-

August. torum consuetudinem minus valet, valeat sane D. Augustini in 4. de Doctrina Christiana libro dicentis: sunt quædam, quæ sua vi non intelliguntur, aut vix intelliguntur, quantumvis planissime dicentis versentur eloquio: quæ in populi audientiam vel raro, si aliquid urget, vel numquam omnino mittenda sunt. Hactenus Augustinus.

De tertia elocutionis virtute, quæ in ornatu posita est.

CAPUT IV.

Hæc ex Fab. lib. 8. cap 3.

Venio nunc ad ornatum, in quo sine dubio plusquam in ceteris dicendi partibus sibi indulget concionator. Nam emendate quidem ac dilucide dicentium tenue præmium est: magis enim hoc est vitiis carere, quam ut magnam aliquam virtutem adeptus esse videaris. Nec vero hic ornatus parum causæ confert; nam qui libenter audiunt, & magis attendunt, & facilius credunt, & plerumque ipsa delectatione capiuntur, nonnumquam admiratione auferuntur. Nam & ferrum affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipsa non tam nos confunderent, si vis eorum tantum, non etiam ipse fulgor timeretur. Recteque Cicero, his ipsis ad Brutum verbis quadam in epistola scribit: Nam eloquentiam, quæ admirationem non habet, nullam iudico. Aristoteles quoque eamdem petendam maxime putat. Sed hic ornatus, repetam enim, virilis, fortis, & sanctus sit, nec effeminatam levitatem, nec fuco eminentem colorem amet, sanguine & viribus niteat. Hoc autem adeo verum est, ut cum in hac parte sint vicina virtutibus vitia, etiam qui vitiis utuntur, virtutis tamen his nomen imponant. Quare nemo ex corruptis dicat, me inimicum esse culte dicentibus. Non nego hanc esse virtutem, sed illis eam non tribuo. An ego fundum cultiorem putem, in quo mihi quis ostenderit lilia, & violas, & amænos fontes surgentes, quam ubi plena messis, aut graves fructu vites erunt? Sterilem platanum, tonsasque myrtos, quam maritam ulmum, & uberes oleas præoptaverim? Habeant illa divites, licet quid essent, si aliud nihil haberent? Nullusne etiam fructiferis adhibendus est decore? quis negat? Nam & in ordinem certaque intervalla redigam meas arbores. Quid enim illo quincunce speciosius? quid in quamcumque partem spectaveris, rectius? Sed protinus in id quoque prodest, ut terræ succum æqualiter trahant. Surgentia in altum cacumina oleæ ferro coercebo, in orbem se formosius fundet, & protinus fructum ramis pluribus feret. Decentior equus, cuius astricta ilia, idem velocior. Pulcher aspectus sit athleta, cuius lacertos exercitatio expressit, idem certamini paratior. Numquam vera species ab utilitate dividitur. Hactenus Fabius. D. vero Augustinus de hoc orationis ornatu quo potis-

August. supra.

potissimum auditorum animi oblectantur, sic ait: Sicut autem sæpe sumenda sunt & amara salubria: ita semper vitanda est dulcedo perniciosa. Sed salubri suavitate, quid melius? Quanto enim magis illic appetitur suavitas, tanto facilius salubritas prodest. Sunt ergo Ecclesiastici viri qui divina eloquia non solum sapienter, sed eloquenter etiam tractaverunt. Quibus legendis magis non sufficit tempus quam deesse ipsis studentibus & vacantibus possunt. Hæc ille.

De ornatu, qui est in verbis singulis.

CAPUT V.

Quoniam orationis, tam ornatus, quam perspicuitas, aut in singulis verbis est, aut in coniunctis, primum quid singula verba, deinde quid coniuncta exigant, consideremus. Qua in re illud primo loco statuendum est, quod quemadmodum perspicuitas propriis verbis, sic ornatus translatis, vel quovis alio tropo figuratis, præcipue constat. Sed cum eamdem rem frequenter plura verba significent, quod Synonimia vocatur, commodiora semper & meliora eligenda sunt. Constat enim inter hæc ipsa verba, alia esse aliis consonantiora, grandiora, honestiora, sublimiora, nitidiora, iucundiora, vocaliora. Exempli gratia: Consonantiora sunt, quamquam, moderatio, & concertare, quam si dixeris, etsi, modestia, confligere. Grandiora sunt, immanis, contrucidare, optimus, officiosissimus; quam hæc, magnus, necare, bonus, officiosus. Nitidius etiam bos, quam vacca. In universum quidem optima ex simplicibus verbis creduntur, quæ aut maxime exclamant, aut sono sunt iucundissima. Et honesta quidem turpibus potiora semper: nec sordidis umquam in erudita oratione locus.

Ceterum quod ad usum attinet, in quo maior observatio est, delectus verborum sic habendus est, ut cum rerum, de quibus dicimus, natura & dignitate cohæreant. Rebus enim atrocibus verba etiam ipsa auditu aspera magis convenient. Quod enim verbum in re grandi aptum & magnificum fuerit, in re humili tumidum erit. Contra vero, quæ humilia circa res magnas, apta circa minorea videntur. Et sicut in oratione nitida notabile est humilius verbum, & velut macula: ita a sermone tenui sublime nitidumque discordat, fitque corruptum, qui in plano tumet.

Hæc de propriis verbis dicta sunt. Translata vero, de quibus modo dicendum est, nisi in contextu probari non possunt. Sed nec inornata sunt quidem, nisi cum sunt infra rei, de qua loquendum est, dignitatem.

De Tropis.

CAPUT VI.

Quoniam, ut paullo ante diximus, perspicuitas quidem propriis, ornatus vero translatis verbis, vel quovis alio tropo figuratis præcipue constat, de Tropis iam dicere incipiamus, atque eo libentius, quo in Prophetarum libris frequentior eorum usus est.

Omnia

Omnia enim Prohetarum scripta, quoniam de rebus maximis differunt; sive cum bominium scelera corripiunt, sive cum ultrices scelerum pœnas inprobis denunclant, sive cum piis hominibus, & in officio manentibus ingentia divinæ gratiæ beneficia pollicentur, metaphoris & allegoriis plena sunt: quibus illi magnarum rerum similitudinibus, quæ ipsi quoque maxima dicunt, amplificare & ante oculos ponere solent. Cuius rei non alienum puto loca aliquot indicare; ut aperte liqueat, omnia Prophetarun scripta metaphoris & allegoriis referta esse. Talis est locus ille Isaiæ: Et egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, &c. Virgæ enim nomine potentiam, floris autem, pulchritudinem Domini Salvatoris designavit. Deinde sequentia allegoriis plena sunt Habitabit lupus cum agno, &c. Et cap. 8. Pro eo quod adiecit populus iste aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio, &c. Deinde futuram populi vastitatem fluminis inundatione designat & amplificat. Cap. vero 35. Conversionem & lætitiam Gentium pulcherrimis metaphoris declarat, cum ait: Lætabitur deserta & invia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium: & quæ sequuntur. Hierem. vero capite 4. Assiriorum Regem leonis nomine significat, cum ait: Ascendit leo de cubili suo, &c. Ezechiel vero capite 17. eumdem Regem ingentis aquilæ nomine exprimit, cum ait: Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis & varietate, venit ad Libanum, & tulit medullam cedri, &c. Pharaonem vero Ægypti Regem draconem appellat; ut eius superbiam & atrocitatem ostendat, his verbis. Ecce ego ad te draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, & dicis, Meus est fluvius, & ego feci memetipsum. Verum hæc exempla in omnibus fere Prophetarum paginis reperiuntur. Quæ tamen hoc in loco referre volui, ut Troporum utilitatem & usum etiam ostenderem. Apparet enim res magnas & atrocea his nominibus attolli, earumque magnitudinem

Ex Fab. l. 8. c. 6. his verbis magis, quam propriia significari. Est igitur Tropus verbis vel sermonis a propia significatione in aliam cum virtute mutatio. Incipiamus igitur ab eo, qui cum frequentissimus est, tum longe pulcherrimus,

Metaph. translationem dico, quæ metaphora Græce vocatur. Latissime enim patet. Eam necessitas genuit inopia coacta, post autem delectatio iucunditasque celebravit. Nam ut vestis frigoris depellendi causa reperta primo, post adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis & dignitatem: sic verbi traslatio, instituta est inopiæ causa, frequentata delectationis. Est autem traslatio, cum nomen aut verbum transfertur ex eo loco, in quo proprium est, in eum, in quo proprium deest, aut translatum proprio melius est. Id facimus, aut quia necesse est, aut quia significantius, aut quia decentius. Nam gemmare vites, luxuriem esse in herbis, lætas segetes, etiam rustici necessitate dicunt. Oratores durum hominem aut asperum; non enim proprium erat, quod darent his affectationibus nomen. Iam incensum ira, inflammatum cupiditate, & lapsum errore, significandi gratia; nihil enim horum suis verbis, quam his accersitis magis proprius erat. Illa vero ad ornatum, lumen orationis, & generis caritatem, & concionum procellas, & eloquentiæ flumina, ut Ci. pro Milone: Clodium fontem eius gloriæ vocat, & alio loco segentem, ac materiam. Illud autem admirandum videtur, quid sit, quod omnes traslatis & alienis magis delectentur verbis, quam propriis & suis. Nam si res suum, & propium vocabulum non habet, ut pes in navi, ut in vite gemma, necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum verbotum

botum

borum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Causa autem illa est, quod translatio est similitudo ad unum verbum contracta; similitudine autem mirifice capiuntur animi. Eo tamen distat; quod illa comparatur rei, quam volumus exprimere, hæc pro ipsa re dicitur. Comparatio est cum dico, fecisse quid hominem, ut leonem: Traslatio, cum dico de homine, leo est.

Metaphoræ autem vis omnis quadruplex est. Cum in rebus animalibus aliud pro alio ponitur: ut Livius, Scipionem a Catone allatrari solitum refert. Inanima pro aliis generis eiudem sumuntur: ut, Concentu virtutum nihil est suavius. Aut pro rebus animalibus inanima: ut, Duo fulmina belli Scipiades. Præcipueque ex his oritur mira sublimitas, quæ audaciæ proxima periculo translationis attollitur, cum rebus sensu carentibus actum quemdam, & animos damus: qualis est: Pontem indignatus Araxes. Et illa Ciceronis: Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuarum? Arcanæ autem literæ propter rerum magnitudinem hac eadem metaphora non raro utuntur, qua & rebus inanimatis affectus & actiones humanas tribuunt, & ad ipsas etiam sermonem convertunt. Tale est illud: Flumina plaudent manu, simul montes exultabunt a conspectu Domini. Et alio loco: Tunc exultabunt omnia ligna sylvarum a facie Domini, &c. Rei enim magnitudo, nempe Christi Domini in mundum adventus, hoc exigere videbatur, vel ipso Domino testante, qui ait: Si hi tacuerint, lapides clamabunt.

In tanslationibus autem fugienda est dissimilitudo, qualis est in illo Ennii, Cæli ingentes fornices. Deinde videndum est, ne longe simile sit ductum: Syrtim patrimonii; scopulum libentius dixerim: Charybdim bonorum; voraginem potius. Facilius enim ad ea, quæ visa, quam ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Sunt quædam & humiles translationes, ut, Saxea est verruca: quædam maiores, quam res postulat, ut, Tempestas commessationis: quædam minores, ut comessatio tempestatis. Ut modicus autem atque opportunus eius usus illustrat orationem, ita frequens & obscurat, & tædio complet: continuus vero in allegoriam & ænigma exit. Quod si vereare, ne paullo durior translatio esse videatur, mollienda est proposito sæpe verbo: ut, Si olim M. Catone mortuo pupillum Senatum quis relictum dicat; paullo durius: sin, ut ita dicam, pupillum; aliquanto mitius est. Etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse, atque ut precario, non vi venisse videatur. Diligenter etiam cavendum est, ne omnia, quæ Poetis permissa sunt, convenire orationi putemus: nec enim pastorem populi autore Homero dixerim, nec volucres pennis remigare, licet Vergilius apibus ac Dædalo speciosissime sit usus. Modus autem nullus est florentior in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi: eoque in illo explicando merito longiores fuimus.

Synecdoche tropus est, in quo ex parte totum, aut contra, aut ex antecedentibus sequentia intelliguntur. Quæ descriptio octo illos modos comprehendit, quibus fit Synecdoche, quos gravissimi scriptores tradiderunt. Ex parte totum intelligitur, ut ex puppi navis; ensis ex mucrone: aut ex tecto domus. Cicero: Mucrones eorum a iugulis nostris reiecimus. Huc pertinet, cum vel ex uno plures significantur. Livius: Romanus prælio victor; & Vergilius: Hostis habet muros. Vel genus ex forma *Synecdoche.*

sive

five specie. Verg. Dentesque Sabellicus exacuit sus, pro quovis sue. Vel ex materia res confecta: qua ratione & ferrum pro gladio, & pinus pro navi, & aurum atque argentum pro aurea & argentea pecunia sumitur. Cicero: Homines instructi & certis locis cum ferro collocati. Contra vero ex toto pars declaratur, ut in illo Vergilii: Pontemque ignemque ferebant. De quo genere est, cum aut e pluribus unus intelligitur. Cicero ad Brutum, Populo, inquit, imposuimus, & oratores visi sumus, cum de se tantum loqueretur. Aut e genere pars illi subiecta, Vergilius: Prædamque ex unguibus ales proiecit. Ex antecedentibus quoque sequentia monstrantur; ut cum ait idem Poeta: Aspice aratra iugo referunt suspensa iuventi. Ex his autem perspicuum est, translationem ad movendos animos, & res pene sub oculos subiiciendas repertam esse, synecdochen vero ad locupletandum sermonem pertinere.

Metonymia. Nec procul ab hoc genere discedit Metonymia, in qua causas per effecta, vel effecta per causas, vel ex eo, quod continet, id quod continetur, vel rem e signo intelligimus. Per causas effecta declaramus, cum inventor, aut alicuius rei auctor pro re inventa ponitur. Vergilius; Onerantque canistris, dona laboratæ Cereris. Hoc modo Platonem, Aristotelem, Demosthenem frequenter pro eorum scriptis ponimus. Cicero e Lectitasse Platonem studiose, audivisse etiam Demosthenem dicitur. Ex effectis autem causa significatur, cum sacrilegium deprehensum, & scelus dicimus pro scelerato. Hinc mæstum timorem, tristem senectutem, & pallidam mortem eleganter optimi dicunt auctores. Vergilius; Mæstumque timorem mittite. Horatius: Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas, Regumque turres.

Ex eo, quod continet, id quod continetur, venuste etiam intelligitur. Sic bene moratæ urbes vocantur, sit seculum felix, sic Roma pro Romanis, Athene pro Atheniensibus frequenter ponuntur. Verg. Cælo gratissimus amnis, id est, cælestibus. Cicero; Ut omittam illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus summa dicendi vis & inventa est, & perfecta: pro Atheniensibus. Huc referuntur etiam illa, cum ex possessore res, quæ possidetur, aut ex duce exercitus significatur. Verg. Iam proximus ardet Ucalegon; id est, Ucalegontis domus.

Sic hominem devorari, cuius patrimonium devoratur, & ab Annibale apud Cannas cæsa sexagiota millia hominum dicimus, id est, ab eius copiis. Et signo denique res monstratur, Unde toga, quæ pacis erit insigne & otii, pro pace, & fasces usurpantur pro magistratu. Vergilius;

Non illum populi fasces, non purpura regum
Flexit.

Metonymiam, ut ait Cicero, Rhetores hypalegen vocant.

Antonomasia. Antonomasia ponit aliquid pro nomine; ut, Eversor Carthaginis & Numantiæ, pro Scipione; & Romanæ eloquentiæ princeps, pro Cicerone. Et per Epitheton, Talamo quæ fixa reliquit impius: Impium pro Ænea posuit. Sic Philosophum pro Aristotele, Poetam pro Vergilio excellentiæ causa dicimus. Differt Antonomasia a Periphrasi, quod illa ad sola personarum nomina referatur: Periphrasis vero, de qua mox dicemus, latissime ad cetera patet, quæ circuitione aliqua melius, quam proprio nomine significantur.

Epitheton. Epitheton, sive latine appositum, Diomedes speciem facit antonomasiæ. Estque frequenter adiectivum nomen proprio nomini adiectum, ornandi,

nandi, aut amplificandi, aut iudicandi caufa. Non raro etiam aliis nominibus adiungi: quæ perfonarum propria non funt. Neque refert, an hæc epitheta fint adiectiva nomina necne, modo quocumque pacto proprietas quædam attribuatur, non perfonis tantum, verum etiam rebus: ut, Præceps iuventa: præceps, amens, & inconfultus amor: efca malorum voluptas, morofa ac difficilis fenecta: vitiorum expultrix philofophia: humanæ vitæ fpeculum comœdia: vitæ magiftra hiftoria. In poematis licebit naturalibus epithetis uti; ut Candida nix, liquidi fontes, frigida nox, volubilis amnis, aureus Sol. In oratione profa non oportebit adhiberi, nifi emphafim quamdam habeant, & ad rem propofitam pertineant: ut, non impetrabis caufam tam iniquam ab Ariftide iuftiffimo. Et coram Catone feveriffimo morum cenfore audes agere Floralia? Id potiffimum fiet in citationibus exemplorum, aut fententiarum. Ariftarchus eruditiffimus, & idem diligentiffimus, Cicero eloquentiæ Princeps, Plato certiffimus auctor. Exornantur autem epitheta, maxime translationibus: ut, cupiditas effrænata, infanæ fubftructiones, &c. Solet etiam fieri aliis adiunctis Epitheton tropis apud Vergilius. Turpis egeftas, & triftis fenectus. Veruntamen talis eft ratio huius virtutis, ut fine appofitis nuda fit & velut incompta omnis oratio, nec oneretur tamen multis. Nam fit longa & impedita ut in quæftionibus eam iudices fimilem agmini totidem lixas habenti, quot milites quoque, in quo & numerus eft duplex, nec duplum virium.

Interdum autem epitheta eleganter ita multiplicantur, ut inftar diffinitionis vel defcriptionis fint, imo & frequenter totam rei naturam, eiufque proprietates explicent. Hic Ioannes Clymacus, Superbia, inquit, eft Dei abnegatio, afpernatio hominum, laudum progenies, fterilitatis argumentum, divini adiutorii expulfio, ftuporis præcurfor, lapfuum miniftra, cafus materia, iracundiæ fons, fimulationis ianua, firmamentum dæmonum, delictorum cuftos, duritiæ & crudelitatis artifex, compaffionis & mifericordiæ ignoratio, amarus exactor, immitis iudex, Dei adverfatrix, blafphemiæ radix. Hæc ille. Sic Origenes de muliere Cananæa, Mulier, inquit, caput peccati, arma diaboli, expulfio paradyfi, mater delicti, corruptio legis antiquæ veniebat ad Dominum Iefum. Sic etiam Iudas Apoftolus in Epiftola fua de Pfeudoapoftolis loquens: Hi funt, inquit, in epulis fuis maculæ convivantes, fine timore femetipfos pafcentes, nubes fine aqua, quæ a ventis circunferuntur, arbores autumnales, infructuofæ, bis mortuæ, eradicatæ, fluctus feri maris, defpumantes fuas confufiones, fydera errantia. *Ioa.Cly.* *Origenes.*

Catachrefis, quam recte dicimus abufionem, non habentibus nomen fuum accommodat, quod in proximo eft. Sic: Equum divina Palladis arte ædificant. Et, Pyxides, cuiufcumque materiæ funt, & parricida matris quoque aut fororis interfector dicitur. Valde fimilis eft metaphoræ, fed ab ea tamen diftinguitur, quod abufio nomen ex vicina ac finitima re accommodat alteri rei, quæ fine nomine eft: metaphora vero etiam fi nomen non deeft, undecumque modo fimilitudinem res habeat, alienum nomen afcifcit. Quid tam propinquum patris interfectori, quam matris, aut fororis, aut fratris interfector? Ergo is, quia nomen latino fermone non habet, per abufionem parricida vocatur. Quid rurfus magis feiunctum, quam arbor, atque Refpublica, quæ florere, verbo ab arbore tranflato, dicitur? Unde apparet, duos hos tropos ita fimiles effe, ut tamen fint diverfi. *Catachref. Fab. ubi fupra.*

Allegoria Idem ubi supra.

Allegoria, quam inversionem interpetramur, aliud verbis, aliud sensu ostendit, ac etiam interim contrarium. Vergilius,

Sed nos immensum spaciis confecimus æquor. Et.
Iam tempus equum spumantia solvere colla.

Habet usum talis allegoriæ frequenter oratio, sed raro totius, plerumque apertis permixta est. Tota apud Ciceronis talis est. Hoc miror enim querorque, quemquam hominem ita pessundare alterum verbis velle, ut etiam navem perforet, qua ipse naviget. Illud vero commixtum allegoriæ genus frequentissimum est. Equidem ceteras tempestates & procellas in illis dumtaxat fluctibus concionum semper Miloni putavi esse subeundas; nisi adiecisset, fluctibus concionum, esset allegoria: nunc eam miscuit. Illud vero longe speciosissimum genus orationis, in quo trium permixta est gratia, similitudinis, allegoriæ, & translationis. Quod fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes, & quantos æstus habet ratio comitiorum? Dies intermissus unus aut nox interposita sæpe perturbat omnia, & totam opinionem parva nonnumquam commutat aura rumoris. Nam id quoque in primis est custodiendum, ut quo genere cœperis translationis, hoc desinas; multi enim cum initium a tempestate sumpserunt, incendio aut ruina finiunt, quæ est in consequentia rerum fœdissima. Hactenus Fabius. Ceterum scripturæ Prophetarum, ut aliis tropis, ita pulcherrimis allegoriis, & mira verborum consequentia illuminantur, qualis est illa Isaiæ 5. de vinea plantata a dilecto in cornu filio olei. Quam etiam non minori elegantia septem continuis versiculis persequitur David, cum ait: Vineam de Ægypto transtulisti, eiecisti Gentes, & plantasti eam, extendit palmites suos usque ad mare, & usque ad flumen propagines eius: & cetera quæ sequuntur.

Ironia.

Ironia, quam illusionem vocant, allegoria est, que non solum aliud sensu, aliud verbis ostendit, sed contrarium. Ea aut pronunciatione intelligitur, aut persona, aut rei natura. Nam si qua earum verbis dissentit, apparet diversam esse orationi voluntatem. Cicero in Clodium: integritas tua te purgavit, mihi crede, pudor eripuit, vita ante acta servavit. Et Turnus apud Vergilium: Meque timoris argue tu Drance, quando tot cædis acervos Teucrorum tua dextra dedit.

Periphrasis.

Periphrasis, sive Latine Circuitio, sicut & allegoria, non in uno verbo, sed in coniunctis fit, cum id, quod simpliciter dici poterat, quo sit oratio vel plenior, vel significantior, pluribus verbis dicimus. Quod frequentissime fit, cum recto obliquum decoris gratia adiungimus: ut Scipionis providentia Carthaginis opes fregit, pro eo, quod est, Scipio Carthaginem delevit. Sic dicimus admirari virtutis decus & elegantiam, pro virtutem: & odisse sceleris deformitatem, vel turpitudinem, pro scelus. Qua loquendi figura frequentissime & ornatissime utitur eloquentissimus Osorius. Constat autem aliis modis tropus hic, nempe etymologia, notatione, finitione. Etymologia, cum nominis rationem explicamus: ut si quis hæredipetam dicat, qui hæreditates alienas appetat, captetque. Aut pro parasito, hominem cibo ventrique deditum: aut pro Philosopho, hominem sapientiæ studiosum; pro Grammatico, qui literas doceat: pro locuplete, qui plurima loca possideat; pro pecunioso, qui magnam pecorum copiam possideat. Notatione constabit, cum notis quibusdam accidentium rem quampiam describimus; ut si quis iram intelligens,

gens, animi aut bilis effervescentiam dicat, quæ pallorem vultui, ardorem oculis, tremorem membris inducat. Einsdem generis est & illud: qui digito scalpunt uno caput: quo molles & parum viri significantur. Aut si dicas, Cubito se emungit, salsamentarium iudicans. Finitione constabit, ut si quis artem bene dicendi pro Rhetorica dicat. Peculatorem virum, qui civitatis ærarium compilasset. Hominem tyrannum, qui vi leges ac civium libertatem oppressisset.

Hæc de tropis dicta sint: quæ, ut ante diximus, ornamenti plurimum orationi conciliant: quorum omnium una est ratio atque natura; nempe pro noto & proprio alicuius rei nomine aliud subrogare, quod vel ornatius, vel significantius sit, vel etiam vim habeat probationis & argumenti. Atque ut huius virtutis fontem aperiam, quæ magnam huic facultati lucem præferet, sciendum nequaquam nomen aliud pro alio subiici posse, nisi illi valde finitimum & quasi cognatum sit. Cognata autem rebus sunt ea, quæ supra diximus, esse rebus aut personis attributa, unde Topica, hoc est, argumentorum sedes oriuntur. Qualia sunt genus rei, species, diffinitio, propria, accidentia, sive antecedentia, sive concomitantia, sive consequentia, causæ, effectus, totum & partes, similia, &c. eiusdem generis. Cum ergo omnia hæc vim habeant argumenti, periti artificis erit, quo fit oratio vehementior, frequenter his rerum attributis pro rebus ipsis uti; quod huiusmodi nomina vicem argumenti, sive ut Dialectici vocant, medii vim habeant. Sic sapiens illa femina, 2. Reg. 20. Ioab Civitatem Abela obsidenti ait: Quare præcipitas hæreditatem Domini? In qua oratione verbo præcipitandi obsidionis malum amplificavit: verbo autem hæreditatis, quod pro civitatis proprio nomine posuit, vim argumenti & quidem acris inclusit. Quo exemplo aperte liquet, ad omnem usum, cui Topica deserviunt, tropos etiam deservire: qui ab illis originem ducunt. Cum autem similitudo inter Topica numeretur, ea vero ad probandum, ad amplificandum, ad inserendum rebus lucem, ad rem oculis subiciendam, & ad delectandum accommodata sit, consequens est, ut metaphora etiam, quæ brevis similitudo esse dicitur, ad omnes hos usus deserviat, eoque principem inter omnes tropos locum teneat.

Illud etiam admonendum, quod non modo ad orationis ornatum, sed ad intelligenda quoque scripta Prophetarum hæc facultas plurimum conducit, quod frequentissime his tropis utantur. Si quis enim in scriptis eorum diligenter adverterit, quid pro nominibus propriis earum rerum, de quibus dicunt, usurpaverint, inveniet eos non solum metaphoris, & allegoricis locutionibus usos, sed aliis etiam tropis dum aut effectum pro causa, aut causam pro effectu, aut totum pro parte, aut partem pro toto, aut proprium nomen pro communi, aut commune pro proprio, aut instrumenta pro re confecta, aut quæ rebus adiuncta sunt pro rebus ipsis ponunt. Tale est illud Hierem. Interrogate & videte si generat masculus. Quare ergo vidi omnis viri manum super lumbum suum quasi parturientis? Hic ex consequentibus calamitatis magnitudinem significavit. Simile est huic illud eiusdem: Vocate lamentatrices, & ad eas, quæ procul sunt, mittite, &c. His enim signis venturæ cladis acerbitatem voluit ostendere. Cum vero Amos divitum inhumanitatem exaggerans; ait: Nihil patiebantur super contritione Ioseph, proprium nomen pro communi pauperum & miserorum nomine posuit, ut D. August. annotavit, qui hunc Prophetæ Tropum plurimum commendavit. Cum vero

Hier. 30.
Amos 6.
Aug. l. 4. de Doctr. Christ.

Apostolus ait, Non regnet peccatum in vestro mortali corpore, ad obediendum concupiscentiis eius: effectum posuit, pro causa peccati: nempe concupiscentia & fomite, unde peccata oriuntur. Contra vero, cum fide ait homines iustificari; partem pro toto posuit. Fides quippe radix & fundamentum est omnium, quæ ad iustificationem requiruntur; pro quibus fidem posuit. Sic ubi in scripturis legimus, quinquagesimum caput, vel quinquaginta capita, ex præcipua parte totum intelligimus.

Ceterum, qua ratione sibi Ecclesiastes ornatissimorum verborum copiam, in quibus hæc troporum lumina inveniantur, comparare possit, suo loco explicabimus.

De ornatu, qui est in verbis coniunctis: ac primum de figuris.

CAPUT VII.

Cum paullo superius dictum a nobis sit, orationis ornatum partim in verbis singulis, partim in coniunctis positum esse, ubi iam de tropis, qui ad priorem ornatus partem deserviunt, diximus, reliquum est, ut de posteriori, qui in verbis coniunctis cernitur, nunc dicamus. Hic autem præcipue constat figuris, compositione, & variis dicendi formis ad rerum dignitatem accommodatis. De his igitur in reliqua huius libri parte tractandum est, a figuris, quæ græce Schemata dicuntur, initium sumentes; in quibus maxima ornatus & elegantiæ pars sita est. His autem Demosthenes ita est usus, ut omnia fere, quæ dicit, aliqua huiusmodi figura exornare curet. Quo nomine multi putant, ut auctor est Cicero, eloquentiam eius maxime esse mirabilem.

Principio igitur figuræ definitio ac divisio tradenda est. Figura autem, ut Rhetores definiunt, est conformatio quædam orationis, remota a communi, & primum se offerente ratione, qua rectus sermo in alium cum virtute mutatur. Ut hoc autem rudi, quod aiunt, Minerva explicemus, sciendum est, quod quemadmodum eidem corpori vestimenta plura aptari possunt, quorum alia ad venustatem, alia ad gravitatem, alia ad luctum & mœstitiam, alia ad humilitatem & sanctitatem accommodantur: ita eadem sententia diversis potest figuris & formis explicari, & quodammodo vestiri: quorum aliæ venustatem, aliæ gravitatem, aliæ vim & acrimoniam præseferant. Eruditi autem artificis est, eam figuram, & velut habitum eligere, qui vel sententiæ enunciandæ, vel proposito nostro maxime quadret. Subiiciamus huius rei exempla. Simplici & recta oratione Apostolus dicere poterat: Si quis infirmatur, & ego infirmor: si scandalizatur, & ego uror. Sed ab hac simplici, & primum se offerente ratione discedens, multo acrius & elegantius per interrogationis
2 Cor. 11. figuram dixit; Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non uror? Simili quoque ratione dicere poterat: Nulla res poterit nos a caritate Christi separare, &c. At quanto vehementius & elegantius est. Quis nos seperabit a caritate Christi? Tribulatio, an angustia, an periculum? &c. Item simplici oratione dicere poterat: Non possunt homines Deum invocare, de quo nihil audierunt; neque audire, nisi illis annuncietur: neque quis annunciare poterit, nisi a Deo mittatur. At multo elegantius ait: quomodo invocabunt, in quem non crediderunt? aut quomodo credent

credent ei, quem non audierunt? quomodo autem audient sine prædicante? quomodo vero prædicabunt, nisi mittantur? Hic enim multæ simul elocutionis virtutes coeunt. Est enim repetitio, & interrogatio, & gradatio, & membra item orationis ex pari fere numero syllabarum. Potuisset etiam D. Gregorius simpliciter dicere: Mirum est peccatricem mulierem ad Dominum venire: & mirum item, eamdem ab eo misericorditer trahi, & benigne recipi. Sed quanto elegantius est, hanc sententiam figurata oratione ad hunc modum explicari? Quid igitur miramur, fratres, Mariam venientem, an Dominum suscipientem? suscipientem dicam, an trahentem? dicam melius, & trahentem & suscipientem. Ad hunc modum Sedulius cum dicere potuisset; Vehementer nobis prima illa femina & antiquus serpens nocuerunt, multo ornatius atque vehementius dixit: Heu noxia coniux; Noxia tu coniux magis, an Draco perfidus ille? Perfidus ille Draco, sed tu quoque noxia coniux. Item simpliciter dicere solemus; Virtutis comes invidia est, quæ viros bonos plerumque insectatur: acrius tamen per exclamationem dicitur; O virtutis comes invidia, quæ bonos plerumque insequeris, atque adeo insectaris! His exemplis, ut arbitror, facile figuræ definitio, & eius item usus percipi potest.

Definitionem sequitur divisio. Sunt enim duplices figuræ, aliæ verborum, aliæ sententiarum. Verborum sunt, quæ venusta & concinna eorumdem verborum collocatione constant: qua sublata, mutatur, vel tollitur figura. Sententiarum vero sunt, quæ non in verbis, sed in rebus ipsis sunt positæ: ut cum vel exclamamus, vel interrogamus, vel obsecramus, vel dubitare nos aliquid dicimus, vel etiam optamus. Descriptiones quoque rerum & personarum, hoc est, sermocinationes, norationes, sententiæ, & epiphonemata, de quibus ante diximus, & multæ item aliæ inter sententiarum figuras numerantur.

Cum autem verborum figuræ ornatum & elegantiam orationi concilient, unde hic ornatus originem ducat, diligenter animadvertendum est. Huius enim rei cognitio plurimum ad earum usum conducet. Sciendum est igitur, rerum omnium decorem & pulchritudinem, quæ vel sensibus, vel intellectu percipitur, proportione quadam & concinnitate partium sibi invicem apte consentientium præcipue constare. Unde sapientissimus ille rerum omnium architectus, qui pulcherrima omnia facere voluit, in numero, pondere, & mensura perfecit, ipsumque inter cetera hominem ea natura condidit, ut numeris & apta rerum concinnitate maxime caperetur. Hac enim de causa & pulchritudo oculos oblectat, & vocum concentus suis numeris dimensus aures recreat, & Poetarum carmina, quæ numerorum legibus eleganter astricta sunt, voluptate nos afficiunt. Quo minus mirandum est, si ornatus, qui in verborum figuris est positus, in quadam apta & concinna verborum collocatione & proportione constitutus sit. Quid autem proportionis huius nomine intelligam, (liceat enim hac voce uti) proposita exempla facile declarabunt. Sumamus illam Eusebii Emisseni sententiam; Ferina immanitas est, Deum æstimare minorem, quia maiora contulit: ut ideo a te minus accipiat honoris, quia plus contulit dignitatis. Hic aperte vides proportionem inter contraria, & similiter cadentia verba. Idem Eusebius locum illum explanans, Parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis, sic ait: Natus est nobis, qui sibi erat. Datus est ergo ex divinitate, natus ex Virgine. Natus, qui sentiret occasum: datus, qui nesciret exordium. Natus, qui & matre esset iunior; datus, quo nec patre esset antiquior. Natus; qui morere-

tur;

tur: datus, ex quo vita nasceretur. Ac sic qui erat, datus est: qui non erat, natus est. Illic dominatur, hic humiliatur. Sibi regnat, & mihi militat. Idem etiam de corporum resurrectione disputans, sic ait: ipsa caro honoratur præmiis, quæ est probata suppliciis; ipsa in muneribus gaudebit, quæ in doloribus triumphavit; quæ ideo tolerabiliter doluit se afflictam, quia fideliter credidit reformandam. In his omnibus quis non videt numerum & proportionem similium, dissimilium, & contrariorum sibi invicem respondentium? Quin & in Ecclesiasticis quoque antiphonis & versiculis interdum idem numerus atque proportio reperitur: quale est illud in laudibus D. Martini: O virum ineffabilem, nec labore victum, nec morte vincendum; qui nec mori timuit; nec vivere recusavit! Hic apparet, quomodo sibi respondeant, laborem & mortem, victum & vincendum, mori & vivere, timere & recusare. Est autem in his omnibus exemplis oratio colis & commatis ubique rotunda: de quibus suo loco dicemus.

Quia vero D. Augustinus, ut ceteros quoque Patres omittam, hoc loquendi genere maxime delectatus est, libet nonnulla eius exempla referre, quæ Prosper Aquitanius annotavit atque collegit; quæ hanc præceptionem maxime illustrabunt; ut omittam interim, quod eadem ipsa, citra hanc commoditatem, non indigna sunt, quæ legantur. Sic igitur ait: Lex data est, ut gratia quæreretur: gratia data est, ut lex adimpleretur: quæ non vitio suo non poterat impleri, sed vitio prudentiæ carnis. Quod vitium per legem demonstrandum, per gratiam fuit sanandum. Idem: Divina bonitas ideo maxime irascitur in hoc sæculo, ne irascatur in futuro: & misericorditer temporalem adhibet severitatem, ne æternam iuste inferat ultionem. Idem: Vera confessio est benedicentis, cum idem sonus est & oris & cordis. Bene autem loqui, & male vivere, nihil aliud est, quam sua se voce damnare. Idem: Hoc affectu & desiderio colendus est Deus, ut sui cultus ipse sit merces. Nam qui Deum ideo colit, ut aliud magis, quam ipsum promereatur, non Deum colit, sed illud, quod assequi concupiscit. Idem: Iniquus puniri se ignorat, nisi cum manifesto supplicio senserit: nolens, quantum mali sit, quod perpetravit volens. Idem: Mala mors putanda non est, quam bona vita præcesserit. Non enim facit malam mortem, nisi quod sequitur mortem. Non itaque multum curandum necessario morituris quid accidat, ut moriantur, sed moriendo quonam ire cogantur. Idem: Iustis quidquid malorum ab iniquis dominis irrogatur non pœna est criminis, sed virtutis examen. Nam bonus etiam si serviat, liber est: malus autem & si regnet, servus est; nec unius hominis, sed, quod est gravius, tot dominorum, quot vitiorum. Idem: diabulus superbus hominem superbientem perduxit ad mortem; Christus humilis hominem obedientem reduxit ad vitam. Quia sicut ille elatus cecidit, & deiecit consentientes: sic iste humiliatus surrexit, & erexit credentem. Idem: In rebus spiritalibus cum minor maiori adhæret, sicut creatori creatura, illa fit maior quam erat, non ille: & hoc est maius esse, quod est melius esse; quia adhærens creatura creatori, non mole auctior, sed virtute fit maior. Idem: Omnes beati habent, quod volunt; miseri autem sunt, qui vel non habent, quod volunt, vel id habent, quod non recte volunt. Propior est ergo beatitudini voluntas recta, etiam non adepta, quod cupit, quam prava, etiam si quod cupit, obtinuit. Idem: Qui laudat Deum in miraculis beneficiorum, laudet & in terroribus ultionum. Nam & blanditur, & minatur. Si non blandiretur, nulla esset exhortatio; si non minaretur, nulla es-

set

set correctio. Hactenus ille. In his autem omnibus locis vel negligenter etiam attendentibus proportionis concinnitas satis apparet, qua singula verba singulis verbis contraponuntur, sibique mutuo respondent. Sed huiusmodi exemplorum nusquam non maxima copia, & passim obvia, ut merito accusari possim, quod rem adeo perspicuam tot exemplis oneraverim. Verum hoc feci, ut ostenderem hanc decoris & venustatis partem, quæ in verborum figuris cernitur, ex eo fonte manare, unde omnis aliarum rerum pulchritudo, quæ vel arte vel natura constant, manare solet: simul ut hac ratione admonerentur, qui eleganter dicere volunt, ut ad hanc dicendi formam ea revocare studeant, quorum natura huius decoris capax est. Hæc enim orationis gratia sequi rerum naturam debet, non affectari. Et tunc etiam parcius hoc loquendi genere utendum est, cum in veritate dicemus, quo affectationis vitium omnium aliorum pessimum fugiamus: utpote quod fidem dicenti adimat. Hoc enim loquendi genere venerandi Patres Augustinus Eusebius Emissenus, Petrus Ravenas, D. Bernardus ita delectati sunt, ut vix alio elocutionis genere frequentius utantur. D. vero Gregorius omnes fere sententias his numeris astringit. Quam rem adeo venuste Petrus Ravenas egit, ut hac potissimum ratione Chrysologi nomen invenerit. Quamvis autem Rhetores hac loquendi figura parcius utendum esse præcipiant, quod ea plus habeat iucunditatis & suavitatis, quam gravitatis, hi tamen, quos supra memoravi, Patres, ut eorum scripta monstrant, frequentissime ea usi sunt.

Sed ut ad id, cuius gratia hæc a me inducta sunt, veniam, sciendum est, plerasque verborum figuras ex hoc proportionis fonte manare. Est enim, quod ad præsens attinet institutum, triplex proportionis genus, nempe eiusdem verbi ad idem verbum certo ordine & numero sibi respondens: aut similis ad simile, aut contrarii ad contrarium, quacumque ratione contrarium sit, varia siquidem contrariorum genera a Dialecticis numerantur. Ex hoc ergo triplici proportionum genere tres veluti classes figurarum oriuntur, quæ in verbis positæ sunt: de quibus ubi mox dixerimus, nonnullas alias partim similes, partim contrarias adiiciemus. Utrumque enim ad eumdem ordinem atque tractationem pertinet.

Prima classis de figuris verborum, quæ eiusdem verbi repetitione constant.

CAPUT VIII.

EX prima igitur classe, ubi idem verbum eleganter repetitur, primum locum tenet Repetitio; quæ est, cum continenter ab uno atque eodem verbo in rebus similibus & diversis principia sumuntur. Sic Divus Cyprianus: Si, inquit, filii Dei sumus, si templa eius esse iam cæpimus, si accepto Spiritu Sancto sancti & spiritualiter vivimus, si de terris oculos ad cælum sustulimus, si ad superna & divina plenum Deo & Christo pectus ereximus, non nisi quæ sunt Deo & Christo digna faciamus. Idemque rursus contra quosdam Christi Confessores paullo licentius agentes, sub unius nomine sic invehitur: Confessor est,

sed post confessionem periculum maius est, quia plus adversarius provocatus est. Confessor est, hoc magis stare debet cum Domini Evangelio, per Evangelium gloriam consecutus est a Domino. Confessor est, sit humilis & quietus, sit in actu suo cum disciplina modestus: ut qui Christi confessor dicitur Christum, quem confitetur, imitetur. Confessor est Christi, sed si non postea blasphemetur maiestas & dignitas Christi. Lingua Christum confessa, non sit maledica, non sit turbulenta, non conviciis & litibus perstrepens audiatur. Ceterum si culpabilis & detestabilis postmodum fuerit, si confessionem suam mala conversatione prodiderit, si vitam suam turpi fœditate maculaverit, si Ecclesiam denique, ubi Confessor factus est, derelinquens, & unitatis concordiam scindens, fidem primam perfidia posteriore mutaverit, blandiri sibi per confessionem non potest, &c. Hactenus Cyprianus.

Conversio.

Conversio est, per quam non, ut ante, primum repetimus verbum, sed ad postremum continenter revertimur. Cyprianus; Deus videri non potest, usu clarior est: nec comprehendi, tactu purior est; nec æstimari, sensu maior est. Et ideo sic Deum digne æstimamus, dum inæstimabilem dicimus. Idem: Quisque ille est, quem zelo persequeris, subterfugere & vitare te poterit, tu te fugere non potes; ubicumque fugeris, adversarius tuus tecum est, hostis semper in pectore tuo est, pernicies intus inclusa est, ineluctabili catenarum nexu ligatus & vinctus es, zelo dominante captivus es, nec solatia tibi ulla subveniunt. Tale est illud Apostoli: Hebræi sunt? & ego. Israelitæ sunt? & ego. Semen Abrahæ sunt? & ego. Ministri Christi sunt? (ut minus sapiens dico) plus ego. Sic etiam Seneca. Hoc est, inquit, Alexandri crimen æternum, quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quoties quis dixerit, occidit Persarum multa millia, opponetur, & Callisthenem. Quoties dictum erit, occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat, opponetur, & Callisthenem. Quoties dictum erit, Omnia Oceano tenus vicit, ipsum quoque tentavit novis classibus, & imperium ex angulo Thraciæ usque ad Orientis terminos protulit, dicetur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumque exempla transierit, ex his, quæ facit, nihil tam magnum erit, quam scelus Callisthenis.

Lib. 6. nat. Quæst.

Complexio.

Complexio est, quæ utramque complectitur exornationem, & hanc, & quam ante posuimus, ut & repetatur idem primum verbum sæpius, ut & crebro ad idem postremum revertamur. Cyprianus; Solus non est, cui Christus in fuga comes est. Solus non est, qui templum Dei servans ubicumque fuerit, sine Deo non est. Sed hæc brevis complexio est. Potest autem esse multo longior, cuius rei exemplum non verebor ex sanctissimo Bonaventura afferre: cuius oratio, quamvis non adeo leniter fluat, sententiarum tamen pondere non minus grata sanis ingeniis esse debet, quam quæ elegantia & nitore sermonis exornata est. Is igitur precandi studium hoc genere exornationis commendat his verbis; Si vis patienter tole-

tolerare adversa, vaca orationi. Si vis tentationes & tribulationes superare, vaca orationi. Si vis pravas affectiones conculcare, vaca orationi. Si vis pravas astutias Satanæ cognoscere, ac eius fallacias vitare, vaca orationi. Si vis lætanter vivere in opere Dei, & per laboris & afflictionis viam incedere, vaca orationi. Si vis spirituali in vita te exercere, & carnis curam non agere in desideriis, vaca orationi. Si vis vanas cogitationum muscas effugare, vaca orationi. Si vis animam tuam sanctis cogitationibus & desideriis impinguare, vaca orationi. Si vis cor tuum virili spiritu & constanti proposito in Dei beneplacito stabilire, vaca orationi. Denique si vis vitia extirpare, & virtutibus ornari, vaca orationi. In ea enim recipitur Sancti Spiritus unctio, quæ de omnibus mentem docet. Hac eadem figura D. Gregorius utitur, hoc modo: Considero, inquit, Patres novi & veteris testamenti, David, Danielem, Amos, Petrum, Paulum, & Matthæum, & apertis oculis fidei intueor. Implet namque Spiritus Sanctus puerum citharædum, & Psalmistam facit: implet abstinentem puerum, & iudicem senum facit: implet pastorem armentarium, & Prophetam facit; implet piscatorem, & principem Apostolorum facit: implet persequutorem & doctorem gentium facit: implet publicanum, & Evangelistam facit. Quam ergo insani sumus, qui hunc Spiritum non quærimus? Hic videre licet eadem esse verborum initia eosdemque fines.

Traductio.

Traductio est, quæ facit, ut cum idem verbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, sed etiam concinniorem orationem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in vita iucundius vita, is cum virtute vitam non potest colere. Item, eum tu hominem appellas, qui si fuisset homo, numquam tam crudeliter vitam hominis periisset. At erat inimicus, ergo inimicum sic ulcisci voluit, ut ipse sibi reperiretur inimicus. Item, Divitias sine divitum esse, tu vero virtutem præfer divitiis. Nam si voles divitias cum virtute comparare, vix satis idoneæ tibi videbuntur divitiæ, quæ virtutis pedissequæ sint. Repetuntur autem eadem nomina. Primum quidem in diversis casibus, quale est illud: Imprecor arma armis pugnent ipsique nepotes. Littora littoribus contraria, fluctibus undas. Elegánter etiam Ioannes Picus Mirandula cum Deo loquens sic ait.

Polyptoton.

Namque tua est nostris maior clementia culpis,
Et dare non dignis res mage digna Deo est,
Quamquam sat digni, si quos dignatur amare,
Qui quos non dignos invenit, ipse facit.

Epanalepsis.

Hoc autem Polyptoton Græci vocant. Huc etiam pertinet Epanalepsis: hoc est, a postremo ad primum verbum regressio. Quale est illud.

Multa super Primos rogitans, super Hectore multa.

Item illud Cicer. in Verrem: Multi & graves dolores inventi parentibus, & propinquis multi. Quod etiam fit, sententia aliqua interiecta, hoc modo: Bona miserum me, consumptis enim lachrymis, tamen animo infixus hæret dolor, bona, inquam, Cn. Pompeii acerbissime voci subiecta præconis. Finitima huic quoque est. Anadiplosis, quæ idem verbum in fine præcedentis & initio sequentis orationis repetit. Quale est illud;

Anadiplosis.

V. *Urbs*

Urbs Etrusca solo sequitur pulcherrimus Astur,
Astur equo fidens & versicoloribus armis.

Sic etiam Cicero contra Catil. O tempora, o mores. Senatus hoc intelligit, Consul videt, hic tamen vivit: Vivit? immo vero etiam in Senatum venit, &c. Et oratio quoque hoc modo iteratur. Quale est illud Sedulii, de prima femina loquens.

Heu noxia coniux.
Noxia tu coniux magis, an Draco perfidus ille?
Perfidus ille Draco, sed tu quoque noxia coniux.

Simile est & illud Ioan. Pici Mirandulani.

Sed premit heu miseros tantæ indulgentiæ sortis
Quos fecit natos gratia, culpa reos.
Culpa reos fecit, sed vincat gratia culpam:
Et tuus in nostro crimine crescat honor.

Epizeusis. Est etiam affinis huius Epizeusis, latine Conduplicatio, quæ vel idem verbum, vel eamdem sententiam conduplicat. Idem verbum, quale est illud: Tu tu faces illas incendisti. Et: Me me adsum qui feci, in me convertite ferrum. Et Cicero contra Catilinam: Vivis, & vivis, non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. In oratione vero hoc modo: Commotus non es? cum tibi mater pedes amplexaretur, commotus non es? Item, Nunc etiam audes in horum conspectum venire proditor patriæ, proditor, inquam, patriæ venire audes in horum conspectum? Vehementer auditorem commoveret eiusdem redintegratio verbi, & vulnus maius efficit, quasi aliquod telum sæpius perveniat in eamdem partem corporis.

Gradatio.

Gradatio quoque ab hoc repetitionis fonte manat, quæ quamdam verborum catenam efficit; estque & ad docendum, & ad delectandum cum primis accommodata. Divus Cyprianus Sermone de livore, Zelare, inquit, quod bonum videas, & invidere melioribus, leve apud quosdam crimen videtur: dumque existimatur leve, non timetur; dum non timetur, contemnitur; dum contemnitur, non facile vitatur. D. item Gregorius: Considerandum est, ad culmen quisque regiminis qualiter veniat, & ad hoc rite perveniens qualiter vivat, & bene vivens qualiter doceat, & recte docens infirmitatem suam quotidie quanta consideratione cognoscat. Et Apostolus: Tribulatio, inquit, patientiam operatur, patientia probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit. E iterum; Quos, inquit, prescivit & prædestinavit, hos & vocavit, & quos vocavit, illos & iustificavit, &c. Et in eodem capite per Interrogationem & Repetitionem venustissime ait: Quomodo invocabunt, in quem non crediderunt, quomodo vero credent ei, quem non audierunt? &c. Item: Non sensi hæc & non suasi: neque suasi, & non ipse statim facere cœpi: neque facere cœpi, & non perfeci: neque perfeci, & non probavi. In hoc autem novissimo exemplo, non decus modo, sed vis etiam & acrimonia inest. Hactenus de figuris, quæ eiusdem verbi repetitione constant.

Rom. 5.

In

In his autem figuris non inopia fit, ut ad idem verbum redeatur sæpius, sed inest festivitas quædam, quæ facilius auribus diiudicari, quam verbis demonstrari potest. Huic autem virtuti, sicut omnibus aliis suum quoque vitium finitimum est, quod Tautologiam appellant: hoc est eiusdem verbi vitiosam repetitionem, quæ non decoris gratia, sed inopia verborum fit, quæ etiam aurium iudicio diiudicatur; qualis est illa: Nam cuius rationis oratio non extet, ei rationi ratio non est fidem adhibere.

Secunda classis de figuris, quæ verborum similitudine constant.

CAPUT IX.

SEcundi vero ordinis figuræ, quæ proportione verborum similium sibi invicem respondentium constant, quatuor præcipue numerantur, nempe Compar, Similiter cadens, Similiter desinens, & Agnominatio.

Compar, quod Græce Isocolon dicitur, est quod habet in se membra, quæ constant ex pari fere numero syllabarum. Hoc non de enumeratione nostra fiet: nam id quidem puerile est: sed tantum affert usus & exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par membrum superiori referre possimus. Cyprian. Mundus ipse occasum sui rerum labentium probatione testatur, non hyeme nutriendis seminibus tanta imbrium copia est, non frugibus æstate torrendis solita flagrantia est, nec sic verna de temperie læta læta sunt, nec adeo arboreis fetibus autumna fecunda sunt. Sed huiusmodi exemplorum nusquam non magna copia est.

Similiter cadens, Similiter desinens.

Similiter cadens exornatio dicitur, cum in eadem constructione verborum duo aut plura sunt verba, quæ similiter iisdem casibus efferuntur. At similiter desinens est, cum tametsi casus non insunt in verbis, tamen similes exitus sunt. Utriusque rei exemplum patet his Divi Cypriani adversus Demetrianum verbis: Certe & labor irritus & nullus effectus offerre lumen cæco, sermonem surdo, sapientiam bruto: cum nec sentire brutus possit, nec cæcus lumen admittere, nec surdus audire. In hoc autem genere pulcherrima & iucundissima sunt illa, in quibus non extrema tantum, sed media quoque varie & multipliciter sibi respondent. In quibus quanta sit varietas, exempla declarabunt. Cyprian. ad Donatum, Accipe, inquir, non diserta, sed fortia: nec ad audientiæ popularis illecebram culto sermone fucata, sed ad divinam indulgentiam prædicandam rudi veritate simplicia. Accipe quod sentitur, ante quam discitur; nec per moras temporum longa agnitione colligitur, sed compendio gratiæ maturantis hauritur. Idem contra Demetrianum; Qui ad malum motus est, mendacio fallente, multo magis ad bonum movebitur, veritate cogente. Longior quidem illa, sed non minus ornata Divi Augustini sententia, qua nativitatis & mortis diem in B. Martyre comparans, sic ait: Illo die ex fastidioso matris utero in hanc lucem processit, quæ oculos carnis illecebrat: isto autem die ex profundissimo carcere

in illam lucem discessit, quæ visum mentis illustrat. Ad pretiosam mortem iuste vivendo venit; ad gloriosam vero vitam iniuste moriendo perrexit:

Agnominatio.

Agnominatio est verborum similitudo, in dissimili tamen sententia. Quale est illud Cypriani de habitu virginum: Capili tibi non sunt, quos Deus fecit, sed quos Diabolus infecit. Idem sermon. de Mortali. Defunctos fratres non esse lugendos, cum sciamus non eos amitti, sed præmitti. Tale est illud Fabii: Nihil putamus esse perfectum, nisi ubi natura cura iuvatur. Est autem D. Bernardus ut frequentissimus, ita etiam festivissimus in hac figura, quale est illud eiusdem; (Benigna caritas affluit, non defluit. Item Futuram hominis gloriam dæmon vidit, & invidit. Et, Cain munera Deus non respicit, quia illum despicit. Et, Magna superbia est uti datis, quasi innatis. Sic multa alia apud eumdem.

Tertia classis ex figuris verborum, quæ contrariis nominibus aut rebus constant.

C A P U T X.

TErtius figurarum ordo contrariorum proportione constat, in quibus tantum inest leporis & gratiæ, ut quocumque fere modo contraria copulentur, ornamenti plurimum orationi afferant, neque iucundam modo, sed acrem interdum efficiant. Tale est illud in Catilinam; Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Nec minorem vim & acrimoniam habet illud Cypriani in Epistola ad Cornelium contra Novatianos. Sic enim ait; An ad hoc, frater carissime, deponenda est Ecclesiæ Catholicæ dignitas, & sacerdotalis autoritas ac potestas, ut iudicare velle se dicant de Ecclesiæ præposito extra Ecclesiam constituti, de Christiano hæretici, de sano saucii, de integro vulnerati, de stante lapsi, de iudice rei, de sacerdote sacrilegi? Hactenus ille. Nec minori acrimonia Isaias adversus superbum atque lascivum feminarum ornatum ait: Et erit pro suavi odore fœtor, pro zona funiculus, pro crine crispante calvitium, & pro fascia pectorali cilicium. Sed quoniam hæc figura ornatissima est, pluribus a nobis exemplis illustranda erit: ut hac ratione multiplex eius usus intelligi possit. Cyprianus: Gratulandum est, inquit, cum improbi de Ecclesia separantur, ne columbas, ne oves Christi sæva sua & venenata contagione prædentur. Cohærere & coniungi non potest amaritudo cum dulcedine, caligo cum lumine, pluvia cum serenitate, pugna cum pace, cum fecunditate sterilitas, cum fontibus siccitas, cum tranquillitate tempestas. Idem; Quemadmodum Sathanas transfigurat se velut in angelum lucis: ita ministros suos subornat, velut ministros iustitiæ, afferentes noctem pro die, interitum pro salute, desperationem sub obtentu spei, perfidiam sub prætextu fidei, Antichristum sub vocabulo Christi: ut dum verisimilia mentiuntur, veritatem subtilitate frustrentur. Idem serm. de Eleemosyna: Dei filius, hominis filius esse voluit, ut nos filios Dei faceret. Humiliavit se,

se ut populum, qui prius iacebat, erigeret. Vulneratus est, ut vulnera nostra sanaret. Servivit, ut ad libertatem servientes extraheret. Mori sustinuit, ut morientes immortalitatem mortalibus exhiberet. Idem etiam sermone de Patientia, de admiranda Domini Salvatoris patientia sic ait: Sub ipsa autem passionis hora, quæ conviciorum probra, quæ contumeliarum tolerata ludibria? ut insultantium sputamina patienter exciperet, qui sputo suo cæci oculos paullo ante formaverat: & cuius in nomine nunc a servis eius Zabulus cum Angelis suis flagellatur, flagella ipsa pateretur: coronaretur spinis, qui martyres floribus coronat æternis: palmis in faciem verberaretur, qui palmas vincentibus tribuit: spoliaretur veste terrena, qui indumento immortalitatis ceteros vestit: cibaretur felle, qui cibum cælestem dedit: potaretur aceto, qui poculum salutare propinavit. Hac eadem figura Apostolus usus est, cum ait: Maledicimur, & benedicimus, persecutionem patimur, & sustinemus, blasphemamur, & obsecramus. Dei quoque filius apud Esaiam in hoc se a Patre missum esse testatur, ut lugentibus daret coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mæroris. Est etiam pulcherrimum illud contrariorum genus, quo D. Basilius in laudem Martyrum utitur his verbis: Pericula non respicit Martyr, coronas respicit, plagas non horret, sed præmia numerat, non videt lictores inferne flagellantes, sed Angelos superne lætos hominibus acclamantes, non spectat ad temporalia pericula, sed ad præmiorum æternitatem.

a Cor. 4.

Esaie 61.

Cohabitatio.

Est etiam cohabitatio, qua contraria in eadem re, vel personæ simul coniunguntur, quod fieri posse sub diversis rationibus Dialectici concedunt. Sic Lactantius de Phœnice post mortem exurgente ait: Ipsa quidem, sed non eadem, quia est ipsa, nec ipsa est: Æternam vitam mortis adepta bono. Tale est illud Herennianæ Rhetoricæ: Ades, abesse vis; abes, reverti cupis. In pace bellum quæritas, in bello pacem desideras. Sic D. Gregorius, Dedignantur, inquit, iusti, sed non dedignantes, desperant, sed non desperantes, persecutionem commovent, sed amantes.

Paradiastole.

Huic contraria est Paradiastole. Sicut enim illic contraria copulantur, ita hic similima discernuntur. Hac elegantissima figura elegantissime Apostolus usus est, cum ait. In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur, operimur, sed non destituimur, persecutionem patimur, sed non relinquimur, humiliamur, sed non confundimur, deiicimur, sed non perimus. Sic Divus Cyprianus similia hoc modo disiungit. Aliud est, inquit, martyrio animum deesse, aliud animo defuisse martyrium. Sic etiam Seneca de homine desidе & otioso loquens. Non, inquit, diu vixit, sed diu fuit. Idem, Pergimus, inquit, non quo eundum est, sed quo itur, nec ad rationem, sed ad similitudinem vivimus. Et dum unusquisque mavult credere, quam iudicare, numquam de vita iudicatur, semper creditur. Et iterum: Quæramus quid optimum factu sit non quid usitatissimum. Idemque, Opes, inquit, meas fortuna abstulit, non avulsit. Item D. Augustinus. Sic diligendi sunt homines, ut eorum non diligantur errores, quia aliud est amare quod facti sunt, aliud odisse quod faciunt.

Item

Cypr. de ser. pat. Item D. Ciprian. nos autem fratres chariſſimi, qui Philoſophi non verbis, ſed factis ſumus, nec veſtitu ſapientiam, ſed veritatem præferimus; qui virtutum magis conſcientiam, quam iactantiam novimus; qui non loquimur magna, ſed vivimus quaſi ſervi & cultores Dei patientiam, quam magiſterii cæleſtibus diſcimus, obſequiis ſpiritualibus præbeamus. Hactenus ille. In epiſtola vero, quam presbyteri Romani ad eumdem Cyprianum de lapſis miſerunt, ſic inter cetera ſcribunt. Maxime illis congruit verecundia, quorum in delictis damnatur mens inverecunda. Pulſent ſane fores, ſed non utique confringant: adeant ad limen Eccleſiæ, ſed non utique, ut tranſiliant: caſtrorum cæleſtium excubent portis, ſed armati modeſtia, qua intelligant ſe deſertore fuiſſe: reſumant precum ſuarum tubam, ſed qua non bellitum clangant. In his exemplis aperte liquet, quæ ſimilia videntur, rationem diſiungi, & quantum iter ſe differant, explicari.

Contrarium in ſententiis.

Eſt etiam Contrarium in ſententiis, quod Dialectici inter ea argumenta, quæ a contrariis ducuntur, referunt. Quia tamen hoc genus argumentationis ceteris ornatius eſt, inter ornationes collocatur. Tale eſt illud: nam qui ſuis rationibus inimicus fuerit ſemper, eum quomodo alienis rebus amicum fore ſperes? Item: Nam quem in amicitia perfidioſum eſſe cognoveris, eum quare putes inimicitias cum fide habere poſſe; Ad hoc etiam genus Contrarii argumenta ab imparibus, hoc eſt, a maiori & minori referuntur hoc modo; Quos ex collibus deiecimus, cum iis in campo metuimus dimicare? Qui cum plures erant, paucia nobis exæquari non poterant; hi poſtquam pauciores ſunt, metuimus ne ſint ſuperiores;

Contentio.

Huic autem figuræ finitima eſt Contentio: quæ non tam ex contrariis, quam ex inparium circumſtantiarum comparatione conſtat, quæ quidem ſicut & præcedens magis ad ſententiarum, quam ad verborum figuras pertinet. Quia tamen contrarii ſpeciem habet, his eam adnectere, docendi gratia voluimus. Ea vero frequentiſſime utimur, cum propoſita ſimilitudine aut exemplo, quo aliquid vel probare volumus, vel amplificare, utriuſque rei circumſtantias excutimus: ut oſtendamus id, quod intendimus, aut par, aut minus, aut maius eſſe. Sic Cic. pro lege Manil. Maiores, inquit, noſtri ſæpe pro mercatoribus aut naviculatoribus iniurioſius tractatis bella geſſerunt: vos tot civium Romanorum millibus uno nuncio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo eſſe debetis? Legati, quod erant appellati ſuperbius, Corinthum patres veſtri totius Græciæ lumeo extinctum eſſe voluerunt: vos eum Regem tutum eſſe patiemini, qui legatum populi Romani conſularem, vinculis, ac verberibus, atque omni ſupplicio excruciatum necavit? illi libertatem civium Romanorum imminutam non tulerunt, vos vitam ereptam negligetis? Ius legationis verbo violatum illi perſequnti ſunt, vos legatum Popul. Roman. omni ſupplicio interfectum inultum relinquetis? ſubiecit deinde conclu-

conclusionem his verbis: Videte ne ut illis pulcherrimum fuit tantam vobis imperii gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri & conservare non posse. Verum de hac contentione paulo fusius, cum de exemplorum tractatione agendum erit, disseremus.

Commutatio.

Ad hoc genus contrariorum pertinet Commutatio, quæ græce dicitur Antimetabole. Ea vero est, cum duæ sententiæ inter se discrepantes ex traiectione ita efferuntur, ut a priore posterior contraria priori proficiscatur, hoc modo: Esse oportet, ut vivas, non vivere, ut edas. Item: Ea re poemata non facio, quia cuiusmodi volo, non possum; cuiusmodi possum, nolo. Item: Quæ de illo dicuntur, dici non possunt: quæ dici possunt, non dicuntur. Item: Si poema, loquens pictura est: pictura, tacitum poema debet esse. Item: Quia stultus es, ea re taces: non tamen quia taces, ea re stultus es. Item in sacris literis: Nequaquam Dominus propter locum gentem elegit, sed propter gentem locum. Item Sedulius: Nam sabbata propter condita sunt hominem, non homo sabbata propter.

Quarta classis de reliquis verborum figuris.

C A P U T X I.

Post hæc tria figurarum genera, quæ proportione quadam verborum sibi invicem respondentium constare diximus, superest quartum genus figurarum, in quibus non ita aperte hæc proportio deprehenditur: quamvis non prorsus ea careat. Hoc enim præcipue figuræ verborum a sententiarum figuris distant, quod in eis sic verba collocantur, ut quamdam proportionis imaginem præseferant: unde venustas omnis atque iucunditas orationis manat. Quo fit, ut huiusmodi verborum figuræ ad delectandum plurimum conferant: quæ res inter tria orationis officia numeratur.

Adiunctio.

Inter has ergo figuras prima est Adiunctio, quæ græce Zeugma dicitur: in qua unum ad verbum, quod primum aut postremum collocatur, plures sententiæ referuntur; quarum unaquæque desideraret, si sola poneretur. Fit autem præposito verbo, ad quod reliqua respiciant, hoc modo: Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia; aut postposito, quo plura clauduntur. Nec enim is es Catilina, ut te, aut pudor umquam a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore revocaverit. Medium quoque potest esse, quod & prioribus & sequentibus sufficiat: ut, formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate. Quia vero in his tribus locis verbum illud collocari potest, in principio videlicet, medio, & fine, tres Zeugmatis species Græci fecerunt, nempe Protozeugma, Mesozeugma, & Hyperozeugma: quibus hanc differentiam significarent.

Disiun-

Disiunctio.

Huic contraria est Disiunctio, qua unicuique orationis membro suum verbum apponitur, cum tamen unum aliquod toti orationi sufficere potuisset. Ut autem illa figura brevius, ita hac ornatius & elegantius dicimus. Sic Divus Cyprianus contra Demet. Quid, inquit, cum terrenæ carnis imbecillitate contendis? Cum animi vigore congredere, virtutem mentis infringe, fidem destitue, disceptatione, si potes, vince. Idem sermo. de mortalit. Si avaritia prostrata est, exurgit libido; si libido compressa est, succedit ambitio: si ambitio contempta est, ira exasperat. Item Cicero pro Archia de studiis suis loquens sic ait: Me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, ut ab illis nullo me unquam tempore aut commodum, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique somnus retardarit. Et in eadem oratione; Homerum Colophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi vero esse suum confirmant.

Distributio.

Distributio duplex est: altera in sententiis, quæ inter sententiarum figuras reddetur: altera in verbis, quæ est huius loci propria; & superiori, hoc est, adiunctioni finitima, nisi quod est multo ornatior. Sed illa quidem plura verba idem significantia repetit, hæc vero diversa, sive verba, sive nomina rebus accommodatissima iungit. Quo in genere ut frequentissimus, ita elegantissimus est D. Cyprian. Hinc in Epist. ad Donat. de pravæ consuetudinis violentia loquens, sic ait: Tenacibus semper illecebris necesse esse, ut solebat, vinolentia invitet, inflet superbia, iracundia inflammet, rapacitas inquietet, crudelitas stimulet, ambitio delectet, libido præcipitet. Idem de habit: Virg. Cælestis hominis imaginem Virgines portant, stabiles in fide, humiles in timore, ad omnem tolerantiam fortes, ad sustinendam iniuriam mites, ad faciendam misericordiam faciles, fraterna pace unanimes atque concordes. Idem contra Demetri. Qui alios, inquit, iudicas, aliquando esto tibi iudex. Conscientiæ tuæ latebras intuere: aut enim superbia inflatus es, aut avaritia rapax, aut iracundia sævus, aut alea prodigus, aut vinolentia tumulentus, aut livore invidus, aut libidine incestus, aut crudelitate violentus; & miraris in pœnas generis humani iram Dei crescere, cum crescat quotidie quod puniatur? Idem Serm. de patien. exemplo Domini in ingratos etiam beneficia conferre suadet his verbis: Videmus inseparabili æqualitate patientiæ nocentibus & innoxiis, religiosis & impiis Dei nutu tempora obsequi, elementa famulari, spirare ventos, fontes fluere, grandescere copias messium, fructus mitescere vinearum, exuberare pomis arbusta, nemora frondescere, prata virere.

Interpretatio.

Pertinet etiam ad figuras verborum Interpretatio, quam Græci Synonymiam appellant: cum instandi, augendi, & interdum etiam apertius dicendi causa plura verba idem significantia congregantur. Sic D. Cyprianus Sermon. de lapsis: Doleo fratres, doleo vobiscum; Cum singulis pectus

pectus meum copulo, mæroris & funeris pondera luctuosa participo. Cum plangentibus plango, cum deflentibus defleo, cum iacentibus iacere me credo. Iaculis illis grassantis inimici mea membra simul percussa sunt: sævientes gladii per mea viscera transierunt. Idem sermone de livore: Si recesserunt de pectore tuo tenebræ, si nox inde discussa est, si caligo detersa est, si illuminavit sensus tuos splendor diei, si homo lucis esse cœpisti, quæ sunt Christi sequere: quia lux & dies Christus est. Quid in zeli tenebras ruis? quid te nubilo livoris involvis? quid invidiæ cæcitate omne pacis & caritatis lumen extinguis? Item Cicero: Quæ cum ita sunt Catilina, perge quo cœpisti: egredere aliquando ex urbe. Patent portæ: proficiscere. Idem de eodem: Abiit, excessit, erupit, evasit. Est etiam pulcherrima illa Hieronymi Vidæ cum Deo in hymno loquentis interpretatio.

Sisque aliis metus, ut libet ac formidinis horror.
At mihi blandus amor, mihi sis placidissimus ardor,
Noctes atque dies toto te pectore versem.
Te sine sit mihi dulce nihil, te præ omnibus optem,
Unum depeream: totis hunc sensibus æstum
Implicitem: hunc imis exardens ossibus hauriam,
Hoc mihi solvantur flagrantes igne medullæ:
Hos mihi mens unos semper suspiret amores.

Verborum autem idem significantium copia (quæ ad hanc figuram cum primis necessaria est) non modo synonymia, sed etiam tropis, ac præcipue metaphoris & allegoriis paratur: quando quod propriis verbis enunciatum est, metaphoricis significamus. Quale est illud eiusdem Hieronymi Vidæ cum Domino agentis.

Nam quamvis hominem admoneas, foveasque, tegasque
Quod libet audendi est tamen omnibus æqua potestas,
Et nobis laxas nostri usque relinquis habenas.

Hic postremus versiculus idem allegorice aut metaphorice dicit, quod duobus præcedentibus propriis verbis enunciaverat.

Neque verba modo, sed sensus quoque idem facientes acervantur: quale est illud: Perturbatio istum mentis, & quædam scelerum obfusa caligo, & ardentis furiarum facies excitarunt.

Mixta quoque, & idem & diversa significantia, hoc eodem modo coniunguntur. Cyprianus de habitu Virginis. Si tu te sumptuosius comas, & per publicum notabiliter incedas, oculos in te iuventutis illicias, suspiria adolescentum post te trahas, concupiscendi libidinem nutrias, peccandi fomenta succendas, ut & si ipsa non pereas, alios tamen perdas, & velut gladium te & venenum videntibus præbeas, excusari non potes, quasi mente casta sis & pudica.

Hoc in loco monendus est concionator, ne pluribus verbis idem significantibus eamdem sententiam oneret: nisi vel augendæ rei, vel ali-

cuius obſcurioris ſententiæ explicandæ gratia, quæ niſi hoc modo exprimi ſatis non poteſt. Quod quidam parum advertentes, plura verba idem pollentia temere congerunt: quæ res dicenti fidem abrogat, propterea quod magnam oſtentationis & affectationis ſignificationem dat.

Congeries vel Synathriſmus.

Finitima eſt huic figuræ Synathriſmus, cuius inter amplificandi rationes meminimus: niſi quod interpretatio eſt unius verbi multiplicatio; Synathriſmus vero multarum rerum congeries, qua in augendis & amplificandis rebus præcipue uti ſolemus. In qua plura ſive verba, ſive commata, ſive membra orationis interpoſitis coniunctionibus, aut etiam ſublatis, quod eſt acrius, coniunguntur. Cyprianus contra Demet. Innoxios, iuſtos, Deo caros domo privas, patrimonio ſpolias, catenis premis, carcere includis, gladio, beſtiis, ignibus punis. Idem de ſimpli. Præla. Quam vero unitatem ſervat, quam dilectionem cuſtodit, qui diſcordiæ furore veſanus Eccleſiam ſcindit, fidem deſtruit, pacem turbat, caritatem diſſipat, ſacramentum prophanat? Ad hoc genus pertinet illud Eſaiæ: *Eſaiæ 3.* In die illa auferet Dominus ornamentum calceamentorum, & lunulas, & torques, & monilia, & armillas, & mitras, & diſcriminalia, & periſcelides, & mutenulas, & olfactoriola, & inaures, & annulos, &c. ſimile eſt & illud Apoſtoli: Uſque in hanc horam & eſurimus, & ſitimus, & nudi ſumus, & colaphis cædimur, & inſtabiles ſumus, & laboramus, operantes manibus noſtris. Verum hæc figua Frequentationi, de qua poſterius erit ſermo, admodum ſimilis, ad ſententiarum figuras magis pertinere videtur. Eius autem uſus in augendo & amplificando potiſſimum cernitur. Eſtque hæc amplificandi ratio maxime naturalis, & cuique vel imperito obvia, qua videlicet in una re multa ineſſe dicimus, quæ illam augeant & exaggerent. Hactenus de verborum figuris: nunc ad ſententiarum figuras; in quibus ut minor iucunditas, ita maior vis dicendi eſt.

De figuris Sententiarum, ac primum de his, quæ ad docendum magis pertinere videntur.

CAPUT XII.

In 4. de doctrin. Christ. Cum tria ſint, ut Divus Auguſtinus ait, præcipua concionatoria officia, nempe docere, flectere, & delectare, de quibus ſuo loco dicemus, omnes figuræ tum verborum, tum ſententiarum in loco additæ hæc tria maxime præſtant. Exempli gratia: Tranſitio ad docendum præcipue pertinet: quæ quid dictum ſit, & quid ſit dicendum, perſpicuitatis gratia breviter exponit. Eadem autem vim & acrimoniam orationi adiungit hoc modo: Audiſtis graviſſima, audietis graviora. Quædam tamen inter figuras ſunt, quæ magis ad delectandum, quam ad docendum, aut flectendum accommodantur: quales ſunt verborum figuræ, de quibus hactenus locuti ſumus, quamvis nonnullæ inter eas vim & acrimoniam habeant; qualis Repetitio, Conduplicatio, Interpretatio,

ratio, & Synathrismus, sive Congeries est. Contraria vero, ut proposita exempla declarant, non modo magnam venustatem, sed vim etiam & acrimoniam habent. At Sententiarum figuræ minus fortasse ad delectandum valent: ad docendum tamen atque flectendum plurimum conducunt: ideoque illas perspicuitatis gratia in duas classes dividimus: quarum prior eas figuras continet, quæ magis ad docendum pertinent: posterior vero, quæ ad flectendum magis, hoc est, ad instandum, & animos commovendos magis serviunt: quamvis non abnuam plerasque earum ad omnia simul conferre. Nam & exempla & similia aliquando rem aperiunt & perspicuam faciunt: aliquando orationem ornant atque delectant: quandoque vero rem amplificant & augent quo nomine inter amplificandi rationes, ut suo loco exposuimus, numerantur. Sic etiam rerum & personarum descriptiones non ad flectendum modo, quod earum præcipuum est, sed interdum etiam ad docendum & delectandum adiuvant.

Prima classis de figuris sententiarum, quæ maxime ad docendum pertinent.

CAPUT XIII.

Definitio.

DIffinitionem constat inter locos argumentandi collocari. Eadem tamen inter sententiarum figuras ponitur, quia non solum ad perspicuitatem, quod eius est proprium, sed etiam ad orationis ornatum non parum conducit. Ea vero est, quæ rei alicuius proprias amplectitur potestates breviter & absolute, hoc modo: hoc Maiestas Reipub. est, in qua continetur dignitas & amplitudo civitatis. Item, Iniuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut convitio aures, aut aliqua turpitudine vitam cuiuspiam violant. Item, Non est ista diligentia, sed avaritia: ideo quod diligentia est accurata conservatio suorum, avaritia iniuriosa appetitio alienorum. Item, Non est ista fortitudo, sed temeritas; propterea quod fortitudo est contemptio laboris & periculi cum ratione utilitatis, & compensatione commodorum: temeritas est cum inconsiderata laborum perpessione gladiatoria periculorum susceptio. Hæc igitur commoda putatur exornatio, quod omnem rei cuiuspiam vim & potestatem ita dilucide proponit, & breviter explicat, ut neque pluribus verbis oportuisse dici videatur, neque lucidius potuisse dici putetur.

Hæc autem brevis & absoluta definiendi ratio ex Dialecticorum officina desumpta est. Est autem alia longior atque copiosior laudis aut vituperationis causa assumpta, quæ ad Rhetores magis pertinet. Vituperationis, ut Cyprianus in epistola ad Cornelium de Novatiano loquens, Magis, inquit, durus secularis Philosophiæ pravitate, quam Philosophiæ Dominicæ lenitate pacificus, desertor Ecclesiæ, misericordiæ hostis, interfector pœnitentiæ, doctor superbiæ, veritatis corruptor, perditor caritatis. Laudandi vero gratia idem Cyprian. de habitu virginum disciplinam hoc modo definit: Disciplina custos spei, retinaculum fidei, dux itineris salutaris, fomes ac nutrimentum bonæ indolis, magistra virtutis, facit in Christo manere semper, ac iugiter in Deo vivere, ad promissa cælestia & divina præmia pervenire, Idem de oratione Domi-

nica: Evangelica præcepta, inquit, nihil ſunt aliud, quam magiſteria divina, fundamenta ædificandæ ſpei, firmamenta coroborandæ fidei, nutrimenta fovendi cordis, gubernacula dirigendi itineris, præſidia obtinedæ ſalutis: quæ dum dociles credentium mentes in terris inſtruunt, ad cæleſtia regna perducunt.

Diviſio.

Diviſio quoque, ſicut diffinitio, inter locos argumentandi ponitur: Quæ quoniam & perſpicuitatem & ornatum quemdam orationi addit, inter ſententiarum figuras collocatur. Ea vero res omnes aliquando in formas ſive ſpecies, aliquando in partes diſtribuit. Ab ea vero ſic argumentum ducitur: Duæ res ſunt, quæ poſſunt homines ad turpe compendium commovere, inopia, atque avaritia. Te avarum in fraterna diviſione cognovimus: inopem atque egentem nunc videmus: qui potes igitur oſtendere cauſam maleficii non fuiſſe? Inter hanc diviſionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia eſt (de qua alibi diximus) hoc intereſt: illa dividit per enumerationem, aut per expoſitionem, quibus de rebus in tota oratione diſputatio futura ſit; hæc ſe ſtatim explicat, & brevi duabus, aut pluribus partibus ſubiiciens rationes, exornat orationem.

Eſt etiam diviſionis quædam ſpecies in his D. Cypriani verbis; primus eſt victoriæ titulus, Gentilium manibus apprehenſum Dominum confiteri. Secundus ad gloriam gradus eſt cauta ſeceſſione ſubtractum, Domino reſervari: illa publica, hæc privata confeſſio eſt.

Subiectio.

Subiectio inter argumentorum formas poſita eſt, quod vim habeat argumentandi. Eademque inter figuras numeratur, quod ornatiſſima ſit. Qua frequenter in Confutatione utimur, cum iis, quæ contra nos obiici poſſunt, brevi rationis ſubiectione, reſpondemus. Sic enim D. Hieronymus, in Epiſt. ad Heliodorum: qua illum ad eremiticam vitam hortatur, tacitis obiectionibus reſpondet, hoc modo: Paupertatem times? ſed beatos Chriſtus pauperes appellat. Labore terreris? at nemo athleta ſine ſudore coronatur. De cibo cogitas? ſed fides famem non timet. Super nudam metuis humum exeſa ieiuniis membra collidere? ſed Dominus tecum iacet. Squallidi capitis horret inculta cæſaries? ſed caput tuum Chriſtus eſt. Infinita eremi vaſtitas terret? ſed tu paradyſum mente deambula. Quotieſcumque illuc cogitatione conſcenderis, toties in eremo non eris. Scabra ſine balneis attrahitur cutis: ſed qui in Chriſto ſemel lotus eſt non illi neceſſe eſt iterum lavare. Et ut breviter ad cuncta au-
Rom. 8. dias Apoſtolum reſpondentem: Non ſunt, inquit, condignæ paſſiones huius ſæculi ad ſuperventuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. Hactenus Hierony. D. vero Cyprian. hac eadem figura beatiſſimos Chriſti confeſſores ad fodienda metalla damnatos, commendat & laudat his verbis: Non fovetur in metallis lecto & culcitris corpus, ſed refrigerio & ſolatio Chriſti fovetur. Humi iacent feſſa laboribus viſcera, ſed pœna non eſt cum Chriſto iacere. Squallent ſine balneis menbra ſitu & ſorde deformia: ſed ſpiritualiter intus abluitur, quod foris carnaliter ſordidatur. Panis illic exiguus; at non in pane ſolo vivit homo, ſed in ſermone Dei.

Dei. Vestis algentibus deest: sed qui Christum induit, & vestitus abundanter & cultus est. Semitonsi capitis capillus horrescit; sed cum sit caput viri Christus, qualecumque caput illud deceat, necesse est, quod ad Domini nomen insigne est. Omnis ista deformitas detestabilis & fœda Gentilibus, quali splendore pensabitur?

Distributio.

Divisioni finitima est Distributio, quam inter verborum figuras retulimus. Est autem distributio alia in sententiis, cum in plures res, aut personas certas negotia quædam dispertiuntur, hoc modo: Qui vestrum Iudices nomen Senatus diligit, hunc oderit necesse est: petulantissime enim semper iste oppugnavit Senatum. Qui equestrem locum splendidissimum cupit esse in civitate, is oportet istum maximas pœnas dedisse velit, ne ista sua turpicudine ordini honestissimo maculæ atque dedecori sit. Qui parentes habetis, ostendite in istius supplicio vobis homines impios non placere. Quibus liberi sunt, statuite exemplum, quantæ pœnæ in civitate sint hominibus huiusmodi comparatæ. Item, Senatus officium est, consilio civitatem iuvare. Magistratus officium est, opera & diligentia consequi voluntatem Senatus. Populi officium est, res optimas & homines idoneos suis sententiis eligere, & probare. Accusatoris officium est, inferre crimina: defensoris, diluere & propulsare. Testis est, dicere quæ scierit,aut audierit. Quæsitoris est unumquemque horum in officio suo continere. D. quoque Cypr. serm. de lapsis, de corruptis sæculi sui moribus sic ait: Non in sacerdotibus religio devota, non in ministris fides integra, non in operibus misericordia, non in moribus disciplina. Corrupta barba in viris, in feminis forma fucata. Adulterati post Dei manus oculi, capilli mendacio colorati. Ad decipienda corda simplicium callidæ fraudes, circumveniendis fratribus subdolæ voluntates. Ad hunc modum Ezechiel Propheta capite 22. varia ætatis suæ crimina, & corruptam personarum omnium disciplinam moresque describit. Contra vero Apostolus quinto & sexto cap. Epist. ad Ephes. variorum statuum personas, hoc est, viros, uxores, filios, parentes, servos, atque dominos ad virtutum officia unicuique debita hortatur. Quod utinam nostri sæculi concionatores frequenter in concionibus suis facerent; ut quid quisque in statu suo persequi deberet, voce concionatoris agnosceret. Est & illa non inelegans, neque infrequens Distributionis species, qua frequenter in descriptionibus utimur: qualis est illa Nasonis:

Iamque aliquis posita monstrat fera prælia mensa,
Pingit & exiguo Pergama tota mero.
Hac ibat Simonis, hic est Sigenia tellus:
Hic steterat Priami regia celsa senis.
Illic Æacides, illic tendebat Ulysses:
Hic lacer amissos terruit Hector equos.

Sic etiam Maro varios terrarum fructus describens, ait;
Hic segetes, illic veniunt felicius uvæ.
Arborei fetus alibi, atque iniussa virescunt
Gramina. Nonne vides, croceos ut Tmolus odores,

India

India mittit ebur, moles ſua thura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum, viroſaque Pontus
Caſtorea, Eliadum palmas Epirus equarum?

Divus vero Cyprianus in Epiſt. ad Donat. utramque Diſtributionis ſpeciem coniungit his verbis: Flagrant ubique delicta, & paſſim multiformi genere peccandi per improbas mentes nocens virus operatur. Hic teſtamentum ſubiicit, ille falſum capitali fraude conſcribi: hic arcentur hæreditatibus liberi, illic bonis donantur alieni. Inimicus inſimulat, calumniator impugnat, teſtis infamat, utrobique graſſatur in mendacium criminum proſtitutæ vocis venalis audacia.

Ratiocinatio.

Ratiocinatio duplex eſt: altera, quæ amplificationi ſervit, quam a Fabio hoc nomine appellari ſuperius diximus: altera, quæ inter ſententiarum figuras numeratur, ſubiectioni, de qua modo diximus, admodum ſimilis: niſi quod ſubiectio inter argumentationum formas collocatur, ideoque partes omnes interrogando enumerat, ut ad unam aliquam perveniat: ratiocinatio autem huic partium enumerationi adſtricta non eſt, quamvis illius ſpeciem interrogando & reſpondendo referat. Ea vero eſt, per quam nos ipſi a nobis rationem poſcimus, quare quidque dicamus, & crebro noſmet a nobis petimus uniuſcuiusque propoſitionis explanationem. Ea eſt huiuſmodi: Maiores noſtri, ſi quam unius peccati mulierem damnabant, ſimplici iudicio multorum maleficiorum convictam putabant. Quo pacto? Quoniam quam impudicam iudicarant, eam veneficii quoque damnatam exiſtimabant. Quid ita? Quia neceſſe eſt, eam, quæ ſuum corpus addixerit turpiſſimæ cupiditati, timere permultos. Quos iſtos? Virum, parentes, ceteros, ad quos videt ſui dedecoris infamiam pertinere. Quid poſtea? Quos tantopere timeat, eos neceſſe eſt, ut quoquo modo poſſit, veneficio petat. Cur? Quia nulla poteſt honeſta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconſideratam. Quid veneficii damnatam? Putabant impudicam quoque neceſſario. Quare? Quia nulla facilius ad id maleficium cauſa, quam turpis amor & intemperans libido commovere potuit: cum cuius animus mulieris eſſet corruptus, eius corpus caſtum eſſe non putarint. Quid in viris? idemne hoc obſervabant? minime. Quid ita? Quia viros ad unumquodque maleficium ſingulæ cupiditates impellunt; mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item: Bene maiores noſtri hoc comparaverunt, ut neminem regem, quem armis cœpiſſent, vita privarent. Quid ita? Quia quam nobis facultatem fortuna dediſſet, iniquum erat in eorum ſupplicio conſumere, quos eadem fortuna paullo ante in ampliſſimo ſtatu collocarat. Quid quod exercitum contra duxit? Deſino meminiſſe. Quid ita? Quia viri fortis eſt, qui de victoria contendant, eos hoſtes putare: qui victi ſunt, eos homines iudicare: ut poſſit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille ſi viciſſet, num idem feciſſet? non profecto tam ſapiens fuiſſet. Quid igitur ei parcis? Quia talem ſtultitiam contemnere, non imitari conſuevi. Hæc exornatio ad ſermonem vehementer accommodata eſt: & animum auditoris reddit attentum, tum venuſtate ſermonis, tum rationum expectatione. Hoc exemplo ſatis liquet, qua ratione quiſque & interrogare & ſibi ipſi reſpondere queat. Eſt autem, ut dixi, figura hæc ad

con-

concinnandi raionem utilissima; propterea quod naturam quodammodo Dialogi imitatur, & rectum orationis cursum atque impetum, quo auditores interdum fatigantur; Dialogi specie atque varietate reficit. Quin etiam attentionem excitandi: dum qui audiunt, ea, de quibus concionator vel dubitat, vel requirit, ipsi etiam simili ratione dubitare, & responsionem expectare coguntur: atque in hunc modum variis interrogationibus & responsionibus inescantur ac detinentur. Id adeo verum est, ut non defuerint auctores non pœnitendi, qui conciones, quas literis mandaverunt, in Dialogorum speciem & formam retulerint. Cuius rei cum multæ sint commoditates, non postrema illa est, quod cum apta pronuntiationis varietas, variaque vocis figura auditores plurimum detineat, hæc interrogandi atque respondendi ratio magnam ex natura sua varietatem, ut in ipsis rebus, ita in pronunciatione petit: ut res non tam in concione, quam in scena quodammodo agi videantur.

Diminutio.

Diminutio est, cum aliquid esse in nobis, aut in iis, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut industria dicimus egregium: quod, nequa significetur arrogans ostentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo: Nam hoc pro meo iure Iudices dico, me labore & industria curasse, ut disciplinam militarem non in postremis tenerem. Hic si quis dixisset, ut optime tenerem, tametsi vere dixisset, tamen arrogans visus esset; nunc & ad invidiam vitandam, & ad laudem comparandam satis dictum est. Item; Vrrum igitur avaritiæ causa, aut egestatis accessit ad maleficium? Avaritiæ? at largissimus fuit in amicos, quod signum liberalitatis est, quæ contraria avaritiæ est. Egestatis? at huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuissimum patrimonium reliquit. Hic quoque vitatum est, ne magnum aut maximum diceretur. Tale est illud D. Cypriani in Epistola ad Donatianum; Ceterum quale vel quantum est, quod in pectus tuum veniat ex nobis? Exilis ingenii angusta mediocritas, admodum fruges parit: nullisque ad fecundi cespitis culminibus ingravescit. Aggrediar tamen facultate, qua valeo.

Commoratio.

Commoratio est, cum in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, & eodem sæpius reditur. Hac uti maxime convenit, & id est oratoris boni maxime proprium. Non enim datur auditori potestas animum de re firmissima dimovendi. Huic exemplum satis idoneum subiici non potuit: propterea quod hic locus non est a tota causa separatus, sicut membrum aliquod, sed tanquam sanguis perfusus est per totum corpus orationis. Hac uti Ecclesiastes poterit, cum rem aliquam ad salutem maxime necessariam auditorum animis infigere cupit: ut hac repetita admonitione, rei dignitatem & necessitatem intelligant. Sic Divus Hieronymus in Epistolam ad Demetriadem; Finem, inquit, iunge principio, nec semel monuisse contentus. Ama scientiam scripturarum, & amabit te sapientia. Hoc autem Apostolum Timotheo præcipisse arbitror, cum dixit; Insta opportune & importune.

Fre-

Frequentatio.

Finitima est huic figuræ Frequentatio, cum res in tota causa dispersæ coguntur unum in locum, quo gravior, aut acrior, aut criminosior ratio sit, hoc pacto: A quo tandem abest iste vitio? quid est, Iudices, cur velitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor est, insidiator alienæ, cupidus, intemperans, petulans, superbus, impius in parentes, ingratus in amicos, infestus in cognatos, in superiores contumax, in æquos & pares fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis. Hac figura in fine concionis uti possumus, præsertim in suasoriis concionibus, cum argumenta omnia, quæ in tota concione tractavimus, breviter in unum colligimus; ut velut agmine facto in animos auditorum irrumpamus, & illis vim quodammodo inferamus. Qua de re in superiori libro diximus, cum de suasorii generis partibus ageremus. Neque in fine solum concionis, sed in eius etiam partibus, ubi longa aliqua disputatio, vel argumentatio absoluta fuerit, auditorum memoriam refricare hac eadem figura licebit, non solum ut meminerint, sed etiam ut vi argumentorum assentiant & convincantur. Quo in genere non graviora modo, sed etiam leviora argumenta colligenda sunt. Feriunt enim, si non ut fulmine, certe ut grandine. Eadem etiam figura ad amplificandum aptissima est: quando omnia, quæ rem augent, in unum simul cogit. Qua de re superius dictum est.

Brevitas.

Brevitas est res, ipsis tantummodo verbis necessariis expedita, hoc modo: Lemnum præteriens cœpit; inde Tarsi præsidium reliquit: post urbem in Bithynia sustulit: inde pulsus in Hellespontum, statim potitur Abydo. Item: Modo Consul, quondam Tribunus, deinde primus erat civitatis, Tum proficiscitur in Asiam: deinde exul & hostis est dictus: post Imperator, postremo Consul factus est. Habet paucis comprehensa brevitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda sæpe est, cum tempus non finit commorari, aut res non longa eget narratione. Qua de causa D. Ambrosius super Lucam multa brevi comprehendit his verbis. Non solum ab Angelis & pastoribus, sed etiam a seniorbius & iustis generatio Domini accepit testimonium. Omnis ætas, & uterque sexus, eventuumque miracula fidem astruunt. Virgo generat, sterilis parit, mutus loquitur, Elisabeth prophetat, magus adorat, utero clausus Ioannes exultat, vidua confitetur, iustus spectat. Hic videre licet, quam multa paucis comprehensa sint: quia hoc satis erat ad id explicandum, quod ad rem propositam pertinebat. Quæ quidem oratio, quo brevior, eo ad augendum potentior est.

Secunda classis de figuris sententiarum, quæ maiorem vim & acrimoniam habent.

CAPUT XIIII.

Sequitur deinde altera classis de figuris sententiarum; quæ quamvis ad omnia valeant, præcipue tamen ad commvendos auditorum animos adiuvant. Maiorem quippe vim & acrimoniam, quam præcedentes habent. Incipiamus igitur ab ea, quæ magis in usu est, & ad plura valet, nempe interrogatione. Simplex est, sic rogare; Magister bone, quid boni faciam, ut habeam vitam æternam? Figuratum autem, quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi. Cyprianus de simplicitate Prælatorum. Quid facit in pectore Christiano luporum feritas, & canum rabies, & venenum letale serpentum, & cruenta sævitia bestiarum? Idem ibidem; Quam vero unitatem servat, quam dilectionem custodit, aut cogitat, qui discordiæ furore vesanus Ecclesiam scindit, fidem destruit, pacem turbat, caritatem dissipat, sacramentum prophanat? Idem sermone de livore: Quid in zeli tenebras ruis? quid te nubilo livoris involvis? quid invidiæ cæcitate omne pacis & caritatis lumen extinguis? quid ad zabulum, cui renunciaveras, iterum redis? quid Cain similis existis? Nec minus urget illa eiusdem interrogatio in sermone de lapsu: Putasne tu Dominum cito posse placari, quem verbis perfidis abnuisti, cui patrimonium præponere maluisti, cuius templum sacrilega contagione violasti? Putas facile eum misereri tui, quem tuum non esse dixisti? Sed hæc exempla indignationi, sequens vero, quod modo subiiciam, admirationi & optationi magis fervit: quale est illud eiusdem sermone de eleemosyna. Quæ illa erit fratres carissimi operantium, gloria, quam grandis & summa lætitia, cum populum suum Dominus cœperit recensere, & meritis atque operibus nostris præmia promissa retribuere, pro terrenis cælestia, pro temporalibus sempiterna, pro modicis magna præstare: Instat etiam illa eiusdem interrogatio in sermone de Mortalitate. Quis non peregre constitutus properet in patriam regredi? Quis non ad suos navigare festinans, ventum prosperum cupidius optaret, ut velociter caros liceret amplecti? Patriam nostram Paradysum computamus, parentes nostros patriarchas habere iam cœpimus, quid non properamus & currimus, ut patriam nostram videre, ut parentes salutare possimus?

Ceterum, cum præcipua orationis virtus existat, ut non iners & languida, sed viva & mobilis sit, hoc quidem cum aliæ figuræ, tum præcipue interrogatio præstat: quæ neque dicentem, neque audientem languescere aut dormitare sinit. Semper enim acrior sententia est, quæ interrogatione, quam quæ simplici oratione effertur. Quæ eo est ornatior, quo & longior: qualis est pulcherrima illa Apostoli inductio variis exemplis & similibus decurrens: Quis inquit, militat stipendiis suis umquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? Numquid secundum hominem hæc dico? An & lex hæc dicit? & cetera quæ hac de eadem figura sequuntur, atque etiam præcedunt.

Occupatio.

Occupatio est, cum dicimus nos præterire, aut non scire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus. Cyprianus in Epistola ad Corn. Taceo de fraudibus Ecclesiæ factis: coniurationes, & adulteria, & varia delictorum genera prætereo. Unum illud, in quo non mea, neque hominum, sed Dei causa est, de eorum facinore non puto esse reticendum: quod a primo statim persecutionis die, cum recentia delinquentium facinora fervérent, & sacrificiis nefandis non tantum Diaboli altaria, sed adhuc manus ipsæ lapsorum atque ora fumarent, communicare cum lapsis, & pænitentiæ agendæ intercedere non destiterunt. Hæc utilis est exornatio, si aut rem, quam non pertineat aliis ostendere, occulte admovisse prodest, aut si longum est, aut ignobile, aut planum, aut non potest fieri, aut facile potest reprehendi.

Præcisio.

Præcisio est, cum dictis quibusdam, reliquum, quod cœptum est dici, relinquitur in audientium iudicium sic: Mihi tecum præcertatio non est, ideo quod Popul. Roman. me: nolo dicere, ne cui forte arrogans videar: te autem sæpe ignominia dignum putavit. Item, Tu ista non audes dicere, qui nuper alienæ domui? non ausim dicere, ne cum te digna dixero, me indignum quippiam dixisse videar. Hic atrocior tacita suspicio, quam diserta explanatio facta est. Hac etiam figura Vates regius vehemens animi sui desiderium significavit, cum ait: Anima mea turbata est valde, sed tu Domine usquequo? Idemque alibi: Et calix meus inebrians. Nam quod deinde sequitur, quam præclarus est, ab interprete explicationis gratia adiectum esse ostendit. Hieronymi versio ex Hebræo, quæ hac particula caret. Hac eadem figura Ecclesiastes in rebus indignissimis, quas ad summum dicendo perduxit, præcisa oratione interiecta, & in ipso calore dicendi paullulum moratus, ingentem animi affectum significat: quem quia loquendo explicare non potest, silentio indicat. Quæ res cum in veritate ex animo fit, vehementer auditores commovere solet. Divus Hieronymus in Epistol. quorumdam hominum vitia tecte castigans, neque quid significare vellet, aperte explicans, hac brevi præcisione sententiam clausit: Prudens mecum lector intelligis, quid taceam, & quid magis tacendo loquar.

Emphasis.

Vicina huic Emphasis, altiorem præbens intellectum, quam quem verba per seipsa declarant. Eius duæ sunt species: altera, quæ plus significat, quam dicit: altera, quæ etiam id quod non dicit. Prior est apud Ciceronem pro Ligario ad Cæsarem; Quod si in tanta fortuna bonitas tanta non esset, quam tu per te, per te, inquam, obtines, intelligo quid loquar. Tacuit enim illud, quod nihilominus accipimus, non deesse homines, qui illum ad crudelitatem impellerent. Est in vulgaribus quoque ver-

bis

bis Emphasis: Virum esse oportet. Et, Homo est ille. Et in sacris literis. Homo natus de muliere: Emphasim habet mulier: quam explicuit D. Gregor. dicens: Quid in se habet fortitudinis, qui natus est de infirmitate? Item Apostolus ad Timoth. Hæc, inquit, meditare: in iis esto. Unico verbo, Esto, multa comprehendit: studium, curam, amorem, occupationem, diligentiam, & similia. Omnes quippe animæ vires, & omne tempus, ceteris omnibus prætermissis, in hoc uno esse voluit. Emphasis enim est, cum dicimus. Hisce oculis vidi, ne nega. Item cum Absalon famulis præcepit, ut Amon fratrem interficerent, adiecissetque, Nolite timere: Ego sum, qui præcipio vobis: verbum illud, Ego, Emphasim habet. Sic etiam cum Salvator ait: Ego autem dico vobis, diligite inimicos vestros, &c. Item cum Apostolus ait: Det ei Dominus misericordiam invenire in die illa. Pronomen, illa, non vulgarem Emphasim habet. Est autem non infrequens in literis sanctis hæc figura: in qua excutienda non minima pars Theologicæ eruditionis posita est.

Dubitatio.

Dubitatio est, cum quærere videtur Orator, utrum de duobus potius, an quid de pluribus potissimum dicat, hoc modo: Obfuit eo tempore plurimum Reipub. Consulum sive stultitiam, sive malitiam dicere oportet, sive utrumque. Item: Tu istud ausus es dicere, homo omnium mortalium? quæro quoniam te digno ac moribus tuis appellem nomine. Item D. Hieronymus. Nostri Doctores ita eloquentia suos refarcierunt libros, ut nescias, quid in eis prius mirari debeas, an eruditionem sæculi, an scientiam scripturarum. Item Cyprianus ad Christi Confessorem Celerinum, eumdemque parentibus martyribus natum, sic ait: Non invenio quem beatiorem magis dicam, utrumne illos de posteritate tam clara, an hunc de origine gloriosa. Item Eusebius Emissen. homil. de Nativit. Domini: Quid primum mirer, quidve postremum? quod sine conceptu est collata fecunditas, an quod per partum magis est glorificata virginitas? Sed non mirum, si ita peperit: talis erat ille, cui nupserat. Item D. Greg. de Magdal. Quid igitur miramur fratres? Mariam venientem, an Dominum suscipientem? suscipientem dicam, an trahentem? Dicam melius trahentem, & suscipientem. Hac enim figura quærimus, quid dicamus, aut unde incipiamus. Cypr. serm. de lapsu: Quid hoc loco faciam dilectissimi fratres, fluctuans vario mentis æstu? quid, aut quomodo dicam? Lachrymis magis, quam verbis opus est. Item Bernar. ad Eugenium: Unde iam initium sumam? Libet ab occupationibus tuis.

Concessio.

Concessio est, cum aliquid ei, adversus quem disputamus, concedimus: quod ita tamen concedimus, ut causæ atque proposito nostro non obsit, aut certe nihil illum iuvet, quod in sententiæ suæ defensionem adducit. Sic honoris cupidis concedimus, ut honorem quidem appetant, sed verum tamen & solidum, non futilem & inanem. Sic etiam, ut opes quærant, non tamen fragiles & caducas, sed in æternum permansuras:

Sic voluptates atque delicias permittimus, non turpes & carnales quæ hominem in pecudem trasforment, sed spirituales & castas, quibus Angeli perfruuntur. Sic Eucherius Episcopus ad veræ vitæ amorem hortatur his verbis: Cupiditas vitæ nos delectatione rei præsentis innexuit. Ergo amantes vitam, hortamur ad vitam. Vera ratio est persuadendi, cum id poscitur, ut impetremus a vobis, quod concupiscitis. Pro vita, quam diligitis, legatione apud vos fungimur: & hanc, quam omnes exiguam amatis, insinuamus, ut ametis æternam; Quam quo pacto amemus, nescio, si non hanc, qua amamus, esse quam speciosissimam cupimus: Itaque illud, quod cum actum sit, placet, placeat magis, si potest esse perpetuum: & quod apud nos pretium habet, cum finem habeat, sit nobis supra pretium, si potest esse sine fine. Hactenus ille. Item Cyprianus de habitu Virginum: Locupletem te esse dicis & divitem, & utendum putas iis, quæ possidere te Deus voluit; utere, sed ad res salutares: utere, sed ad bonas artes: utere ad illa, quæ Deus præcipit, quæ Dominus ostendit. Divitem te esse sentiant pauperes, locupletem sentiant indigentes. Patrimonia tua Deo fenera, Christum ciba. Possessiones tibi, sed cælestes magis compara, ubi fructus tuos iuges ac perennes, & ab omni contactu iniuriæ sæcularis immunes, nec rubigo atterat, nec grando cædat, nec sol urat, nec pluvia corrumpat. Idem etiam sermone de Mortalitate sic ait; Mori plane timeat, sed qui ex aqua & spiritu non renatus, gehennæ ignibus mancipatur. Mori timeat, qui non Christi cruce & passione censetur; mori timeat, qui ad secundam mortem de hac morte transibit: mori timeat, quem de sæculo recedentem perennibus pœnis æterna flamma torquebit; mori timeat, cui hoc mora longiore confertur, ut cruciatus eius & gemitus interim differatur.

Adhortatio.

Adhortatio, ut ipsum nomen indicat, est, cum plura monita atque præcepta, sub uno orationis impetu simul coniungimus: quibus aliquid fieri, aut non fieri adhortamur. Est autem huiusmodi adhortatio velut conclusio, qua post alicuius rei probationem aut amplificationem uti solemus: qua etiam, ut ante diximus, commodissime de epilogo suasoriæ concionis utimur. Talis est illa Domini adhortatio apud Esaiam post Israelitici populi scelera amplificata, qua præteritis & futuris malis remedium adhibet, his verbis. Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. Quiescite agere perverse, discite benefacere. Quærite iudicium, subvenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam; & venite, & arguite me, dicit Dominus. Cyprianus contra Demetrianum sic argumentationem claudit: Respicite itaque, dum tempus est, ad veram & æternam salutem; & quia iam mundi finis in proximo est, ad Dominum Deum mentes vestras Dei timore convertite. Deum vel sero quærite; quia iam pridem per Prophetam præmonens hortatur, & dicit. Quærite Dominum, & vivet anima vestra. Credite illi, qui omnino non fallit: credite illi, qui hæc omnia futura prædixit: credite illi, qui credentibus præmium vitæ æternæ dabit: credite illi, qui incredulis æterna supplicia gehennæ ardoribus irrogabit. Idem sermone de livore, post invidiæ morbum amplificatum sic orationem claudit. His meditationibus corroborandus est animus, fratres dilectissimi.

mi. Eiusmodi exercitationibus contra omnia Diaboli iacula firmandus. Sit in manibus divina lectio, in sensibus Dominica cogitatio. Oratio iugis omnino non cesset. Salutaris operatio perseveret. Spiritualibus semper actibus occupemur: ut quotiescumque inimicus accesserit, quoties adire tentaverit, & clausum adversus se pectus inveniat & armatum. Idemque paullo post: Venena fellis evome, discordiarum virus exclude, purgetur mens, quam sempiternus livor infecerat. Amaritudo omnis, quæ intus insederat, Christi dulcedine leniatur. Ama eos, quos ante oderas, dilige illos, quibus iniustis obtrectationibus invidebas. Bonos imitare, si potes; si sectari non potes, collætare certe & gratulare melioribus: fac te illis adunata dilectione participem, fac te consortio caritatis & fraternitatis vinculo cohæredem. Dimittentur tibi debita, quando tu ipse dimiseris. Accipientur sacrificia tua, cum pacificus ad Deum veneris.

Sustentatio.

Sustentatio est figura, qua diu suspenduntur auditorum animi, atque aliquid deinde in expectatum subiungitur, ut in Verrem Cicer. Quid deinde? quid censetis? furtum fortasse, an prædam aliquam? Deinde cum diu suspendisset iudicum animos, subiecit, quod multo esset improbius. Aliquando etiam cum expectationem alicuius rei gravissime orator concitaverit, ad aliquid quod leve sit, aut nullo modo criminosum, descendit. Hac ratione Pharisæorum levitatem amplificare possumus, qui discipulos Domini accusandos putabant, quod illotis manibus manducarent. Prius enim Scribarum & Pharisæorum dignitatem exponimus, atque eorum præcipue, qui ab Hierosolymis veniebant: qui omnes uno consilio Dominum adeuntes, ampla oratione accusationem suam illi proposuerunt. Quare, inquiunt, discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? Magnum certe & intolerandum crimen, cum scriptum sit: Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui. Sed videamus, quale sit hoc crimen, qualis ista transgressio. Non, inquiunt, lavant manus suas, cum panem manducant. Quid hac accusatione magis ridiculum? Hoccine erat crimen illud, quod tanti Doctores communi consilio exprobare volebant? Hac igitur figura duplici in loco utimur, vel cum leve aliquid hoc modo inferre, vel summum aliquid & inexpectatum amplificare volumus; ut quod natura sua magnum est, præmissa hac præparatione maius appareat.

Ironia.

Ironia, cum uno verbo aut brevi oratione fit, Tropus est, in quo pro rei nomine proprio aliud subiicitur. Quale est illud: Egregiam vero laudem & spolia ampla refertis, tuque puerque tuus. Cum vero longa oratione fit, inter sententiarum ornamenta numeratur. Sic Cyprianus adversus Pupianum, qui ipsum Cyprianum negabat Episcopum esse, acri ironia hoc modo invehitur: Nisi, inquit, apud te purgati fuerimus, & sententia absoluti, etiam lex annis nec fraternitas habuerit Episcopum, nec plebs præpositum, nec grex pastorem, nec Ecclesia gubernatorem, nec Christus antistitem, nec Deus sacerdotem? subveniat Pupianus, & sententiam

tentiam dicat; Iudicium Dei & Christi in apertum referat, ne tantus fidelium numerus, qui sub nobis accersitus est, sine spe salutis & pacis exisse videatur. Et mox; Annue aliquando & dignare pronunciare de nobis, & Episcopatum nostrum cognitionis tuæ auctoritate firmare: ut Deus & Christus eius agere tibi gratias possint, quod per te antistes & rector altari eorum pariter & plebi restiturus sit. Et paullo post: Quare in hunc scrupulum non inciderunt Martyres Spiritu Sancto pleni, qui ad Cyprianum Episcopum literas de carcere direxerunt? nisi si omnes isti communicantes mecum (secundum quod scripsisti) polluto ore nostro polluti sunt; & si spem vitæ æternæ communicationis nostræ contagione perdiderunt: Pupianus solus integer, inviolatus, sanctus, pudicus, qui nobis miscere se noluit, in paradyso atque in regno cælorum solus habitabit. Hactenus ille. Est etiam in sacris literis huius figuræ usus. Sic Hieremias. Confortamini, inquit, filii Beniamin in medio Hierusalem, & in Thecua clangite bucina, & super Bethacarem levate vexillum: quia malum visum est ab Aquilone, & contritio magna. Item alibi eadem ironia utitur, cum denunciato Chaldæorum adventu subdit: Præparate scutum & clypeum, & procedite ad bellum, iungite equos, & ascendite equites; state in galeis, polite lanceas, induite vos loricas. Quid igitur vidi ipsos pavidos. & terga vertentes, &c. Tale est & illud Salomonis: Lætare ergo iuvenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuum in diebus iuventutis tuæ & ambula in viis cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum: & scito, quod pro omnibus his adducet te Deus in iudicium. Simile est illud ex Apocal. Qui nocet, noceat adhuc: & qui in sordibus est, sordescat adhuc.

Exemplum.

Exemplum & simile constat esse argumentandi loca, quæ tamen inter figuras numerantur, propterea quod magnum orationi ornamentum afferant: præsertim cum illustrandæ aut ornandæ rei gratia adhibentur: Quia vero duo hæc orationis ornamenta magnam inter se affinitatem habent, atque eodem fere modo tractantur, de utrisque hoc in loco dicemus.

Exemplum est, alicuius facti aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine propositio. Id sumitur iisdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius nisi dignitatis causa sumitur. Apertiorem, cum id, quod sit obscurius, dilucidum reddit. Probabiliorem, cum magis verisimilem facit. Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perspicue, ut res dicta prope manu tentari possit. Movent autem potissimum animos antiqua, illustria, nostratia, domestica, id est, suam quæque gentem, suum qæque genus. Aut longe minora, ut mulieris, pueri, servi, barbari. Adhibentur autem exempla aut ut similia, aut dissimilia aut contraria. Rursum aut ut maiora, aut ut minora, aut ut paria. Dissimilitudo & inæqualitas constat genere, modo, tempore, loco, ceterisque ferme circumstantiis, quas supra recensuimus.

Augentur autem & crescunt exempla tractandi ratione. Licebit enim vel ab auctoris laude, vel gentis, unde ducitur exemplum, hoc modo præfari. Si quis e Plutarcho citabit exemplum, præfari licebit, cum auctorem unum omnium esse gravissimum, quippe qui summam philoso-

phiæ

phiæ scientiam, cum historicorum eloquentia coniunxerit, ut in eo non solum historiæ fidem, verum etiam auctoritatem & iudicium sanctissimi doctissimique Philosophi spectare oporteat. Item si quis M. Attilii Reguli ad hostem redeuntis exemplum velit adducere, poterit ad hunc præloqui modum: Inter tam multa Romanæ virtutis insignia decora, nullum umquam facinus pulchrius extitit, aut etiam laudatius, quam M. Attilii. Huiusmodi commendatiunculas licet affigere, vel longiores, vel breviores, utcumque locus postulabit. Affigendæ sunt autem, quæ maxime sint ad id, quod agitur, appositæ. Veluti si in exemplo desiderabitur fides, auctor a gravitate fideque commendetur. Si pium videri voles, quod adfers, sumatur a pietate commendatio. Atque item de ceteris.

Quod vero ad tractandi rationem attinet, aliquando quidem breviter, ubi res notior est, quam ut longam orationem desideret; quale est illud D. Hieronymi. Memento Daretis, & Entelli. Aliquando vero longius, quemadmodum idem Hieronymus ad sapientiæ studium commendandum, peregrinationem Pythagoræ, Platonis, & Apollonii in præfatione, quam universæ scripturæ divinæ præponunt, tractat. Cum autem exempla imparia aut dissimilia sunt, poterunt latius per collationem & contentionem dilatari: cum videlicet ostendimus, id, quod adducimus, pro ratione & commoditate causæ nostræ esse simile, dissimile, contrarium, par, maius aut minus. Atque ea collatio sumitur ex omnibus rerum & personarum circumstantiis. Adiuvatur & orationis artificio, cum verbis aut figuris ac commodis alia consulto elevantur, alia attolluntur. Porro, qui copiosissime volet exemplum tractare, is singulas similitudinis aut dissimilitudinis partes explicabit, atque inter se per contentionem comparabit. Extat locupletissimum huius rei exemplum apud Divum Bernardum in vita Malachiæ Episcopi; quo vitam eius & mores cum aliorum Episcoporum moribus confert. Sed quoniam exornatio hæc frequenter in dicendo solet incidere, alia eius exempla ex secundo de copia rerum commentario desumpta, subiiciemus. Siquis hortetur aliquem, ut filii mortem moderate ferat, & ex Ethnicorum exemplis mulierem aliquam obiiciat, quæ plurium liberorum mortem fortiter tulerit, post enarratam rem ita comparabit: Quod mulier imbecilla potuit, tu vir barbatus non feres? Illa cum sexu vicit & affectum matris: tu ab altero superaberis? Illa complurium liberorum iacturam animo in fracto pertulit; tu unum extinctum inconsolabiliter defles? Adde quod illius filii simul omnes naufragio perierunt, morte videlicet in gloria: tuus in bello fortiter pugnans, occubuit. Illa non habebat cui filios honeste imputaret: tu filium impendisti patriæ. Illi vere totique perierunt: tuus immortali gloria semper victurus est. Illa naturæ gratias agebat, quod aliquando tot liberorum mater fuisset: tu tantum meministi, te optimum perdidisse filium. Illa non habebat sarciendæ orbitatis spem, quippe maior, quam ut uterum iam ferre posset: tibi & uxor fecunda, & ætas etiamnum integra valensque: Ergo quod barbara muliercula præstitit, tu vir Romanus non præstabis? Quod contemnere potuit literarum imperita, hoc te tot præditum literis, tantum philosophiæ professorem frangit? Denique quam animi fortitudinem præstitit Pagana, hanc homo Christianus non exhibebit? Illa credens post rogum nihil superesse, tamen luctum indecorum existimavit: tu doctus eos demum vere vivere, qui cum laude excesserint ex hac vita, sine fine clamas tibi periisse filium? & quod illa æquo animo reddidit naturæ, tu Deo repetenti non

reddes?

reddes? illa fortiter paruit necessitati: tu Deo repugnas? Ex hac forma satis, opinor, apparet, quibus modis oporteat exempla conferre: quamquam in veris causis, quoniam maior est circumstantiarum copia, facilius est invenire varias contentiones: Illud obiter admonendum, in huiusmodi contentionibus sententias & epiphonemata non inconcinne posse admisceri. Velut in hoc eodem exemplo post primam collationem: Quod mulier imbecilla potuit, tu vir barbatus non poteris? subiici poterant sententiæ: Natura discrevit sexum, tu non discernis animum. A muliere nemo fortitudinis laudem expectat: Vir nisi fortis sit animo, nec viri nomine censetur. Vir utrumque significat, & sexum robustiorem, & animum infractum. Turpiter barbam gestat, qui pectoris robore superatur a femina. Item post illam contentionem; Illa non habebat, cui filium imputaret honeste, tu filium impendisti patriæ: poterant affigi sententiæ ferme huiusmodi: Magnum doloris solatium est, habere cui honeste possis imputare fortunam. Ut nulli iustius, ita nec gloriosius impenditur filius, quam patriæ. Rursum post illam: illi vere totique perierunt, tuus immortali gloria semper victurus est: adiici poterant huiusmodi: Longe felicius honesta fama, quam hoc communi spiritu vivitur. Corporis vita & calamitosa est, & omnino, ut nihil accidat, brevis: denique cum pecudibus communis: illa clara sempiternaque homines in Divorum consortium referens. Ad eumdem modum singulis collationum partibus sententiæ subiici poterant. At hæc obiter indicasse sat fuerit.

Hæc exempla, quæ proposuimus, satis aperte huius figuræ naturam explicant: quæ docendi gratia paullo fuere longiora. Ceterum cum res agitur seria, brevius aut longius, pro ratione earum rerum, de quibus dicimus, tractanda est. Superius autem admonuimus D. Chrisost. ubi aliqua similitudine aut exemplo, id, quod dicit, ad summum usque perduxerit, operam dare, ut aliquarum circumstantiarum comparatione rem, quam amplificat, maiorem adhuc faciat.

De Contentione demonstrativa, quæ ad exemplorum ordinem spectat. I.

EST & generalis quædam Contentio, præsertim in genere Demonstrativo; quoties laudandi vituperandive gratia personam cum persona conferimus. Sic Gregorius Nazianzenus in hom. de laudibus Basilii eum cum omnibus laudatissimis veteris & novi testamenti Patribus, nempe cum Noe, Abraham, Iacob, Ioseph, Moyse, Davide, Ioanne Baptista, Petro, Paulo, ceterisque patribus comparat, eorumque virtutes vel sectatum fuisse vel æquasse ait. Sic enim incipit: Age igitur, cum multi viri tum in veteri, tum in novo testamento pietate illustres extiterint, Legislatores, Militares Duces, Prophetæ, Doctores, fortes usque ad sanguinis profusionem, cum illis Basilium nostrum conferamus; ut hinc, qualis fuerit, perspiciamus. Est & rerum comparatio: quod genus est, si quis historiam laudans, eam cum laudatissimis quibusque disciplinis comparet. Atque in his duplex ratio. Aut enim alterius partis bona elevas, alterius

alterius amplificas: aut alterius partis sic exaggeras laudes, ut præferas tamen, aut certe æques, quod laudandum susceperis. In vituperando attollis vitia, sed sic, ut sceleſtiorem tamen, aut æque scelestum ostendas, quem insectaris. In his illud observandum, ut quæ adhibentur ad comparationem, sint tum confessa, tum insignia. Ut si bonum principem conferas cum Traiano, aut Antonino philosopho; contra malum cum Nerone, aut Caligula. Rursus si hominem maledicum conferas cum Zoilo & Hyperbolo: aut hominem obtrectatorem cum Dipsade aut Regulo: hominem voluptatibus effeminatum, cum Sardanapalo; crescet autem comparationis copia, si quemadmodum modo attigi, ad unius hominis, aut rei laudem seu vituperationem, complures aut personæ, aut res adhibeantur. Veluti si quis principem laudaturus, e multis excerpat, quod in unoquoque maxime excelluit. E Iulio Cæsare, felicitatem animique præsentiam: ex Alexandro, magnanimitatem: ex Augusto, urbanitatem: ex Tito seniore, civilitatem; ex Traiano, sanctimoniam & clementiam; ex Antonino, gloriæ contemptum: atque item de ceteris: similiter & in vituperando. Præterea si iracundiam detestans, conferas eam cum enormi tumulentia, cum phrenesi, cum morbo comitiali aut dæmoniaco. Aut si linguæ virulentiam damnans, componas eam cum halitu hominis pestilentia laborantis, cum afflatu serpentum, quibus est venenum præsentissimum, cum exhalatione quorumdam lacuum aut specuum subitam mortem afferente.

Similitudo.

Similitudo est oratio traducens ad rem quam piam aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur aut ornandi causa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Quomodo igitur quatuor de causis sumitur, ita quatuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per collationem, per brevitatem. Ad unamquamque sumendæ similitudinis causam accommodabimus singulos modos pronunciandi. Ornandi causa sumitur, per dissimile sive contrarium, hoc modo: Non enim, ut domus nova, aut navis, aut etiam vestis melior vetusta & vel senio confecta est: ita melior novus amicus, quam antiquus: illius enim adhuc dubia parum firma fides est, hæc ut aurum, quod igne explorant, multis experimentis & longa die probata & perspecta est. Dicitur autem simile a contrario, quod negemus rem quam adducimus, ei similem esse, quam probamus. Per negationem vero ducitur simile probandi causa, hoc modo: Neque equus indomitus, quamvis natura bene compositus sit, idoneus potest esse ad eas utilitates, quæ desiderantur ab equo; neque homo indoctus, quamvis sit ingeniosus, ad virtutem potest pervenire. Hoc probabilius factum est, quod magis est verisimile, non posse virtutem sine doctrina comparari: quoniam nec equus quidem indomitus idoneus possit esse. Ergo sumptum est probandi causa. Dictum est autem per negationem: id enim perspicuum est de primo similitudinis verbo.

Apertius dicendi causa similitudo dicitur per brevitatem, hoc modo: In amicitia gerenda, sicut in certamine currendi, non ita convenit exerceri, ut quoad necesse sit, pervenire possis; sed, ut productus studio & viribus ultra facile procurras. Nam hoc simile est, ut apertius intelligatur, mala ratione facere, qui reprehendant eos, qui verbi causa post mor-

tem amici liberos eius custodiant: propterea, quod in cursore tantum velocitatis esse oporteat, ut efferatur usque ad finem; In amico tantum benevolentiæ studium, ut ultra, quam amicus sentire possit, procurrat amicitiæ studio. Dictum autem simile est per brevitatem: non enim ita ut in ceteris rebus res ab re separata est, sed utraque res coniuncte & confuse pronunciatæ. Ante oculos ponendi negotii causa sumetur similitudo per collationem, sic: Uti citharœdus, cum prodierit optime vestitus, palla inaurata indutus, cum clamyde purpurea, coloribus variis intexta, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatissimam, auro & ebore distinctam; ipse præterea forma & specie sit & statura apposita ad dignitatem: si cum magnam populo commoverit his rebus expectationem, repente silentio facto, vocem emittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu, quo melius ornatus, & magis fuerit expectatus, eo magis derisus & contemptus eicitur: ita si quis in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copiis collocatus, fortunæ muneribus & naturæ commodis omnibus abundabit, si virtutis & artium, quæ virtutis magistræ sunt, egebit; quo magis ceteris rebus erit copiosus, & illustris, & expectatus, eo vehementius derisus, & contemptus ex omni conventu bonorum eiicietur. Hoc simile exornatione utriusque rei & alterius inscitia artificii, alterius stultitia simili ratione collata, sub aspectum rem omnem subiecit. Dictum autem est per collationem, propterea quod proposita similitudine paria sunt relata omnia.

In similibus observare oportebit diligenter, ut cum rem afferamus similem, cuius rei causa similitudinem attulerimus, verba quoque ad similitudinem habeamus accommodata: id est huiusmodi: Ita, ut hirundines æstivo tempore præsto sunt, frigore pulsæ recedunt: ex eadem similitudine nunc per translationem verba sumimus: ita falsi amici sereno vitæ tempore præsto sunt, simul atque hyemem fortunæ viderint, devolant omnes. Sed inventio similium facilis erit, si quis sibi omnes res animatas & inanimatas, mutas & loquentes, feras & mansuetas, terrestres, & cælestes, & maritimas, artificio, casu, natura comparatas, usitatas, atque inusitatas, frequenter ante oculos posuerit, & ex his aliquam venari similitudinem studuerit, qua aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos possit. Non enim res tota toti rei necesse est similis sit; sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudinem habeat oportet. Extat libellus quidam ex D. Chrysostomi aliorumque autorum similitudinibus collectus, qui studiosum concionatorem ad similium inventionem non mediocriter iuvare poterit. Meminerit tamen nequaquam ex rebus sordidis, & humilibus, neque item ex obscuris, nimiumque subtilibus & ad intelligendum difficilibus similitudines sumendas esse: illud, quia orationem sordidant, hoc vero, quia obscurant: & in id præcipue nocent, ad quod similitudo reperta est.

Ceterum quod ad tractandi rationem attinet, quemadmodum exempla, sicut paullo ante diximus, quandoque brevius, quandoque latius tractantur, sic etiam similitudines. Nam aliquando uno verbo notantur: ut, Non intelligis tibi vertenda vela; aut; Desine lavare laterem: ut iam vel allegoria sit, vel metaphora. Aliquando latius explicatur, & apertius accommodatur. Quod facit Cicero pro Murena. Quod si e portu solventibus, qui iam in portum ex alto invehuntur, prædicere summo studio solent tempestatum rationem, & prædonum, & locorum: quod natura fert

fert, ut his faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur: quo me tandem animo esse oportet, prope iam ex magna iactatione terram videntem, in hunc cui video maximas tempestates esse subeundas? Hanc Ciceronis parabolam sic imitatur Divus Hieronymus in epistola ad Heliodorum: Et ego non integris rate vel mercibus moneo; sed quasi nuper naufragio eiectus in littus, timida navigatoris voce denuncio: In illo æstu Charybdis luxuriæ salutem vorat. Ibi ore virgineo ad pudicitiæ perpetranda naufragia Scyllæum renidens libido blanditur. Hic barbarum littus: hic diabulus pyrata cum sociis portat vincula capiendis. Nolite credere, nolite esse securi: licet in modum stagni fusum æquor arrideat, licet vix summa iacentis elementi spiritu terga crispentur, magnos hic campus montes habet. Intus est periculum, intus est hostis. Expedite rudentes, vela suspendite. Crux antennæ figatur in frontibus. Tranquilitas illa tempestas est. Hic si quis singula pericula, quæ a vitiis aut improbis, aut aliunde bonis moribus imminent, velit conferre cum singulis, quæ nautis vitæ discrimen adducere solent: deinde per comparationem maius aut minus, item dissimile aut contrarium ostendere: postremo sententiis & epiphonematis, ut inciderint, exornare: nimirum copiosissime dilatabit orationem. Velut in hoc exemplo: Ut quo pretiosior est res, hoc & diligentius solet adservari, & impendi circumspectius: ita temporis, quo nihil est pretiosius, summa habenda est ratio, ne quid effluat sine fructu. Etenim si curatores dari solent his, qui gemmas & aurum temere profundunt, quæ tandem erit insania, tempus, pulcherrimum immortalis Dei munus, aut otio, aut inhonestis studiis turpiter consumere? Quid enim perdis, cum tempus perdis, nisi vitam? At vita quid esse potest charius? Et cum una gemula perit, iacturam vocas: cum totus perit dies, hoc est, bona vitæ portio, iacturam non vocas? Præsertim cum illa perdita aliunde possint recuperari, temporis irreparabilis sit iactura. Præterea illa cum tibi pereunt, aliis plerumque lucro sunt: at temporis dispendium in nullius transit compendium. Nullum est damnum, ex quo non aliquis emolumentum aliquod sentiat, præter damnum temporis. Adde his, quod illarum opum iactura sæpe saluti fuit. Nam divitiæ plerumque vitiorum materiam ministrant, ita, ut præstet temere profudisse, quam attente adservasse. Quanto cuiusque rei usus honestior, tanto turpior profusio. At nihil pulchrius, nihil præclarius, quam bonas horas bene collocare. Illas ut quam maxime serves, sæpenumero tamen vel casus eripit, vel homo tollit, ut iactura te calamitosum dumtaxat, non etiam turpem reddat. At temporis amissio, quoniam non nisi nostro vitio contingit, non miseros solum, verum & infames reddit. Pessimum infamiæ genus, quoties culpa in nullum conferri potest, præterquam in eum, qui patitur malum. Illis fundos aut ædes mercari poteras, hoc præter alia animi ornamenta parare poteras immortalitatem. Nulla est tam brevis vitæ portio, in qua non magnus aliquis ad felicitatem gradus fieri possit. Postremo de illis male insumptis, patri fortassis rationem redditurus eras; de horis male transactis Deo. Sed satis est indicasse, in quantam amplitudinem dilatari possit collatio, si quis ad eum modum singulas circumstantias velit conponere atque ornare.

Hoc exemplum docendi gratia paullo fusius tractatum est. At cum in veritate dicemus, contrahenda est oratio: sic tamen ut cum a minori vel maiori ducitur similitudo, imparitas hæc maxime conspicua fiat: quo vis argumenti maior appareat. Sumamus exempli gratia hoc a mi-

nori argumentum, Si dominus de servo delinquente supplicium sumit, cur non Deus ab homine peccante idem faciat? Qui igitur artis expers est, hoc sane modo dixisset. Vide autem quanto aliter dixerit Cyprianus contra Demetrianum: Ipse, inquit, de servo tuo exigis servitium, & hominem parere tibi & obedire compellis, & cum sit vobis eadem sors nascendi, conditio una moriendi, corporum materia consimilis, animarum communis, æquali iure, & pari lege vel veniatur in hunc mundum, vel de hoc mundo postmodum recedatur, tamen nisi pro arbitrio tibi serviatur, nisi ad voluntatis imperium pareatur, imperiosus, & nimius servitutis exactor flagellis verberas, fame, siti, nuditate, frequenter ferro & carcere affligis & crucias, & non agnoscis Dominum Deum tuum, cum sic exerceas ipse dominatum? In hoc exemplo D. Cyprianus summa tum copia, tum brevitate usus est. Summa enim brevitas est, quod ait: Non agnoscis Dominum tuum, cum sic exerceas ipse dominatum? Totam enim collationem, quam divinæ maiestatis amplitudine exposita, latius tractare poterat, brevissimo sermone comprehendit. Similitudo vero, quæ præcessit, copiose admodum explicata est.

Quamvis autem exemplorum & similium usus ad faciendam fidem non vulgariter adiuvent, tamen hoc præcipue præstant, cum per inductionem adhibentur. Quo in genere plurimus est Socrates Platonicus. Exemplum per inductionem adhibetur hoc modo: Dic mihi quem tandem fructum attulit Demostheni insignis eloquentia? Nempe præter alia incommoda, infelicissimum & miserandum exitum. Quid autem præmii Tib. & C. Gracchis attulit? Nimirum cædem & miseram, nec satis honestam. Quod porro illi tantopere laudato Antonio? Certe & hic latronum sicis crudelissime confossus est. Age Ciceroni eloquentiæ parenti, quam mercedem attulit? Nonne mortem & acerbam & miserandam? I nunc, & tot vigiliis ad summa eloquentiæ laudem enitere, quæ præstantissimis quibusque viris semper exitio fuit. Simile adhibetur per inductionem, hoc modo: De navigando num melius disputabit nauta, quam medicus: an non medicus rectius de medendi ratione differet, quam pictor? Num pictor de colorum, & umbrarum, ac linearum ratione melius dicet, quam sutor? Num auriga de ratione moderandi currum melius, quam nauta? Et si plurima conferantur, faciunt ut omnino probabile videatur, unumquemque melius de ea re dicturum esse, quam melius norit. Sic D. Cyprianus de simplicitate Præla. Ecclesia una est, quæ in multitudinem latius incremento fecunditatis extenditur: quomodo Solis multi radii, sed lumen unum: & rami arboris multi, sed robur unum tenaci radice fundatum: & cum de fonte uno rivi plurimi defluunt, numerositas licet diffusa videatur, exundantis copiæ largitate, unitas tamen servatur in origine. Avelle radium Solis a corpore, divisionem lucis unitas non capit. Ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit. A fonte præscinde rivum, præscisus arescet. Sic & Ecclesia Domini luce perfusa, per orbem totum radios suos porrigit, unum tamen lumen est, quod ubique diffunditur, nec unitas corporis separatur: ramos suos in universam terram copia ubertatis extendit, profluentes largiter rivos latius expandit: unum tamen caput est, & origo una, & una mater fecunditatis successibus copiosa.

Hæc de tropis & figuris tum verborum tum sententiarum dicta sint: in quorum numero, nominibus, vi, & natura explicanda vehementer dissentiunt autores tum Græci tum Latini; neque modo inter se ipsi discordant.

scordant, sed, quod magis mirandum est, Cicero ipse sibi diserepat, qui ut ornatissimus in dicendo fuit, sic in præcipiendo diligentissimus. Nam, ut Quintil. animadvertit, multas figuras in tertio de Oratore libro posuit, quas in Oratore postea scripto, quoniam de illis mentionem non fecit, videtur repudiasse. Quasdam posuit inter verborum exornationes, quæ sententiarum sunt lumina. Quædam ne figuræ quidem sunt. Iam numerus illarum nec fuit olim certus, nec vero umquam esse poterit. Cuius rei duas ego reperio causas; altera est, quod novæ figuræ, Quintiliano etiam autore, fieri adhuc & excogitari possunt: altera, quod tam verborum, quam sententiarum figuræ non in formas seu species, quarum certus est numerus, sed in partes & quasi membra, quorum infinitior est numerus, distribuuntur.

De usu figurarum.

CAPUT XV.

NOn multum prodest figurarum nomina & diffinitiones tenuisse, nisi earum usum sciamus; hoc est, quonam modo, & quibus potissimum in rebus illis uti debeamus. Hoc autem ex tribus præcipuis concionatoris officiis colligendum est. Ad eum enim spectat auditores primum docere, deinde delectare, ac postremo flectere. Et quidem docere necessitatis, delectare suavitatis, flectere victoriæ esse dicunt. Ex figuris igitur quædam ad docendum, quædam ad delectandum, quædam ad flectendum, & affectus concitandos potissimum serviunt. Et quidem ad docendum figuræ, quas inter argumentorum formas posuimus, præcipue pertinent: quibus adiungi potest ratiocinatio, quam modo inter sententiarum figuras numeravimus; & nonnullæ aliæ, quæ vel ad probandum, vel ad expositionem rerum conducunt. Inter quas merito collocatur Transitio: quæ cum exponat quid dictum sit, quidque sit dicendum, hac distinctione lucem orationi affert. Quæ tamen interdum vim habet & acrimoniam, ut paullo ante admonuimus. Ad delectandum vero pertinent, cum aliæ figuræ, tum præcipue quas inter figuras verborum in secunda & tertia classe collocavimus: quæ similium & contrariorum proportione constant. Ex aliis vero figuris sive verborum, sive sententiarum, pleræque vim & acrimoniam habere videntur. Sunt tamen aliæ, & quidem non paucæ, quæ ad hæc omnia valent. Constat enim, rerum, personarum, locorum, ac temporum descriptiones, modo ad delectandum, modo vero ad amplificandum, interdum etiam ad docendum valere. Idem de contrariis diximus, quæ præter venustatem & gratiam, vim quoque & acrimoniam in loco habent. Iam vero exempla, ac præcipue similitudines, quid non efficiunt? Quid enim rebus obscuris maiorem lucem, quam similitudines præferunt? Quid non eisdem amplificamus, aut oculis spectandum subiicimus? Quantum præterea iucunditatis commode inducta similitudo affert? Studio si autem concionatoris erit, non solum numerum, & nomina, & naturam figurarum nosce, sed multo magis earum usum: ut quibus figuris in quavis concionis parte utendum sit, probe teneat. Cum autem eadem sententia pluribus figuris explicari, & quodammodo vestiri possit, periti artificis erit, ea potissimum figuram deligere, quæ sensum animi sui apertissime, brevissime atque appositè

appositissime explicet. Hactenus de figuris; deinceps de compositione dicendum est.

De compositione.

CAPUT XVI.

Post tropos & figuras, de quibus hactenus dictum est, sequitur tertia pars ornatus, quæ est in compositione, & in apta ac numerosa verborum collocatione posita; quam D. Augustin. non prorsus concionatori negligendam esse ait, licet ea in sacris literis minus inveniatur. Eius hæc verba sunt. Sane hunc elocutionis ornatum, qui numerosis fit clausulis, deesse fatendum est autoribus nostris. Quod utrum per interpretes factum sit, an, quod magis arbitror, consulto illi hæc plausibilia devitaverint, affirmare non audeo, quoniam me fateor ignorare. Illud tamen scio, quod si quisquam huius numerositatis peritus, illorum clausulas eorumdem numerorum lege componat, quod facillime fit mutatis quibusdam verbis, quæ tantumdem significatione valent, vel mutato eorum, quæ invenerit, ordine, nihil eorum, quæ velut magna in scholis Grammaticorum, aut Rhetorum didicit, illis divinis viris defuisse cognoscet. Et multa reperiet elocutionis genera tanti decoris, quæ quidem & in nostra, sed maxime in sua lingua decora sunt: quorum nullum in eis, quibus isti inflantur, literis invenitur. Sed cavendum est, ne divinis gravibusque sententiis dum additur numerus, pondus detrahatur. Nam illa musica disciplina, ubi numerus iste plenissime discitur, usque adeo non defuit Prophetis nostris, ut vir doctissimus Hieronymus, quorumdam etiam metra commemoret in Hebræa dumtaxat lingua. Cuius veritatem ut servaret in verbis, hæc inde non transtulit. Ego autem ut de sensu meo loquar, qui mihi quam aliis, & quam aliorum est utique notior, sicut in meo eloquio, quantum modeste fieri arbitror, non prætermitto istos numeros clausularum: ita in autoribus nostris hoc mihi plus placent, quod ibi eos rarissime invenio. Hæc ille. Cuius exemplum sequi poterit, quisquis aliquid eleganter scribere parat. Habet enim hoc præcipue oratio numerosa, & verba apte collocata, ut sine ostentatione & splendore verborum legentis animum adeo lateoter oblectet, ut idem ipse, qui delectatur, rationem reddere nequeat, cur tantopere delectetur. Eadem etiam compositio non mediocriter intellectum adiuvat, quando orationis membra ita sibi respondent & connexa sunt, ut planissimum orationis sensum efficiant. Verum hæc ad scribendum. Ad concionandum autem, ut ii etiam, qui hac de re scripsere, fatentur, huiusmodi numerosa compositio minus necessaria est: ideoque prætermissis præceptis, quæ multa Rhetores hac de re tradunt, quam brevissime hanc partem absolvam. Cornificius ergo de ea sic ait: Compositio est verborum constructio, quæ facit omnes partes orationis æqualiter perpolitas. Et conservabitur, si fugiemus crebras vocalium concursiones, quæ vastam atque hiantem orationem reddunt, ut hoc est: Vaccæ æneæ amœnissime impendebant. Et si vitabimus eiusdem literæ nimiam assiduitatem, cui vitio versus hic erit exemplo: O Tite tute Tati tibi tanta Tyrane tulisti. Et hic eiusdem poetæ; Quidquam quisquam cuiquam quod conveniet, neget? Et, si eiusdem verbis assiduitatem nimiam fugiemus.

Lib. 4. de doctr. Christ.

ntus. Ea est huiusmodi. Nam cuius rationis oratio non extet, ei rationi ratio non est fidem habere. Et, si non utemur continenter similiter cadentibus verbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lachrymantes, obtestantes. Et, si verborum traiectionem vitabimus, nisi quæ erit concinna. Quod in vitio est Lucilius assiduus, ut hoc est in priori libro: Has res ad te scriptas Luci misimus Aeli. Tale est illud Politiani: Legit epistolam mihi nuper ad se tuam Picus hic Mirandula noster. Quæ quidem compositio pueritis, ab omni gravitate aliena videtur. Item fugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris spiritum lædit.

De duplici specie compositionis. I.

Quisquis autem compositionis rationem exactius assequi cupit, quæ res ad artificiose scribendum necessaria est, scire debet, aliam esse compositionem simplicem, aliam duplicem, sive compositam. Simplex est a numerorum lege, & periodis longioribus soluta, qua in familiari sermone utimur, quaque plerisque in locis sacræ literæ utuntur. Simplex enim veritas sermonis simplicitate gaudet. Tale est illud Geneseos: In principio creavit Deus cælum & terram. Terra autem erat inanis & vacua, & tenebræ erant super faciem abyssi, & spiritus Dei ferebatur super aquas. Dixitque Deus: Fiat lux, & facta est lux, &c. Composita vero sive duplex oratio ab hac simplicitate recedens, flexuosa & longiori utitur oratione: cuius partes & velut membra explicare necesse est: ut eis cognitis, totum, quod ex illis constat, facilius agnoscatur. Ut autem in manu ipsam quidem manum velut totum quoddam consideramus, deinde digitum ut eius membrum, ac postremo digiti articulos, qui sunt variæ huius membri partes: ita in oratione similes partes attendimus. Sunt enim velut articuli ea, quæ Græci commata, Latini cæsa vel incisa vocant. Sunt deinde veluti membra, quæ Græci cola, Latini vero eodem nomine membra vocant. Sunt rursus periodi, quas Latini tum ambitum, tum comprehensionem, tum circumscriptionem appellant, quæ pluribus membris constant. Quia vero Divus Augustin. 4. de doct. Christ. horum omnium exempla ex 2. ad Corinth. Epistola ponit, nos quod ille fecit, in hac parte sequemur. Cæsa igitur vel incisa sunt quatuor illa: In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. Et illa item quatuordecim: In itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, &c. quæ sequuntur. Membra vero sunt duo hæc. Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non uror? Periodus vero bimembris est apud eumdem: Libenter suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Trimembris vero, cum ait: in quo quis audet, in insipientia dico, audeo & ego, &c. Quadrimembris autem, cum ait: Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in stultitia, in hac substantia gloriæ. Potest autem periodus plura etiam membra habere. Cum vero membra constant pari fere numero syllabarum, Isocolon sive Compar appellari inter figuras verborum diximus.

D. autem Augustin. posteaquam totius loci huius divinam eloquentiam miris laudibus extulisset, & dicendi flores annotasset, potissimum com-

commendat compositionis varietatem, quod modo cæsis, modo membris, modo periodis hæc oratio fluat, quodque decentissime modo post cæsa, modo post membra periodos intermisceat: quibus orationis compositio variatur, & tædium legentis excutitur, & respirandi spatium datur. Quod Apostolum non humana quidem arte, sed divina sapientia, quam sequitur & comitatur vera eloquentia, fecisse constat. Sapientiæ enim est, recte & pro dignitate res concipere & ponderare: eloquentiæ vero, quod ita conceperis, simili oratione proferre. Hanc vero sapientiam sequi solet vera & naturalis eloquentia, qua, viri sancti maxime utuntur, qui sine arte artificiosissimi & eloquentes sunt. Recte enim ille; Si rem, inquit, potenter conceperis, nec facundia dicendi, nec sermo te deseret ullus. Eadem varietate utitur D. Ambrosius, cum in lib. de virgin. beatissimæ Virginis virtutes laudesque percenset. Eadem enim venustate & gratia modo post incisa, modo post membra, periodos bimembres aut trimembres interponit, ut sequenti capite videbimus.

Sciendum est etiam, duplicem esse periodi formam: alteram, qua vel cæsim, vel membratim dicimus: alteram vero, qua circumscripte dicimus, qua videlicet ab initio ad finem usque quasi in orbem inclusa fertur oratio, quæ nisi in fine sententiam non absolvit. Itaque imaginem refert vel perfecti syllogismi, vel interdum etiam propositionis Hypotheticæ, idque modo brevius, modo longius, ut instituta ratio vel argumentatio postulaverit. Hoc autem præter ea exempla, quæ modo ex Pauli Epistola proposita sunt, sequentia quoque declarant. Membratim quidem fluit illa Divi Cypriani periodus contra Demetrianum: Mundus occasum sui rerum labentium probatione testatur, non hyeme nutriendis seminibus tanta imbrium copia est, non frugibus æstate torrendis solita flagrantia est, nec sic verna de temperie sata læta sunt, nec adeo arboreis fœtibus autumna fecunda sunt. Minus de effossis & fatigatis montibus eruuntur marmorum crustæ, minus argenti & auri opes suggerunt exhausta iam metalla, & pauperes venæ. Cæsim vero perfluit, quæ deinde sequitur: Breviatur in dies singulos ac deficit in agris agricola, in mari nauta, miles in castris, innocentia in foro, iustitia in iuditio, in amicitia concordia, in artibus peritia, in moribus disciplina. Huiusmodi autem periodi quamvis possint bimembres esse, maiorem tamen gratiam habent, cum vel trimembres sunt, vel etiam quadrimembres: quorum illa Græci tricola, hæc vero tetracola vocant. Tricola, ut illud: Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Tetracola, ut illud Cypriani; Quemadmodum sponte Sol radiat, dies illuminat, fons rigat, imber irrorat: ita se cælestis ille spiritus infundit. Singula quoque verba cæsam orationem faciunt, ut illud: Acrimonia, voce, vultu inimicos perterruisti. Periodus vero, qua circumscripte dicimus, in qua, ut Arist. ait, principio ita respondet finis, ut plenum sensum faciat, absolvatque sententiam, quandoque brevior, quandoque longior est. Brevis est illa:

Finem qui quæris amoris,
Cedit amor rebus: res age, tutus eris.

Hic perfectus syllogismus est. Brevior item & illa D. Cypriani in Serm. de Lap. Nemo fratres, nemo hanc confessorum gloriam mutilet: cum dies negantibus præstitutus excessit, quisquis professus intra diem non est,

est, Christianum se esse confessus est. Paullo vero longior illa eiusdem, qua sermonem de patientia exorditur hoc modo: De patientia locuturus fratres dilectissimi, & utilitates eius & commoda prædicaturus, unde potius incipiam, quam quod nunc quoque ad audientiam vestram patientiam video esse necessariam: ut nec hoc ipsum, quod auditis & discitis, sine patientia facere possitis. Paullo etiam longior est ea, quæ deinde sequitur, periodus: Nec invenio fratres dilectissimi inter ceteras cælestis disciplinæ vias, quibus ad consequenda divinitus præmia spei ac fidei nostræ secta dirigitur, quid magis sit vel utilius ad vitam, vel maius ad gloriam, quam ut qui præceptis dominicis obsequio timoris ac devotionis innitimur, patientia maxime tota observatione tueamur. Serviunt autem huiusmodi periodis frequenter coniunctiones adversativæ, quamquam, etsi, licet: & item comparativæ, ut, sicut, ita, &c. quia ubi hæc particulæ intercedunt, sensus orationis nisi in eius fine non absolvitur: quod huius periodi, quo circumscripte dicimus, proprium est. Participia quoque in hoc præcipue reperta sunt, ut plura verba sub una circumductione continerentur. Participia namque verborum vim habent.

His tribus compositionis speciebus, cæsis, membris, & periodis additur quarta, Græcis peribole dicta, id est, circuitus, aut flexus. Ea vero est oratio sinuosa & prolixior, constans fere pluribus membris, quam vulgata periodus: & hic flexus proprius est historicorum, in quo plura membra & commata sua serie ita se æqualiter consequuntur, ut tamen perspicua sit continuata & longior constructio. Differt autem peribole a periodo non ita multum, nisi quod in periodo tam rerum, quam orationis consequentia & cohærentia requiritur bene coagmentata. Sed peribole est historica & longior constructio orationis, non ita nexis inter se antecedentibus & consequentibus, quin facillime possit in sua membra resolvi. Cavere tamen oportet, ne illa sit iusto prolixior, & obscuritatem vel tædium pariat. Summatim ergo, periodus est circuitus orationis oratoriæ. Peribole est circuitus orationis historicæ. Talis est illa Sanazarii de partu Virginis oratio, qua sanctorum Patrum in Lymbo residentium lætitiam de filii Dei conceptu grandi orationis figura, de qua mox dicemus, his verbis describit;

Interea maneis descendit fama sub imos,
Pallenteisque domos veris rumoribus implet:
Optatam adventare diem, quo tristia linquant
Tartara, & evictis fugiant Acheronta tenebris,
Immanemque ululatum, & non lætabile murmur
Tergemini canis, adverso qui carceris antro
Excubat insomnis semper, rictuque trifauci,
Horrendum, stimulante fame, sub nocte profunda
Personat, morsu venienteis adpetit umbras.

Huic vero quintam addunt constructionis speciem, quam Aristoteles Campptera, Latini tractum, vel nexum vocant, aut productionem spiritus: quæ re vera idem est, quod peribole, quam definivimus: nisi quod est paullo longior: & quo longior, eo elegantior, dum tamen, ut diximus,

modum in hac longitudine servet. Exemplo erit illud Divi Cypriani in Epistola ad Cornelium, quod etiam grandi figura profluit. Tuetur enim vir Sanctus Episcopatus sui dignitatem adversus hæreticos, qui illum Episcopum esse negabant, eiusque vitæ & electioni detrahebant. Sic igitur ait: Ceterum dico, dico enim provocatus, dico dolens, dico compulsus, quando Episcopus in locum defuncti substituitur, quando populi universi suffragio deligitur, quando Dei auxilio in persecutione protegitur, collegis omnibus fideliter iunctus, plebi suæ in Episcopatu quadriennio iam probatus, in quiete serviens disciplinæ, in tempestate proscriptus, applicato & adiuncto Episcopatus sui nomine, toties ad Leonem petitus, in circo, in amphitheatro dominicæ donationis testimonio honoratus: cum talis frater a quibusdam desperatis, & perditis, & extra Ecclesiam constitutis impugnari videtur, apparet quis impugnet: non scilicet Christus, qui sacerdotes aut constituit, aut protegit: sed ille, qui Christi adversarius, & Ecclesiæ eius inimicus, ob hoc Ecclesiæ præpositum sua infestatione persequitur, ut gubernatore sublato, atrocius & violentius circa Ecclesiæ naufragia grassetur. Hactenus ille. His igitur quinque constructionis speciebus pro rerum natura, quas tractamus, utendum erit. Quo fiet, ut satietatem varietate vitemus, & rebus ipsis suum velut habitum & colorem tribuamus. Periti autem artificis erit, animadvertere, quando his vel illis uti debeat: neque enim huius rei plena observatio præceptis artis compræhendi potest. Illud tamen constat, cæsa & membra non raro instandi gratia adhiberi, præsertim cum plura sint. Periodis tum in argumentando, tum in exordiis frequentius utimur, quamquam hic longioribus, illic vero brevioribus. Peribole ad historiæ narrationes & amplificationes accommodatior est. Quamquam hæc omnia, & in aliis quoque orationis partibus, non inepte locum habeant. Hactenus de Compositione, quam tertiam ornatus partem esse diximus, qua leniter, iucunde, & aperte decurrit oratio. Deinceps de quarta elocutionis virtute, nempe apte dicendi, agendum est.

De apte dicendo.

CAPUT XVII.

Hactenus de tribus Elocutionis virtutibus, nempe Latinitate, & Perspicuitate, & Ornatu dictum est. De ornatu quoque, qui est tum in verbis, tum in figuris, tum etiam in compositione disseruimus. Sequitur apte dicendi ratio, quæ & ipsa ornare dicendi pars maxima est. Cicero autem paucis totam eius naturam atque rationem breviter complexus est, cum 2. de Orat. lib. ait, non omni causæ, neque auditori, neque personæ, nec tempori congruere orationis unum genus. His igitur rebus apte atque apposite orationem accommodare, id demum apte dicere est. Quod quidem, ut Fab. ait, non in Elocutione tantum, sed in Invenrione quoque spectatur. Nam si tantum habent etiam verba momentum, quanto res ipsæ maius?

Cicero.

Quatuor sunt autem, quæ præcipue observare debet, qui apte dicere cupit, nempe ut oratio tum dicenti, tum audienti, tum rebus ipsis, quas tractat, & officio, quod gerit, maxime conveniat. Hoc est, quis dicat, cui dicat, qua de re dicat, & quid potissimum dicendo consequi velit. In his

igitur

igitur omnibus, quid maxime deceat, considerandum est; quod quidem non ad artis præcepta solum, sed ad prudentiæ iudicium, quod sicut rerum omnium gerendarum, ita dicendarum moderator est, præcipue pertinet. Inter eius autem officia, & maximum, & difficillimum est, quid ubique deceat, intelligere. Hinc enim decorum illud nascitur, quod omnibus in rebus captandum est. Ceterum, quid in his quatuor rebus, quas supra memoravimus, maxime deceat, ordine tractandum est.

Primum igitur eius, qui dicit, ratio habenda est. Non enim eadem oratio omnibus convenit: aliter enim iuniores, aliter senes, aliter principes viris, aliter humiles atque privati, aliter inferioris ordinis ministri, aliter Episcopi & superiores Prælati dicere debent. His enim multa licent, quæ aliis non perinde liceat. Quod quidem in D. Chrysost. concionibus apparet: in quarum exordiis auditorum benevolentiam captat, suam erga illos caritatem, paternamque curam & providentiam declarans, illorumque iterdum laudes & virtutes prædicans. Hoc autem, quod Episcopum & virum sanctissimum maxime decebat, alios non perinde deceret. Cum enim, iuxta Fabii sententiam, Rhetorica sit prudentia dicendi, præcipuum autem prudentiæ opus sit intelligere quid maxime in agendo deceat, non minus eiusdem erit videre, quid unamquamque personam deceat in dicendo. Unde, cum Socrati Lysias orationem, quam in eius defensionem conposuerat, recitasset: Præclara, inquit, & elegans oratio est, sed non convenit Socrati. Erat enim forensi instituto aptior, quam philosopho, ac tali philosopho. Rursus Lysiæ percontanti, cur si bonam iudicaret orationem, putaret sibi non convenire: Nonne, inquit, fieri potest, ut amictus aut calceus elegans sit ac pulcher, qui tamen alicui non conveniat? Ad omnes tamen in universum pertinet, ne quid dicant, quo auditores offendi iure possint, hoc est, ut nihil insolenter, nihil arroganter, nihil inverecunde, nihil petulanter, nihil contumeliose, nihil sordide, nihil scurriliter, nihil abiecte, nihil licenter, aut alias indecenter & vitiose dicant, sed totus orationis character modestiam, humanitatem, caritatem, & communis salutis studium, & ardens veræ pietatis desiderium præseferat. Hæc autem modestia cum aliis concionis partibus, tum exordiis maxime convenit, quæ submissa esse debent, & verecunda. Has in dicendo virtutes, cum alii Patres tum præcipue D. Cyprianus ubique præfert; nihil enim in eo reperies, quod ad ostentationem ingenii videri possit ascitum. Talis ubique sermonis habitus est, ut loqui sentias vere Christianum Episcopum, & martyrio destinatum. Pectus ardet Evangelica pietate, & pectori respondet oratio, loquitur diserta, sed magis fortia, quam diserta. Hunc autem pietatis & dilectionis affectum declarat, cum in concionibus suis hanc vocem caritatis plenissimam frequentissime repetit, Fratres dilectissimi. Sed hunc tamen affectum in sermone de Lapsis præcipue declaravit: cuius hæc verba sunt: Quid hoc loco faciam, dilectissimi fratres, fluctuans vario mentis æstu? Quid, ait, quomodo dicam? Lachrymis magis, quam verbis opus est ad exprimendum dolorem, quo corporis nostri plaga deflenda est, quo populi aliquando numerosi multiplex lamentanda iactura est. Quis enim sic durus ac ferreus, quis sic fraternæ caritatis obliitur, qui inter suorum multiformes ruinas, & lugubres, ac multo squalore deformes reliquias constitutus, siccos oculos tenere prævaleat? nec erumpente statim fletu prius gemitus suos lachrymis, quam voce depromat? Quis igitur in his verbis pectus Apostolicum & caritatem plusquam paternam

non agnoscat? Hanc igitur mentem, hunc de tot pereuntium animarum interitu dolorem Ecclesiastes aliqua saltem ex parte imitari studeat, & quatenus cuique liceat, dicendo quoque manifestare curabit.

Verum hoc in loco non tam virtutem nostram ostendere, quam vitia fugere studeamus. Illud enim ostentationi proximum est, si nimium sit, in hoc autem nihil esse potest nimium. Inter cetera autem vitia, quæ fugere debemus, omnem vitiosam sui iactationem maxime fugiendam esse monet Fabius, quod ea audientibus afferat non fastidium modo sed plerumque etiam odium. Habet enim mens nostra natura sublime quiddam, & erectum, & impatiens superioris. Ideoque abiectos aut submittentes se libenter allevamus, quia hoc facere tamquam maiores videmur, & quoties discessit æmulatio, succedit humanitas. At, qui se supra modum extollit, premere ac despicere creditur, nec tam se maiorem, quam minores ceteros facere. Invident humiliores, nam hoc vitium est eorum, qui nec cedere volunt, nec possunt contendere, rident superiores, improbant boni. Hactenus ille. Ab hoc autem vitio non admodum abhorrent, qui ostentandi ingenii & eruditionis gratia, difficiles quæstiones, quæ nihil ad animarum salutem conducunt, in concionibus tractant. Hac enim ratione seipsos ostentare & venditare populo volunt. Nec minus peccant, qui eloquentiæ laudem affectantes, plurima verba idem significantia temere congerunt, quibus apud imperitum populum & rudem concionem hac loquendi facultate & volubilitate linguæ admirationem sui faciant, cum tamen nihil esse possit magis eloquentiæ contrarium. Hæc sunt igitur & his similia, quæ qui dicit, partim cavere, partim observare debet.

Non solum quis dicat, sed apud quos etiam dicat, considerandum esse ratio ipsa monet. Aliter enim apud rusticos & agrestes homines, aliter apud eruditos, aut nobiles, aut principes viros, & delicatas aures dicendum est. Apud hos enim sublimis & elaborata oratio, apud illos vero concitatior esse debet. Præterea aliter apud monachos & virgines Deo dicatas, hominesque rerum divinarum studio & contemplationi addictos, aliter apud eos, qui sine ullo divini Numinis metu in omnia scelera ruunt. Denique pro varietate tum personarum, tum vitiorum, quæ in populo grassantur, varie sermo tractandus est. Cuius rei monitorem habemus Apostolum, qui Timotheo præscripsit, quid viros, quid uxores, quid seniores, quid iuniores, quid divites docere debeat. Quin & Ecclesiasticus huius rei nos admonuisse videtur, cum ait: Cum viro irreligioso tracta de sanctitate, & cum iniusto, de iustitia, & cum muliere de his, quæ æmulatur: cum timido, de bello: cum negotiatore, de traiectione: cum emptore, de venditione: cum viro livido, de gratiis agendis: cum impio, de pietate: cum inhonesto, de honestate: cum operario annuli, de consummatione anni: cum servo pigro, de multa operatione. His igitur verbis non obscure Ecclesiasticus docet, pro auditorum varietate sermonem esse varie accommodandum. Hoc autem parum advertunt, qui cum neque Episcopi, neque urbium præfecti, neque cognitores causarum in concione adsunt, adversus illos tonare ac fulminare solent, cum hoc non sit plebem erudire, sed indignationem atque odium, quod forte adversus illos conceperunt, irritare, atque exsatiare: quod est a Christiana pietate maxime alienum. Sed hæc ad auditorum personam spectant.

Nunc quid res ipsas, de quibus dicimus, & concionatoris officium maxime deceat, consideremus. Quia vero hoc non solum ad eloquendi,

sed

sed etiam ad inveniendi rationem pertinet, quid in hoc genere concionatorem deceat, in superiori libro, cum de inveniendi ratione ageremus, nonnulla observanda esse docuimus. Sed ne nihil hoc in loco dicamus, ille apte dicere, quod ad inveniendi rationem attinet, putandus est, qui pro ratione causæ, quam tractat, commodissima, maximeque propria, & ad rem potissimum pertinentia dicit: neque ab ea, vel ad communia loca, vel ad peregrina, minimeque instituto suo deservientia, nisi cum hoc ratio argumenti exigit, digreditur. Qui enim ita vagatur, quamvis eleganter fortasse dicat, apte tamen minime dicit: quia non id agit, cuius gratia dicere instituit. In quo vitio sunt concionatores ii, qui instituti sui obliti (quod in hominum moribus castigandis & instituendis positum est) aliena, minimeque huic proposito servientia tractant, miserosque auditores, qui huius rei gratia conciones adeunt, ieiunos vacuosque demum dimittunt. Verum hæc in rebus ipsis observatio, ut modo diximus, ad intentionis rationem pertinet. Quod autem Elocutionis genus rebus ipsis pro ipsarum natura & varietate conveniat, in quo huius operis difficultas præcipue sita est, deinceps aperiendum est. Quæ enim hactenus diximus, quamvis maxime necessaria, quivis concionator vel mediocriter eruditus facile advertere & præstare poterit, præsettim si fraterna caritate præditus sit. Difficiliora sunt, quæ sequuntur, & quæ non tam a communi prudentia, quam ab artis præceptionibus, maturo iudicio, & dicendi exercitatione pendent.

Cuius modi elocutionem varia genera causarum, variaque concionatoris officia exigant. I.

Sciendum est igitur, non idem Elocutionis genus omnibus causis & argumentis convenire. Hoc enim perinde esset, atque idem indumenti genus diversis personarum statibus, nempe dominis & servis, viris & feminis, sacratis Deo hominibus, & prophanis velle accommodare: cum constet unicuique harum personarum suum peculiarem habitum & cultum, pro cuiusque personæ conditione & fortuna convenire. Sic igitur aliud Elocutionis genus in parvis causis, aliud in mediocribus, aliud in gravibus desideratur. Qua de re sic Fabius ait: Parata facultate scribendi, &c. proxima est cura, *Fab. lib. 11.* ut dicamus apte, quam virtutem elocutionis quartam Cicero demonstrat, quæque est, meo quidem iudicio, maxime necessaria. Nam cum sit ornatus orationis varius & multiplex, conveniatque alius alii, nisi fuerit accomodatus rebus atque personis, non modo non illustrabit ea, sed etiam destruet, & vim rerum in contrarium vertet. Quid enim prodest esse verba & latina & significantia, & nitida, nisi cum his, in quæ auditorem duci formarique volumus, consentiant? Si genus sublime dicendi parvis in causis, limitatumque grandibus, lætum tristibus, lene asperis, minax supplicibus, submissum concitatis, trux atque violentum iucundis adhibeamus, ut monilibus, ac margaritis, ac veste longa, quæ sunt ornamenta feminarum, deformentur viri: nec habitus triumphalis, quo nihil cogitari potest augustius, feminas deceat. Hactenus Fab. Idemque libr. 8. de vario ora- *Idem lib. 8.*
tionis ornatu differens, eamdem ferme sententiam, aliquanto tamen apertius, explicat his verbis: Illud observatione dignum, quod hic ipse honestus

neſtus ornatus, pro materiæ genere debet eſſe variatus. Atque ut a prima diviſione ordiar, non idem demonſtrativis, & deliberativis, & iudicialibus cauſis conveniet. Namque illud genus oſtentationi compoſitum, ſolam petit audientium voluptatem, ideoque omnes dicendi artes aperit, ornatumque orationis exponit: ut qui non inſidietur, nec ad victoriam, ſed ad ſolum laudis & gloriæ finem tendat. Quare quidquid erit ſententiis populare, verbis nitidum, figuris iucundum, translationibus magnificum, compoſitione elaboratum, velut inſtitor quidam eloquentiæ intuendum, & pene pertractandum dabit. Nam eventus ad ipſum, non ad cauſam refertur. At ubi res agitur ſeria, & vera dimicatio eſt, ultimus ſit famæ locus. Præterea non debet quiſquam, ubi maxima rerum momenta verſantur, de verbis eſſe ſolicitus. Neque hoc eo pertinet, ut in his nullus ſit ornatus, ſed ut preſſior & ſeverior, eo minus confeſſus, præcipue vero ad materiam accommodatus. Nam & ſuadendo, ſublimius aliquid exigit ſenatus, concitatius populus, & in iudiciis publicæ capitaleſque cauſæ poſcunt accuratius dicendi genus. At privatum conſilium, cauſaſque paucorum, ut frequenter accidit, calculorum, purus ſermo & diſſimilis curæ magis decuerit. An non pudeat certam creditam pecuniam periodis poſtulare? aut circa ſtillicidia affici? aut mancipii rehibitione ſuadere? Hactenus Fabius.

Ad Heren. lib. 4. Cornificius autem hæc omnia dicendi genera ad tria revocat his verbis: Tria ſunt dicendi genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitioſa conſumitur: unam gravem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Gravis eſt, quæ conſtat ex verborum gravium magna & ornata conſtructione. Mediocris eſt, quæ conſtat ex humiliore, neque tamen ex infima & pervulgatiſſima verborum dignitate. Attenuata eſt, quæ demiſſa eſt, uſque ad uſitatiſſimam puri conſuetudinem ſermonis. In gravi conſumetur oratio figuræ, ſi quæ cuiuſque rei poterunt ornatiſſima verba reperiri, ſive propria, ſive extranea, unamquamque in rem accommodabuntur: & ſi graves ſententiæ, quæ in amplificatione & commiſeratione tractantur, eligentur: & ſi exornationes ſententiarum, aut verborum, quæ gravitatem habebunt, adhibebuntur: In mediocri autem figura verſabitur oratio, ſi hæc, ut ante dixi, aliquantulum demiſerimus, neque tamen ad infimum deſcenderimus. Attenuatum autem figuræ genus, ad infimum & quotidianum ſermonem demiſſum eſt.

Hæc autem tria dicendi genera, quæ rebus ipſis, quas dicimus, pro earum natura atque varietate aptanda ſunt, tribus etiam Oratoris aut Concionatoris officiis præcipue convenire, D. Auguſtinus ex Cicer. ſententia *Aug. 4. de doctrina Chriſt.* auctor eſt. Eius hæc verba ſunt: Dixit quidam eloquens, & verum dixit, ita dicere debere eloquentem, ut doceat, ut delectet, ut flectat. Deinde addidit: Docere neceſſitatis eſt, delectare ſuavitatis, flectere victoriæ. Horum trium, quod primo loco poſitum eſt, hoc eſt, docendi neceſſitas, in rebus eſt conſtituta, quas dicimus: reliqua vero duo, in modo, quo dicimus. Sicut eſt autem ut teneatur ad audiendum delectandus auditor, ita flectendus, ut moveatur ad agendum. Et ſicut delectatur, ſi ſuaviter loquaris, ita flectitur, ſi amet quod polliceris, timeat, quod miraris, oderit, quod arguis, quod commendas, amplectatur, quod dolendum exaggeras, doleat; cum quid lætandum prædicas, gaudeat, miſereatur eorum, quos miſerandos ante oculos dicendo conſtituis, fugiat eos, quos cavendos terrendo proponis, & quidquid aliud grandi eloquentia fieri poteſt,

potest, ad commovendos animos auditorum, non quid agendum sit ut sciant, sed ut agant, quod agendum esse iam sciunt. Si autem adhuc nesciunt, prius utique docendi sunt, quam movendi. Et fortasse rebus ipsis cognitis, ita movebuntur, ut eos non opus sit maioribus eloqueotiæ viribus iam moveri. Quod taoien cum opus est, faciendum est. Tunc autem opus est, quando cum scierint quod agendum sit, non aguot, ac per hoc docere, necessitatis est. Possunt eoim homines & agere & non agere quod sciunt. Quis autem dixerit, eos agere debere, quod oesciunt? Et ideo flectere oecessitatis non est, quia semper opus non est, si tamen docenti, vel etiam delectanti consentit auditor. Ideo autem victoriæ est flectere, quia fieri potest, ut & doceatur, & delectetur, & non assentiatur. Cum vero id docetur, quod agendum est, & ideo docetur, ut agatur, frustra persuadetur verum esse, quod dicitur, frustra placet modus ipse, quo dicitur, si non ita dicitur, ut agatur. Oportet igitur eloquentem Ecclesiasticum, quando suadet aliquid, quod agendum est, non solum docere, ut instruat, verum etiam flectere, ut vincat. Hactenus August.

Ex his autem tribus concionatoris officiis colligit idem Sanctus, tria esse dicendi genera, sive tres formas atque figuras, quæ his tribus officiis respondeant. Sic eoim eodem in loco ait: Cum vir eloquens tria præstare debeat, id est, ut doceat, ut delectet, ut flectat, ad eumdem etiam hæc tria dicendi genera pertinere, ait idem ipse Romani auctor eloquii. Sic eoim inquir: Is erit eloquens, qui poterit parva submisse, modica temperate, magna granditer dicere: tamquam si adderet etiam illa tria, & sic explicaret uoam eamdemque sententiam, dicens: Is igitur erit eloquens, qui ut doceat, poterit parva submisse: ut delectet, modica temperate: ut flectat, magna graoditer dicere. Hactenus Augustinus. Ex cuius verbis aperte liquet, hæc tria dicendi genera ad tria illa concionatoris officia docendi, delectandi, atque movendi pertinere.

De tribus eloquendi generibus, & quibus potissimum ornamentis unumquodque eorum constet. II.

Cum igitur & varietates causarum, de quibus ante diximus, & hæc tria concionatoris officia, quæ modo exposuimus, variam elocutionis rationem habitumque requirant, de his modo quot sint, & quibus potissimum ornamentis constent, ex D. Augustini sententia dicendum est. Sunt igitur, ut modo diximus, tria dicendi genera; unum submissum, tenue, & acutum: alterum vehemens, copiosum, & grave: tertium est interiectum, & intermedium, & quasi temperatum, in quo nec est acumen superioris generis, nec vis posterioris.

In genere autem submisso & acuto forma debet esse orationis a vinculis numerorum libera & soluta, non tamen vaga, ut ingredi libere, non ut licenter videatur errare. Diligentia etiam conglutinandi verba prætermittenda est, & omnis insignis ornatus removendus. Ponentur tamen acutæ crebræque seotentiæ: ornamenta verborum & sententiarum cum tropis verecunde parceque adhibebontur: translationes tamen poteront esse crebriores, nec tam crebræ tamen, quam in genere dicendi amplissimo. Genus temperatum uberius est aliquanto & robustius, quam hoc humile, de quo dictum est; submissius autem, quam illud, de quo dicetur,

getur, amplissimum. Huic omnia dicendi ornamenta conveniunt, plurimumque est in hac oratione suavitatis. In idem cadunt lumina omnia & verborum, & sententiarum. Hoc in genere nervorum vel minimum, suavitatis autem est vel plurimum. At illud amplum, grave, copiosum, ornatum, vim profecto habet, vel maximam: modo enim perfringit, modo irrepit in sensus, inserit novas opiniones, evellit insitas. Hic Orator, & defunctos excitabit, ut Appium Cæcum. Apud hunc & patria ipsa exclamabit, aliquemque, ut apud Ciceronem in oratione contra Catilinam in Senatu, alloquetur. Hic & amplificationibus quoque eriget, & omne genus affectuum, pro rei natura, quam tractat, excutere & concitare poterit. Ceterum quod ad verborum delectum attinet, genus hoc dicendi amat verba ampla & magnifica, & in rebus atrocibus, ut ante diximus, auditu ipso aspera & veluti confragosa. Ex Tropis autem illustres metaphoras, Epitheta, & Hyperboleo, similesque tropos. Huiusmodi sunt illa Prophetæ verba: Inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus devorabit carnes. Et, Ignis accensus est in furore meo, & ardebit usque ad inferol novissima: devorabitque terram cum germine suo: & montium fundamenta comburet. Inebriare autem sagittas sanguine, & gladium devorare carnes, insignes illæ & audaces metaphoræ sunt, de quibus ante diximus: devorare autem terram, & montium fundamenta comburere, Hyperbole esse videtur, quæ ad rem augendam maxime accommodata est. Epitheta quoque & adverbia epitasim, hoc est, incrementum significantis, ad hoc genus præcipue pertinent. Hæc omnia breviter indicat ills Divi Cypriani oratio in Epistola ad Cornelium, ubi ait: Gentiles & Iudæi minantur, & hæretici atque omnes, quorum pectora & mentes diabolus obsidet, venenatam rabiem suam quotidie furiosa voce testantur: non tamen idcirco cedendum est, quia minantur, aut ideo adversarius & inimicus maior est Christo, quia tantum sibi vendicat & assumit in sæculo. Manere debet apud nos frater fidei robur immobile, & stabilis atque inconcussa virtus contra omnes incursus atque impetus oblatrantium fluctuum, velut petræ obiacentis fortitudine, & mole debet obsistere. Huius autem figuræ in Herenniana Rhetorica commodissimum extat exemplum: quod vel solum quid hoc dicendi genus requirat, absque ullis etiam artis præceptionibus poterit indicare: ideoque quamvis sententia, quæ in eo tractatur, ab Instituto nostro nonnihil dissideat, libuit tamen hoc in loco ascribere: quoniam facile cuique erit, ex similibus similia effingere atque perficere. Sic igitur ait: Quis est vestrum, Iudices, qui satis idoneam possit in eum pœnam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc scelere comparari? quod huic maleficio dignum supplicium potest inveniri? In his qui violassent ingenuam, matrem familias constuprassent, pulsassent aliquem, aut postremo necassent, maxima supplicia maiores nostri consumpserunt: huic vero truculentissimo ac nefario facinori singularem pœnam non reliquerunt? Atque in aliis maleficiis ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria pervenit; huius sceleris qui sunt affines, omni consilio universis civibus atrocissimas calamitates machinantur. O feroces animos! O crudeles cogitationes! O derelictos homines ab humanitate! Quid agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt? Quo pacto hostes revulsis maiorum sepulchris, & deiectis mœnibus ovantes irruerent in civitatem: quomodo Deum spoliatis templis, optimatibus trucidatis, aliis arreptis

in

in servitutem, matribus familias & ingenuis sub hostilem libidinem subiectis, urbs acerbissimo concideret incendio conflagrata? qui se non putant id, quod voluerint, ad exitum perduxisse, nisi sanctissimae patriae miserandum scelerati viderint cinerem? Nequeo verbis consequi iudices indignitatem rei, sed negligentius id fero, quia vos mei non egetis. Vester enim vos animus amantissimus Reipublicae facile edocet, ut eum qui fortunas omnium voluerit prodere, praecipitem perturbetis ea ipsa civitate, quam iste honestum spurcissimorum dominatu nefario voluit obruere. Hactenus Cornifi., qui hoc amplissimo dicendi genere proditionis indignitatem & atrocitatem exaggerat. Ea figuris autem verborum & sententiarum, quas vim & acrimoniam habere diximus, cum de illis loqueremur, & praecipue descriptiones rerum & personarum, Conformatio & Congeries illa, quae Graece Sinathrismus dicitur, qua multa simul, quae rei magnitudinem attollunt, unum in locum congeruntur, ad hoc genus pertinent. Compositio vero longiores periodos, & flexuosam orationis formam, quae multa caesa & membra includit, desiderat: de quibus paullo ante propositis eiusdem Divi Cypriani exemplis locuti sumus. Omnes vero amplificandi rationes, de quibus etiam suo loco diximus, huic generi praecipue serviunt. In hoc autem genere licet interdum, cum rei dignitas postulat, tonare, ac fulminare, & caelum ac terram invocare; quale est illud Isaiae exordium: Audi caelum, auribus percipe terra; quia Dominus locutus est. Et apud Hieremiam Dominus: Obstupescite caeli super hoc, &c.

Quibus in rebus his tribus dicendi figuris sive generibus uti debeamus: ex Divi Augustini sententia, libro 4. de Doctrina Christiana.

CAPUT XVIII.

QUoniam quid unaquaeque harum figurarum exigat, & quibus potissimum ornamentis conficiatur, ostendimus, ordo exigit, ut quando non omnes hae formae omnibus causis & argumentis conveniunt, quibus potissimum unaquaeque harum conveniat, explicemus. Hunc autem laborem D. August. in 4. de doctr. Christiana lib. nobis ademit, qui variis sanctarum scripturarum, & sanctorum Patrum propositis exemplis praecipuam hanc Rhetoricae artis partem copiose tractavit. Quia vero is, nonnulla alia huic praeceptioni obiter admiscet, ne harum rerum admixtio lectori tenebras offundat, nos, quae ad hanc praeceptionem maxime pertinent, ab aliis seiuncta, eiusdem D. Augustini verbis hoc in loco adscribenda curavimus. Is igitur ubi ex Ciceronis mente dixisset, eum esse eloquentem, qui ut doceat, parva submisse, ut delectet, modica temperate, magna granditer diceret, sic ait: Haec tria insignis ille Orator in causis forensibus posset ostendere, non est autem hoc in Ecclesiasticis quaestionibus, in quibus huiusmodi, quem volumus informare,

sermo versatur. In illis enim ea parva dicuntur, ubi de rebus pecuniariis iudicandum est: ea magna, ubi de salute, ac de capite hominum; ea vero, ubi nihil horum iudicandum est, nihilque agitur, ut agat, sive decernat, sed tantummodo ut delectetur auditor, inter utrumque quasi media, & ob hoc modica, hoc est, moderata dixerunt. Modicis enim modus nomen imposuit; nam modica pro parvis abusive, non proprie dicimus. In istis autem nostris, quandoquidem omnia maxime, quæ de loco superiore populis dicimus, ad hominum salutem, nec temporariam, sed æternam referre debemus, ubi etiam cavendus est æternus interitus, omnia sunt magna, quæ dicimus, usque adeo, ut nec de ipsis pecuniariis rebus, vel acquirendis, vel amittendis parva videri debeant, quæ doctor Ecclesiasticus dicit, sive sit illa magna, sive parva pecunia. Neque enim parva est iustitia, quam profecto & in parva pecunia custodire debemus, dicente Domino: Qui in minimo fidelis est, & in magno fidelis est, quod ergo minimum est, minimum est: sed in minimo fidelem esse, magnum est. Nam sicut ratio rotunditatis, id est, ut a puncto medio omnes lineæ pattes in extrema ducantur, eadem est & in magno disco, quæ in nummulo: ita ubi parva iuste geruntur, non minuitur iustitiæ magnitudo. Et tamen cum Doctor iste debeat rerum doctor esse magnarum, non semper eas debet granditer dicere, sed submisse cum aliquid docetur, temperate cum aliquid vituperatur, vel laudatur. Cum vero aliquid agendum est, & ad eos loquimur, qui hoc agere debent, nec tamen volunt, tunc ea, quæ magna sunt, dicenda sunt granditer, & ad flectendos animos congruenter. Et aliquando de una eademque re magna, et submisse dicitur, si docetur, & temperate, si prædicatur, & granditer, si aversus inde animus, ut convertatur, impellitur. Quid enim ipso Deo maius est? Numquid ideo non discitur? Aut qui docet unitatem Trinitatis, debet nisi submissa disputatione agere, ut res ad intelligendum difficilis, quantum datur, possit intelligi: Numquid hic ornamenta, & non documenta quæruntur? Numquid ut aliquid agat est flectendus auditor, & non potius ut discat instruendus? Porro cum laudatur Deus, sive de ipso, sive de operibus suis, quanta facies pulcbræ ac splendidæ dictionis oboritur ei, qui potest? quantum potest laudari, quem convenienter laudat? quem nemo quomodocumque non laudat? At si non colatur, aut cum illo, vel etiam præ illo colantur idola, sive dæmonia, sive quæcumque creatura, quantum hoc malum sit, atque ut ab hoc malo avertantur homines, debet utique granditer dici. Submissæ dictionis exemplum est apud Apostolum Paulum, ut planius aliquid commemorem, ubi ait: Dicite mihi qui sub lege vultis esse, legem non legistis? Scriptum est enim, quod Abraham duos filios habuit; unum de ancilla, & unum de libera: sed ille quidem, qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem: quæ sunt in allegoria. Hæc enim sunt duo testamenta, unum quidem in monte Sina, in servitutem generans, quæ est Agar: Sina enim mons est in Arabia, quæ coniuncta est huic, quæ nunc est Hierusalem, & servit cum filiis suis. Quæ antem sursum est Hierusalem, libera est: quæ est mater nostra: & cetera. Itemque ibi ratiocinatur, & dicit: Fratres, secundum hominem dico, tamen hominis confirmatum testamentum nemo irritum facit, aut superordinat. Abrabæ dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit in seminibus, tamquam in multis, sed tamquam in uno, & semini tuo, quod est Christus. Hoc autem dico testamentum confirmatum a Deo, quæ

post

post quadrigentos & triginta ann. facta est lex, non infirmat ad evacuandas promissiones. Si enim ex lege hæreditas, iam non ex promissione. Abrahæ autem per repromissionem donavit Deus. Et quia occurrere poterat audientis cogitationi: Ut quid ergo data est lex, si ex illa non est hæreditas? ipse sibi hoc obiecit, atque ait velut interrogans: Quid ergo lex? Deinde respondit: Transgressionis gratia posita est, donec veniret semen, cui promissum est, disposita per Angelos in manu mediatoris. Mediator autem unius non est: Deus vero unus est. Et hic occurrebat, quod sibi ipse proposuit: Lex ergo adversus promissa Dei? Et respondit: Absit; Redditque rationem, dicens: Si enim data esset lex, quæ posset vivificare, vere ex lege esset iustitia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus, & cetera. Hæc igitur omnia, quæ docendi gratia inducta sunt, submisso dicendi genere tractantur.

In illis autem Apostolicis verbis dictio temperata est: Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem, iuniores ut fratres, anus ut matres, adolescentulas ut sorores, Et in illis: Obsecro autem vos fratres per miserationem Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam, sanctam, Deo placentem. Et totus fere ipsius exhortationis locus temperatum habet elocutionis genus: ubi illa pulchriora sunt, in quibus propria propriis tamquam debita reddita decenter excurrunt, sicuti est: Habentes dona diversa secundum gratiam, quæ data est nobis: sive prophetiam secundum regulam fidei; sive ministerium, in ministrando: sive qui docet, in doctrina: sive qui exhortatur, in exhortatione: qui tribuit, in simplicitate: qui præest, in solicitudine; qui miseretur, in hilaritate. Dilectio sine simulatione: odientes malum, adhærentes bono, caritatem fraternitatis invicem diligentes, honore mutuo prævenientes, studio non pigri, spiritu ferventes, Domino servientes, spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi instantes, necessitatibus sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes. Benedicite persequentibus vos; benedicite, & nolite maledicere: gaudet cum gaudentibus, flete cum flentibus: idipsum invicem sentientes. Et quam pulchre ista omnia sic effusa, bimembri circuitu terminatur? Non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Et aliquanto post; In hoc ipso, inquit, perseverantes. Reddite omnibus debita; cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem; cui honorem, honorem. Quæ membratim fusa clauduntur etiam ipso circuitu, quem duo membra connectunt. Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis.

Grande autem dicendi genus hoc maxime distat ab isto temperato genere, quod non tam verborum ornatibus acceptum est, quam violentis animi affectibus. Nam capit etiam illa ornamenta pæne omnia, sed ea si non habuerit, non requirit. Fertur quippe impetu suo, & elocutionis pulchritudinem, si occurrerit, vi rerum rapit, non cura decoris assumit. Satis est enim ei propter quod agitur, ut verba congruentia non oris eligantur industria, sed pectoris sequatur ardorem. Nam si aurato gemmatoque ferro vir fortis armetur intentissimus pugnæ, agit quidem ille armis quod agit, non quia speciola, sed quia arma sunt, idem ipse est 2. Cor. 6. tamen, & valet plurimum etiam cum rimanti telo mira facit. Agit Apostolus, ut pro Evangelico ministerio patienter mala huius temporis consolatione donorum Dei omnia tolerentur. Magna res est & granditer agitur, nec desunt ornamenta dicendi: Ecce nunc, inquit, tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis: nullam cuique dantes offensionem, ut non re-

prehendatur miniſterium noſtrum: ſed in omnibus commendantes noſmetipſos, ut Dei miniſtros in multa patientia, in tribulationibus, in neceſſitatibus, in anguſtiis, in plagis, in carceribus, in ſeditionibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis, in caſtitate, in ſcientia, in longanimitate, in Spiritu Sancto, in caritate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei: per arma iuſtitiæ a dextris & a ſiniſtris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam: ut ſeductores & veraces, ut qui ignoramur & cognoſcimur quaſi morientes, & ecce vivimus, ut coerciti & non mortificati, ut triſtes, ſemper autem gaudentes: ſicut egeni, multos autem ditantes: tamquam nihil habentes, & omnia poſſidentes. Vide adhuc ardentem: Os noſtrum patet ad vos, o Corinthii, cor noſtrum dilatatum eſt, &c. quæ perſequi longum eſt. Item ad Romanos ait, ut perſecutiones huius mundi caritate vincantur, ſpe certa in adiutorio Dei; agit autem granditer & ornate: Scimus, inquit, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum his, qui ſecundum propoſitum vocati ſunt ſancti: quoniam quos ante præſcivit, & prædeſtinavit conformes fieri imaginis filii ſui, ut ſit ipſe primogenitus in multis fratribus: quos autem prædeſtinavit, illos & vocavit: & quos vocavit, ipſos & iuſtificavit: quos autem iuſtificavit, illos & glorificavit. Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui proprio filio ſuo non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit eum, quomodo non etiam cum illo nobis omnia donabit? Quis accuſabit adverſus electos Dei? Deus qui iuſtificat, quis eſt qui condemnet? Chriſtus Ieſus, qui mortuus eſt, magis autem qui reſurrexit, qui eſt in dextera Dei, qui etiam interpellat pro nobis. Quis nos ſeparabit a caritate Chriſti? Tribulatio? anguſtia? an perſecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? ſicut ſcriptum eſt: Quoniam propter te mortificamur tota die, æſtimati ſu-
Pſal. 43. mus ut oves occiſionis. Sed in his omnibus ſupervincimus per eum, qui dilexit nos. Certus ſum enim, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque præſentia, neque futura, neque virtus, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos ſeparare a caritate Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro. Ad Galatas autem quamvis tota illa Epiſtola ſubmiſſo dicendi genere ſcripta ſit, niſi in extremis partibus, ubi eſt eloquium temperatum, tamen interponit quemdam locum eo motu animi, ut ſine ullis quidem talibus ornamentis, qualia ſunt in his, quæ modo poſuimus, non poſſet tamen niſi granditer dici. Dies, inquit, obſervatis, & menſes, & annos, & tempora. Timeo vos, ne forte ſine cauſa laboraverim in vobis. Eſtote ſicut & ego: quia & ego ſicut vos. Fratres, precor vos, nihil me læſiſtis: Scitis quia per infirmitatem carnis iampridem evangelizavi vobis, & tentationes veſtras in carne mea non ſprevistis, neque reſpuiſtis: ſed ſicut Angelum Dei excepiſtis me, ſicut Chriſtum Ieſum. Quæ ergo fuit beatitudo veſtra? Teſtimonium vobis perhibeo, quoniam ſi fieri poſſet, oculos veſtros eruiſſetis, & dediſſetis mihi. Ergo inimicus factus ſum vobis verum prædicans? Æmulantur vos non bene, ſed excludere vos volunt, ut eos æmulemini. Bonum eſt autem in bono æmulari ſemper, & non ſolum cum præſens ſum apud vos. Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Chriſtus in vobis: Vellem autem nunc adeſſe apud vos, & mutare vocem meam, quia confundor in vobis. Numquid hic aut contraria contrariis verba ſunt reddita, aut aliqua gradatione ſibi ſubnexa ſunt, aut cæſa & membra circuituſve ſonuerunt? Et tamen non ideo tepuit grandi affe-

affectus, quo eloquium fervere sentimus. Sed Apostolica ista sic clara sunt, ut & profunda sint; atque ita conscripta, memoriæque mandata, ut non solum lectore, vel auditore, verum etiam expositore opus habeant, siquis in eis, non superficie contentus, altitudinem quærat.

Quapropter videamus ista genera dicendi, in eis, qui illorum lectione ad rerum divinarum atque salubrium scientiam profecerunt, eademque Ecclesiæ ministrarunt. Beatus Cyprianus submisso dicendi genere utitur *Cyprian.* in eo libro, ubi de Sacramento calicis disputat. Solvitur quippe ibi quæstio in qua quæritur, utrum calix Dominicus aquam solam, an eam etiam vino mixtam debeat habere. Sed exempli gratia aliquid inde ponendum est. Post principium ergo Epistolæ, iam solvere incipiens propositam quæstionem: Admonitos autem nos scias, inquit, ut in calice offerendo Dominica traditio servetur, neque aliud fiat a nobis, quam quod pro nobis Dominus prior fecit, ut calix, qui in commemorationem eius offertur, vino mixtus offeratur. Nam cum dicat Christus, Ego sum vitis vera: sanguis Christi non aqua est utique, sed vinum, nec potest videri sanguis eius, quo redempti & vivificati sumus, esse in calice, quando vinum desit calici, quo Christi sanguis ostenditur, qui scripturarum omnium sacramento ac testimonio prædicatur. Invenimus enim in Genesi circa sacramentum Noe hoc idem præcurrisse, & figuram Dominicæ passionis illic extitisse, quod vinum bibit, quod inebriatus est, quod in domo sua nudatus est, quod fuit recumbens nudis & patentibus femoribus, quod nuditas illa patris a medio filio denotata est, & foras nunciata, a duobus vero maiore & minore contecta: &c. quæ necesse non est exequi, cum satis sit hoc solum complecti, quo Noe typum futuræ veritatis ostendens, non aquam, sed vinum biberit, & sic imaginem Dominicæ passionis expresserit. Item in sacerdote Melchisedech Dominici sacramenti præfiguratum videmus mysterium, secundum quod scriptura divina testatur & dicit: Et Melchisedech Rex salem protulit panem & vinum. Fuit enim sacerdos Dei summi, & benedixit Abraham. Quod autem Melchisedech typum Christi portaret, declarat in Psalmis Spiritus Sanctus ex persona Patris ad Filium, dicens: Ante luciferum genui te: Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Hæc & alia, quæ sequuntur huius Epistolæ, submissæ dictionis modum servant: quod facile est explorare legentibus. Sanctus quoque Ambrosius *Ambros.* cum agat rem magnam de Spiritu Sancto, ut eum Patri & Filio demonstret æqualem, submisso tamen dicendi genere utitur: quoniam res suscepta non ornamenta verborum, aut ad flectendos animos commotionis affectum, sed rerum documenta desiderat. Ergo inter cetera in principio huius operis ait: Commotus oraculo Gedeon, cum audisset quod deficientibus licet populorum millibus, in uno viro Dominus plebem suam ab hostibus liberaret, obtulit hœdum caprarum. Cuius carnes secundum præcepta Angeli, & azima supra petram posuit, & ea iure perfundit. Quæ simul, ut virgæ cacumine, quam gerebat Angelus Dei, contigit, de petra ignis erupit, atque ita sacrificium, quod offerebatur, absumptum est. Quo iudicio declaratum videtur, quod petra illa typum habuerit corporis Christi: quia scriptum est, Bibebant de consequenti petra: petra autem erat Christus. Quod utique non ad divinitatem eius, sed ad carnem relatum est, quæ sitientium corda populorum perenni rivo sui sanguinis inundavit. Iam tunc igitur in mysterio declaratum est, quia Dominus Iesus in carne sua totius mundi peccata crucifixus aboleret, nec solum de-

delicta factorum, sed etiam cupiditates animorum. Caro enim hœdi ad culpam facti refertur, ius ad illecebras cupiditatum, sicut scriptum est: Quia concupivit populus cupiditatem pessimam, & dixerunt; quis nos cibabit carne? Quod igitur extendit Angelus virgam, & tetigit petram, de qua ignis exiit, ostendit quod caro Domini & Spiritu repleta divino, peccata omnia humanæ conditionis exureret. Unde & Dominus ait: Ignem veni mittere in terram, &c. In quibus verbis Ambrosius rei docendæ ac probandæ maxime incumbit.

Cyprian. De genere temperato est apud Cyprianum virginitatis illa laudatio: Nunc nobis ad virgines sermo est, quarum quo sublimior gloria est, maior & cura: Flos est ille Ecclesiastici germinis, decus atque ornamentum gratiæ spiritalis, læta indoles laudis & honoris, opus integrum atque incorruptum, imago Dei respondens ad sanctimoniam Domini, illustrior portio gregis Christi. Gaudet per ipsas, atque in ipsis largiter floret sanctæ matris Ecclesiæ gloriosa fecunditas: quantoque plus gloriosa virginitas numero suo addit, tanto plus gaudium matris augescit. Et alio loco in fine Epistolæ; Quomodo portavimus, inquit, imaginem eius, qui de limo est, sic portemus & imaginem eius, qui de cælo est. Hanc imaginem virginitatis portat integritas, sanctitas portat & veritas, portant disciplinæ Dei memores, iustitiam cum religione retinentes, stabiles in fide, humiles in timore, ad omnem tolerantiam fortes, ad sustinendas iniurias mites, ad faciendam misericordiam faciles, fraterna pace unanimes atque concordes. Quæ vos singula observare, diligere, implere debetis, quæ Deo, & Christo vacantes, ad Dominum, cui vos dicastis, maiore & meliore parte præceditis. Provectæ annis, iunioribus facite magisterium. Minores natu, præbete paribus incitamentum: hortamentis vos mutuis excitate, æmulis de virtute documentis ad gloriam provocate, durate fortiter, pergite spiritaliter, pervenite feliciter, tantum mementote tunc

Ambros. nostri, cum incipiet in vobis virginitas honorari. Ambros. etiam genere dicendi temperato & ornato professis virginibus proponit matrem Domini tamquam sub exempli forma, quod moribus imitentur, & dicit: Virgo erat non solum corpore, sed etiam mente, quæ nullo doli ambitu sincerum adulteraret affectum, corde humilis, verbis gravis, animi prudens, loquendi parcior, legendi studiosior, non incerto divitiarum, sed in prece pauperis spem reponens, intenta operi, verecunda sermonibus, arbitrum mentis solita non hominem, sed Deum quærere: nullum lædere, bene velle omnibus, assurgere maioribus natu, æqualibus non invidere, fugere iactantiam, rationem sequi, amare virtutem. Quando ista vel nutu læsit parentes? quando dissensit a propinquis? quando fastidivit humilem? quando irrisit debilem? quando vitavit inopem? Eos solos solicita cœtus virorum invisere, quos misericordia non erubesceret, neque præteriret verecundia Nihil torvum in oculis, nihil in verbis procax, nihil in actu inverecundum, non gestus fractior, non incessus solutior, non vox petulantior; ut ipsa corporis species simulacrum fuerit mentis, & figura probitatis. Bona quippe domus in ipso vestibulo debet agnosci, ac primo prætendat ingressu, nihil intus latere tenebrarum, tamquam lucernæ lux intus posita, foris luceat. Quid ego exequar ciborum parsimoniam, officiorum redundantiam: alterum super naturam superfuisse, alterum ipsi naturæ pæne defuisse; illic nulla intermissa tempora, hic congeminati ieiunio dies: & si quando reficiendi successisset voluntas, cibus plerumque obvius, qui mortem arceret, non delitias ministraret, &c. Hæc autem pro-

pterea

pterea in exemplo huius temperati generis posui, quia non hic agit, ut virginitatem voveant, quæ nondum voverunt, sed quales esse debeant, quæ iam votæ sunt. Nam ut aggrediatur animus tantum ac tale propositum, grandi utique dicendi genere debet excitari & accendi. Sed martyr Cyprianus de habitu Virginum, non de suscipiendo virginitatis proposito scripsit. Iste vero Episcopus etiam ad hoc eas magno accendit eloquio.

Verum ex eo, quod ambo egerunt, dictionis grandis exempla memorabo. Ambo quippe invecti sunt in eas, quæ formam pigmentis colorant; vel potius decolorant: quorum prior ille cum hoc ageret, ait inter cetera; Si quis pingendi artifex vultum alicuius, & speciem, & corporis qualitatem æmulo colore signasset, & signato iam consummatoque simulacro manus alius inferret, ut iam formata, iam picta quasi peritior reformaret, gravis prioris artificis iniuria & iusta indignatio videretur. Tu te existimas impune laturam tam improbæ temeritatis audaciam, Dei artificis offensam? Ut enim circa homines impudica & incesta fucis lenocinantibus non sis, corruptis violatisque, quæ Dei sunt, peior adultera detineris. Quod ornari te putas, quod putas comi, impugnatio est ista divini operis, prævaricatio est veritatis. Monentis Apostoli vox est: Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi. Etenim pascha nostrum immolatus est Christum. Itaque festa celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, sed in azymis sinceritatis & veritatis. Num sinceritas perseverat & veritas, quando quæ syncera sunt, polluuntur, & adulterinis medicaminum fucis in mendacium vera mutantur? Dominus tuus dicit: Non potes facere capillum unum album, aut nigrum: & tu ad vincendam Domini tui vocem, vis te esse potiorem? Audaci conatu, & sacrilego contemptu crines tuos inficis, malo præsagio futurorum capillos iam tibi flammeos auspicaris. Longum est inferere omnia, quæ sequuntur. Ille vero posterior, ut in tales diceret: Hinc illa, inquit, nascuntur incentiva vitiorum, ut quæsitis coloribus ora depingant, dum viris displicere formidant, & de adulterio vultus, meditantur adulterium castitatis.

Quanta hæc amentia, effigiem mutare naturæ, picturam quærere? Et dum verentur maritale iudicium, suum perdiderunt. Prior enim de se pronunciat, quæ cupit mutare, quod nata est: ita dum alii studet placere, prius ipsa sibi displicet. Quem iudicem mulier veriorem deformitatis tuæ requirimus, quam te ipsam, quæ videri times? Si pulchra es, cur absconderis? si deformis, cur te formosam esse mentiris, nec tuæ conscientiæ, nec alieni gratiam erroris habitura? Ille enim alteram diligit, tu adultero vis placere: & irasceris, si amet aliam, qui adulterare in te docetur. Mala magistra es iniuriæ tuæ; Lenocinari refugit etiam, quæ passa est lenonem. Ac licet vilis mulier, non alteri tamen, sed sibi peccat. Tolerabiliora propemodum in adulterio crimina sunt: ibi enim pudicitia, hic natura adulteratur. Satis, ut existimo, apparet, feminas, ne suam fucis adulterent formam, & ad pudorem, & ad timorem hac facundia vehementer impelli.

Proinde neque submissum, neque temperatum, sed grande omnino genus hoc elocutionis agnoscimus. Et in his autem duos quos ex omnibus proponere volui, & in aliis Ecclesiasticis viris, & bona, & bene, id est, sicut res postulat, acute, ornate, ardenterque dicentibus, per multa eorum scripta vel dicta possunt hæc tria genera reperiri, & assidua lectione, vel auditione, admixta etiam exercitatione studentibus inolescere.

Nec

Nec quisquam præter disciplinam esse existimet ista miscere; imo quantum congrue fieri potest, omnibus generibus dictio varianda est. Nam quando prolixa est in uno genere, minus detinet auditorem. Cum vero fit in aliud ab alio transitus, etiam si longius eat, decentius procedit oratio: quamvis habeant & singula genera varietates suas in sermone eloquentium, quibus non sinuntur in eorum, qui audiunt, frigescere vel tepescere sensibus. Veruntamen facilius submissum solum, quam solum grande diutius tolerari potest. Commotio quippe animi quanto magis excitanda est, ut nobis assentiat auditor, tanto minus in ea diu teneri potest, cum fuerit quantum satis est excitata. Et ideo cavendum est, ne dum volumus altius erigere, quod erectum est etiam inde decidat, quo fuerat excitatione perductum. Interpositis vero quæ sunt dicenda submissius, bene redditur ad ea, quæ opus est granditer dici, ut dictionis impetus sicut maris æstus alternet. Ex quo fit, ut grande dicendi genus, si diutius est dicendum, non debeat esse solum, sed aliorum generum interpositone varietur: ei tamen generi dictio tota tribuatur, cuius copia prævaluerit. Interest enim, quod genus cui generi interponatur, vel adhibeatur certis & necessariis locis; nam & in grandi genere semper, aut pene semper temperata debent esse principia. Et in potestate est eloquentis, ut dicantur nonnulla submisse, etiam quæ possent granditer dici: ut ea, quæ dicuntur granditer, ex illorum fiant comparatione grandiora, & eorum tamquam umbris luminosiora reddantur. In quocumque autem genere aliqua quæstionum vincula solvenda sint, acumine opus est, quod sibi submissum genus proprie vendicat. Ac per hoc eo genere utendum est, & in aliis duobus generibus, quando in eis ista incidunt, sicut laudandum aliquid, vel vituperandum; ubi nec damnatio cuiusquam, nec liberatio, nec ad actionem quamlibet assensio requiritur: in quocumque alio genere occurrerit, genus adhibendum & interponendum est temperatum; In grandi ergo genere inveniunt suos locos duo cetera, & in submisso similiter. Temperatum autem genus, non quidem semper, sed tamen aliquando submisso indiget, si, ut dixi, quæstio, cuius nodus est solvendus, incurrat: vel quando nonnulla, quæ ornari possent, ideo non ornantur, sed submisso sermone dicuntur, ut quibusdam quasi thoris ornamentorum præbeant eminentiorem locum. Grande autem genus temperata dictio non requirit. Ad delectandos quippe animos, non ad movendos ipsa suscipitur. Non sane si dicenti crebrius & vehementius acclametur, ideo granditer putandus est dicere: hoc enim & acumina submissi generis, & ornamenta faciunt temperati. Grande autem genus plerumque pondere suo voces premit, sed lacrimas exprimit. Denique cum apud Cæsaream Mauritaniæ dissuaderem populo pugnam civilem, vel potius plusquam civilem, quam catervam vocabant (neque enim cives tantummodo, verum etiam propinqui, fratres, postremo parentes, ac filii lapidibus inter se in duas partes divisi, per aliquot dies continuos, & certo tempore anni solenniter dimicabant, & quisque, ut quemque poterat, occidebat) egi quidem granditer quantum valui, ut tam crudele atque inveteratum malum de cordibus & moribus eorum avellerem, pelleremque dicendo: non tamen egisse me aliquid putavi, cum eos audirem acclamantes, sed cum flentes viderem. Acclamationibus quippe se doceri & delectari, flecti autem lacrimis indicabant. Quas ubi aspexi, immanem illam consuetudinem a patribus & avis longe a maioribus traditam, quæ pectora eorum hostiliter obsidebat, vel potius possidebat, devictam, ante-

quam

quam re ipsa id ostenderent, credidi. Moxque sermone finito, ad agendas Deo gratias: corda atque ora converti. Et ecce iam ferme octo vel amplius anni sunt, proprio Christo, ex quo illic nihil tale tentatum est. Sunt & alia experimenta multa, quibus dicimus homines, quid in eis fecerit sapientis granditas dictionis, non clamore potius, quam gemitu, aliquando etiam lacrimis, postremo vitæ mutatione monstrasse. Submisso etiam dicendi genere sunt plerique mutati, sed ut, quod nesciebant, scirent, aut quod eis videbatur incredibile, crederent: non autem ut agerent, quod agendum iam, noverant, & agere nolebant. Ad huiusmodi namque duritiem flectendam, debet granditer dici. Nam & laudes & vituperationes, quando eloquenter dicuntur, cum sint in genere temperato, sic afficiunt quosdam, ut non solum in laudibus & vituperationibus eloquentia delectentur, verum etiam ipsi laudabiliter appetant, fugiantque vituperabiliter vivere. Et mox: Illud vero, quod agitur genere temperato, id est, ut eloquentia ipse delectet, non est propter seipsum usurpandum: sed ut rebus, quæ utiliter honesteque dicuntur, si nec docente indigent eloquio, nec movente; quia scientes, & faventes auditores habent, aliquanto promptius ex ipsa delectatione elocutionis accedant, vel tenacius adhæreat assensus. Nam cum eloquentiæ sit universale officium, in quocumque istorum trium generum dicere apte ad persuasionem: finis autem, id quod intendis, persuadere dicendo: in quocumque istorum trium generum dicit quidem eloquens ad persuasionem, sed nisi persuadeat, ad finem non pervenit eloquentia. Persuadet autem in submisso genere, vera esse, quæ dicit. Persuadet in grandi, ut agantur, quæ agenda iam esse sciuntur, nec tamen aguntur. Persuadet in genere temperato pulchre ornateque se dicere. Quo fine nobis quid opus est? Appetant eum, qui lingua gloriantur, & se in Panegyricis, talibusque dictionibus iactant, ubi nec docendus, nec ad aliquid agendum movendus, sed tantummodo est delectandus auditor. Nos vero istum finem referamus ad alterum finem, ut scilicet quod efficere volumus cum granditer dicimus, hoc etiam isto velimus: id est, ut bona morum diligantur, vel devitentur mala, si ab hac actione non sic alieni sunt homines, ut ad eam grandi genere dictionis urgendi videantur; aut si iam id agunt, ut agant studiosius, atque in eo firmiter perseverent. Ita fiet, ut etiam temperati generis ornatu non iactanter, sed prudenter utamur: non eius fine contenti, quo tantummodo delectatur auditor, sed potius hoc agentes, ut etiam ipso ad bonum, quod persuadere volumus, adiuvetur. Hæc omnia ex DIVO August. ad verbum selecta sunt: quibus hæc præceptio de triplici dicendi genere, sive de tribus orationis formis adeo copiose & aperte tradita est, ut facile quisque Concionator intelligat, quo dicendi caractere in quavis concione, vel concionis parte sit usurus.

His autem, quæ vir sanctus adeo copiose explicavit, totque commodissimis exemplis illustravit, nihil deesse videtur, nisi ut caveamus quod Cornificius diligenter admonet, ne dum hæc tria dicendi genera consectamur, in finitima his virtutibus vitia incidamus. Nam gravi figuræ quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ est fugienda, quæ recte videbitur appellari, si sufflata nominabitur. Nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe; ita gravis oratio sæpe imperitis videtur ea quæ turget, & inflata est, cum aut novis, aut priscis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut gravioribus quam res postulat, aliquid dicitur

hoc modo: Nam qui per duellionibus venditat patriam, non satis supplicii dederit, si præceps in neptunias depulsus ierit lacunas. Pœnitet igitur istum, qui montes belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus plerique cum declinavissent, & ab eo, quo profecti sunt, aberraverunt, & specie gravitatis falluntur nec prospicere possunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si pervenire eo non potuerunt, errantes perveniunt ad confinium eius generis, quod appellamus dissolutum, quod est sine nervis & articulis; ut hoc modo appellem fluctuans: eo quod fluctuat huc & illuc, nec potest confirmare, nec viriliter sese expedire. Idest huiusmodi: Socii nostri cum belligerare nobiscum vellent, profecto ratiocinati essent etiam atque etiam, quid possent facere si quidem sua sponte facerent, inde haberent, hinc adiutores multos malos homines & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Non potest huiusmodi sermo tenere attentum auditorem: diffluit enim totus, neque quidquam comprehendens perfectis verbis amplectitur. Qui non possunt in illa facetissima verborum attenuatione commode versari, veniunt ad aridum & exangue genus orationis, quod non alienum est exile nominari, cuiusmodi est hoc: Nam ille istic in balneis accessit, ad hunc postea dixit: hic tuus servus me pulsavit: postea dixit hic illi: considerabo: post ille convicium fecit; & magis magisque præsentibus multis clamavit. Frivolus hic quidem iam & illiberalis est sermo: non enim adeptus est id, quod habet attenta figura, puris verbis & electis compositam orationem. Hactenus Cornificius.

De grandiloqui generis materia.

CAPUT XIX.

Quia vero grande genus orationis sublimitatem & vim ad commovendos animos habet, quod quidem est præcipuum & singulare concionatoris officium, danda illi opera est, ut in omni concione unam aliquam rem, aut plures etiam eligat, quas hac dicendi figura prosequatur. Ad hoc autem pertinent, ut ex D. August. exemplis colligitur, quæcumque in suo genere maxima sunt, & ad movendos animos potentissima: cuiusmodi nonnulla docendi gratia hoc in loco breviter annotabimus. Periti autem Concionatoris erit eadem rationibus & ornamentis, quæ paullo ante exposuimus, exaggerare, & talia dicendo facere, qualia sunt.

Ad hoc ergo genus pertinent, quæ de severitate extremi iudicii, de atrocitate & æternitate pœnarum, quas improbi apud inferos patiuntur de letalis peccati gravitate dicuntur. Qua amplificata vehementer adversus eos, qui sine ullo pungentis conscientiæ aculeo tot letalia pecata committunt, incandescere possumus. Similique ratione adversus eos indignamur, qui levissimis de causis, hoc est, propter exiguum lucrum, aut etiam sine ullo suo commodo divinam maiestatem gratis offendere, & eius amicitiam & gratiam amittere non verentur. Quam rem idem ipse Dominus sic apud Hierem. amplificat, cum ait: Obstupescite cæli super hoc, & portæ eius desolamini vehementer. Dum enim mala fecit populus meus, &c. Hac item ratione illorum periculum amplificamus, qui statim a confessione nulla interposita mora in eadem crimina relabuntur, atque hunc

hunc tota vita ludum ludunt; & eorum etiam, qui de die in diem conversionem suam procrastinant: ac multo magis eorum, qui ad extremum vitæ diem pœnitentiam differunt; & eorum etiam, qui quam diutissime peccatis assuevere; quorum conversio adeo difficilis est, ut Dominus per Hieremiam dicat: Si potest Æthiops mutare pellem suam, & pardus varietates suas, ita & vos poteritis benefacere, cum didiceritis male. Verum maius adhuc periculum est obdurati & excæcati cordis, ad quod eadem peccandi consuetudine pervenitur. Eodem modo amplificamus summum redemptionis nostræ beneficium: quo summus ille rerum omnium conditor, ut nos divinitatis & gloriæ suæ participes efficeret, atrocissimum crucis supplicium subire, & sanguinem suum pretiosum pro nobis fundere dignatus est. In quo quidem beneficio omnia sunt adeo magna, ut maiora esse nequeant, hoc est, & meritum, & præmium, & supplicium, & dignitas dantis, & indignitas recipientis. Hinc orationis impetum flectimus ad hominum tum malitiam, tum ingrati animi crimen exaggerandum: qui ne tanta quidem Domini sui bonitate a peccatis cohibentur, nec pro tanto beneficio dignas Redemptori gratias agunt. Neque dissimilis ratio est, cetera divina beneficia, & ingratitudinem hominum amplificandi; atque eorum præcipue, qui divinis muneribus non ad largitoris gloriam, sed, quod est multo indignius, ad eius iniuriam abutuntur. Hoc aut genus argumenti mira orationis grandiloquentia Moyses non quidem rhetorico, sed prophetico spiritu afflatus tractat in Cantico illo, cuius initium est, Audite cæli quæ loquor: in quo primum divina beneficia, deinde populi ingratitudinem, & scelera, ac postremo divinæ iustitiæ supplicia sceleratis hominibus inferenda amplissima oratione attolit. Similique ordine & facultate dicendi idem argumentum tractat Ezechiel cap. 17. sub metaphora virginis derelictæ, & a Deo in sponsam assumptæ, & multis opibus auctæ & ornatæ: quæ tamen fidem sponso datam violaverit, & adulterum admiserit. Eadem orationis figura Amos cap. 6. adversus Israelitici populi principes exclamat his verbis: Væ vobis, qui opulenti estis in Sion, & confiditis in monte Samariæ, optimates, capita populorum, ingredientes pompatice domum Israel: Transite in Calenne: & cetera, quæ sequuntur. Huius autem loci grandiloquentiam D. August. 4. de doct. Christ. lib. miratur, & variis eius ornamenta copiose declarat. Verum hæc, quo docendi gratia subiecimus, exempla ac indignationis affectum commovendum pertinent, In quo quidem amplificationis genere, illa, quam Græci Dinosim vocant, præcipue dominantur, quæ rei indignitatem magnopere auget & attollit, de qua mox dicemus. *August.*

Nemo tamen his exemplis admonitus existimet, ad hos tantum affectus hoc orationis genus deservire. Quæcumque enim alia res, sive nimium fausta & læta, seu vehementer tristis, & luctuosa existat, hoc orationis genere tractanda est. Utriusque rei commodissimum extat exemplum apud D. Cyprianum in sermone de lapsis: initio namque sem tractat lætissimam: Gratulatur enim Ecclesiæ de insigni confessorum gloria atque fortitudine, qui Christi fidem apud infideles indices constanti animo confessi fuerant. Deinde vero miserandam lapsorum ruinam & inconstantiam, qui tormentorum metu a fide desciverant, mæstissima oratione lamentatur. Confessores igitur gloriosus initio sermonis his verbis collaudat. Exoptatus votis omnibus dies venit, & post longæ noctis horribilem tetramque caliginem, Dei luce radiatus mundus eluxit. Con- *Cyprianus.*

 fessores

fessores præconio boni nominis claros, & virtutis atque fidei laudibus gloriosos, lætis conspectibus intuemur, sanctis osculis adhærentes, desideratos diu inexplebili cupiditate complectimur. Adest militum Christi cohors candida, qui persecutionis urgentis ferociam turbulentam stabili congressione fregerunt: parati ad patientiam carceris, armati ad tolerantiam mortis, repugnastis fortiter seculo: spectaculum gloriosum præbuistis Deo: secuturis fratribus fuistis exemplo. Quam vos læto sinu excipit mater Ecclesia de prælio revertentes. Quam beata, quam gaudens portas suas aperit, ut adunatis agminibus intretis, de hoste prostrato trophæa referentes: Cum triumphantibus viris & feminæ veniunt, quæ cum sæculo dimicantes, sexum quoque vicerunt. Veniunt & geminata militiæ suæ gloria virgines, & pueri annos suos virtutibus transeuntes, &c. Sunt & argumenta alia, quæ hoc genus dicendi exigunt. Ea vero facile quisque ex his, quæ diximus, intelligere poterit.

Illud tamen hoc in loco advertendum est, unius rei amplificationem alteri aditum præbere. Ut exempli causa, cum extremi iudicii severitatem aut gehennæ supplicium amplificaverimus, incandescere licebit adversus multorum hominum stuporem atque cæcitatem: qui cum hoc certissima fide teneant, non verentur præcipites in omnia scelera, atque adeo in ipsa gehennæ supplicia sine ullo doloris sensu irruere.

De aliis ornatus virtutibus, ac in primis de Energia, quæ Latine Evidentia dicitur.

CAPUT XX.

PRæter has autem quatuor ornatus virtutes, quas in Tropis, Figuris, Compositione, & apte dicendi ratione posuimus, sunt & aliæ, quæ ad eumdem ornatum pertinent, quas modo breviter attingemus.

Est enim in primis Energia, quæ Latine dicitur Evidentia, sive repræsentatio: quæ rem oculis evidenter veluti spectandam proponit & repræsentat. Qua de re sic Fab. ait: Magna virtus est, res, de quibus loquimur, clare atque ut cerni videantur, enunciare. Quod aliquando brevi oratione, aliquando longiori efficitur. Hoc modo Cic. luxuriosum convivium describit his verbis: Videbar videre alios intrantes, alios vero exeuntes, quosdam ex vino vacillantes, quosdam hesterna potatione oscitantes. Humus erat immunda, lutulenta vino, coronis languidulis, & spinis cooperta piscium. Quid plus videret, qui intrasset? Sic dubium captarum crescit miseratio. Sine dubio enim qui dicit expugnatam esse civitatem, complectitur omnia, quæcumque talis fortuna recipit, sed in affectus minus penetrat brevis hic velut nuncius. At si aperias hæc, quæ verbo uno inclusa erant, apparebunt effusæ per domos ac templa flammæ, & ruentium tectorum fragor, & ex diversis clamoribus unus quidam sonus, aliorum fuga incerta, alii in extremo complexu suorum cohærentes, & infantium, feminarumque ploratus, male usque in illum diem servati fato senes, tum illa profanorum sacrorumque direptio, efferentium prædas, repetentiumque discursus, & acti ante suum quisque prædonem catenati, & conata retinere infantem suum mater, & sicubi maius lucrum est, pugna inter victores. Licet enim hæc

Fab. li. 8. cap. 13.

omnia,

omnia, ut dixi, complectatur eversio, minus est tamen totum dicere, quam omnia. Hactenus Fabius. Ex cuius exemplis liquet, ad hoc genus virtutis rerum & personarum descriptiones, de quibus in tertio huius operis libro disseruimus, maxime pertinere. Eæ namque rem oculis ita subiiciunt, ut qui dicit, non dixisse, sed pinxisse, & qui audit, non tam audisse, quam inspexisse videatur.

Ad hanc etiam virtutem pertinet illud similitudinis genus obscuris rebus explicandis accommodatum; quo, ex rebus familiariter notis, ea quæ sunt reconditiora & obscuriora patefacimus, & velut ex tenebris in lucem producimus. Est enim, ut Aristoteles ait, innatum nobis, ut ex notoribus, & iis, quæ sensu percipiuntur, ad ignotiora, & quæ intellectu comprehenduntur, procedamus. Hoc autem similitudinis genere aliquando quidem brevius, aliquando latius sacræ literæ utuntur. Tale est illud; Sicut ovis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, &c. Et apud Hieremiam: Quis est iste, qui quasi flumen ascendit, & velut fluviorum intumescunt gurgites eius? Ægyptus fluminis instar ascendet, & velut flumina movebuntur fluctus eius. Et Dominus in Evangelio: Quoties, inquit, volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti. Longiores sunt illæ apud Esaiam: Quomodo si rugiat leo super prædam suam, cum occurrerit ei multitudo pastorum, a voce eorum non formidabit, & a multitudine eorum non pavebit: sic descendet Dominus exercituum super montem Sion, ut prælietur. Et alio in loco idem: Sicut somniat esuriens & comedit, cum autem fuerit expergefactus, vacua est anima eius: & sicut somniat sitiens & bibit, &c. Sic erit multitudo omnium gentium, quæ dimicaverunt contra montem Sion.

Ad hanc etiam virtutem Emphasim quoque pertinere idem Fab. autor est. Ea namque appositissimo nomine, reique naturam maxime significante, exprimit: quam inter verborum figuras collocavimus. Præcisio quoque, quæ plus tacendo, quam docendo significat, ad hoc genus pertinet; quam etiam inter sententiarum figuras numeravimus.

Dinosis. I.

Est etiam virtus alia, quam Græci Dinosim, id est, gravitatem vocant: qua utimur in exaggeranda rei indignitate. Qua virtute Demosthenes plurimum valuisse dicitur. Hac enim fit, ut rei indignitas tanta appareat, quanta est: & interdum etiam maior, quam est. Utinam autem eam nobis Dominus dicendi facultatem concederet, ut peccati indignitatem, & peccati supplicia, & multorum fidelium stuporem, & salutis suæ neglectum, ceteraque his similia oratione nostra, non dico supra id, quod sunt, attollere, sed saltem exæquare possemus, & tanta dicendo efficere, quanta sunt. Sed quæ dicendi facultas hæc ipsa pro dignitate amplificare queat? Danda tamen nobis opera est, ut quam proxime fieri poterit, ad harum rerum magnitudinem explicandam accedamus: quo torpentium atque ignorantium animos salutari & necessario metu concutere & excitare possimus.

De Copia. II.

Pertinet etiam ad eloquendi rationem orationis ubertas & copia, qualem in D. Chryfoftomo videmus. Ut enim eruditæ aures brevitate & acumine fententiarum, & preffa oratione gaudens: ita rudes & indoctæ copia rerum maxime capiuntur. Ad hanc vero copiam pertinet, ut quidquid apte & commode pro ratione argumenti dici poteft, ad caufam afferamus; neque quidquam, quod eam magnopere tueatur, prætermittamus. Deinde ut ea ipfa, quæ adducimus, non indigefta & angufta, fed copiofa oratione ita profequamur, ut quidquid virium in rebus ipfis latet, eruamus, & in medium proferamus. Quod Exornationis proprium effe fuperius diximus, cum Collectionis paries explicavimus. Cuius rei exempla ex D. Cypriano, Gregorio Niffeno, & Eufebio Emiffeno adduximus. Ad hanc etiam virtutem pertinet vitare Tautologiam, cuius fuperius mentionem fecimus, quæ eft eiufdem verbi vitiofa repetitio inopiæ caufa facta: cum is, qui dicit, adeo inops verborum eft, ut rem eamdem fignificaturus, verbum aliud tantumdem efficiens non inveniat, quo eam exprimat. Qui enim copiæ ftudet, non rerum modo, fed verborum etiam dives effe debet: ne inopiæ caufa idem verbum centies, ut multi faciunt, repetere cogatur. Porro autem quemadmodum liberalitatis virtuti duo vitia finitima funt, nempe avaritia, & prodigalitas: quorum alterum defectu, alterum redundantia virtutis mediocritatem deferit; ita plane copiæ utroque modo fua vitia adverfantur. Nam illi primum orationis ariditas contraria eft, commune barbarorum & imperitorum vitium, qui animi fui fenfus ieiuna & fterili oratione declarant. Hi enim non vident hoc vel maxime, ut ante diximus, dialecticam & fcholafticam orationem ab oratoria diftare: quod illa nervis & offibus tantum conftat, hæc iftis cutem, & carnem, & fanguinem, & coloris pulchritudinem addat. Per redundantia vero illi adverfatur vitium illud, quod Afiatifmum ab Afianis appellant: qui longiffima oratione minimeque neceffaria utebantur, inanique verborum congerie luxuriabant. Adverfatur etiam hoc eodem modo Macrologia, de qua mox dicemus.

De orationis varietate. III.

Eft etiam varietas, non vulgaris orationis virtus: cui contrarium eft vitium mire tædiofum, Homilogia; quæ nulla varietatis gratia levat tædium, eftque tota coloris unius. Eft igitur primum quidem in rebus ipfis adhibenda varia & multiplex fupellex, quam varia autorum tum noftrorum tum etiam Ethnicorum lectio præftabit. Ad quod non modo fententiæ, fed etiam exempla, fimilia, & apophtegmata mire faciunt. Utendum etiam tribus illis dicendi generibus, de quibus hactenus diximus, infimo, temperato, atque grandi, quæ magnam orationi varietatem conciliant. Cum autem multa membra in eadem orationis ferie coniunguntur, ne longa rerum enumeratio faftidium pariat, varietas figurarum adhibenda eft, quæ orationem a molefta illa rerum continuatione vendicet. Ad quod cum aliæ figuræ, tum præcipe interrogatio maxime conducit. Sic Ambrof. in

in eo exemplo, quod paullo ante posuimus, cum multas Beatissimæ Virginis virtutes recto orationis ductu enumerasset, orationem hac interrogatione variavit. Quando illa vel nutu læsit parentes? quando vitavit inopem? quando fastidivit humilem? & cet. Deinde repetitione quoque varietatem auxit: Nihil torvum in oculis, nihil in verbis procax, nihil in actu inverecundum: non gestus fractior, & cetera quæ sequuntur. Denique omnes tam verborum, quam sententiarum figuræ, huic orationis varietati deserviunt. Ut enim personæ alio atque alio cultu, ita eædem sententiæ alio atque alio verborum & figurarum habitu vestiri possunt. Quod ut planius fiat, exempla aliquot, quibus hanc variandi rationem Rhetores commendant, subiiciemus. Non est miserum mori: &, Usque adeo ne mori miserum est? Nihil est te vanius, an quidquam est te vanius? Hic per interrogationem variata est figura. Non magnam laudem assecutus es: egregiam vero laudem es assecutus. Non ista curat populus: Id populus curat scilicet. Hic per Ironiam commutata est sermonis facies. Vehementer amat pecuniam: Bone Deus, quam amat pecuniam. Per admirationem versus est orationis color. Tum Deum contemnit, tum homines. Haud scio, magis ne Deum contemnat, an homines. Hic per dubitationem commutata est orationis forma. Nihil mihi charius aut antiquius fama. Dispeream, si quid mihi charius fama. Hic per adiurationem variatus est sermo. Est vir insigni vanitate: O singularem hominis vanitatem! Hic per exclamationem. Non modo virgines aliquot constupravit, verum etiam Vestalem incestu polluit: Virgines complures stupravit, ut interim de Vestali incestu polluta sileam. Hic per occupationem variatus est sermo. Cum & genere sis obscurissimo, & re nulla, nullis literis, nulla forma, nullo ingenio, quid est, cur te adeo iactes? Quid habes, cur tam sis insolens? Natalium splendorem? Atqui genere es obscurissimo. Opes? at vel Iro ipso pauperior es. Eruditionem? sed bonas literas neque attigisti umquam: Formam? at ipso Thersite deformior es: Ingenium? at istud profecto nactus es stupidissimum. Quid igitur ista tua iactantia est, nisi mera insania? Hic per subiectionem variatus est orationis habitus.

Variatur etiam oratio per æquipollentiam: de qua Dialectici quoque disserunt. Ea constat negationis additione, detractione, geminatione, & verbis contrariis. Ut primas obtinet, non est in postremis. Vir egregie doctus, vir minime indoctus. Omnia fecit, nihil non fecit. Placet, non displicet. Accipio conditionem, non recuso conditionem. Ad hanc formam pertinent, quæ actionem & passionem declarant. Ab illo grave vulnus accepit: Infixit illi grave vulnus. In Cicerone quædam desiderantur a doctis: In Cicerone docti quædam desiderant.

Facilis est item variandi ratio per dictiones relativas, quæ & ipsa ad contrariorum genus pertinent. Uxor illius esse non vult? non vult illum maritum. Recusat illius esse socer: recusat illum generum. Pudet me huius nurus: pudet me huius socrum videri. Non alium mihi patrem: nullius malim esse filius. O me tali felicem præceptore: Felicem me, qui tuus sim discipulus. Hæc de Elocutionis virtutibus dicta sufficiant: nunc ad vitia illis adversantia transeamus.

De vitiis Elocutioni ac præcipue ornatui oppositis.

CAPUT XXI.

QUoniam de Elocutionis, ac præcipue de ornatæ orationis virtutibus diximus, reliquum est, ut quoniam virtutibus vitia contraria sunt, de vitiis quoque orationis nonnulla dicamus, quo ea studiose declinantes, virtutes plenius consectari valeamus. Et quidem cum initio huius libri quatuor præcipuas Elocutionis virtutes esse dictum sit, ut videlicet oratio esset emendata, perspicua, ornata, & rebus quæ dicuntur apta & accommodata: quæ essent emendatæ & perspicuæ orationi contraria vitia, simul cum ipsis virtutibus exposuimus. Ornatæ autem atque aptæ orationis vitia quoniam plurima sunt, in hunc locum reservavimus; propterea quod ea nisi cognitis virtutibus haud facile cognosci poterant. Atque ut summatim rem totam perstringamus, quæcumque adversus ea, quæ ad ornate apteque dicendum requiri diximus, pugnant, orationis vitia sunt. Cum igitur ornatus tria illa potissimum exigat, delectum verborum cum rebus ipsis cohærentium, accommodatas eisdem verborum & sententiarum figuras, lenem & numerosam compositionem: quidquid adversus ista peccat, vitium est. Nec minus vitium est si oratio personis & rebus apta non sit. Sed quia sub hac communi admonitione varia vitia continentur, operæ pretium erit, eadem sigillatim enumerare, suisque nominibus, quo apertius cognoscantur, annotare. Incipiamus ab eo vitio, quod honestissimo cuique cum primis vitandum est, nempe cacemphaton, id est, obscæna pronuntiatio, cum turpe aliquod verbum, vel parum honestum dicimus. Cuius rei exemplum ponere non decet, ne in id vitium incidamus, quod vitandum præcipimus. Verum cum aliquid huiusmodi significandum necessario est, periphrasi aut alio tropo utemur.

Tab.lib.8 Deformitati proximum vitium est Tapinosis, qua rei magnitudo vel dignitas verbis aut sententiis minuitur, cum videlicet rei honestæ vel splendidæ sordidum nomen tribuimus, parumque rei dignitati eius accommodatum. Cui natura contrarium, sed errore par est parvis dare excedentia modum nomina: ut si quis parricidam appellaverit nequam hominem, aut deditum meretrici, nefarium. Illud enim parum, hoc nimium est. Debent enim verba rebus convenire, nisi cum aliquid augere volumus: de quo in amplificandi rationibus dictum est.

Tautologia, hoc est, vitiosa eiusdem verbi repetitio, non nitoris, sed inopiæ causæ facta; id quod aridis & inexercitatis evenit, ut eadem per eadem dicant, & eamdem, quasi cantilenam recantent, cordaque oberrent eadem. Unde adagium manavit, Crambe bis posita mors. Varieta ergo verborum adhibenda est, cum res eadem sæpius est dicenda, ne idem verbum pluries in eodem contextu repetatur.

Idem ibid. Pleonasmos adiectio verbi supervacua: ut, Sic ore locuta est. Itaque non inurbane Cicero adversus Pansam declamans, cum is dixisset filium a matre decem mensibus in utero latum, ille contra, Quid igitur? aliæ in penula gestare solent? Omne enim verbum, quod intellectum aut ornatum

tum non adiuvat, vitiosum dici potest. Excusatur tamen hoc cum asseverationis gratia fit: quale est illud: vocemque his auribus hausi, & hisce oculis vidi: ne nega.

Macrologia, id est, iusto longior sermo, quale est illud: Legati non impetrata pace, retro domum, unde venerant, reversi sunt. Verum hic in brevi sententia peccatum est. Peius tamen est, cum hoc eodem modo in tota oratione peccatur, hoc est, quando quæ breviter & dici & intelligi poterant, longa & perplexa oratione tractantur, quæ res prudentem auditorem obtundit enecatque.

Cacozelon, id est mala affectio, per omne dicendi genus peccat. Nam & tumida, & exilia, & prædulcia, & abundantia, & arcessita, & exultantia sub idem nomen cadunt. Denique Cacozelon vocatur, quidquid est ultra virtutem, quoties ingenium iudicio caret & specie boni fallitur, omnium in eloquentia vitiorum pessimum. Nam cetera parum vitantur, hoc petitur. In hoc autem vitium incidit, quisquis eam orationem affectat, cui non est par neque assuetus. *Idem ibi.*

Brachilogia, id est, concisum, cum de re gravi nimis breviter & anguste loquimur: quæ longiorem & apertiorem requirebat sermonem. Quod si is, qui dicit, alio properans hoc ipsum præstare non poterit, caussam reddere conveniet, cur rem amplam angustis terminis comprehenderit.

Miosis, id est, diminutio superiori vitio affinis, nisi quod pluribus verbis fit, ubi de re magna & ardua est iusto tenuior & simplicior oratio, quam eius dignitas, & natura postulat: ut si quis materiam grandem & splendidam sermone quotidiano & iacente, servilique proferat. Hoc enim eloquentiæ proprium est sermonem dignitati rerum parem adhibere.

Bomphiologia, hoc est, tumiditas, contraria Miosi, ubi res tenues & leviculæ efferuntur affectata, tumida, & speciosa, nimisque magnifica oratione; ut si quis ad amicum in epistolio, vel ad rusticos & indoctos splendidis nugetur periodis. Quod vitium sic irridet Horatius in Arte:

Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?
Parturient montes, nascetur ridiculus mus.

Hoc idem Fabius reprehendit his verbis: Ut orantem pro capite solicitudo doceat, & cura, & omnes ad amplificandam orationem quasi machinæ; ita in parvis rebus iudiciisque vana sint eadem: rideaturque merito, qui apud disceptatorem de re levissima sedens dicturus, utatur illa Cic. confessione, non modo se animo commoveri, sed etiam corpore ipso perhorrescere. *Fab. lib. 11. cap. 1.*

Asiarismus, id est, Asianum genus orationis, immodicum verbis & figuris, sed rebus inane. Hoc enim orationis genere Asiani utebantur: a quibus huius vitii nomen desumptum est, ut paullo ante diximus.

Homœologia, mire tædiosum vitium, quod nulla varietatis gratia levat tædium; estque tota coloris unius: quæ maxime deprehenditur carens arte oratoria. Eodem quippe ducitur semper tenore, sicut cantilena aliqua tædiosior, neque numeris, neque sonis probe distincta & variata: ideoque non animis solum, sed etiam auribus est ingratissima. Estque hoc vitium superiori finitimum, & sequenti contrarium. *Idem lib. 8. c. 3.*

Picilogia, coloratum, superiori contrarium vitium, ubi nihil in oratione rectum, aut proprium est, sed omnia immodice figurata, & sicut

 versi-

versicolor vestis scurriliter picturata & consuta sunt: Talis est fere sermo Apulianus: atque hoc quidem vocatur alias immodice floridum, eo quod pueriliter & effeminate flosculis figurarum abutatur.

Periergia, id est, curinsitas, & supervacua, ut sic dixerim, operositas: ut a diligenti curiosus, & a religione superstitio distat. Ea vero est, cum de re nihil, & in sententia levicula multum verborum absumimus, nimisque futiliter immoramur. Quod vitium copiam male affectantibus est valde familiare.

Cacophonia, id est, absurditas, vel absonum: cum duriter & confragose inter se cohærent, & colliduntur, stridentque literæ & syllabæ. Est autem hoc vitium in versu maxime cavendum, nisi ubi res tumultuosior requirit talem asperitatem. Peccat autem hoc vitium contra compositionis lenitatem & concinnitatem.

Arithmon, id est, sine numeris, est oratio carens numeris & compositione tolerabili: ut si quis mere brevibus brevia, aut mere longius longa continuet, aut perpetuis commatibus rinniat, vel continuatis membris abundet, vel perpetuis periodis incedat pompose. De quo vitio Fabius lib. 9. cap. 4. & Cicero in Oratore perfecto præcipit. Etenim quædam temperatura syllabarum est facienda, quam & aures mediocriter purgatæ sentiant, & probent: ut Pontus scribit in opere de Euphonia.

Oniconomiton, id est, indistinctum, superiori affine vitium, peccans contra decorum orationis & dispositionis, in qua nulla est œconomia, sed omnia confusa sursum deorsumque miscentur: & fit plerumque verbis pluribus in oratione longa, quæ caret arte & ordine, neque habet dispositionem artificialem, neque naturalem. Verum hoc vitium non contra elocutionem, sed contra orationis dispositionem est: de qua superius diximus; in quod tamen non raro multi concionatores incidunt; præsertim cum parum meditati suggestum conscendunt.

Præter hæc autem vitia numerantur breviter a Fabio alia. Est enim oratio habes, in qua nihil est acuminis. Est item sordida, in qua nullus est nitor, nullus sermonis cultus & elegantis. Est sterilis & ieiuna, quam nulla dicendi ubertas & copia orationis ornat atque dilatat, qualis imperitorum est, & arte carentium. Est item subtristis, quæ nihil habet lætum, nihil floridum, quo capiat auditorem. Est & integrata, quæ nihil habet suavitatis & iucunditatis. Est & vilis, sordidæ affinis, in qua nihil accurate dicitur. Ut igitur hæc vitia fugienda, ita contrariæ virtutes captandæ sunt: quas quidem facile consequentur quisquis ea, quæ de orationis ornatu hactenus dicta sunt, servare conabitur. Hæc de elocutionis virtutibus simul ac vitiis dicta sufficiant.

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ

LIBER SEXTUS.

PRÆFATIO.

SUpereſt utiliſſima eademque ad ſcribendum difficilima huius operis pars, quam Rhetores pronunciationem, ſive actionem nuncupant: ſed illud nomen ad figuram vocis, hoc ad corporis geſtum & motum pertinet. De hac virtute Fabius & Cornificius copioſius, quam ceteri Rhetores ſcripſerunt. Cui quidem facultati tantum idem Cornificius tribuit, ut non magis inventionem, diſpoſitionem, elocutionem & memoriam ſine pronunciatione ad agendum conferre dicat, quam ſolam ſine his omnibus pronunciationem. Quam ſit vero difficile de hac re præcepta tradere, idem etiam declarat his verbis: Quia nemo de pronunciandi ratione diligenter ſcripſit (nam omnes vix putarunt poſſe de voce, vultu, & geſtu dilucide ſcribi, cum hæ res ad ſenſus noſtros pertinerent) & quia magnopere ea pars a nobis ad dicendum comparanda eſt, non negligenter videtur tota res conſideranda: Hæc ille. Idem etiam, ubi de geſtu corporis præcepta dediſſet, hæc verba ſubiecit: Non ſum neſcius, quantum ſuſceperim negotii, qui motus corporis exprimere verbis, & immitari ſcriptura conatus ſim voces. Verum nec hoc confiſus ſum poſſe fieri, ut de his rebus ſatis commode ſcribi poſſet: nec ſi id fieri non poſſet, hoc quod feci, fore inutile putabam; propterea quod hic admonere voluimus, quid oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc ſcire tamen oportet, pronunciationem bonam id perficere, ut res ex animo agi videatur: Hactenus ille. Nos igitur horum autorum veſtigiis inſiſtentes, prætermiſſis iis, quæ illi multa ad civiles cauſas tractandas literis commiſerunt, quæ lectori faſtidium parere poſſent, ea ſolum eligemus,

quæ instituto nostro fuerint commodiora: ne in tradenda hac re, quæ, ut paullo post videbimus, est omnium præstantissima, studioso concionatori defuisse videamur. Sed quoniam viri adeo eloquentes difficile esse docent, pronunciationis præcepta tradere, danda nobis venia erit, qui vix, quod sentimus, explicare dicendo possumus, si minus plene & aperte quæ de ea dicenda erunt, exponemus. Quamvis enim de hac virtute nec omnia tradere, nec facili & dilucida oratione tradere valeamus; quia tamen res magni momenti est, nullo modo ea, quæ præcipi possunt, negligenda sunt. Hæc enim legentium ingenia ad ea, quæ desunt, quæque verbis exprimi nequeunt, excitari poterunt. Incidi paucis ante hac diebus in librum quemdam Gallica lingua scriptum, qui de arte atque ratione venandi disserebat: qui eo usque ad singularis artis huius præcepta descendit, ut iis notis, quibus Cantores ea, quæ concinunt, designare in libris solent, insinuaret, qua vocis figura atque sono canes a venatoribus vocandi, atque ad venandum concitandi essent. Demiratus certe sum hominum diligentiam, qui ad hanc quoque rem non modo præcepta excogitarunt, sed etiam genus quoddam cantici & vocis, quo bruta animantia vocanda essent, non loquendo, sed scribendo tradere tentarent. Si ergo isti adeo studiosi in re nihili fuerunt, cur nos in tradenda re omnium præstantissima, maximeque concionatoribus necessaria, ab illis superabimur? Ego itaque non modo ex his eloquentissimis viris, quos supra memoravi, huius rei observationes & præcepta in medium offeram, sed etiam quæ ipse longo concionandi usu consequi potui, illis adiungam, eaque variis exemplis illustranda atque exponenda curabo.

Pronunciationis necessitas & commendatio.

CAPUT I.

Quanta sit rectæ pronunciationis necessitas & utilitas, non video qua ratione magis explicare possim, quam quod non raro mihi videre contigit, imo vero nemo non passim videt, concionatores plurimos, quibus neque eruditio in disputando, nec eloquentia in scribendo, nec pietas & religio in vita deest, quorum tamen conciones vix ullæ aures patienter ferre possunt, cuius rei non alia profecto causa est, quam quod hac una pronunciandi virtute destituti sunt. Hos autem auditorum vulgus eruditos quidem viros, dicendi tamen gratia carere ait: gratiæ videlicet nomine hanc agendi & pronunciandi virtutem designans. Hæc igitur una pars maxime in dicendo dominatur: sine qua summus etiam concionator esse in numero nullo potest: mediocris vero hac instructus summos sæpe superare. Nam & infantes actionis dignitate eloquentiæ sæpe fructum tulerunt: & diserti multi deformitate agendi infantes putati sunt. Cuius rei ea vel præcipua causa esse videtur, quod auditores ita afficiuntur, ut ad eorum oculos & aures, vultus, sermoque Bernar. pervenit. Hinc D. Bernard. Epist. 66. Solet, inquit, acceptior esse sermo vivus, quam scriptus, & efficacior lingua, quam litera: nec tam affectum exprimit scribens digitus, quam vultus. Non tam enim quid dicas, aut quibus verbis dicas, quam quo vultu & actione dicas, attendere homines solent. Id adeo verum est, ut si rem indignissimam lenta & languida voce pronuncies, ita ipsi quoque eamdem concipiant, neque pro rei indignitate moveantur-

veantur. Contra vero si levem alioqui iniuriam acri voce & vultu enunciaveris, similem motum auditorum animis incuties. Est enim pronunciatio, ut in priori libro diximus, velut extrema orationis forma, quæ tales in auditorum animis motus & affectus ingenerat, qualis dicentis vox vultus, & gestus præseferunt. Nec ad motus animorum tantum, sed ad fidem etiam faciendam apta pronunciatio plurimum valet. Quam rem adversus Callidium ostendit Cicero. Callidius namque Gallum accusavit, M. Tullio defendente; cumque accusator affirmaret, se testibus, chirographis, quæstionibus probaturum, sibi a reo fuisse præparatum venenum: sed interim rem tam atrocem remisso vultu, languida voce, ac reliquo gestu parum concitato pronunciaret, M. Tullius: An ista, inquit, si vera essent, sic a te dicerentur? Tantum abest, ut inflammares nostros animos, ut somnum isto loco vix teneremus. Sed commodius erit, Fabium huius virtutis laudes commemorantem audire. Is igitur 11. oratoriarumm institutionum libro sic ait.

Habet pronunciatio miram quamdam in oratione vim ac potestatem Neque enim tam refert qualia sint, quæ intra nosmetipsos composuimus, quam quomodo efferantur. Nam ita quisque ut audit, movetur. Qua re neque probatio ulla, quæ modo venit ab oratore, tam firma est ut non perdat vires suas, nisi adiuvetur asseveratione dicentis. Affectus omnes languescant necesse est, nisi voce, vultu, & totius prope habitu corporis inardescant. Nam cum hæc omnia fecerimus, felices tamen si nostrum illum ignem iudex conceperit, ne dum eum supini securique moveamus, ac non & ipse nostra oscitatione solvatur. Documento sunt vel scenici auctores, qui & optimis Poetarum tantum adiiciunt gratiæ, ut nos infinite magis eadem illa audita, qam lecta delectent, & vilissimis etiam quibusdam impeterent aures, ut quibus nullus est in bibliothecis locus, sit etiam frequens in theatris. Quod si in rebus, quas fictas esse scimus & inanes, tantum pronunciatio potest, ut iram, lacrimas, solicitudinem afferat, quanto plus valeat necesse est, ubi & credimus? Equidem vel mediocrem orationem commendatam viribus actionis affirmaverim plus habituram esse momenti, quam optimam, eadem illa destitutam. Siquidem & Demosthenes quid esset in toto genere dicendi summum, interrogatus, pronunciationi palmam dedit, eidemque secundum ac tertium locum; donec ab eo quæri desierit: ut eam videri possit non præcipuam, sed solam iudicasse. Ideoque ipse tam diligenter apud Andronicum Hipocritem studuit, ut admirantibus etiam eius orationem Rhodiis, non immerito Aeschines dixisse videatur: Quid si ipsum audissetis? Et M. Cicero unam in dicendo actionem dominari putat. Hac Cn. Lentulum plus opinionis consecutum, quam eloquentia, tradit. Eadem C. Gracchum in deflenda fratris nece, totius populi Rom. lacrimas concitasse, Antonium & Crassum multum valuisse, plurimum vero Q. Hortensium: cuius rei fides est, quod eius scripta tantum infra famam sunt, qui diu princeps oratorum, aliquando æmulus Ciceronis existimatus est, novissime quoad vixit secundus: ut appareat placuisse aliquid eo dicente, quod legentes non invenimus. Et hercle cum valeant multum verba per se, & vox propriam vim adiiciat rebus, & gestus, motusque significet aliquid, profecto perfectum quiddam fieri, cum omnia coierint, necesse est. Sunt tamen qui rudem illam, & qualem impetus cuiusque animi tulit, actionem, iudicent fortiorem, & solam viris dignam, sed non alii fere, quam qui etiam in dicendo curam, & artem, & nitorem, & quid-

quid

quid studio paratur, ut affectata, & parum naturalia solent improbare, vel qui verborum atque ipsius etiam soni rusticitate, ut L. Cottam dicit Cicero fecisse, imitationem antiquitatis affectant. Verum illi persuasione sua fruantur, qui hominibus, ut sint oratores, satis putant nasci: nostro labori dent veniam, qui nihil credimus esse perfectum, nisi ubi natura cura iuvetur: in hoc igitur non contumaciter consentio, primas partes esse naturæ. Nam certe bene pronunciare non poterit, cui aut in scriptis memoria, aut in his, quæ subito dicenda erunt, facilitas prompta defuerit, nec si inemendabilia oris incommoda obstabunt. Corporis etiam potest esse aliqua tanta deformitas, ut nulla arte vincatur. Sed ne vox quidem nisi liberalis, actionem habere optimam potest. Bona enim firmaque, ut volumus, ut licet: mala, vel imbecilla, & inibet multa: ut insurgere, exclamare: & aliqua cogit, ut summittere, deflectere, & raucas fauces, ac latus fatigatum deformi cantico reficere. Sed nos de eo nunc loquamur, cui non frustra præcipitur. Hactenus Fabius.

Cum sit autem omnis actio in duas divisa partes, vocem scilicet & gestum: quorum alter oculos, altera aures movet, per quos duos sensus omnes ad animam penetrat affectus, prius quidem de voce, deinde de gestu, qui voci accommodatur, dicendum est. Sed antequam singulares huius partis observatione & præcepta tradamus, quem ad finem ea omnia referantur, explicandum est: ut fine rei cognito, facilius ea, quæ ad finem destinata sunt, percipiamus.

In quem finem sive scopum omnia huius partis præcepta referenda sint.

CAPUT II.

Quamvis multa ac varia de recte pronunciandi ratione Rhetoribus sint tradita, tamen omnia ad unum dumtaxat finem referuntur: hoc est, ut ita dicamus, quemadmodum natura ipsa, & communis ac naturalis loquendi modus dictat esse loquendum; a quo declinare, ut contra natura, ita contra decorum est. Neque enim aliud tota artis observatio agit, quam ut hunc naturalem loquendi modum exprimat. Qua in re vehementer errant, qui aliam putant esse debere vocis figuram, cum concionantur, quam cum loquuntur; cum eadem rerum natura eamdem utrobique agendi & pronunciandi rationem exigat: nisi quod cum loquimur, vox quidem submissior, cum vero concionamur, propter loci amplitudinem auditorumque frequentiam, eadem attollenda sit, ut ab omnibus audiatur. Quo magis mirandum est, tam paucos esse concionatores, qui in hac parte naturam ducem sequuntur, cum nihil facilius esse prima fronte videatur, quam illius ductum & motum, qui natura omnibus insitus est, sequi. Ut autem quid in hac parte sentiam, apertius significare valeam, quid mihi & cuidam novitio concionatori acciderit, indicabo. Is igitur rogavit me, ut concionantem audirem, quo illum postea, si quid mihi animadversione dignum videretur, admonerem. At is concionem omnem, quam ad verbum edidicerat, sine ulla vocis varietate ita pronunciavit, ac si aliquem Davidis psalmum memoriter recitaret; Cum autem finita concione domum repeterem, vidi

di in itinere duas mulierculas acriter inter se contendentes atque rixantes. Quæ ut veris animi affectibus concitatæ loquebantur, ita varias quoque vocis figuras & flexus, pro ipsorum affectuum varietate subinde commutabant. Tunc ego socio, qui mihi aderat: Si ille inquam, concionator has mulierculas audisset, & hanc ipsam pronunciandi rationem imitaretur, nihil ei ad perfectam actionem (qua prorsus destitutus est) deesset. Qua ex re colligitur, quod quemadmodum pictores cum vel arborum, vel avium, vel aliorum animantium corpora effingunt, dant operam, ut quam maxime possint, ad vivum ea exprimant; ut qui illa cernit, non tam picta, quam vera se corpora cernere putet: ita concionator naturalem loquendi cunctorum hominum modum diligenter observet, atque eorum præcipue, qui hoc aptius & elegantius, & cum quidam dignitate faciunt: & hac una observatione, quidquid hic longa oratione præcipimus, erit assequutus. Animadverti aliquando pictorem quemdam parvulum Iesum in tabula exprimentem, qui passerculum manu prehensum teneret: is autem, ut probe aviculam exprimeret, eamdem in manu vivam contemplabatur, ut ita demum effigies avis veram eius formam repræsentaret. Idem ergo nobis agendum, ut diligenter & attente naturalem pronunciandi rationem, qua viri eleganti ingenio præditi in familiaribus colloquiis utuntur, observemus, ut eamdem nos dum concionamur, pro virili nostra referre valeamus. Verum hoc, quamlibet facile ac naturale esse videatur, multi, ut iam diximus, minime assequuntur, ac multo minus illi, qui cum verborum inopes sint, & extemporali dicendi facultate careant, ad verbum conciones ediscunt: & ita illas eodem vocis tenore, cæcorum mendicantium more pronunciant. Hæc ideo a me dicta sunt, ut studiosus concionator intelligeret, in quem finem omnia huius partis præcepta referenda sint. Omnia enim eo tendunt, ut illam pronunciandi rationem sequamur, quam mortalibus cunctis natura ipsa nullo docente præscripsit. Quam qui probe fuerit assequutus, non admodum his nostris præceptionibus indigebit.

Quatuor esse præcipuas pronunciationis virtutes, quarum prima est, ut sit emendata, hoc est, ut careat omni vitio.

CAPUT III.

Est autem commodissima maximeque naturalis illa Fabii partitio, qua dicit easdem in pronunciatione virtutes, quas in elocutione posuimus, spectandas esse. Sic enim ait: Non est alia ratio pronunciationis, quam ipsius orationis. Nam ut illa emendata, dilucida, ornata, & apta esse debet: ita hæc quoque primum emendata erit, id est, vitio carebit, si fuerit os facile, explanatum, iucundum, urbanum, id est, in quo nulla neque rusticitas, neque peregrinitas resonet. Non enim sine causa dicitur, Barbarum Græcumve. Nam sonis homines, ut æra tinnitu dignoscimus. Ita fiet illud quod Ennius probat, cum dicit, suaviloquenti ore Cethegum fuisse: non quod Cic. in his repræhendit, quos ait latrare, non agere. Curabit etiam, ne simplicem vocis naturam pleniori quodam

Fab. l. 11 cap. 3.

sono

sono, quod quidam faciunt, circumliniat. Itaque si ipsa vox primum fuerit, ut sic dicam, sana, id est, nullum eorum, de quibus nunc dixi, patietur incommodum; deinde non absurda, rudis, immanis, dura, rigida, varia, præpinguis, aut tenuis, inanis, acerba, pusilla, mollis, effeminata: spiritus, nec brevis, nec parum durabilis, nec in receptu difficilis. Et quoniam in gestu quoque & motu corporis sua vitia sunt, de his quoque hoc in loco breviter dicendum est, quod ea sint cum vitiis pronunciationis coniuncta: quamvis hac de re copiosius suo loco, ut polliciti sumus, differemus. Curandum ergo est, ut quoties exclamandum erit, laterum conatus sit ille, non capitis: ut gestus ad vocem, vultus ad gestum accommodetur. Observandum erit etiam, ut recta sit facies dicentis, ne labra detorqueantur, ne immodicus hiatus rictum distendat, ne supinus vultus, ne deiecti in terram oculi, nec inclinata utrolibet cervix. Nam frons pluribus generibus peccat. Vidi multos, quorum supercilia ad singulos vocis conatus allevarentur, aliorum constricta, aliorum etiam dissidentia, cum altero in verticem tenderent, altero pene oculus ipse premeretur. Infinitum autem, ut mox dicemus, in his quoque rebus momentum est. Et nihil potest placere, quod non decet. . . . . .

Secunda pronunciationis virtus, ut sit dilucida.

I.

Dilucida vero erit pronunciatio, primum, si verba tota exegerit, quorum pars devorari, pars destitui solet, plerisque extremas syllabas non proferentibus, dum priorum sono indulgent: expressa enim debent esse verba. Ut autem est necessaria verborum explanatio, ita omnes computare & velut annumerare literas molestum & odiosum. Nam & vocales frequentissime coeunt, & consonantium quædam in sequente vocali dissimulantur. Præcipue vero ad hanc virtutem parandam adiuvat distinctio, hoc est, ut oratio velut ipsa corporis membra, articulis suis distincta sit: hoc est, ut qui dicit, & incipiat ubi oportet, & desinat. In ipsis tamen distinctionibus tempus alias brevius, alias longius dabimus. Interest enim, sermonem finiat, an sensum. Ubi enim orationis sensus perfecte finitur, deponam & morabor, & novum rursus exordium faciam. Sunt aliquando & sine respiratione quædam moræ etiam in periodis, ut in illa: In cœtu vero pop. Roman. negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, &c. multa habent membra: sensus enim sunt alii atque alii: & sicut una circumductio est, ita paullum morandum in his intervallis, non interrumpendus est contextus: & e contrario spiritum interim recipere sine intellectu moræ necesse est; quo loco quasi surripiendus est, alioqui si inscite recipiatur, non minus afferat obscuritatis, quam vitiosa distinctio. Virtus autem distinguendi fortasse sit parva, sine qua tamen esse nulla alia in agendo potest. Hæc omnia ex Fab. qui paucis sane verbis hanc virtutem ita commendavit, ut sine ea nullam aliam esse censeat. Qua ex re liquet, graviter eos delinquere, qui summa celeritate tota fere concione ita dicunt, ut nullo in loco sistant, nihil distincte dicant, sed uno spiritu, atque uno impetu omnia percurrant. Aut enim memoriæ diffidentes ita dicunt, ne si aliter dixerint, aliquid e memoria excidat, aut ita metu & trepidatione eorum animus obsessus est,

ut

ut sui iuris esse non finantur, quod metus ille omnem animi sensum quodammodo ebibat, & vix quid dicant, aut quomodo dicant, attendere permittat. Quod quidem vitium inter maxima computandum est: in quod tamen plerique concionatores incidunt, atque ii maxime, qui huius officii rudes & velut tyrones sunt, vel magno oppressi metu dicunt. Hinc idem Fabius. Nec volubilitate nimia confundenda quæ dicimus, qua & distinctio perit, & affectus, & nonnumquam etiam verba aliqua sui parte fraudantur. Cui contrarium est vitium nimiæ tarditatis. Nam & difficultatem inveniendi fatetur, & segnitia solvit animos. Promptum ergo sit os, non præceps: moderatum, non lentum. Spiritus quoque nec crebro receptus, concidat sententiam, nec eousque trahatur, donec deficiat. Quare longiorem dicturis periodum, colligendus est spiritus: Ita tamen ut id neque diu, neque cum sono faciamus, neque omnino ut manifestum sit reliquis partibus, optime inter iuncturas sermonis revocabitur. Exercendus autem est, ut sit quam longissimus: quod Demosthenes, ut efficeret, scandens in adversum continuabat quam posset plurimos versus.

Tertia pronunciationis virtus, ut sit ornata.

II.

Ornata est pronunciatio, cui suffragatur vox facilis, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, secans aera, auribus sedens. Est enim quædam ad auditum accommodata, non magnitudine, sed proprietate ad hoc velut tractabilis, utique habens omnes in se qui desiderantur sonos, sive intentiones, quæ toto, ut aiunt, organo instructa, cui adesit lateris firmitas, spiritus, cum spatio pertinax, tum labori non facile cessurus. Nec gravissimus, ut in musica sonus, nec acutissimus orationibus convenit. Nam & ille parum clarus, nimiumque plenus, nullum afferre animis motum potest; & hic prætenuis, & immodicæ claritatis, cum est ultra verum, tum neque pronunciatione flecti, nec diutius ferre intentionem potest. Nam vox, ut nervi, quo remissior, hoc gravior & plenior; quo tensior, hoc tenuis & acuta magis est. Sic iam vim non habet, summa rumpi periclitatur. Mediis igitur utendum sonis, hique, cum augenda intentio est, excitandi; cum summittenda, sunt temperandi.

Ad hunc etiam ornatum pertinet, ut vox quatenus fieri possit, cum suavitate quadam non quidem feminea, aut etiam affecta, sed virili & naturali prodeat: quæ quidem res, ut in cantu, ita etiam in dicendo aures mulcet ac detinet. Quod ut præstare possimus, curandum, nec cum sermo in contentione est, ita vocem ultra vires urgeamus, ut arteriæ lædantur. Sic enim velut exasperatur vox, & insuavem quamdam raucedinem contrahit, quæ ipsas etiam auditorum aures exasperat. Hinc Fab. Vox, inquit, ultra vires urgenda non est: nam & suffocata sæpe, & maiore nisu, minus clara est. Moderandus ergo est ille impetus, nec ex toto sic effundendus, ut & vox lædatur, & sequentibus non sufficiat. Hoc autem efficere singularis cuiusdam dexteritatis est. Impetus enim ille animi sæpe ita mentem obruit, ut hoc animadvertere non sinat. Quid autem ad hanc vocis suavitatem, & firmitatem conducat, paullo fusius Herenniana Rhetorica docet. Cuius sententiam hoc in loco attexere libuit.

Primum enim admonet, ut quam maxime sedata & depressa voce principia dicamus. Nam læduntur arteriæ, si ante quam leni voce permulsæ sint, acri clamore complentur. Etiam intervallis longioribus uti conveniet; recreatur enim vox spiritu, & arteriæ reticendo acquiescunt. Et continuum clamorem remittere, & ad sermonem transire oportet. Commutationes enim faciunt, ut nullo genere vocis effuso, in omni voce integri simus. Et acutas vocis exclamationes vitare debemus. Ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acuta atque attenuata nimis acclamatione: & si quis splendor est vocis, consumitur clamore universus. Et uno spiritu continenter multa dicere in extrema convenit oratione. Fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur, & vox quæ varie tractata est, reducitur in quemdam sonum æquabilem atque constantem. Quod ergo ad vocis integritatem utile sit, id est etiam auditoribus gratum. Sæpe rerum naturæ gratia quædam iure debetur, velut accidit hac in re. Nam quæ diximus ad vocem servandam prodesse, eadem attinent ad suavitatem pronunciationis; ut quod nostræ voci prosit, idem voluptate auditoris probetur. Utilis est ad firmitudinem vocis sedata vox in principio. Quid vero insuavius, quam clamor in exordio causæ. Intervalla vocem confirmant: eadem sententias concinniores divisione reddunt, & auditori spatium cogitandi relinquunt. Conservat vocem continui clamoris remissio: & auditorem quidem varietas maxime delectat, cum sermone animum eius retinet, aut exuscitat clamore. Acuta exclamatio vocem & fauces vulnerat, eadem lædit auditorem; habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius vociferationem, quam ad virilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens vox remedio est voci. Quid? Hæc eadem nonne animum vehementissime calefacit auditoris in totius conclusione causæ? Hactenus Herenniana Rheto.

Ornatam quoque facit pronunciationem vocis varietas rebus ipsis commodata: de qua tamen mox dicemus; quod hoc ad rationem apte pronunciandi magis pertineat: id quod non minus ad eius ornatum facit. Ars enim variandi cum gratiam præbet, ac renovat aures, & dicentem ipsa laboris mutatione reficit: ut standi, ambulandi, sedendi, iacendi vices sunt, nihilque horum pati unum diu possumus.

Quarta pronunciationis virtus, ut sit apta.

CAPUT IV.

HActenus de tribus pronunciationis virtutibus, hoc est, de ratione emendate, dilucide & ornate pronunciandi diximus: superest quarta, & ea quidem præcipua ac summa apte pronunciandi virtus, quæ rebus ipsis quas dicimus, pro ipsarum natura, vocis figuram accommodat. Quæ res ad attentionem auditorum excitandam, fastidiumque vitandum miro modo adiuvat. Ad singulas quippe vocis mutationes & flexus, auditoris animus, qui ex loquentis ore pendet, tot intra se concipit motus, quot ille sonos subinde mutat; intelligit enim non frustra illum rectam pronunciandi formam in aliam atque aliam vocis figuram flectere: atque ita frequenter & attentionem renovat, & satietatem varietate vitat. Qua de re sic Fabius ait: Iam tempus est dicendi, quæ sit apta pronunciatio, quæ certe ea est, quæ his, de quibus dicimus,

accommodatur: quod quidem maxima ex parte præstant ipsi motus animorum, sonatque vox ut feritur. Sed cum sint alii veri affectus, alii ficti & imitati, veri naturaliter erumpunt, ut dolentium, irascentium, indignantium; sed carent arte; ideoque non sunt disciplinæ traditione formandi. Contra qui effinguntur imitatione, artem habent, sed hi carent natura: ideoque in his primum est bene affici, & concipere imagines rerum, & tamquam veris moveri; sic velut media vox, quem habitum a nobis acceperit, hunc auditorum animis dabit. Est enim mentis index, & velut exemplar, ac totidem quot illa mutationes habet. Itaque lætis in rebus plena, simplex, & ipsa quodammodo hilaris fuit. At in certamine erecta, totis viribus, & velut omnibus nervis intenditur. At in blandiendo, fatendo, satisfaciendo, rogando, lenis & submissa. Suadentium & monentium, & pollicentium & consolantium gravis: in metu & verecundia contracta: adhortationibus fortis, disputationibus teres, miseratione flexa & flebilis, & consulto quasi obscurior; in expositione ac sermonibus recta, & inter acutum sonum & gravem media. Attollitur autem concitatis affectibus, compositis & sedatis descendit, pro utriusque rei modo altius vel inferius. Hactenus Fabius. Ex cuius verbis haud obscure quænam sit apta pronunciatio colligitur. Ea namque est, quæ non uno & eodem tenore decurrit, sed quæ, ut ante diximus, pro rerum varietate & natura subinde vocem commutat: quæ grandia graviter, mediocria temperate, submissa leniter, atrocia vehementer atque acriter afferat, ut & verbis & rebus, quas dicimus, atque animo vox ipsa respondeat. Qua de re sic idem Fabius ait: Vitemus illam quæ Græce monotonia vocatur, una quædam spiritus ac soni intentio, non solum ne dicamus omnia clamose, quod insanum est, aut intra loquendi modum, quod motu caret, aut submisso murmure, quo etiam debilitatur omnis intentio: sed ut in iisdem partibus, iisdemque affectibus, sint tamen quædam non ita magnæ vocis declinationes, prout aut verborum dignitas, aut sententiarum natura, aut depositio, aut inceptio, aut transitus postulabit: ut qui singulis pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt; sine quo ne membris quidem suas lineas dedissent. Proponamus enim nobis illud Ciceronis in oratione nobilissima pro Milone principium, nonne ad singulas pene distinctiones, quamvis in eadem facie, tamen quasi vultus mutandus est? Et si vereor iudices, ne turpe sit pro fortissimo viro dicere incipientem timere. Etiam si est toto proposito contractum atque submissum, quia & exordium est, & soliciti exordium, tamen fuerit, necesse est, aliquid plenius & erectius, dum dicit: Pro fortissimo viro dicere, quam, & si vereor, & turpe sit, & timere. Iam secunda respiratio increscat oportet, & naturali quodam conatu, quo minus pavide dicimus quæ sequuntur, & quo magnitudo animi Milonis ostenditur: Minimeque deceat, cum T. Annius ipse magis de Reipubl. salute quam de sua perturbetur. Deinde quasi obiurgatio sui est: Me ad eius causam parem animi magnitudinem afferre non posse. Tum invidiosiora: Tamen hæc novi iudicii nova forma terret oculos. Illa vero iam pene apertis, ut aiunt, tibiis: Qui quocumque inciderunt, veterem consuetudinem fori, & pristinum morem iudiciorum requirunt. Nam sequens latum etiam atque fusum est. Non enim corona consessus vester cinctus est, ut solebat. Quod notavi, ut appareret non solum in membris causæ, sed etiam in articulis esse aliquam pronunciandi varietatem; sine qua nihil nec minus nec maius est.

Verum hæc in genere de communibus pronunciandi virtutibus dicta sunt : reliquum est, ut cuius modi pronunciatio singulis orationis partibus adhibenda sit, diligenter inspiciamus. Atque ut ordine hanc partem plenius tractemus, neque quidquam a nobis prætermissum esse videatur, eam methodum sequemur, quam Dialectici ceteræque disciplinæ observare solent : quæ rem totam & partes eius ad prima usque elementa revocant. Itaque Dialectici, quibus de syllogismo tractare propositum est prius quam ad hoc veniatur, de syllogismi partibus, nempe de propositionibus, ex quibus syllogismus conficitur, disserunt. Quia vero propositiones singularibus vocibus constant, de illis etiam in libris Prædicamentorum tractant : atque iis omnibus prælibatis, ad syllogismorum rationem explicandam veniunt. Hanc igitur methodum nos quoque in pronunciandi facultate tradenda sequemur : nisi quod primo loco de præcipuis orationis partibus, secundo vero de variis sententiis, quæ in eisdem partibus continentur, ac postremo de singulis verbis, ex quibus sententiæ constant, quomodo pronuncianda sint, disseremus.

Cuiusmodi pronunciatio tribus præcipuis orationis partibus, hoc est, expositioni, argumentationi, & amplificationi conveniat.

CAPUT V.

Ut igitur quod primo loco posuimus, expediamus, meminisse debemus, quid in huius operis initio a nobis dictum sit : nempe orationem omnem aut in expositione, aut in argumentatione, aut in amplificatione versari. Constat autem vel rudibus etiam, aliam pronunciandi rationem in expositione, aliam in argumentatione, aliam in amplificatione requiri. Hæ autem tres partes alias etiam sub se continent. Expositioni namque exordium, narratio, propositio atque divisio finitima sunt. In argumentatione vero aliquando probamus, aliquando improbamus, & confutamus: & interdum quidem sedatius atque subtilius, interdum vero acrius, & concitatius, & vehementius disputamus. In amplificatione autem maior varietas est. In hac enim diversarum rerum magnitudinem attollimus & amplificamus, & varios item affectus, nempe amorem, odium, admirationem, dolorem & metum, aliosque similes animi motus excitare nitimur : inter quos indignatio & commiseratio a rhetoribus præcipue numerantur. In his ergo affectibus tractandis tam varia esse actio debet, quam affectus ipsi varii sunt, ut suo loco monstrabimus. Nunc quid unaquæque harum partium exigat, consideremus.

I.

Expositio Expositioni igitur, quam ex tribus orationis partibus primam fecimus, finitima est, ut diximus, exordii & narrationis actio : hæc enim tria non acrem & concitatam, sed sedatam actionem postulant. In expositione ergo cum citra argumentationem rem aliquam, aut obscurum locum expo-

exponimus, sedata pronunciatione opus est, intervallis tamen distincta, voceque paululum pro sententiarum natura variate: ut ipsa pronunciatione eas res, quas demonstrabimus, animis auditorum inserere videamur.

De exordio vero sic Fabius ait: Exordio frequentissime lenis convenit pronunciatio. Nihil enim ad conciliandum gratius verecundia. Itaque & vox temperata, ac gestus modestus, & sedens humero toga, & laterum lenis in utramque partem motus, eodem spectantibus oculis decebit. Hactenus Fabius. Qua in re non leviter concionatores quidam peccare solent, qui vel ostendantæ eruditionis, vel ingenii, vel libertatis cuiusdam gratia ita dicere incipiunt, ut quadam arrogantiæ suspicione non careant. Quin & auditores hac agendi libertate quodammodo se contemni arbitrantur. Alii vero in ipso etiam exordio acri actione utuntur. Quod tunc maxime faciunt, cum frequentissimus ad audiendum populus confluxit. Tunc enim partim maiori ad dicendum calore atque impetu concepto, partim ut vox ab omnibus audiatur, eam plus quam par est, urgent atque attollunt. Quo fit, ut eos non modo vox, sed vires etiam in medio orationis cursu destituant: atque ita qui acriter cœperunt, lente & languide viribus fatiscentibus sermonem finiant. Hi autem non advertunt, quod vulgo dici solet, non ex flamma fumum, sed ex fumo flammam excitare debere. Hoc ergo tempore peritus concionator prudenter animi sui impetum cohibeat, & ad maiora illum magisque necessaria reservet. *Exordium.*

Sequitur narratio. Ea vero, ut Fabius ait, magis prolatam manum, gestum distinctum, & vocem sermoni proximam. Sonum autem simplicem frequentissime postulabit in his, quæ nullos continent animorum motus, aut quid simile, quod variam agendi ratione exigat. Est autem difficilior narrationis quam argumentationis, aut amplificationis actio. In his enim partibus disputandi aut amplificandi ardor & motus animi actionem instruunt & adiuvant. At cum narratio minus actuosa, minimeque ardens concitata esse debeat, sola dicentis arte atque prudentia moderanda est. Quamvis non inficior esse narrationes aliquas, quæ hos affectus recipiant: quarum actio non perinde difficilis est. In omni igitur narratione vocum varietate opus est, ut quo pacto quidque gestum sit, ita narrari videatur. Strenue quod volumus ostendere factum, celeriuscule dicemus: Deinde modo acriter, tum clementer, mæste, hilariter in omnes partes commutabimus, ut verba, ita pronunciationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, si quæ admirationes, de quibus nos narrabimus, diligenter advertemus, ut omnium personarum sensus atque animos voce exprimamus. *Narratio.*

Maxime varia est actio probationum: nam proponere quæ sis dicturus, atque in partes dividere, & explicare quid conveniat, & quid in controversia sit, expositioni de qua modo diximus, similia sunt. At argumentatio plerumque agilior, & acrior, & instantior, consentientem orationi postulat etiam gestum; id est fortem celeritatem. Instandum quibusdam in rebus & densanda oratio. Hic oportebit augere vocem & torquere sonum, & celeriter cum clamore verba conficere, ut vim volubilem orationis vociferatio consequi possit. Asseveratio autem, quæ inter probandum occurrit, interdum plus ipsis probationibus valet. Fiducia igitur appareat, & constantia, utique si autoritas subest. Ceterum cum rationes ac probationes difficiles ad intelligendum sunt, utpote ex philosophiæ aut Theologiæ abditis petita, tunc impetus hic cohibendus est, & sedata actione, *Argumentatio.*

ne, acuta voce, & longioribus intervallis utendum est: ut hac distinctione apertior sit oratio, & auditoribus mora detur ac spatium cogitandi, & percipiendi, quæ dicta sunt. Celeritas enim & volubilitas linguæ non modo tardioribus, sed eruditis etiam impedimento est, quominus ea, quæ dicuntur, intelligant. Hæc igitur argumentandi ac probandi ratio, expositioni, ac demonstrationi, quam argumentationi similior est.

Amplificatio. Amplificatio vero, quæ tertiam sermonis partem complectitur, in affectibus præcipue locum habet: qui, ut paullo ante diximus, tam variam vocis & actionis figuram desiderant, quam sunt ipsi varii. Prima igitur ad hoc cura esse debet, ut affectus & motus animi in nobis sint; tunc enim ipsi naturali vi sua erumpent: & ut veri motus sunt, ita vere auditores afficient. Neque aliud agit ars, quam ut naturam imitetur: ad quam tamen ars nulla, quamlibet consummata sit, pertingere potest. Ideoque numquam declamatores id efficiunt, quod sancti viri spiritu Dei acti, & veris affectibus concitati, efficere dicendo potuerunt. Qui sic igitur commotus fuerit, is plane ipso affectu docente intelliget, quam dissimili vocis figura affectus tractandi sint. Aliud enim vocis genus postulat miseratio, ac mæror: flexibile plenum, interruptum, flebili voce. Aliud metus; demissum, & hæsitans, & abiectum. Aliud vis; contentum, vehemens, imminens, quadam incitatione gravitatis. Aliud voluptas: effusum, lene, tenerum, hilaratum, ac remissum. Aliud iracundia: acutum, incitatum, crebro incidens. Atrox enim vox esse debet in ira aspera ac densa, & respiratione crebra: neque potest esse longus spiritus, ubi immoderate effunditur.

Sequitur deinde altera pronunciationis observatio, quæ ad peculiares sententias pertinet: quæ sub his præcipuis orationis partibus, quas supra memoravimus, continentur: de qua nonnulla iam diximus, cum de apta pronunciandi ratione disseruimus. Sed quoniam hæc pars præcipuam pronunciandi virtutem continet, de ea copiosius paullo post propositis variis exemplis tractabimus. Nunc ad aliam veniamus.

Superest enim, quod tertio loco polliciti sumus, de singularium verborum pronunciatione. Non enim in sententiis solum, sed frequenter etiam in singulis verbis alia atque alia vocis figura adhibenda est. An non hæc, inquit Fabius misellus, & pauperculus, submissa atque contracta: fortis, & vehemens, & latro, erecta & concitata voce dicenda sunt. Accedit enim vis & proprietas rebus tali astipulatione: quæ nisi adsit, aliud vox, aliud animus ostendet. Quid quod eadem verba mutata pronunciatione indicant, interrogant, irrideant, elevant? Aliter enim dicitur. Tu mihi quodcumque hoc regni Et, cantando tu illum? Et, Tu ne ille Aeneas? Et, Meque timoris Argue tu Drance, Et ne morer, intra se quisque vel hoc, vel aliud quod volet, per omnes affectus verset, verum esse quod dicimus sciet. Hactenus Fab. Plurima autem in scripturis sanctis verba invenire licet, quæ hac vocis acrimonia enunciandā sunt. Tale est illud: Ignis accensus est in furore meo, & ardebit usque ad inferni novissima, devorabitque terram cum germine suo, & montium fundamenta comburet. Et: inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus devorabit carnes. Hic singula verba peculiarem quamdam vocis amplitudinem cum acrimonia coniunctim desiderant. Sic illud D. Chrysost. Ut leones ignem spirantes ab illa mensa discedimus, terribiles dæmonibus effecti. Videndum tamen in his, ne nimio boatu vocem affectata quadam amplitudine a naturali suo detorqueamus. Nihil enim affectatum, nihil a natura ipsa degenerans placere potest. In quo vitio sunt, qui cum tenuem & pusillam vocem ha-

habeaut, inflatis, ut ita dixerim buccis hauc vocis amplitudinem & acrimoniam referre volunt.

De gestu & motu corporis.

CAPUT VI.

Diximus perfectam prouunciandi & agendi rationem apta vocis figura & gestu corporis contineri: Quia vero de vocis figura & varietate satis dictum est, proximum est, ut de gestu & motu corporis pauca dicamus: atque ea in primis, quæ a Fab. animadversa sunt, qui hauc partem diligentissime tractavit: utpote qui nullam fere corporis partem prætermisit, cui non suam faciem, gestumque præbuerit. Gestus ergo primum, ut idem ait, voci consentiat, & utrumque, vox scilicet & gestus, animo simul pareat. Is vero quantum babeat in oratione momenti, satis vel ex eo patet; quod pleraque etiam citra verba significant. Quippe oon manus solum, sed uutus etiam declarant uostram voluntatem, & iu mutis pro sermone sunt: & salutatio frequenter sinu voce intelligitur, atque afficit, & ex vultu ingressuque perspicitur babitus animorum, & animalium quoque sermone carentium, ira, lætitia, adulatio, & oculis, & quibusdam aliis corporis signis depræbenditur. Nec mirum si ista, quæ tamen in aliquo posita sunt motu, tantum in animis valeant, cum pictura tacens opus, & babitus semper eiusdem, sic in intimos penetret affectus, ut ipsam vim dicendi nonnumquam superare videatur. Contra si gestus ac vultus ab oratione dissentiant, tristia dicamus bilares, affirmemus aliqua renuentes, oon autoritas modo verbis, sed etiam fidea desit. Decor quoque a gestu atque a motu veoit: ideoque Demosthenes grande quodam speculum intuens, componere actionem solebat. Adeo quamvis fulgur ille sinistras imagines reddat, suis demum oculis credidit quod efficeret. Præcipuum vero in actione, sicut in corpore ipso, caput est, *Caput.* cum ad ipsum, de quo dixi, decorem, tum etiam ad significationem decoris illa sunt, ut sit primo rectum & secundum naturam. Nam & deiecto humilitas, & supino arrogantia, & io latus inclioato, languor, & præduro ac rigente, barbaria quædam mentis ostenditur. Tum accipiat aptos ex ipsa actione motus, ut cum gestu concordet, & manibus ac lateribus obsequatur. Aspectus enim semper eodem verticur, quo gestus, exceptis quæ aut damnare, aut concedere, aut a nobis removere oportebit, ut idem illud vultu videamur aversari, manu repellere, quale est illud:

Dii talem terris avertite pestem. Et,
Haud equidem tali me dignor bonore.

Significat vero plurimis modis. Nam præter annuendi, renuendi, confirmandique motus, sunt & verecundiæ, & dubitationis, & admirationis, & indignationis noti & communes omuibus. Solo tamen eo facere gestum scenici quoque doctores vitiosum putaveruut. Etiam frequens eius nutus non caret vitio, adeo iactare id, & comas excutientem rotare, phanaticum est. Domioatur autem maxime vultus. Hoc supplices, hoc mi- *Vultus* naces, hoc blandi, hoc tristes, hoc hilares, boc erecti, hoc submissi sumus; hoc peudent homines, bunc intuentur, hunc spectant etiam antequam dicamus, hoc quosdam amamus, boc odimus, hoc plurima intelligimus. Hic est sæpe pro omnibus verbis. Sed in ipso vultu plurimum va-

lent

lent oculi, per quos maxime animus emanat, ut citra motum quoque, & hilaritate enitescant, & tristitia quoddam nubilum ducant. Quin etiam lacrimas his natura mentis indices dedit: quæ aut erumpunt dolore, aut lætitia manant. Motu vero intenti, remissi, superbi, torvi, mites, aspe-

Labra. ri fiunt: quæ ut actus poposcerit, fingantur. Labra & porriguntur male, & scinduntur, & astringuntur, & diducuntur, & dentes nudant, & in latus ac pene ad aurem trahuntur. Lambere quoque ea & mordere deforme est, cum etiam in efferendis verbis modicus esse eorum debeat

Cervix motus. Ore enim magis, quam labris loquendum est. Cervicem rectam

Manus. oportet esse, non rigidam aut supinam. Manus vero, sine quibus trunca esset actio ac debilis, vix dici potest, quot motus habeant, cum pene ipsam verborum copiam persequantur. Nam ceteræ partes loquentem adiuvant, hæ, prope est ut dicam, ipsæ loquuntur. An non his poscimus? pollicemur? vocamus? dimittimus? minamur? supplicamus? abominamur? timemus? interrogamus? negamus? gaudium, tristitiam, dubitationem, confessionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerum, tempus ostendimus? Non eædem concitant? inhibent? supplicant? probant? admirantur? verecundantur? Non in demonstrandis locis atque personis adverbiorum atque pronominum obtinet vicem? ut in tanta per omnes gentes nationesve linguæ diversitate, hic mihi omnium hominum communis sermo videatur. Et hi quidem, de quibus sum locutus cum ipsis vocibus naturaliter exeunt gestus. Hactenus Fabius. Idemque multa de digitorum & manuum motu atque compositione docet: quæ nos, quod minus instituto nostro conveniant, consulto missa fecimus.

Illam autem manus atque digitorum figuram probamus, qua cum pollice duo sequentes digiti coeunt: aut quando solus index cæteris sub pollice compressis, directus & protensus est. Hic autem digitorum positus ad omnia fere, quæ dicimus, valet. Interdum etiam diducto pollice quatuor reliqui apte iunguntur, quando aut pectori manum admovemus, aut etiam aliquid aversantes ab eodem removemus. Sinistra vero manus numquam sola recte gestum facit, dexteræ se frequenter accommodat, idque præcipue dexteræ manus indice in sinistræ pollicem, aut indicem incidente, aut alternis motibus, modo pollicem, modo indicem feriente. Hic veteres artifices illud recte adiecerunt, ut manus cum sensu & inciperet, & deponeret. Alioqui enim aut ante vocem erit gestus, aut post vocem: quod est utrumque deforme. Illud etiam advertendum, ne vox a gestu, vel gestus a voce dissentiat. Unde Polemon sophista histrionem tragœdiarum, qui in Olympiis. O Iupiter! pronunciaret, ostensa terra: O terra! manu in cælum proiecta, submovit a præmiis, præsidebat non ei certamini, dicens: Hic manu commisit solœcismum. Cetera vero, quæ de corporis & membrorum gestu præcipi possunt, communis prudentiæ iuditio & nature instinctui relinquimus.

De

De vitiis pronunciationis & actionis.

CAPUT VII.

Quemadmodum in superiori libro, postea quam elocutionis virtutes exposuimus, communia quædam eius vitia annotavimus: ita nunc idem facere visum est, cum de pronunciandi ratione agimus. Quamvis enim facile sit virtutibus cognitis, vitia cognoscere, vitium enim est, quidquid virtutibus adversatur, apertior tamen doctrina fuerit, si seorsum vitia designentur. Primum autem atque vulgatissimum vitium est, vocis æqualitas, quod Græci monotoniam, hoc est, unum quemdam vocis sonum appellant, cum is, qui dicit, eodem vocis tenore sine ullo eius flexu ac varietate, tota fere concione decurrit, more eorum, qui quam orationem memoria complexi sunt, recitare solent. In hoc aut vitium huius officii tyrones frequenter incidunt; metu enim ac trepidatione quadam insoliti operis pressi, vix quidquam aliud, quam ne quod dicturi sunt, memoria excidat, attendunt. Numquam autem quisque apte dicet, nisi qui hoc metu & cura solutus, liber, & sui ipsius compos sit: quo & quid dicat, & quomodo dicat, prudenter inspiciat.

Huic autem contrarium vitium est vocis inæqualitas; in quo peccant, qui prius illud vitium effugere contendunt. Sic enim frequenter accidit, ut qui vitium aliquod vitare student, in alterum, quod ei adversatur, incidant; ut ii faciunt, qui avaritiæ labem & infamiam fugientes, in prodigalitatis foveam labuntur. Ut enim simplicem illum vocis tenorem declinent, vocem ipsam, non pro natura rerum, sed pro suo arbitratu temere illam modo in sublime attollunt, modo ad imum deprimunt: quæ res & graviter auditorum aures lædit, & insanam ac temerariam libertatem præseferre videtur. Ab hac autem pronunciandi ratione graves homines & sana ingenia maxime abhorrent.

Est autem aliud æqualitatis vitium, quod utriusque huius naturam referre videtur. Habes enim cum inæqualitate coniunctam æqualitatem. Est autem vitium hoc adeo occultum, ut vix verbis indicari possit. Quidam enim hunc simplicem vocis sonum fugere studentes, quamdam pronunciationis formam captant, quæ suos etiam vocis flexus & varietatem habeat: & neque a communi & familiari loquendi consuetudine abhorreat: quam tamen omnibus concionis partibus accomodant. Sive enim aliquid narrent, sive argumententur, sive rem attollant, atque amplificent, eamdem fere pronunciandi figuram retinent. Quod perinde est, ac si quis omnibus corporis partibus idem vestimenti genus aptare velit. Quod quidem vitium auditor minime stupidus in nonnullis concionatoribus deprehendet. Qua quidem animadversione facilius intelliget, quod nos hoc in loco vix verbis explicare possumus.

Est & aliud vitium nimiæ tarditatis, quo quidam lenta pronunciatione, longioribusque intervallis tota fere concione utuntur. Quæ res tantum abest, ut auditores afficiat, ut somnum etiam frequenter illis incutiat. Cui contrarium est vitium nimiæ celeritatis: quo multo plures laborant, sive quod memoriæ diffidant, nisi ita dicant, sive quod ea libertate careant, qua dicunt, qui nullo trepidationis affectu oppressi, sui ipso-

rum & eorum, quæ dicuntur compotes sunt. Isti enim modo celerius, modo tardius, modo longioribus, modo brevioribus intervallis pro rerum natura & dignitate uti solent. Utrumque enim vitium est, & celeri omnia & tarda voce pronunciare. Quocirca varietas, ut in vocis figura, ita in celeritate & tarditate adhibenda est. Quamvis si in alteram partem peccandum sit, fortasse gravius peccant, qui nimia velocitate, qam tarditate dicunt. Initio tamen concionis, quamdiu dicentis animus nondum incalescet, ut sedatæ & lenes sententie, ita sedata & lenis actio, & longioribus intervallis distincta, quæ aliquam dicenti, ad quæ dicit, excogitanda moram præbeat, non immerito commendatur.

Ut autem in tarditate & celeritate, ita in acrimonia, & remissione, atque languore sua vitia his non admodum dissimilia notantur. Sunt enim quidam acri & vehementi ingenio, qui tota fere concione velut quodam perciti furore dicunt. Quod quidem non raro ex quadam animi trepidatione proficiscitur. Ut enim arbores arboribus, ita affectus affectibus inseruntur: atque ita alii & ex aliis vim & impetum capiunt. Qui igitur ita dicunt, in hoc incommodum incidunt, ut cum rem indignam acri pronuntiatione dixerint, nequaquam tamen auditores commoveant, propterea quod animaduertunt eos omnia quæ dicunt, sive levia sive gravia sint, simili vocis impetu pronunciare. Quocirca delectum habere convenit, ut sciamus, quæ acriori, quæ leniore voce proferenda sint, ut suum cuique velut ius atque habitum præbeamus. Non abnuo tamen, magis ad dicendum compositos esse, qui acres & ardentes suut, si hunc ardorem suum regere sciant, eoque suis in locis utantur: sic tamen, ut ne tunc quidem cum eo utendum est, totas fervori suo habenas permittant, ne fauces ita lædant, ut vocem exasperent, & illiberali quadam atque incondita raucedine inficiant. Videant hi quoque non protinus ad hanc pronunciandi rationem initio statim concionis veniendum esse. Si enim nondum præparatis auditoribus in hunc affectum irruperint, insanire tamquam vinolenti videbuntur.

Quia vero multi concionatores sese ad aliorum, qui sunt huius artificii principes, imitationem accingunt, eorumque non modo eloquentiam, sed etiam agendi & pronunciandi rationem referre student, monendi sunt, ut caute hoc atque prudenter agant. Cum enim in actione præcipue spectetur decorum, sciant hi non omnia omnes decere. Est enim in hoc, ut Fabius ait, latens quædam ratio, & inenarrabilis, & ut vere dictum est, caput esse artis decere, quod facias, ita id nec sine arte, nec totum arte tradi potest. In quibusdam virtutes non habent gratiam, in quibusdam vitia ipsa delectant. Maximos actores comœdiarum Demetrium & Stratoclem placere diversis virtutibus vidimus. Fuit enim eorum natura diversa. Nam vox quoque Demetrii iucundior, illius acrior erat. Quare norit se quisque nec tantum ex communibus præceptis, sed etiam ex natura sua capiat consilium formandæ actionis. Itaque quod idem Fab. in clarissimorum autorum lectione atque imitatione docet, idem in imitanda insignium concionatorum pronunciatione consilium sequi debemus. Sic enim ait: Neque vero id statim legenti persuasum sit, omnia, quæ magni autores dixerint, utique esse perfecta: nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorum suorum voluptati: nec semper intendunt animos, & nonnumquam fatigantur, cum Ciceroni dormitare interim Demosthenes, Horatio vero etiam Homerus ipse videatur. Summi enim sunt, homines tamen, acceditque his, qui quid-

quid

quid apud illos repererunt, dicendi legem putant, ut deteriora imitentur: id enim est facilius, ac se abunde similes putent, si vitia magnorum consequantur. Hæc sunt communia pronunciationis vitia: nunc simili ratione actionis, hoc est, gestus vitia, quæ fere contingunt, indicanda sunt.

Gestus vitia. I.

Ut autem a digitis & manibus ordiamur, primum vitium est, diductis omnibus digitis supinam palmam, more eorum, qui stipem postulant, protendere. Secundum vero ab hoc diversum est, quod quidam digitos omnes ita comprimunt, ut ii faciunt, qui e fonte aquam manu haurire volunt, quod non minus indecorum est. Averso autem pollice demonstrare aliquid, receptum magis putat Fabius, quam oratori decorum.

Brachiis quoque non uno modo peccatur. Primum enim vitiose dextrum proferunt, & cubito pronunciant. Quod ego vitium in diserto etiam concionatore animadverti. Aliud vero brachiorum vitium est, cum plus nimio vel in summum, vel in immum, vel in latera, instar eorum, qui cruci affixi sunt, protenduntur. Hinc Fabius: Tolli, inquit, manum artifices supra oculos demitti infra pectus vetant: adeo a capite eam petere, aut ad imum ventrem demittere vitiosum est. Idemque palmas complodere, quod modo multi concinnatores passim faciunt, scenicum esse ait. Quamvis enim hoc in re maxima nonnumquam deceat, frequenter tamen illud facere, & aures & oculos auditorum offendit, cum præsertim is, qui hoc facit, ardeat, illi vero sæpe langueant, vel minus fortasse attenti sint. Nec minus fœde quidam suggestum palmis feriunt. Vitium enim hoc sicut & illud. Fæmur autem ferire, inquit Fabius, quod Athenis primus fecisse creditur Cleon, & usitatum est, & indignantes decet, & excitat auditorem. Idque in Callidio Cicero desiderat: Non frons, inquit, percussa, non fæmor: quanquam silicet, de fronte dissentio. Hactenus ille. Idemque humerorum vitium his verbis describit: Iactantur & humeri, quod vitium Demosthenes ita dicitur emendasse, ut cum angusto quodam pulpito stans diceret, hasta humero dependens immineret, ut si calore dicendi vitare id exeidisset, offensione illa commoneretur.

Quid autem hic illos referam, qui & pedibus, & brachiis, & irrequieto corporis motu digladiari magis, quam agere videntur? Modo enim medium corpus frangunt, modo se intra suggestum demisso corpore condunt, modo inde velut emergunt, & in sublime attolluntur. Ut igitur languida actio motu caret, ita nimium actuosa deformis & indecora est. Modus enim est rebus adhibendus: quod enim aut supra modum, aut infra est, & a recto declinat, & intuentes offendit.

Superest aliud vitium, cui auditorum voluptas & ignorantia, virtutis nomen indigit: cum videlicet partim gestu, partim etiam voce aliorum dicta, aut facta histrionum more imitamur. Gestus autem exemplum ponit Fabius si videlicet ægrum tentantis venas medici similitudine, aut citharædum, formatis ad modum percutientis nervos manibus ostendas, quod genus quam longissime in actione est fugendum. Abesse enim plurimum a saltatore debet orator, ut sit gestus ad sensus magis, quam ad verba accommodatus, quod etiam histrionibus paullo gravioribus facere moris fuit. Ergo ut ad se manum referre, cum de seipso loquantur, & in eum quem demonstrat, intendere, & alia his similia permiserim, ita non effin-

gere status quosdam, & quidquid dicet, ostendere. Nec id in manib. solum, sed in omni gestu ac voce servandum est. Non enim aut in illa periodo: Stetit soleatus Prætor Populi Roma. inclinatio incumbentis in mulierculam Verris effingenda est. Aut in illa: Cædebatur in medio foro Messanæ: motus laterum, qualis esse ad verbera solet, torquendus: aut vox qualis dolore exprimitur, eruenda. Cum mihi comœdi quoque pessime facere videantur, qui cum in expositione aut senis sermo aut mulieris incidit, tremula vel effeminata voce pronunciant. Adeo in illis quoque est aliqua vitiosa imitatio, quorum ars omnis constat imitatione. Hactenus Fab. qui si in oratore, qui de rebus ad brevis huius ævi usum pertinentibus disputat, hanc imitatione indecoram putat, quid idem faceret in concionatore, qui de æterna vita æternoque supplicio differit? Neque vero me movet, quod frequenter auditores hanc imitationem laudant, laudant quippe, quod eorum aures mulcet, quodque illis voluptatis cuiusdam & risus materiam præbet, quemadmodum histrionem laudant, qui probe voces & actus hominum effingit. Quod tamen graves & eruditi viri reprehendunt: quorum magis iudicium sequi, quam populi plausum captare debemus. Hi namque indignum esse putant Ecclesiastici doctoris autoritatem ad histrionum gesticulationem & levitatem degenerare.

Sunt & alia oris vitia, quæ Fab. in prima futuri rhetoris institutione vitanda esse docet his verbis: curabit etiam, ut quoties exclamandum erit, laterum conatus sit ille, non capitis: ut gestus ad vocem, vultus ad gestum accommodetur. Observandum erit etiam, ut recta sit facies dicentis, ne labra detorqueantur, ne immodicus hiatus rictum distendat, ne deiecti in terram oculi, ne inclinata utrolibet cervix. Nam frons pluribus generibus peccat. Vidi multos, quorum supercilia ad singulos vocis conatus allevarentur, aliorum constricta, aliorum etiam dissidentia, cum altero in verticem tenderent, altero pene oculus ipse premeretur. Infinitum autem in his quoque rebus momentum est. Et nihil potest placere, quod non decet. Hactenus Fabius. Cetera vel actionis vel pronunciationis vitia facile horum, quæ breviter exposuimus, admonitu, prudens concionator deprehendet.

De varia pronunciandi ratione in sententiis.

CAPUT VIII.

HÆc omnia, quæ de pronunciandi atque agendi facultate dicta sunt, ex Quintiliano huius artis principe ad verbum pene desumpsimus: prætermissis tamen his, quæ minus apta instituto nostro essent, vel quæ lectori fastidium aut obscuritatem parere potuissent. Hæc autem satis esse putamus, ut concionator minime stupidus his documentis instructus, reliqua per se intelligere queat. Sed quoniam hæc pronunciandi virtus, ut initio diximus, summa est & multi nullum laborem inutilem putabunt, dummodo eam plenius assequantur, his etiam morem gerendum esse duxi. Itaque eadem ipsa, quæ hactenus in commune de vocis figura tradita sunt, rudi, ut ita dixerim, crassaque Minerva explicare constitui. Nequaquam tamen hoc in loco absolutum concionatorem, sed novitium, ac pene infantem a primis hu-

ius

ius diſciplinæ rudimentis inſtituendum ſuſcipio. Ut enim ludi magiſtri, qui vel legendi, vel ſcribendi arte docent, ab ipſis primum ſingularibus literarum elementis incipientes, ad maiora gradum facere ſolent, ſic enim perficiunt, ut inoffenſe poſtea vel legere, vel ſcribere ſciant, ita ergo per plurima ſententiarum genera, ex quibus præcipue concionis partes conſtant, decurrens, & qua vocis figura uniquæque earum pronuncianda ſit, inſinuans, facilem ipſi aditum aperiam, ut quoniam modo ceteræ pronunciandæ ſint, intelligat. Quæ enim Fabius in commune dixit, ego ad peculiares etiam & ſingulares ſententias accommodabo, propoſitiſque variis exemplis illuſtranda curabo. In quibus exemplis pronunciandis exerceri poterit quiſquis hanc facultatem plenius conſequi deſiderat.

Neque vero hoc ipſum ſine eiuſdem Fabii autoritate facio, qui ediſcere inſignia autorum loca monet: in quibus variam pronunciandi rationem exercere valeamus. Eius hæc verba ſunt: Ediſcere autem, quo exerceris, erit optimum; nam ex tempore dicenti avocatur cura vocis, ille, *Fab. lib. 11.* qui ex rebus ipſis concipitur, affectus, & ediſcere quam maxime varia, quæ & clamorem, & diſputationem, & ſermonem, & flexus habeant, ut ſimul in omnia paremur. Hactenus ille. Idemque rurſus Rhetoricæ artis *Lib. 1. cap. 19.* tyronem comœdiarum actori tradi præcipit, ut ab illo hanc naturalem pronunciandi formam diſcat: quamvis & ibidem, & ubique doceat, aliam orationis, aliam vero actoris pronunciationem eſſe. Ibidem etiam præcipit, quod modo diximus, nempe eligendos eſſe locos aliquot inſigniores, in quorum pronunciationes tyrones exerceantur. Sic enim ait: Debet etiam docere Comœdus, quomodo narrandum, qua ſit autoritate ſuadendum, qua concitatione conſurgat ira, quis flexus deceat miſerationem. Quod ita optime faciet, ſi certos ex comœdiis elegerit locos, & ad hoc maxime idoneos, id eſt, actionibus ſimiles. Iidem autem ad pronunciandum non modo utiliſſimi, verum ad augendam quoque eloquentiam maxime accommodati erunt. Et hæc dum infirma ætas maiora non capiet. Ceterum cum legere orationes oportebit, cum virtutes earum iam ſentiet, tum mihi diligens aliquis ac peritus aſſiſtat, neque ſolum lectione formet, verum diſcere etiam electa ex his cogat, & ea dicere ſtantem clare: & quemadmodum agere oportebit, ut protinus pronunciatione vocem & memoriam exerceat. Hactenus ille. Quia vero nobis neque licet, neque decorum eſt, ex comœdiis loca eligere, in quorum pronuncistione exerceamur, aliqua ex literis ſanctis loca in medinm proferemus, atque ea in primis, quæ dialogorum ſpeciem præſeferunt: quæ ad huius facultatis exercitationem commodiora videbuntur. Quod ſi diutius in his exemplis fuerim immoratus, nemo mihi iure ſuccenſere debet. Quia enim ſapientibus & inſipientibus debitor ſum, ubi hactenus pronunciandi rationem ſapientibus demonſtravi, modo eandem rudioribus aperire contendam. Sed ut verum ingenue fatear, illud me ad hunc laborem magis excitavit, quod paucos admodum concionatores videam, qui rectum hanc & naturalem pronunciandi rationem teneant. Quod eo magis dolendum eſt, quia huius rei ignoratio in nonnullos cadit, qui ceteris eloquentiæ partibus inſtructiſſimi, quoniam hac virtute deſtituuntur, omnem laboris ſui & communis utilitatis fructum prorſus amittunt. Huic igitur publicæ utilitatis iacturæ, ſi quid per nos præſtari poſſit, hac nova docendi ratione conſulendum putavi.

Varia

Varia sententiarum exempla e sanctis literis excerpta.

CAPUT IX.

QUid autem præcipue hoc in loco persequi velim, paucis indicabo. Tripartitam esse pronunciandi rationem superius diximus. Aliam enim pronunciandi rationem præcipuis concionis partibus, hoc est, expositioni, probationi, & amplificationi, aliam variis sententiis, quæ in has partes incurrunt, aliam vero singulis sæpe verbis, quæ his sententiis continentur, convenire diximus. Quia vero summa pronunciationis observatio in huiusmodi sententiis apte pronunciandis sita est, hanc partem, quam superius carptim & breviter attigimus, huic loco reservavimus, ut de ea quam fieri posset, copiose ageremus, eamque variis, ut dixi, exemplis illustraremus. Sed prius tamen insantiam meam confitebor, quod nequaquam varios vocis flexus atque figuras scribendo exprimere potero. Unum tamen illud præstabo, ut prudentem lectorem admoneam, aliam atque aliam vocis figuram in diversis propositæ cuiuslibet sententiæ partibus esse adhibendam: quam ipse per se, nisi stupidus admodum fuerit, facile deprehendet. Verum quia omnia sententiarum genera persequi, & variam pronunciandi rationem unicuique illarum assignare, infiniti propemodum operis esset, hanc ego methodum commodissimam iudicavi, ut propositis aliquot verborum & sententiarum figuris, de quibus in secundo & quinto huius operis libro disseruimus, quam pronunciandi rationem unaquæque exigat, expendamus. Ut enim figuræ omnes peculiarem quemdam veluti gestum & formam elocutionis habent, ita peculiarem quoque pronunciandi formam requirunt. Ab his autem primum incipiamus, quæ affectum aliquem & motum animi exprimunt: in his enim pronunciandi ratio manifestior est.

I.

Optatio. Prima igitur figura, sic enim & hanc, & alias huic similes hoc in loco appellare libet, optatio est, quæ suam quamdam pronunciandi formam requirit, quæ videlicet desiderantis animi affectum exprimat; qualis il-
Cant. 8. la Sponsæ in Cant. Quis det te fratrem meum sugentem ubera matris meæ; ut inveniam te foris, & deosculer te? Paullo tamen acrior &
Hier. 9. magis anxia atque indignabunda illa Hieremiæ optatio. Quis dabit me in solitudinem diversorium viatorum, ut fugiam populum meum, quia omnes adulteri sunt, & cœtus prævaricatorum. Clementior tamen, &
Idem ibid. veluti commiserantis illa: Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrimarum, & plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei? Sic illa: Utinam saperent, & intelligerent, ac novissima providerent. In his omnibus eadem vocis figura cum aliqua tamen dissimilitudine pro sententiarum natura retinenda est.

Imprecatio. Contraria huic est imprecatio, qualis illa: Pereat dies, in qua natus
Iob 3. sum, & nox, in qua dictum est, conceptus est homo. Vehemens est & illa Didonis apud Maronem imprecatio?

Sed

Sed mibi vel tellus optem prius ima debiſcat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras &c.
Ante pudor quam te violem, aut tua iura reſolvam.

Hæc antem imprecatio acri & horrenda voce pronuncianda eſt. Bona precatio vero ſicut huic contraria, ita longe diverſam vocis figuram deſiderat: qualis illa Prophetæ: Dominus conſervet eum, & vivificet eum, & beatum faciat eum in terra, & quæ ſequuntur. Hoc autem vocis tenore totus ille Pſalmus pronunciandus, cuius eſt initium: Exaudiat te Dominus in die tribulationis, &c. Similem vocis figuram exigunt & benedictiones illæ in ſacris literis frequentes, qualis illa Iſaac ad Eſau: Ecce odor filii mei, ſicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus. Creſcere te faciat Deus meus, det tibi de rore cæli, & de pinguedine terræ &c. quæ ſequuntur.

Bona precatio. Pſal. 40. Gen. 27.

Finitima eſt huic obſecratio, quæ blandam & mollem, non tamen effeminatam vocem requirit: cuiuſmodi eſt illa Pauli: Ipſe autem, ego Paulus obſecro vos per manſuetudinem Chriſti, qui in facie quidem humilis ſum inter vos, abſens autem confido in vobis. Rogo autem vos, ne præſens audiam, &c. Obſecrationi finitima eſt invitatio ad iuſtitiam & pietatem, quæ ſimilem vocis mollitudinem exigit, qualis eſt illa Domini in Evangelio: Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati eſtis. Simili vocis, ut ita dixerim, blandiloquentia illa regii vatis invitatio proferenda eſt: Venite filii, audite me: timorem Domini docebo vos, &c.

obſecratio. Epheſ. 4. 2. Cor. 10. Matth. 11. Pſal. 33.

Sunt præterea multi alii animorum motus & affectus, qui quam ſunt varii, tam variam pronunciandi formam depoſcunt. Aliter enim querimur, & vicem noſtram lamentamur, ut cum Propheta pio & mœſto animi affectu queritur, dicens: Uſque quo Domine obliviſceris mei in finem uſque quo avertis faciem tuam a me? quandiu ponam conſilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem? uſque quo exaltabitur inimicus ſuper me? &c. Sic ſanctus Iob: Uſque quo non parcis mihi, nec dimittis me, ut glutiam ſalivam meam? Acrius tamen Abachuc Propheta queritur, cum ait: Uſque quo Domine clamabo, & non exaudies, vociferabor ad te vim patiens, & non ſalvabis? Heu mihi, quia factus ſum ſicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ, non eſt botrus ad comedendum, præcoquas ficus deſideravit anima mea. Periit ſanctus de terra, & rectus in hominibus non eſt. &c.

Conqueſtio. Pſal. 12. Iob. 7. Abac. 1

Hac eadem interiectione væ, non modo ſortem noſtram dolemus, ſed aliis etiam mortem & ſupplicium comminamur. Sic Amos: Væ vobis, qui opulenti eſtis in Sion, optimates, capita populorum, ingredientes pompatice domum Iſrael. Sic Dominus in Evangelio: Væ, inquit, vobis Scribæ & Phariſei, hypocritæ, qui clauditis regnum cælorum.

Comminatio. Amos 6. Eſaia 29.

Finitimus autem comminationi eſt indignationis affectus. Sic Dominus apud Ezech. Et complebo, inquit, furorem meum in te, & dabo te in deſertum, & in opprobrium gentibus, quæ in circuitu tuo ſunt, & eris opprobrium & blaſphemia, exemplum, & ſtupor in gentibus, quæ in circuitu tuo ſunt, cum fecero in te iudicia in furore, & indignatione, & in increpationibus: Ego Dominus locutus ſum, quando miſero ſagittas famis peſſimas in eos, quæ erunt mortiferæ; & immittam in vos famem, & beſtias peſſimas uſque ad internecionem: peſtilentiæ & fames tranſibunt per te, & gladium inducam ſuper te: Ego Dominus locutus ſum. In his verbis aperte conſtat, atrocitatem indignationis ſimilem in pronuntiatione

Indignatio. Ezech. 5.

tione

tione atrocitatem postulare, ut habitus vocis orationi & sententiæ respon-
Esaie 41. deat. Sic etiam idem Dominus apud Esaiam: Tacui, semper silui, patiens
fui, quasi parturiens loquar, dissipabo & absorbebo simul, desertos faciam
montes & colles, & omne gramen eorum exsiccabo. Sic idem Domi-
nus in Cantico: Ignis succensus est in furore meo, & ardebit usque ad
Deut 32. inferni novissima; devorabitque terram cum germine suo, & monti-
um fundamenta comburet. Dentes bestiarum mittam in eos cum furore
trahentium super terram atque serpentem, & cetera, quæ in hanc senten-
tiam sequuntur.

Admiratio. Incidit etiam non raro admirationis affectus. Tale est illud apud Esaiam:
Esaie 14. Quomodo cessavit exactor, quievit tributum? Et, Quomodo cecidisti
de cælo Lucifer, qui mane oriebaris? Corruisti in terram, qui vulnerabas
gentes, & cæt. Interdum etiam affectus hic aliis admiscetur. Sic a-
Esaie 1. pud eumdem indignationi coniungitur: Quomodo facta es meretrix civi-
tas fidelis, plena iudicii? Dolori autem apud Hieremiam cum ait:
Thren. 1. Quomodo sedet sola civitas plena populo? &c. Sic David amicorum ca-
2. Reg 1. sum lamentatur: Quomodo, inquit, ceciderunt robusti, & perierunt
arma belli?

Ironia. Ironia vero, quæ est in sententiis, non vacat quodam amarulentiæ
affectu, quam pronunciatio præseferre debet. Sic Dominus in Evangelio:
Matth. 15. Sinite illos, cæci sunt, & duces cæcorum, &c. Ironiæ quoque speciem
habet illud Apostoli: Comedamus & bibamus: cras enim moriemur. Et
Apocal. 22. in Apoca. Dominus: Qui nocet, noceat adhuc, & qui in sordibus est,
sordescat adhuc.

Præcisio. Præcisio autem, quam inter sententiarum figuras numeravimus, in-
gentem sæpe affectum non loquendo, sed tacendo exprimit. Sic regius
Psalm. 6. Vates: Anima mea turbata est valde, sed tu Domine usquequo? Substitit
enim in hac voce desiderantis affectus, & doloris magnitudine impe-
ditus ulterius progredi non valuit. Deest enim verbum, Non parces
mihi, vel aliud simile. Diversum autem animi affectum insinuavit, cum
Psalm. 22. dixit: Calix meus inebrians. Præcisa enim oratio est in Hebræo. Par-
ticula enim, Quam præclarus est ab interprete perspicuitatis gratia ad-
dita fuit. Hac autem orationis præcisione ingentem animi affectum si-
gnificare possumus, cum alicuius rei dignitatem, vel, quod est frequen-
tius, indignitatem ad summum usque extulimus. Ad quem ubi perven-
tum est, subsistit oratio, quasi is, qui dicit, nullam satis dignam oratio-
nem inveniat, qua quod reliquum est explicare possit. Itaque conciona-
tor velut attonitus hæret, stupet, ac silet: quo quidem silentio, cum ve-
re dicentis animus commotus est, vehementer auditorum animi concitan-
tur. Tanta autem divini Spiritus vis in concionatore esse poterit, ut con-
cionem ipsam huiusmodi præcisione aliquando finiat; atque ita suspensos
& tremebundos auditores relinquat. Quæ quidem res ut ridicula erit,
si ex sola dicentis arte fiat: ita cum ex animo divinæ gloriæ zelo saucio
fit, ad permovendos animos efficacissima est.

Habent affectus aliquid hæc orationum genera, quæ mox subiiciemus,
Asseveratio. atque in primis asseveratio, quæ interdum, ut Fab. ait, plus ipsis pro-
bationibus valet. Ea enim vim quamdam & acrimoniam in voce ac vultu
Galat. 5. requirit, quæ causæ suæ fiduciam preseferat. Talis illa Pauli: Ecce ego
Paulus dico vobis, si circumcidamini, Christus nihil vobis proderit. Testi-
ficor autem rursus omni circumcidenti se, quoniam debitor est universæ
legis faciendæ. Idemque rursus: Si in hoc mundo tantum in Christu speran-
tes

tes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Et apud eum-
dem: Nolite errare: neque fornicarii, neque idolis servientes, neque *1 Cor 6.*
adulteri, neque molles, &c. regnum Dei possidebunt.

Cum asseveratione similitudinem quandam habet adiuratio: cuiusmodi *Adiurat.*
est illa Caiphæ Pontificis: Adiuro te per Deum vivum, ut dicas nobis, *Matth.*
si tu es Christus. Similem autem acrimoniam & asseverandi vim iusiuran- *26.*
dum requirit. Sic David: Vivit Dominus Deus Israel, qui probibuit me, *1. Reg.*
ne malum facerem tibi, nisi cito venisses in occursum meum, non reman- *25.*
sisset Nabal usque ad lucem matutinam, mingens ad parietem, Sic Elias *3 Reg.*
trepidantem Abdiam confirmat hoc iuramento: Vivit Dominus exerci- *18.*
tuum, in cuius conspectu sto, quia hodie apparebo ei, hoc est, Achab re- *2. Reg.*
gi. Sic Ioab ad Davidem Absalonis filii mortem lamentantem ait: Nunc *19.*
igitur surge, & procede, & alloquens satisfac servis tuis. Iuro enim ti-
bi per Dominum, quod si non exieris, ne unus quidem remansurus sit
tecum nocte hac, & peius hoc tibi, quam omnia mala, quæ venerunt su-
per te ab adolescentia tua. Quis non videt, quantam, vocis acrimoniam
hæc oratio pollulet;

Habet etiam adhortatio speciem quandam affectus, quæ præcipientis im- *Adhortatio.*
perium & auctoritatem voce ipsa, & quadam pronunciandi celeritate re- *Cap. 1.*
præsentat: qualis est illa Domini apud Esaiam: Quærite iudicium, sub-
venite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam, & venite, & ar- *Esaias 58.*
guite me, dicit Dominus. Sic apud eumdem: Dissolve colligationes impie-
tatis, solve fasciculos deprimentis, dimitte eos, qui confracti sunt liberos,
& omne onus disrumpe, frange esurienti panem tuum, & cetera quæ se-
quuntur.

Nec longe distat ab adhortatione castigatio: qualis illa apud Salomo- *Castigat.*
nem: Usque quo piger dormies? quando consurges e somno tuo? paulu- *Proverb.*
lum dormies, paullulum dormitabis, &c. Idemque: Usquequo parvuli di- *1.*
ligitis infantiam & stulti ea, quæ sunt sibi noxia, cupient? & impruden-
tes odibunt scientiam?

Ad affectus etiam commovendos plurimum conferunt Exclamatio & *Exclamat.*
& Apostrophe, quæ non unum aliquem affectum exprimunt, sed ad omnes
accommodantur. Ex quovis enim ingenti affectu in exclamationem & *Thren.*
Apostrophen erumpere licet. A comiserationem quidem illa Hiere- *10.*
miæ exclamatio pertinet: Ovos omnes qui transitis per viam, attendi-
te & videte si est dolor similis sicut dolor meus. Leniorem vero in- *Luc. 24.*
dignationem habet illa: O stulti & tardi corde ad credendum ea, quæ *Ad Ga-*
locuti sunt Prophetæ! Acrior tamen illa Pauli: insensati Galathæ! quis *lat. 3.*
vos fascinavit non obedire veritati? Sed multo tamen acrior illa: O ge- *Luc. 9.*
neratio incredula & perversa, quousque apud vos ero? quamdiu vos pa-
tiar? Neque vero necesse est ad exclamationes omnes particula O: sine
ipsa namque & cum aliis etiam interiectionibus, quibus vehemens affectus
erumpit, exclamatio fit. Talis est illa Ioannis Baptistæ; Genimina vipe- *Matth.*
rarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira? Similiter & illa Domi- *21.*
ni vox apud Esaiam: Heu consolabor de hostibus meis, & vindictam sum- *Esaia 1.*
mam de inimicis meis. Sic & Dominus in Evangelio, magno erumpente *Matth.*
animi dolore ait, Væ mundo a scandalis. Et, Væ homini illi, per quem *18.*
scandalum venit. Sic & Angelus in Apoc. homines ipsos inducit Babylonis
casum admirantes & lamentantes; Væ væ civitas illa magna Babylon, ci- *Thren.*
vitas illa fortis, quia una hora venit iudicium tuum. Numeratur etiam *14.*
inter exclamationes illa Hieremiæ, A, a, a, Domine Deus, Prophetæ di-

cunt eis. Non videbitis gladium, & fames non erit in vobis. Ut enim
litera, o, ita etiam, a, commodissime exclamationibus servit. Utraque
enim, quoniam fauces implet, ad exclamandum commodissima est. Verum
ex his, a, mihi commodior atque facilior ad pronunciandum videtur, mi-
nusque dicentis artificium detegit, cum sit velut naturalis quædam erum-
pentis affectus significatio. Qua si prudenter suis in locis Ecclesiastes
utatur, non parum auditorum affectus excitabit.

Apostro- Exclamatiooi finitima est Apostrophe; utpote, quæ illi semper adiun-
phe. cta est, eademque, sicut exclamatio, cunctis affectibus servit. Vehemens
illa: audi cælum, & auribus percipe terra, quia os Domini locutum est.
Esaie. 1. Nec minus illa Moysis: Testes invoco odie cælum & terram, cito peri-
Deut. 14. turos vos esse de terra quam transito Iordane possesuri est s. Nec minus
Hier. 2. vehemens illa; Obstupescite cæli super hoc, & portæ eius desolamini ve-
Ezec. 21. hementer. Duo enim mala fecit populus meus: &c. Sic & illa apud Eze-
chielem: O mucro, mucro, evagina te ad occidendum, lima te ut inter-
ficias & fulgeas. Longe autem dissimili vocis figura pronuncianda est apo-
Esaie 45. strophe illa suavissima: Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum,
aperiatur terra, & germinet Salvatorem. Sic & illa: Flecte ramos arbor
alta, tensa laxa viscera, &c. Utrobique enim pronunciationis vox desi-
derantis animi affectum axprimere debet. Diversum autem ad hoc affe-
2 Reg. 1. ctum requirit illa Davidis Apostrophe; Montes Gelboe nec ros, nec plu-
via veniant super vos, neque sint agri primitiarum; quia ibi abiectus est
clypeus fortium.

Interro- Interrogatio quoque & omnes recipit affectus, & aperte dissimilem
gatio. a communi sermone pronunciationem requirit, eamque cum primis pro
affectuum & sententiarum ratione variam. Simplici autem & blanda vo-
ce adolescens ille interrogat; Magister bone, quid faciendo vitam æter-
Luce 24. nam possidebo? Sic & illud; Qui sunt hi sermones, qoos confertis ad
invicem ambulantes, & estis tristes? Dissimili autem voce optantes in-
Iob. 26. terrogamus: Quis mihi tribuat, ut scribantur sermones mei? quis mihi
det, ut exarentur in libro? &c. Omnia huius ioterrogatioois membra si-
mili vocis tenore, cum quadam tamen vehementia atque instantia pro-
nuncianda sunt. Sic & illa; Quis infirmatur, & ego non iofirmor? quis
Ad Cor. scandalizatur, & ego noo uror? Acrior tamen illa; Quare atteritis popu-
11. lum meum, & facies pauperum commolitis Et, Generatio prava atque per-
Esaie 3 versa, hæccine reddit Domino, popule stulte & insipiens? Hæc interro-
gatio cum quadam iræ & indignationis significatione proferenda est: Si-
Hier. 5. cut etiam hæc: Numquid super his oon visitabo, dicit Dominus, aut in
gente tali non ulciscetur anima mea? Hærentis autem, dubitantis, & aoxii
animi voce pronuncianda est interrogatio illa: Cui loquar, aut quem
Hier. 6. contestabor, ut audiat? Et, Quis est vir sapiens, qui intelligat hoc & ad quem
verbum oris Domini fiat, ut annunciat istud, quare periérit terra, &
exusta sit, quasi desertum, eo quod ooo sit, qui pertranseat? Longum est ire
per singula: huiusmodi namque exemplorum in literis sanctis, nusquam
non magna copia est, in quorum varia ac dissimili pronunciatione Eccle-
siastes exerceri poterit, ut huiusmodi exitatione veram ac naturalem
pronunciaodi formam animo concipiat.

Sermoci- Sermocinatio quoque, quam inter sententiarum figuras numeravimus,
natio. quæ varias personas loquentes inducit, variis quoque affectibus servit.
Ideoque dissimilem vocis figuram in eisdem requirit. Aliter enim sermo-
Hier. 5. cinationem illam pronunciamus; Et non dixerunt, Metuamus Domi-
num,

num, qui dat nobis pluviam temporaneam & serotinam, plenitudinem annuæ messis custodientem nobis. Aliter illa: Ne gemas in novissimis, & dicas, Cur derestatus sum disciplinam? & increpationibus non *Prov.* acquievit cor meum? nec audivi vocem docentium me, & magistris non inclinavi aurem meam? Aliter illa: Dixerunt impii cogitantes apud se non recte. Exiguum & cum tædio est tempus vitæ nostræ, & non est refrigerium in fine hominis, &c. quæ sequuntur, Sapient. 2. Aliter illa, *Sapient. 2.* qua impii felicissimam iustorum sortem admirantes dicunt. Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum, & in similitudinem improperii. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors illorum est. Ergo erravimus a via veritatis, &c. Sapient. 5. Aliter *Sapient. 5.* illa: Visitabo super fructum magnifici cordis regis Assur. Dixit enim, In fortitudine manus meæ feci, & in sapientia mea intellexi, & abstuli terminos populorum: &c. Esaiæ 10. *Esaia 10.*

Sunt etiam inter figuras aliæ, quæ peculiarem quemdam vocis habitum requirunt, quas non erit inutile hoc in loco exempli gratia recensere. Earum prima est repetitio, quæ idem nomen orationis initio repetit. Hæc autem postulat, ut eodem vocis tenore idem nomen repeta- *Repetitio.* tur. Sic apud Hieremiam: Gladius ad Chaldæos, ait Dominus, & ad ha- *Hier. 50.* bitatores Babylonis, & ad principes, & ad sapientes eius: Gladius ad divinos eius, qui stulti erunt: Gladius ad fortes illius, qui timebunt: Gladius ad equos eius, & ad currus eius, & ad omne vulgus, quod est in medio eius: Gladius ad thesauros eius, qui diripientur. Conversio quoque *Conversio.* idem postulat in fine, quod repetitio in principio. Sic autem pronunciamus illud Divi Pauli. Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapie- *1. Cor. 13.* bam ut parvulus, cogitabam ut parvulus, &c. Complexio vero, quæ utris- *Complexio.* que figuræ naturam retinet, in qua initia inter se & fines conveniunt, utriusque etiam figuræ formam in pronunciando retinet. Cuius rei exemplum cum de hac figura loqueremur, subiecimus.

Conduplicatio, quam Græci Epizeusim vocant, quæ idem verbum aut etiam orationem repetit, ut asseverationi finitima est, ita similem *Conduplicatio.* fere pronunciandi formam requirit. Sic apud Esaiam Dominus, Propter me, propter me faciam, ut non blasphemer, & gloriam meam alteri non *Esaia 48* dabo. Et iterum: Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas prop- *Esaia 43* ter me. Acrior illa; Tu tu faces incendisti. Et in oratione: Commotus non es? cum tibi mater pedes amplexaretur, commotus non es? Sic & illa: Tu in horum conspectum venire audes proditor patriæ? proditor inquam patriæ, tu in horum conspectum venire audes? Et, Matrem tuam occidisti: quid dicam amplius? matrem tuam occidisti.

Correctio quoque peculiarem quamdam pronunciandi rationem petit: qualis illa D. Gregorii. Quid igitur miramur fratres? Mariam venien- *Correctio.* tem, an Dominum suscipientem? suscipientem dicam? &c. Sit Terentianus ille senex, cum filium se habere dixisset, adiunxit: Quid dixi me habere? Imo habui Chreme? nunc habeam necne, incertum est.

Dubitatio quoque aliam pronunciandi formam requirit: qualis illa Eu- *Dubitatio.* sebii Emiss. Quid primum mirer, quidve postremum? quod sine conceptu est collata fecunditas, an quod per partum magis est glorificata virginitas? Sed non mirum, si ita peperit; talis erat ille cui nupserat. Sic D. Cyprianus in Sermone de lapsis: Quid hoc loco faciam, dilectissimi fratres, fluctuans vario mentis æstu? Quid, aut quomodo dicam? lacrimis magis quam verbis opus est.

Verum inter alias figuras vix ulla maiorem in pronunciando varietatem desiderat, quam ratiocinatio atque subiectio: quae similem pene naturam, similemque pronunciandi formam requirunt: propterea quod crebris interrogatiunculis & responsionibus constant. Quo fit, ut subinde vocis figura varianda sit, cum aliter interrogemus, & aliter nobis ipsis, tamquam alteri, respondeamus. Quocirca non erit tyronibus inutile, in harum duarum figurarum pronunciatione exerceri. Exempla vero, cum de his duabus figuris ageremus, subiecimus: quae hic repetere non est necesse. Verum de his satis multa: quibus facile quisque intelliget, qua pronunciandi ratione in ceteris quoque sententiis, quae ad hac revocari non possunt, usurus sit. Omnia enim, quae hactenus praecepimus, eo pertinent, ut pronunciatio cum rerum & sententiarum natura apte cohaereat.

Ratiocinatio
Subiectio

Exempla quaedam e literis sanctis desumpta, in quorum pronunciatione rudes huius officii exerceri valeant.

CAPUT X.

Quoniam ut paulo ante diximus, ediscere aliquid monet Fabius, in quo exerceri valeant, qui hanc pronunciandi facultatem consequi desiderant, operae pretium me facturum putavi, si praeterea exempla, quae hactenus ex scripturis sanctis adduxi, alia quoque paullo longiora afferam, quae variam pronuntiandi rationem exigunt: in quibus huius artificii rudes exerceri queant, ut perfectam pronuntiandi formam addiscant. Sumamus igitur in primis locum illum ex Psalm. 49. Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum? Haec duplex interrogatio figura obiurgantis atque admirantis pronuntianda est. Sequitur deinde alio vocis flexu proferendum, quod subdit: Tu vero odisti disciplinam, proiecisti sermones meos retrorsum: & caet. quae sequuntur usque ad illud: Adversus filium matris tuae ponebas scandalum. Haec omnia membra eodem vocis tenore atque acrimonia pronuncianda, & suis intervallis distinguenda sunt: quoniam omnia eamdem continent enumerationem scelerum, nisi quod sententia illa: Si videbas furem, currebas cum eo, nonnihil ab antecedentibus & consequentibus membris in pronunciatione distat. Sequitur deinde: Haec fecisti & tacui. Haec admirantis vox est, & velut ad tam diuturnum silentium obstupescentis. Ideoque paullulum hoc in loco subsistere pronunciatio debet. Hoc enim admirationis ratio postulat. Quod vero deinde sequitur: Existimasti inique, quod ero tui similis? maiorem dicentis acrimoniam & indignationem praefefert, maioremque adhuc, quod protinus subdit. Arguam te, & statuam contra faciem tuam: hoc enim minaci gestu atque voce pronunciandum est. Sequitur deinde alia pronunciandi ratio, ab his longe dissimilis: Intelligite haec, qui obliviscimini Deum, ne quando rapiat, & non sit qui eripiat. Haec enim sententia voce prudenter atque opportune admonentis, & ab imminenti periculo deterrentis proferenda est. Hoc igitur exemplo aperte liquet, quam varia in his paucis versiculis pronunciandi ratio adhibenda sit.

Psal. 49.

Sumamus aliud exemplum ex prima Pauli ad Corinthios epistola: in qua Corinthiorum lites reprehendit. Sic igitur ait: Audet aliquis vestrum habens negotium adversus alterum, iudicari apud iniquos, & non apud sanctos? Hæc interrogatio, tres quæ deinde sequuntur, habitum vocis acriter obiurgantis, admirantis, & instantis exigunt. Quod vero sequitur: Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles, qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum. Hoc maiori adhuc vehementia pronunciandum est. Habet quippe oratio hæc, Contemptibiles qui sunt in Ecclesia, speciem quamdam vel Hyperboles, vel Ironiæ, quam deinde corrigit, cum infert. Ad verecundiam vestram dico. Quæ quidem sententia aliam vocis figuram requirit. Sequitur deinde: Sic? non est inter vos sapiens quisquam, qui possit iudicare inter fratrem suum? Hæc interrogatio admirantis vocem postulat, & apertissima ratione eos qui litigabant, convincentis. In illa vero particula, Sic paullulum immorandum esse videtur. Habet enim & silentium in pronunciatione, alias quidem longius, alias brevius, non vulgarem emphasim, Quod vero protinus adiicit: Sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles. Hæc sententia eamdem vocis acrimoniam & admirationem petit, sic tamen ut circumstantia illa. Et hoc apud infideles, maiore nisu atque voce proferenda sit, quo indignitas rei magis emineat. Sequitur deinde alia pronunciandi ratio, cum subdit: Iam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos. Verum multo acrius urget, ubi continuo infert. Quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? Hæc enim duplex interrogatio maiore spiritu atque impetu pronuncianda est. Aliam porro vocis figuram exposcit quod sequitur: Sed vos iniuriam facitis, & fraudatis, & hoc fratribus. In qua sententia particula illa. Et hoc fratribus, eminere debet, sicut superior illa, Et hoc apud infideles. Utrobique enim rei indignitas ex variis personarum circumstantiis colligitur: quam pronunciatio præseferre debet. Sequitur continuo alia vocis figura, cum addit: An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebunt? A qua nonnihil distat, quod deinde subiicit: Nolite errare: neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, &c. regnum Dei non possidebunt. Hi omnes articuli vehementius atque clarius pronunciandi sunt: sic tamen, ut intervallis suis distinguantur. Asseveratio quippe, quæ ipsis interdum probationibus plus valere dicitur, vehementiam atque impetum in asseverante requirit.

Quia vero orationes illæ, in quas personarum varietas incurrit, quæ instar dialogorum sunt, ad facultatis huius exercitationem plurimum conferunt, ex his etiam exempla aliquot in medium proferam, atque in primis illud Matth. 15. ubi scribæ & Pharisæi Dominum adierunt, ut ipsum de neglecta discipulorum cura, ac disciplina obiurgarent. Sic igitur aiunt: Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones Seniorum? Hæc obiurgatio magna severitate & ampla voce proferenda est, ut Scribarum & Pharisæorum personam referamus, qui ingentis piaculi esse credebant, illotis manibus contra Seniorum traditionem edere. Sed quanto alia voce Dominica responsio, proferenda est, cum ait: Quare & vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram? Nam Deus dixit: Honora patrem tuum & matrem, &c. quæ sequuntur. Omnis hæc oratio obiurgantis, & indignantis vocem desiderat. Sed acrius tamen est & vehementius, quod deinde addit: Hypocritæ, bene prophetavit

vit de vobis Esaias, cum dixit: Populus his, labiis me honorat, &c. Hoc enim est, velut adacto verbi Dei pugione divinam legem adulterantes transfodere. Longe vero dissimilem vocis figuram exigit, quod deinde discipuli ad Dominum dicunt: Scis quia Pharisæi audito verbo hoc, scandalizati sunt? Hoc enim submissa voce quasi ad aurem insusurrando proferendum est. At illud quod sequitur, libera asseverantis voce pronunciandum: Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus cælestis, eradicabitur. Dissimili protinus voce proferendum est, quod subiecit Petrus, cum ait: Edissere nobis parabolam istam. Sed quanto aliter pronunciandum, quod deinde respondit Dominus: Adhuc & vos sine intellectu estis? Non intelligitis, quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, & in secessum emittiur, &c. quæ sequuntur.

Si quis alia exempla desiderat, habet in Evangelica historia nonnulla, atque ea in primis, quæ dialogorum speciem referunt, ut cum Dominus longa oratione cum muliere Samaritana, usque ad discipulorum adventum loquitur, illa interrogante & domino respondente. Sic etiam cum Petrus pedes a Domino ablui recusat, Dominus vero cœpto ministerio instat. Sed commodissimum huius rei exemplum extat apud D. Greg. Nazian. in funebri oratione, qua Basil. Magn. virtutes, ac præcipue mirabilem eius in fide constantiam adversus Imperatoris Arriani præfectum commendat. Cuius rei historiam hoc in loco attexere libuit, non solum quia instituto nostro utilissima est, sed etiam quoniam historiam scitu dignissimam continet. Sic igitur Greg.

Quonam autem modo vel Præfecti audaciam, vel Basilii virtutem, & sapientiam, cum qua ei restitit, satis digna oratione complectar? Quæ tua est, inquit Præfectus, ratio, heus tu? nomine illum suo compellans, nondum enim eum Episcopi nomine appellandum ducebat, ut tanto imperio obsistere audeas? solusque omnium præfracte, & contumaciter obluctaris? Quorsum, respondit Basilius, hæc oratio spectat, & quænam hæc est contumacia? Nondum enim id satis intelligo. Quoniam, inquit ille, imperatoris religionem minime profiteris, omnibus aliis iam subactis ac superatis. Non enim, inquit Basil. hæc vult imperator meus: nec creaturam ullam adorare sustineo, cum & Dei creatura sim, & Deus esse iubear. Nos vero, inquit ille, qui hæc imperamus, quid tandem tibi videmur? nihil ne? Age vero non magnum, & honorificum existimas nobiscum adiungi, sociosque nos habere? Ad hæc Basilius: Vos quidem Præfecti estis, & illustres: non inficias eo: minime tamen Deo præstantiores. Socios autem vos habere mihi quidem amplum, & honorificum fuerit, quidni enim, cum ipsi quoque Dei creaturæ sitis, sed ut alios quosdam ex his, qui nobis subiecti sunt. Non enim personarum dignitate, sed fidei integritate Christianismus dignoscitur. Hac oratione commotus Præfectus, ac maiori ira succensus, e cathedra surrexit, atque asperioribus verbis cum eo agere perrexit. Quid? Potestatem hanc non pertimescis? Cur vero pertimescam? respondit Basilius. Quid fiet, quid patiar? Quid patieris? intulit ille, unum e tam multis, quæ meæ sunt potestatis. Quænam hæc? subiunxit Basilius. Fac ito enim ut ea cognoscamus. Bonorum, inquit ille, proscriptionem, exilium, cruciatus, mortem. Tum Basilius: Si quid aliud habes, id nobis minitare. Horum enim, quæ adhuc commemorasti, nihil nos attingit. Quoniam, inquit ille, modo hæc intelligis? Quoniam, inquit Basilius, primum bonorum proscriptioni obnoxius non sum, quippe qui nihil habeam, nisi forte la-

cexis

ceris ac detritis hisce pannis indiges, ac paucis libellis, in quibus omnis mihi vita sita est. Nec vero exilium ullum cognosco, qui nullo loco circumscriptus sum, ac neque terram hanc, quam nunc colo, meam habeo, & eam omnem, in quam proiectus fuero, pro mea duco: imo ut rectius loquar, universam terram Dei esse scio, cuius advena ego sum, & peregrinus. Iam quid accipere queant tormenta, cum corpore caream? nisi forte primam plagam dixeris: huius enim solius inferendæ potestatem habes. Mors porro beneficii mihi loco erit: citius me ad Deum transmitteret, cui vivo, & munere meo fungor maximaque ex parte obii, & ad quem iamptidem propero. Quo sermone attonitus Præfectus, Nemo, inquit, me, nomenque suum adiunxit, ad hunc usque diem ita est allocutus, nec pari verborum libertate. Neque enim, ait Basilius, fortasse in Episcopum incidisti. Alioqui hoc prorsus modo disseruisset, pro huiusmodi rebus in certamen veniens. Nam ceteris quidem in rebus, o præfecte clementes & placidi sumus, atque omnium abiectissimi, quemadmodum hoc nobis lege præscriptum est: ac non dicam adversus tantam potentiam, sed ne adversus plebeium quemquam & infimi ordinis hominem supercilium attollimus. Verum ubi Deus nobis periclitatur ac proponitur, tum demum alia omnia pro nihilo putantes, ipsum solum intuemur. Ignis autem & gladius, & bestiæ, & ungulæ carnes lacerantes, voluptati nobis potius sunt, quam terrori. Proinde contumeliis nos affice, comminare, fac quidquid collibuerit, potestate tua fruere; audiat hæc etiam imperator: nequaquam profecto nos vinces, eoque adduces, ut impiæ doctrinæ assentiamur: ne si his quidem attrociora miniteris. Hactenus Gregorii Nazianzeni verba. In his igitur similibusque locis apte pronunciandis exerceri potuerunt, quicumque hanc facultatem perfecte consequi desiderant.

Qualis perfecti concionatoris vita esse, & quo potissimum tempore, quove temperamento, & quo affectu concionandi munus exercere debeat.

CAPUT XI.

Absolvimus, amice lector, quæ nobis de concionandi ratione atque officio in his libris dicenda esse videbantur. Reliquum est, ut epilogi vice documenta quædam partim ex iis, quæ dicta sunt, partim aliunde breviter colligamus: quæ concionator noster tamquam præcipua huius officii capita habere semper ante oculos debeat. Quæ qui diligenter observaverit, non dubium, quin egregius huius divini operis artifex evasurus sit. Sed antequam hoc attingamus, ad memoriam revocanda sunt, quæ de concionatore ipso in primo huius operis libro diximus. Qua de re quatuor mihi breviter prælibanda esse videntur: nempe, Quis, Quando, & Quo temperamento, & Quo fine concionator munus suum exercere debeat.

Quod vero ad primum attinet, sancti illi Patres, qui deserta Ægypti loca

loca incolebant, cum præcipue huic officio maturum esse credebant, qui sibi iam consuluisset, quique diuturna bene vivendi consuetudine omnes animi sui affectus motusque composuisset, ut virtute iam in naturam quodammodo transeunte minima cura mores & actiones suas regere, & in officio continere posset. Qui enim desideriorum atque affectuum suorum impotentia laborat, cui necesse adhuc est cum effrenatis carnis motibus continenter bellum gerere, nondum idoneus est, qui se totum alienis cupiditatibus frenandis impendat: quandoquidem se toto ad suarum moderationem indiget. Alios namque erudire, & ad virtutis amorem trahere, perfectorum est, & eorum, qui firmas iam radices in virtute iecerunt. Quod quidem natura nos & in arboribus & in animantibus docet: neque enim arbores recenter plantatæ fructus continuo ferunt, neque animantia ubi primum in lucem edita sunt, lætificant: nisi cum ad iustam corporis magnitudinem pervenerunt. Cumque maxime naturale viventibus sit, simile sibi generare, hoc tamen nisi in adulta perfectaque ætate non præstant. Quocirca probata iam & corroborata virtus sit oportet, quæ virtutem in aliis ingenerare debet. Recte enim D. Bernar. cum cuncionatore agens: Dabis, inquit, voci tuæ vocem virtutis, si quod suades, prius tibi illud persuasisse cognoveris. Efficatior enim operis, quam oris vox est.

Adde etiam, quod cum præcipuum concionatoris officium in virtutum atque vitiorum natura explicanda versetur, quis hoc aut intelligere, aut eloqui commodius poterit, quam qui perpetuo vitiis bellum indixit, seque totum ad virtutum & divinæ legis studium composuit. Quamvis enim exquisita doctrina atque eruditio ad concionandi officium necessaria sit, sine qua temeraria & cæca esset omnis oratio, tamen cum ad eam vitæ puritas & sanctitas accedit, dictum mirum est, quantum eius accessione doctrina iuvetur. Quam quidem rem sanctorum Patrum scripta facile declarant: in quibus videre licet, quantam eorum doctrinæ vim & lucem vitæ sanctitas & innocentia adiunxerit. Hinc regius Propheta, Super omnes, inquit, docentes me, intellexi: quia testimonia tua meditatio mea est. Super senes intellexi, quia mandata tua quæsivi. Duo sunt: quæ plurimum ad sapientiam conferunt, studium, & experientia: illud ad doctores, hæc ad seniores pertinet. In antiquis enim est sapientia, & in multo tempore prudentia. Attamen divinæ legis amor atque studium usque adeo piorum mentes illustrat, ut & doctoribus & ætate provectis anteferatur. Unde est illud Ecclesiastici: Anima viri sancti annunciat aliquando vera, plusquam septem speculatores sedentes in excelso ad speculandum. Nam, ut omittam divinæ gratiæ lumen, & egregia illa Spiritus Sancti dona, quæ ad intellectus humani aciem illustrandam atque perficiendam conferuntur, quantum quæso ad virtutum & vitiorum cognitionem parandam adiuvat, in virtutis, & pietatis curriculo diu sudasse atque laborasse? Ut enim qui navigant mare, narrant pericula eius: ita qui per iter virtutum gradiuntur, & latam vitiorum viam fugere student, hi plane itineris huius ingressum & exitum, prælia & victorias, labores, & dolores, variasque pugnandi artes & vitæ pericula non solum legendo, sed multo magis pugnando didicerunt. Quis enim melius de ratione venandi, quam venatur, quisde piscandi arte quam piscator dicet? Quis vero anfractus & conpendia viarum exploratius, quam assiduus viator, intelliget? Qui non est, inquit, tentatus, quid scit? qui spiritualia nunquam arma tractavit, qui numquam cum inimico aperto Marte conflixit, qui se illi vin-

ctum

ctu atque captivum tradidit, qui oumquam cum affectibus suis colluctatus est, qui nullum propter honestatem atque virturem laborem suscepit, qua ratione de hac spirituali pugna disputare perfecte poterit? Hac enim de causa Annibal Phormionem Philosophum de re militari disputantem irrisit, quod senex, qui numquam hostem, numquam castra vidisset, coram se, qui tot annos cum pop. Rom. orbis victore bella gessisset, de re militari disputare ausus esset. Quo exemplo non obscure intelligimus, quanto aliter de spirituali militia loquantur, qui in ea strenue versati sunt, quam qui numquam illam attigerunt. Iam vero de divini Spiritus deliciis, de internis fidelis animae cum caelesti Sponso colloquiis, de caritatis ardore atque impetu, de sobria illa humanae mentis ebrietate, qua sanctorum animae rapiuntur in Deum, quis melius dicere poterit, quam qui haec ipsa diu multumque expertus est? Qua ex re liquido apparet, verissime a Propheta dictum esse: A mandatis tuis intellexi. Haec autem non eo consilio diximus, ut doctrinae vel necessitatem vel dignitatem minuamus, sine cuius luce mortales in densissimis errorum tenebris versarentur, & sine qua nemo docendi munus usurpare in Ecclesia debet, sed ut ostenderemus, quemadmodum paullo ante diximus, quantum lucis & caloris integritas & sanctimonia vitae sacrae theologiae studiis atque doctrinae adiungat.

Ex his autem intelligi facile poterit, quod secundo loco posuimus, hoc est, quo tempore concionator munus hoc aggredi debeat. Sic enim hoc officium ad eos solum pertinet, qui firmas in virtute radices iecerunt, consequens est, ut nemo nisi ad hanc virtutis firmitatem pervenerit, munus hoc obire debeat. Ideoque merito Propheta iustum virum ligno comparat, iuxta decursus aquarum plantato; quod fructum, inquit, suum dabit in tempore suo. Neque enim omnia omnibus temporibus conveniunt. Recte enim Salomon ait, Tempus amplexandi, & tempus longe fieri ab amplexibus. Illud autem spectat ad privatam iustorum vitam, in qua ii spiritualibus deliciis atque amplexibus caelestis Sponsi fruuntur: hoc autem ad publicam, quae tota in aliorum salute procuranda intenta est. Eleganter admodum Origenes adnotavit, quod magnus ille sapientiae amator eamdem sapientiam modo sponsam, modo vero sororem appellet. Quamvis dissimilis utriusque nominis ratio sit, utraque tamen in sapientiam cadit, quae alio tempore sponsa, alio soror esse debet. Et quidem quo tempore sponsa est, solius sponsi sui amplexibus destinatur, nec alteri communicari potest: ubi vero soror est effecta, potest utique aliis matrimonio copulari. Prius igitur tibi eam sponsam assume, cuius tu solus deliciis fruaris. Non enim habet amaritudinem convictus illius, neque taedium conversatio illius, sed laetitiam & gaudium. Deinde vero illam ceu castissimam sororem in publicum profer, & aliis fruendam trade. Huius autem ordinis inversio facit, ut concionator & sibi ipsi noceat, & aliis prodesse nequeat. Non est enim iacentis alium erigere, neque aliis quisquam dare potest, quod ipse non habeat. Immaturus sive arborum sive animantium partus ad frugem minime pervenit. Ita fit, ut concionatoris immaturus labor aliis quidem inutilis, sibi autem damno atque detrimento sit. Quod quidem damnum Divus Bernard exponit his verbis; Quod tuum est, spargis & perdis, si prius quam infundaris tu totus, semiplenus festines effundere: contra legem arans in primogenito bovis, & ovis primogenitum tondens. Nimirum vita atque salute, quam alteri das, te fraudas, cum sana vacuus intentione, gloriae inanis vento inflaris. Hactenus Bern. *Bern. super Cant.*

I.

Sequitur deinde, quod tertio loco posuimus, hoc est, quo temperamento munere suo sit concionator usurus. Quam rem brevi oratione Ecclesiasticus docet, cum ait: Recupera proximum secundum virtutem tuam. & attende tibi ne incidas. Hoc enim caritatis ordo exigit; de quo Sponsa in Cant. gloriatur. Hic autem ordo petit, ut hac ratione concionator aliis prosit, ne sibi desit: Sic aliorum saluti studeat, suam deserat: sic in allios liberalis, ne sibi parcus: sic pius, ne sibi immitis: sic denique salutaris, ne sibi inutilis & sui negligens existat. Hoc autem nos docent quinque illæ virgines sapientes, quæ fatuis virginibus oleum postulantibus prudenter responderunt: Ne forte non sufficiat nobis & vobis, ite potius ad vendentes, & emite vobis. Hoc idem nos Apost. docet, cum ad Timoth. ait. Attende tibi & doctrinæ. Hoc enim modo & te ipsum salvum facies, & eos qui te audiunt. Priori ergo loco sibi concionator prospicere monetur: secundo vero, ut tradendæ populo doctrinæ vacet. Vires igitur suas perspectas atque exploratas habere debet, ut quod sibi necessarium fuerit, prius sumat: deinde quod reliquum fuerit temporis & officii, aliis impendat. Hoc est enim, quod Ecclesiasticus insinuavit, cum dixit, Recupera proximum secundum virtutem tuam; hoc est, ne maiora viribus tuis aggrediare, sed par sit virtuti atque facultati onus. Qua de re sic Seneca: Quoties aliquid conaberis, te simul, & ea quæ paras, quibusque pararis, ipse metire. Idemque rursus: Ut quietus possit esse animus, non est iactandus, nec multarum rerum actu fatigandus, nec magnarum supraque vires appetitarum. Facile est levia aptare cervicibus, & in hanc aut in illam partem transferre sine lapsu. Illos igitur imitari concionator debet, qui ex alveariis favos decerpunt: qui nequaquam ita illa exhauriunt, ut non apibus alimenta mellis in hyemem reposita relinquant. Sic etiam pastores, qui distenta lacte ovium ubera emulgent, agnorum, quos lacte nutriunt, rationem habent, ne fetus alimenti inopia deficiat. Ad hunc igitur modum Ecclesiastes alios cælestis doctrinæ pabulo alere debet, ut se quoque ipsum spiritualibus exercitiis, & interna cum Deo vacatione pascat. Famem quippe ipse & inediam sustinebit, si se neglecto atque esuriente, de aliorum tantum pabulo solicitus sit. Qua in re non animantium modo, sed arborum etiam & terrarum quoque ingenium atque naturam imitabitur. Arbores enim, quæ uno anno uberrimos proventus ferunt, sequenti anno a solito ferendi fructus labore feriantur: fertiles etiam agri, qui copiosam uno anno messem tulerunt, sequenti, quo se reficiant, a solitu cultu vacare permituntur. Si ergo terra, cuius proprium est fructus germinare, hac alterna quiete indiget: quanto magis spiritus noster, qui aliunde, quam a natura vires haurit, eadem laboris & quietis vicissitudine indigebit; ne videlicet exhaustus deficiat, si se totum aliis, cura sui prorsus abiecta, permiserit?

Ceterum quoniam tantum in me autoritatis non est, ut mihi fides adhiberi debeat, sanctissimi viri Bernardi, qui non tam humano studio, quam divino haustu atque magisterio divina tractavit, hac de re sententiam proferam. Is igitur ad Eugenium Pontificem Max. sic scribit: Audi ergo quid redarguam, quid suadeam. Sic quod vivis & sapis, totum das actioni, considerationi nihil, laudo te, in hoc non laudo. Puto quod & nemo, qui a Salomone audierit: Qui minoratur actu, percipiet sapientiam.

Certe

Certe nec ipsi actioni expedit considerationem non præveniri. Sic item si totus vis esse omnium, instar illius, qui omnibus omnia factus est, laudo humanitatem, sed si plena sit. Quomodo autem plena, te excluso? Et tu homo es. Ergo ut integra sit & plena humanitas, colligat te intra se sinus, qui omnes recipit. Alioqui quid tibi prodest, iuxta verbum Domini, si universos lucreris, te unum perdens? Quamobrem cum omnes habeant, esto etiam tu ex habentibus unus. Quid? solus fraudaris munere tuo? Usquequo vadens spiritus, & non rediens? Usquequo non recipis te, & ipse inter alios vice tua? Sapientibus & insipientibus debitor es, & soli negas te tibi? Stultus & sapiens, servus & liber, dives & pauper, vir & femina, senex & iuvenis, clericus & laicus, iustus & impius, omnes pariter participant te, omnes de fonte publico bibunt pectore tuo, & tu seorsum sitiens stabis? Si maledictus, qui partem suam facit deteriorem, quid ille, qui se penitus reddit expertem? Sane deriventur aquæ tuæ in plateas, homines, & iumenta, & pecora bibant ex iis; quin & camelis pueri Abrahæ potum tribuas; sed inter ceteros bibe tu de fonte putei tui. Alienus, inquit, non bibat ex eo. Numquid tu alienus? Cui non alienus, si tibi es? Hæc omnia ad verbum ex D. Bernardo cuius ego sententiæ nihil habeo, quod adiicere possim; cum satis superque id, quod volumus, a sanctissimo viro explicatum sit.

Quarto vero loco his, quæ hactenus diximus, illud adiiciendum puto: ut qui hoc divinum munus aggredi constituit, diligenter attendat, quo spiritu atque animi destinatione ad hoc veniat. Hoc est, videat, an per ostium in ovile ovium ingrediatur, an aliunde ascendat. Ostium vero vel flagrans veræ caritatis studium, vel maiorum obedientia est. Nemo quippe ad hunc honoris gradum ascendere debet, nisi vocatus a Deo tamquam Aaron. Recte enim Apostolus; Quomodo, inquit, prædicabunt, nisi mittantur? Mitti vero est, a Deo ad hoc opus destinari. Neque vero satis est, ut opus ipsum ex natura sua pium atque sanctum sit, ut illud protinus adoriri quisque debeat, nisi pares oneri vires habeat: hoc est, nisi his virtutum ornamentis, quæ modo commemoravimus, instructus sit. Tutus autem ad hoc officium aditus obedientia est: quæ nihil deliberare, nihil discutere tenetur, cum ad hanc virtutem non imperata examinare, sed diligenter exequi pertineat. Sed ne hic quidem securitatis tantum est, ut in utramquæ aurem dormire liceat. Nam & Saul ex imperio Domini regni curam suscepit: quam ipse quæsitis etiam latebris fugere voluit: eum tamen videmus inobedientiæ quoque portu gravissimum vitio suo fecisse naufragium. Sic etiam non pauci munus hoc ex maiorum imperio obeunt: qui muneris ipsius occasione clari, aut popularis favoris auram captant, & ad plausum populi concionantur, aut ex aliorum laudibus & prædicatione inaniter efferuntur: ita fit, ut qui spiritu cœperunt, carne consumantur. Ceterum, si quam multis modis in hac parte peccetur, & in quanto salutis discrimine multi versentur, quantumque ii boni operis specie decipiantur, explicare dicendo vellem, nullus esset dolorum & querelarum finis. Quocirca consultius esse duxi, rem tantam silentio præterire quam leviter ac tenuiter eamdem attingere. Hactenus de concionatoris persona & vitæ integritate diximus: nunc quod paullo ante polliciti sumus, aggrediamur.

Rom. 10.

Quæ sint, quæ ad concionatoris officium recte exequendum præcipue iuvant.

CAPUT XII.

QUoniam multa in his libris ad concionatoris munus utiliter exequendum necessaria explicuimus, quæ vix quisquam ante oculos habere omnia possit, erit sane operæ pretium, pauca quædam seligere, quæ in hoc opere præcipua sunt, quæque ambitu suo ea fere omnia, quæ diximus, complectuntur. Horum autem primum, & maximum, & aliorum pene omnium causa, cælestis spiritus est: quo sane plenus erat ille, *Mich. 5.* qui dicebat: Ego autem repletus sum fortitudine spiritus Domini, iudicio & virtute, ut annunciem Iacob scelus suum, & Israel peccatum suum. Hic autem Spiritus vitæ integritatem atque sanctitatem donat, hic concionatoris pectus ardore caritatis inflammat, hic flagrantissimam fraternæ salutis sitim accendit, hic mœstissimum pereuntium animarum dolorem excitat, hic assiduas pro illis preces ad dominum fundere compellit: quæ omnia evangelico concionatori necessaria esse diximus. Qua de re sic D. Bernardus: *Super Cant. Serm. 59.* Illius doctoris libenter audio vocem, qui non sibi plausum, sed mihi planctum moveat. Vere turturem te exhibes, si gemere doceas, & si persuadere vis, gemendo id magis, quam declamando studeas oportebit. Verum quoniam hac de re multa in primo huius operis libro dicta sunt, in præsenti hoc solum asseveranter affirmare audeo, plus hunc cælestem Spiritum ad bene dicendum, quam omnia Rhetorum præcepta in unum congesta iuvare. Cum autem hoc Dei donum, & clarissimum quidem donum sit, continuis precibus ab eo flagitandum est, qui dat Spiritum bonum petentibus se. Nemo enim arte & simulatione huius divini Spiritus vim exprimere se posse confidat. Recte enim Fabius: Prodit, inquit, se quamlibet custodiatur, simulatio: nec unquam tanta fuerit eloquendi facultas, ut non titubet, ac hæreat, quoties ab animo verba dissentiunt.

Secundo loco post divini Spiritus gratiam, cui primas partes tribuimus, pronunciandi facultas est quæ incredibile dictu est, quantum in dicendo dominetur: de qua cum tam multa dicta sint, nihil est quod hoc in loco dicere amplius debeamus.

Tertio vero loco verborum copia paranda est: quam nisi multa eorum librorum lectione, qui patria lingua, qua in concionibus utimur, scripti sunt, nullo modo sibi quisquam perfecte comparare poterit. Quæ res quam sit concionatori necessaria, causis redditis explicandum est. Constat igitur summam eloquentiæ in hoc sitam esse, ut dignitati rerum par sermo tribuatur: hoc est, ut unamquamque rem tantam dicendo faciamus, quanta est: ne sermo rerum pondere & dignitate sit inferior. Sicut igitur umbra corpus, ita sermo naturam rerum sequi, & cum ea cohærere debet. Ad hoc autem præstandum duo sunt necessaria, alterum ut ess res, de quibus dicturi sumus, totamque earum vim atque naturam pro dignitate concipiamus, alterum vero, ut hoc ipsum, quod mente concepimus, verborum atque orationis ministerio plenissime declaremus, ipsamque mentem nostram in auditorum animos quodammodo transmittamus.

Hoc

Hoc autem quam sit difficile præstare, exposito inter modum loquendi Angelorum & hominum discrimine intelligi poterit. Angeli enim, præsertim qui superioris ordinis sunt, quemadmodum per pauciores species plura intelligunt, ita brevissima temporis mora conceptus suos aliis patefaciunt. Ceterum quod ad homines attinet, adeo angusta intellectus humani vena est, ut & longiori mora ad plura inteligenda, multisque verbis ad ea explicanda egeat. itaque Angeli ut vasa oris latissimi quidquid intra se habent, momento temporis effundunt: hominum vero mens, & lingua mentis interpres, ut vasa oris angusti guttatim, ut ita dixerim, & longo temporis spatio unius rei naturam multis verbis exprimunt. Ad hoc igitur efficiendum, ubi res ipsas perfecte conceperimus multa verborum supellex in promptu habenda est, ut necesse non sit dicentem ad singulos animi conceptus hærere, & velut ostiatim mendicare quonam modo illos afferre debeat. Nec multitudo solum verborum tumultuaria atque promiscua, sed selectissima eorum copia paranda est, quæ significantissime & appositissime mentem nostram exprimant. Alia enim verba apertius, alia ornatius, alia significantius rerum naturam explicant. Sed illud adhuc difficilius, ut verba rebus accommodentur. Alia enim verba rebus lætis, alia tristibus, alia grandibus, alia atrocibus serviunt. Atrocibus namque verba ipsa atrocia & auditu aspera conveniunt.

Ad hanc ergo idoneorum verborum copiam velut in procinctu habendam, opus est, ut diximus multa eorum librorum lectione, qui ornatissime patrio sermone scripserunt. Nec satis est multa tumultarie & properanter legere, nisi diligenter & eius linguæ phrases, & idiomata, & verba omnia, quæ vel tropo aliquo a propria significatione deflexa sunt, vel quæ significantissime & aptissime rem exprimunt, observemus Præcipueque insignes metaphoræ & allegoriæ annotandæ: quæ, quoniam unico aut paucis verbis similitudinem quamdam comprehendunt incredibile dictu est, quantam orationi gratiam addant, quantumque ad res ipsas non modo explicandas & ornandas, sed multo magis ad amplificandas & augendas valeant: quando res magnas, quarum tamen magnitudinem non assequimur, rerum maximarum translatis nominibus explicamus; ut cum verbi gratia, Dæmonem appellamus leonem, draconem, serpentem antiquum, generis humani hostem, principem tenebrarum, truculentam bestiam, &c. Qua de causa libri Psalmorum & Prophetarum, metaphoris & allegoriis ubique scatent. Harum ergo insignium metaphorarum magnam vim sibi Ecclesiastes comparandam assidua lectione curabit. Quibus tamen prudenter ac sobrie uti debet: ut videlicet neque metaphora sit nimium frequens, nec dura, aut sordida, aut obscura, quales quædam sunt ex Philosophiæ penetralibus excerptæ, ac multo minus humilis: quales sunt quæ ex rebus vilibus & sordidis sumuntur. Nec longius etiam progrediatur, ut multi faciunt, qui accepta semel metaphora recedere nesciunt. Quo fit ut cum multa & varia eodem quasi habitu vestire nitantur, multa duriter, improprie, & parum verecunde dicant. Nam oratio magna ex parte proprio sermone constare debet, Iuvabit autem memoriam, hæc eadem in libris subiectis virgulis aut signis aliquot, annotare; ut cum eadem relegimus, horum admonitu signorum ibidem pedem figamus, & memoriæ atque imitationi, quod annotavimus, commendemus.

Nec troporum gratiam solum, sed insignes quoque figuras tam verborum

rum quam sententiarum, de quibus in superiori libro diximus, & quidquid postremo artis est, annotare legendo debemus. Sic enim fiet, ut artis præcepta variis exemplis renovata, tenacius memoriæ hæreant, & velut ante oculos habeantur, atque dicenti sese vel non quæsita offerant. Qui vero diligentiores in hac parte sunt, insigna loca, quæ legentes observarunt, in albeolo ad hoc parato scribunt, ut frequenti lectione ad eorum imitationem, quæ selegerunt, promptiores fiant. Quod cum alias, tum præcipue cum concionaturi sunt, facer debent: ut hac diligentia verborum copia illis facile suppetat.

I.

Cuius vero utitliatis huiusmodi lectio sit, vel ex eo patet, quod cum tria sint, quæ eloquentiam pariant, nempe ars, imitatio, & exercitatio: lectio ad immitationem pertinet: quæ nobis ante oculos ponit, quid in dicendo sequi & imitari debeamus. Sed operæ pretium erit hæc ipsa quæ diximus, Fabii auctoritate, non solum comprobare, sed uberius etiam explicare. Is igitur quam sit dicenti verborum copia necessaria, & quonam modo paranda sit, ostendit his verbis.

Hæc eloquendi præcepta, sicut cognitioni sunt necessaria, ita non satis ad vim dicendi valent, nisi illis firma quædam facilitas, quæ apud Græcos Exis, id est habitus, nominatur, accesserit, ad quam scribendo, plus, an legendo, an dicendo conferatur, solere quæri scio. Quod esset diligentius nobis examinandum, si qualibet earum rerum possemus una esse contenti. Verum ita sunt inter se connexa & indiscreta omnia, ut si quid ex his defuerit, frustra sit in ceteris laboratum. Nam neque solida aut robusta fuerit umquam eloquentia, nisi multo stylo vires acceperit: & citra lectionis exemplum labor ille carens rectore fluit. Qui autem scierit quo sint quæque modo dicenda, nisi tamquam in procinctu paratam quidem ad omnes casus habuerit eloquentiam, velut clausis tesauris incubabit. Et mox: Non ergo dubium est, quin ei velut opes sint quædam parandæ, quibus uti ubicumque desideratum erit, possit: eæ constant copia rerum ac verborum. Sed res propriæ sunt cuiusque causæ, aut paucis communes: verba in universas paranda: quæ si rebu singulis essent singula, minorem curam postularent: nam cuncta sese cum ipsis protinus rebus offerrent. Sed cum aliis sint alia aut magis propria, aut magis ornara, aut plus efficientia, aut melius sonantia, debent esse non solum nota omnia, sed in promptu, atque, ut ita dicam, in conspectu; cum se iudicio dicentis ostenderint, facilis ex his optimorum sit electio. Equidem scio quosdam collecta, quæ idem significarent vocabula, solitos ediscere: quo facilius & occurreret unum ex pluribus, & cum essent usi aliquo, si breve intra spatium rursus desideraretur, effugiendæ repetitionis gratia sumerent aliud, quo idem intellgi posset: quod, cum est puerile, & cuiusdam infelicis operæ, tum etiam utile parum turbam enim modo congregat, ex qua sine discrimine occupet proximum quodquam. Nobis autem copia cum iudicio paranda est, vim orandi, non circulatoriam volubilitatem spectantibus. Id autem consequemur, optima legendo atque audiendo. Non solum enim nomina ipsa rerum cognoscemus hac cura, sed cui quodque loco sit aptissimum; omnibus enim fere verbis, præter pauca, quæ sint parum verecunda, in oratione locus est. Et paullo post: Omnia verba, exceptis de quibus dixi, sunt alicubi optima, nam & humilibus inte-

interim, & vulgaribus est opus, & quæ nitidiore in parte videntur sordida, ubi res poscit, proprie dicuntur. Hæc ut sciamus, atque eorum non significationem modo, sed formas etiam mensurasque notimus, ut ubicumque erunt posita, conveniant, nisi multa lectione atque auditione assequi nullo modo possumus, cum omnem sermonem auribus primum accipiamus. Propter quod infantes a mutis nutricibus iussu regum in solitudine educati, etiam si verba quædam emisisse traduntur, tamen loquendi facultate caruerunt. Sunt autem alia huius naturæ, ut idem pluribus vocibus declarent, ita, ut nihil significationis, quo potius utaris, intersit, ut ensis & gladius: alia quæ etiamsi propria rerum aliquarum sint nomina, tropicos tamen ad eumdem intellectum feruntur, ut ferrum & mucro. Nam per abusionem sicarios etiam omnes vocamus, qui cædem telo quocumque comiserint; alia circuitu verborum plurium ostendimus, quale est:

Et pressi copia lactis.

Plurima vero mutatione figuramus: Scio, non ignoro: & non me fugit, non me præterit & , quis nescit? nemini dubium est. Sed etiam ex proximo mutuari licet; nam & intelligo, & sentio, & video, sæpe idem valent, quod scio, quorum nobis ubertatem ac divitias dabit lectio, ut his non solum quomodo occurrerint, sed etiam quomodo oportet, utamur. Non semper enim hæc inter se idem faciunt, nec sicut de intellectu animi recte dixerim, video, ita de visu occulorum, intelligo. Deinde vero cum legendo & audiendo verborum copia paretur, lectionem auditioni idem Fabius anteponit his verbis. In lectione certius iudicium, quod audienti frequenter: aut suus cuique favor, aut ille laudantium clamor extorquet: pudet enim dissentire, & velut tacita quadam verecundia inhibemur plus nobis credere: cum & interim vitiosa pluribus placeant & a corrogatis laudentur etiam, quæ non placent: sed e contrario quoque accidit, ut optime dictis gratiam prava iudicia non referant. Lectio libera est, nec actionis impetu transcurrit, sed repetere sæpius licet, sive dubites, sive memoriæ penitus affigere velis. Repetamus autem & tractemus, & ut cibos mansos ac prope liquefactos dimittimus, quo facilius digerantur: ita lectio non cruda, sed multa iteratione mollita, & velut confecta, memoriæ imitationique tradatur; ac diu non nisi optimus quisque, & qui credentem sibi minime fallat, legendus est · sed diligenter, & pene ad scribendi solvitudinem: nec per partes modo scrutanda omnia, sed perlectus liber utique ex integro resumendus, præcipueque oratio, cuius virtutes frequenter ex industria quoque occultantur. Hæc omnia ad verbum ex Fabio,

II.

Nunc quas utilitates ex verborum copia concionator sit assecuturus paucis absolvam. Primum quisquis copiosam idoneorum verborum supellectilem sibi comparaverit, animi sui sensus plenissime atque significantissime, quod eloquentiæ maxime proprium est) explicabit. Cum enim, ut philosophi docent, ea, quæ sunt in voce, sint earum, quæ in anima sunt, passionum notæ, qui his vocibus abundaverit, easque velut ad manum assidua lectione habuerit, facilius, & brevius, & significantius animi sui sensum exprimet: Deinde etiam minori stadio atque labore concionem adornabit, Facile enim, qui verborum dives est, mentem

suam

atque disciplina iuvissent. Sed quoniam eorum librorum lectionem, qui patria lingua scripti sunt ad parandum verborum copiam conferre diximus, meminerit studiosus concionator, eloquentiam non in verbis tantum, sed multo magis in sententiis esse. Quod indicant non modo figuræ sententiarum, de quibus in superiori libro disseruimus, sed etiam variæ amplificandi, probandi narrandi describendi, & exordiendi rationes, quas in ceteris libris exposuimus; quæ non tam verbis, quam sententiis constant. Ut autem his quoque virtutibus oratio nostra excolatur, alios nobis autores ad imitandum proponere debemus, nempe Cyprianum, Chrysostom., Basilium, Greg. Nazianz. atque Nissenum magni Basilii fratrem, ceterosque similes Patres: in quibus elegantissima oratoriæ facultatis exempla reperiemus. Utrique igitur autores studiose legendi, ut ex illorum lectione verborum copiam comparare horum vero ceteras eloquentiæ virtutes referre atque imitari possimus. Sic enim fiet, ut his exemplis adiuti, apte atque ornate dicere valeamus. Recte enim Fab. Omnis, inquit, vitæ ratio sic constat, ut quæ probamus in aliis, facere ipsi velimus. Sic literarum ductus, ut scribendi fiat usus pueri sequuntur: sic musici vocem docentium, pictores opera priorum, rustici probatam experimento culturam in exemplum intuentur. Omnis denique disciplinæ initia ad propositum sibi præscriptum formari videmus. Et hercle necesse est, ut similes aut dissimiles bonis simus. Similem raro natura præstat, frequenter imitatio. Hactenus Fabius.

III.

Ultimo loco illud admonendum est, artis præcepta, atque horum autorum lectionem sine stilo & exercitatione scribendi, quod ad eloquendi rationem attinet exigui admodum fructus esse. Hæc enim duo priora ad hoc postremum ceu ad finem destinata sunt, quo sublato, necesse est illa frustra esse. Quin & illa ipsa plurimum scribendi usu & exercitatione iuvantur. Qua in re illud evenire videmus quod Philosophi aiunt, nempe causas sibi invicem esse causas, hoc est, mutuis se auxiliis iuvare. Constat enim, artis præcepta, & bonorum authorum lectionem magnopere ad usum scribendi atque dicendi conferre. Nam & ars dux est, quæ dicendi rationem ordinemque describit: & lectio præterquamquod artis præcepta confirmat, idoneorum verborum copiam suppeditat, & veluti exemplar nobis ante oculos ponit, quod scribentes intueri & referre possimus. Contra vero stilus ipse præter quam quod exercitatione ipsa facultatem dicendi parat, quid scribenti potissimum desit, hoc est, quibus præcipue verborum aut sententiarum ornamentis destitutus sit, re ipsa experitur. Quo fit, ut multo attentius atque diligentius se in bonorum autorum lectione & artis observatione gerat, ut inopiæ suæ lectionis opibus consulere valeat. Qua ex re liquido apparet, verum esse, quod dici solet, optimum dicendi magistrum esse stilum: ideoque illum Fab. commendat his verbis: Ut laboris, sic utilitatis etiam longe plurimum affert stilus. Nec immerito M. Tullius hunc optimum effectorem ac magistrum dicendi vocat. Scribendum ergo quam diligentissime, & quam plurimum. Nam ut terra altius effossa generandis alendisque seminibus fecundior fit, sic profectus non a summo petitus, studiorum fructus & fundit uberius, & fidelius continet. Nam sine hac quidem conscientia, illa ipsa ex tempore dicendi facultas inanem modo loquacitatem dabit, & verba in labris nascentia. Illic radices, illic fundamenta sunt. Illic opes velut sanctiore quodam ærario conditæ, un-

de ad subditos quoque casus, cum res exigit, proferantur. Vires faciamus ante omnia, quæ sufficiant labori certaminum, & usu non exhauriantur. Nihil enim rerum ipsa natura voluit magnum effici cito, proposuitque pulcherrimo cuique operi difficultatem: quæ nascendi quoque hanc fecerit legem, ut maiora animalia diutius visceribus parentum contineantur. Hactenus Fabius.

Quamvis hautem multa sint argumentorum genera, in quibus eloquentiæ candidatus stilum exercere valeat, nulla tamen in re utilius exerceri poterit, quam in aliquot sanctorum Patrum elegantissimis scriptis patria lingua vertendis: quales sunt plurimæ D. Basilii homiliæ, atque illæ in primis, quas in laudem Gorgonii & quadraginta militum martyrum scripsit. Sic multa ex D. Chrysost. verti possunt; ut libri duo de ratione orandi, tres de divina providentia ad Stagiritem monachum arreptitium, & sex item de sacerdotio; in quibus libris omnes eloquentiæ virtutes, ac præcipue miras amplificandi rationes inveniet. In his igitur aut similibus scriptis vertendis Ecclesiastes non modo stilum exercebit atque formabit, sed multa etiam & præclara orationis ornamenta deprehendet; ad quorum exemplar ipse sua, cum alias scripserit, effingere curabit. Horum autem eloquentissimorum Patrum, aliorumque similium exemplo, ut hoc obiter admoneamus, intelligere licebit, nequaquam Rhetoricæ artis præcepta divino Spiritui obsistere: cum utrumque in his viris sanctissimis videamus: qui & Dei Spiritu pleni, & artis atque eloquentiæ studiis instituti, artificiosissime & elegantissime scripserunt. Legat qui volet Divus Cypriani sermonem de lapsis, & dubitare merito poterit, quid in eo magis mirari debeat, an summam eloquentiæ vim, an flagrantissimum caritatis & pii doloris affectum; quo miserandum lapsorum casum & ruinam mœstissima oratione lamentatur. Ars enim diuturna consuetudine in naturam quodammodo versa, & intellectus iampridem artis præceptis imbutus, non tam ex arte, quam ex se ipso, quæ dicenda sunt, arte inconsulta providet: ideoque non modo divino Spiritui mentem hominis agenti atque inflammanti non obsistit, sed illi etiam ministerium vocis accommodat, ut flammas suas verborum copia suffragante foras emittat. Quod ideo dixi, ne me quisquam tot præceptis tradendis divino Spiritui aditum præcludere, aut impedimentum apponere arbitretur: præsertim cum primum iam & summum locum huic Spiritui tribuerim.

IV.

Quartum inter hæc locum inventioni damus; quæ licet prima natura sit, quia tamen in eloquendo materiæ vicem obtinet, quæ elocutionis atque pronunciationis virtutibus ceu formis quibusdam, ut ante diximus, excolenda, & velut informanda est, posteriorem illi locum dedimus. Nec hoc mirum videri debet, cum passim cernere liceat, præclara quorumdam concionatorum inventa si elocutionis & actionis gratia destituantur, auditoribus parum grata; ideoque minus utilia esse: vulgaria vero & quotidiana pene consuetudine detrita, si his virtutibus illustrentur, ab eisdem maxime probari. Inventionis autem prima virtus est electio: quam, ut Fabius ait, multi ab inventione tamquam novam orationis partem secreverunt; tantum in illa momenti esse putabant. Ad eam vero pertinet, ut non vulgaribus inventis contenti simus, sed optima, & ad id, quod efficere volumus accommodata eligamus. Sunt enim humilia quorumdam ingenia, qui res insigniores prætereuntes; aut earum vim mi-

nime

nime assequentes, vulgatissima quæque, & rudibus etiam pervia consectan-
tur. Qua in re vis ingenii & acumen maxime desideratur : quod faciat,
ut instar periti aurificis prudenter metallorum valorem & dignitatem
expendamus, & purum ab adulterino auro discernamus. Sunt autem mul-
ti, qui ingeniorum suorum inventa, quamlibet rudia sint, philautia com-
muni generis humani morbo decepti, plusquam par est, diligant : paren-
tum more, qui liberos suos quamvis deformes, & amore suo dignissimos
& pulcherrimos iudicant. A quo morbo qui immunis fuerit, multo re-
ctius de inventiis poterit iudicare. Quamvis non desint alii, qui adeo
longe ab hoc affectu absint, ut nihil illis suum placeat. Utrumque autem
vitium, & omnia sua amare, & nihil. Et nescio, inquit Fabius, utros
peccare validius putem : an eos, quibus omnia sua placent, an quibus ni-
hil suum placet. Præclara autem inventa & selectæ sententiæ hoc e-
tiam præstant, quod dicentis animum splendore & dignitate sua afficiunt:
qui sic affectus, facile & commodissima verba, & dicendi figuras rei ac-
commodas eligit, quibus quod ipse animo concepit, enunciet. Quid,
quod hic ipse affectus non modo facultatem ad eloquendum, sed vim e-
tiam atque animum ad agendum confert; ut quem ipse affectum animo con-
ceperit, in animos auditorum ipsa actionis vi atque calore transfundat?
Quomodo ergo Philosophi dicunt, formas rerum corporearum ex materiæ
sinu & potentia educi: ita plane ex præclara aliqua & insigni sententia
duplex in dicendo forma, elocutionis videlicet & actionis educitur.

Altera vero inventionis virtus est, ea potissimum dicenda eligere,
quæ & argumenti natura, & auditorum conditio, & necessitas postulat.
Ex his autem duobus apte dicendi ratio præcipue sumitur: quamvis dili-
gentius auditorum, quam argumentorum cura habenda sit; ad quorum in-
stitutionem tamquam ad scopum tota oratio dirigenda est. Quod multi
non attendentes, & quid argumenti natura exigat, solum perspicien-
tes, longius in ea re, quam pro auditorum commoditate progressi, eos-
dem pene vacuas inanesque relinquunt. Sic nonnulli, Pharisæorum ad-
versus Dominum calumnias & odium persequentes, cum multa sese illis
loca ex Evangelica historia in eamdem sententiam offerant, ea omnia con-
gerere & accumulare student, in eaque re vel totam, vel maximam con-
cionis partem, auditorum institutione neglecta insumunt. Tales autem
velut in ipso itinere positi, & rerum, quæ in via sese offerunt specie ca-
pti, quo tenderent, obliti sunt. Omnia enim quæ dicimus, ad bonos mo-
res instituendos & malos revellendos conferenda esse constat. Id ergo so-
lum dicendum est, & tantum in eo immorandum, quantum ad hunc finem
conducat. Itaque, ut fabri lignarii & cæmentarii ad amissim omnia ex-
pendunt, quæ moliuntur, neque quidquam probant, quod vel parum ab
ea deflectitur: sic Ecclesiastes hanc semper ante oculos sive amussim sive
scopum proponat : neque quidquam quamlibet novum, aut subtile, aut
auribus populi gratum ad se pertinere putet, quod ad hoc institutum non
pertineat. Alias proditionis se reum existimet, si causam Christi & ani-
marum agens, rem suam magis quam Christi curet, suique magis quam
salutis animarum rationem habeat.

Ad hanc autem observationem spectat, ut pro auditorum varietate
sermo dicentis accommodetur. Qua de re sic Divus Gregorius. Ut, in-
quit, longe ante nos reverendæ memoriæ Gregorius Nazianzenus edocuit,
non una & eadem exhortatio cunctis congruit : quia nec cunctos par
motum qualitas astringit. Sæpe namque aliis officiunt, quæ aliis prosunt;

quia plerumque herbæ quæ aliis pabulum, aliis necem inferunt, & levis sibilus equos mitigat & catulos instigat: & medicamentum quod hunc morbum mitigat, alteri vires iungit: & pastus, qui vitam fortium roborat, parvulorum necat. Pro qualitate igitur audientium formari debet sermo doctorum, ut sua singulis congruant, & tamen a communi ædificationis arte nusquam discedat. Idemque rursus in eodem libro de hac virtute sic ait: Lingua nostra bonis fomentum sit, pravis aculeus: tumidos retundat, iratos mitiget, pigros exacuat, desides hortatu succendat, refugientibus suadeat, asperis blandiatur, desperatos consoletur; ut qui doctores dicimur, viam salutis gradientibus ostendamus.

Ut autem Ecclesiastes hæc ipsa commode præstare valeat, diligenter mores hominum, apud quos dicit, & publica item vitia, quæ maxime in populo grassantur, perspecta, atque etiam in cartis descripta habere debet, eorumdemque vitiorum medicamenta & remedia: ut ad hæc ipsa omnis eius oratio dirigatur, & quocumque in dicendo eum vis argumenti rapuerit, meminerit ad hæc illi rursum esse redeundum: frustra enim dici videtur, quidquid extra hunc finem vagatur.

Hæc autem vel maxime præstare solent qui ita se huic officio dediderunt, ut in eos fidelis operarii nomen, quo illos Dominus in Evangelio appellavit, cadere merito possit. Hi namque non modo concionibus frequenter habendis, sed etiam quotidianis pœnitentium confessionibus audiendis, saluti animarum continenter incumbunt. In his autem non modo communes hominum mores & vana studia, & communia scelera quotidie addiscunt, sed etiam, quod maius est, iustam animo indignationem, piamque malorum compassionem adversus ea concipiunt. Quo fit, ut maiore adversus illa impetu & ardore declament. Quin etiam quæ sint vera & salutaria vitiorum remedia, hoc eodem opere assequuntur: quando de huiusmodi morborum medicamentis quotidie tractare & cogitare coguntur. Nec communia solum vitia, quæ in populo grassantur, sed perversas etiam de rebus opiniones, & sophisticas atque apparentes rationes, quibus ad ea rapiuntur, ibidem addiscunt: & adversus illas gravissimarum rationum præsidia comparant. Est apud nos insignis quidam concionator, cuius hoc vel præcipuum studium est, vulgares atque fallaces perditorum hominum opiniones atque sententias, quibus ipsi vitia sua tuentur, acerrimis rationibus confutare atque proscindere. Cum enim omne vitium error aliquis in intellectu, aut prava persuasio antecedat, consultissimum est, securim ad radicem apponere, ut omnis plantatio, quam non plantavit Pater cœlestis, radicitus evellatur. Harum autem sive opinionum, sive vitiorum cognitio facit, ut & aptissime dicamus, & attentiores etiam auditores habeamus: quandoquidem attentius ea homines audiunt, quæ ad se maxime pertinere intelligunt. Quæ autem cautio in huiusmodi vitiis carpendis adhibenda sit, ne pro salutaribus pharmacis, venena, aut alicuius gravis offensionis materiam populo præbeamus, concionatoris prudentiæ relinquo. Illud autem admonendum esse duxi, ne facile delatoribus fidem habeat, cum aut præfectorum aut prælatorum suorum mores accusant. Sæpe namque hi vel levibus causis inducti, vel privatis affectibus incitati, falsa in illos crimina intendunt: quibus concionatores fidem adhibentes, ea statim in concionibus sine ullo gravi delationis testimonio aut examine criminantur: qua quidem re non levem contra se maiorum suorum indignationem atque invidiam conflant: & non modo apud illos doctrinæ fructum, sed fidem etiam amit-

amittunt. Quocirca nullibi magis, quam in aliquarum personarum vitiis perstringendis concionatoria prudentia desideratur: ne vel dicenda sileat, vel non dicenda temere effutiat.

Dissimili autem ratione, sed non minori fortasse incommodo peccant qui dicteriis & facetiis populum ad risum movent. Hi namque in se ipsos iniurii sunt, quandoquidem sibi in dicendo fidem abrogant: cum nemo credat illos exanimo a vitiis deterrere, qui hac ratione aures demulcere, & plausum atque risum populi captare student. Hinc D. Hieronym. illum Esaiæ locum explanans, Popule meus, qui te beatum dicunt, ipsi te seducunt, sic ait: Ille est Doctor Ecclesiasticus, qui lacrimas, non risum movet: qui corripit peccatores, qui nullum beatum, nullum dicit esse felicem. Et ad Nepotianum: Docente te, inquit, in Ecclesia, non clamor populi, sed gemitus suscitetur; lacrimæ auditorum laudes tuæ sint.

Illud etiam concionator admonendus est, ut nimium subtilia, & quæ populi captum excedunt silentio premat: frustra enim dicitur, quod non intelligitur: qui vero contra faciunt, magis seipsos venditare, quam populum docere student. Hinc D. Gregorius locum illum beati Iob exponens: Super ipsos stillabat eloquium meum, sic ait: Debet prædicator inspicere, ne plus prædicet, quam ab audiente capi possit, ne dum parvis sublimia & non profutura iungit, se magis curet ostendere, quam auditoribus prodesse.

Ultimo loco illud adiiciendum, hæc ipsa quæ diximus, sine pertinaci studio atque labore non ita multum iuvare. Non enim hic vulgarem ac trivialem concionatorem, sed singularem maximeque hominibus salutarem instituimus. Quod si Cicero nullam iudicat eloquentiam, quæ admirationem non habeat, cum in illa Ethnicorum eloquentia vix quidquam aliud præter verba, & elocutionis ornamenta sint, quæ admirationem commoveant; quid de Christiana eloquentia fentieodum est, quæ tota in altissimis admirandisque cælestis philosophiæ sacramentis explicandis versatur, quæque non tam verborum, quam rerum pondere & maiestate, mentes hominum in admirationem rapit? Quanta ergo Evangelici concionatoria ignominia erit, si suspensos non teneat auditorum animos, qui non tam verba splendida, quam admiranda misteria illis ante oculos ponit? Ad hanc igitur tantam laudem non inerti ocio atque segnitie, sed pertinaci studio atque labore pervenitur. Nam & multa & varia in omni vita legisse opua est, & multo honore ac studio unaquæque concio apparanda est. Hoc enim studio se Demosthenes ad dicendum componebat. Unde de eius orationibus vulgo dicebatur, quod lucernam olerent: eius videlicet in apparanda oratione vigilias hoc verbo notantes. Quod quidem vulgi testimonium ipse confirmavit, qui dictitare solebat, moleste se ferre, si quis fabrorum ferrariorum, aut aliorum opificum antelucanas eius vigilias antevertisset. Idemque rogatus, qua ratione tantam eloquentiæ vim comparasset, Plus, inquit, olei quam vini absumendo. Hoc igitur studio ac labore id assecutus est, ut eum in Græcos oratores locum assequeretur, quem inter latinos Cicero: quin & is, ut Fabius ait, Ciceronem ipsum, quantus est fecit. In quem Ciceronem, ut Divus Hieronymus in Epistola quadam scribit, pulcherrimum illud extat elogium; Demostheoea tibi præripuit, ne esses primus orator, tu illi ne esset solus. Utrumque flagrantissimus humanæ gloriæ ardor ad hanc dicendi facultatem magno labore parandam excitavit. Nobis vero non licet hoc affectu atque animo huic studio incumbere, quibus lege prohibitum est, ne offeramus Domino sacrificium

igne

igne alieno. Quocirca ignem illum, quem super Apostolos Dominus misit, assiduis ab eo precibus postulare debemus, ut ardentissimo eius gloriæ & fraternæ salutis amore incensi, nihil non faciamus, nullumque studiorum laborem recusemus, quo multorum animas salutis nostræ autori Christo lucrifaciamus. Multa quippe lectione, multa meditatione, atque agitatione animi, multaque cura & studio opus est, ut egregiam concionem rebus & verbis instructissimam parare valeamus. Quod quidem studium gravi molestia non caret, cum eadem sæpe repetere & memoriæ mandare necesse sit: quæ res fastidio & molestia non caret: quam tamen flagrans in Christum caritas superare debet.

Neque vero quisquam satis se ad concionandum instructum putet, si præclaras insigni alicuius viri conciones apud se retineat. Nemo enim munus hoc tractare pro dignitate poterit, nisi quæ aliunde coegerit, ita cum animo suo verset ac volvat, ut ex alienis multarum rerum adiectione, tractandique ratione sui quodammodo faciat: ut videlicet non aliunde ascita, sed domi suæ nata videantur: quod non levis operæ atque negotii est. Quo autem is quem imitari studet, in hac dicendi facultate præstantior est, eo est difficilius humili ingenio sublimia aptare. Hoc enim perinde est, ac si quis aurea Saulis arma exiguo Davidis corpori accommodare velit.

Hæc sunt igitur quæ studiosus concionator providere ante omnia debet, quo fideliter munus suum administrare valeat. Reliqua paucis expediemus.

Qua ratione Ecclesiastes concionem adornare debeat.

CAPUT XIII.

HIS ita constitutis, quonam modo Ecclesiastes concionem adornare & scribere debeat, breviter indicandum est. Meminisse igitur ad hoc oportet, ex quinque Rhetoricæ partibus, quas in 2. huius operis libro numeravimus, tres esse ad scribendum necessarias Inventionem, dispositionem, & elocutionem. Primus ergo labor est invenire quid dicas. Hanc autem inventionem dabit primum quidem parata ante facultas & sententiarum thesaurus, deinde inveniendi ars, de qua in superioribus libris disseruimus: tum prætereadiligens & studiosa lectio, quæ præsenti labore inventionis opes augere solet. Sed quoniam de inveniendi ratione modo diximus, nihil hic addere opus est, nisi hoc solum, quod Ecclesiastes pium mentis affectum, quatenus fieri possit, huic præsenti lectioni adiungat: ut quem ipse pium affectum intra se legendo conceperit, in auditorum animos dicendo transmittat. Si quid autem inter legendum offenderit, quod ipsum magis afficiat, ibi pedem figat, & cum animo suo verset atque retractet, nec oblatam pii affectus occasionem vacuam abire sinat. Ea vero omnia quæ vel legendo, vel meditando invenerit, brevissime in cartula describat; quo videlicet in prospectu cuncta, quæ invenerit, habeat: ut commodiora ex illis eligere, & in ordinem redigere possit.

Post inventionem, proxima dispositionis cura est: Ubi enim & tumultuaria illa rerum congerie, & veluti sylva, aptissima elegerit, ea in ordinem disponere, & suis in locis collocare necesse est. Quod ita facere debet, ut nihil in sententiis aut scripturarum testimoniis afferendis detortum, nihil sit violentum; sed omnia suis in locis apte collocentur, & velut ad numerum cadant: ut non aliunde ascita, sed cum rebus ipsis nata

tissimum est, cum omnibus fere natura docente persuasum sit, concionatoris officium ad Christianæ vitæ institutionem & morum correctionem institutum esse.

Hanc porro cogitationem stilus deinde feliciter & facile sequetur. Ut enim D. Hieron. ait. Quæ bene scimus pene & loquimur. Ea autem bene scimus, quæ diu multumque cum animo nostro retractavimus, in eisque penetrandis aciem mentis infiximus. Ea initio quidem, quandiu stilus formatus non est, expediet sane totam concionem patria lingua ad verbum scribere, quamquam hic nonnihil periculi est, nisi diligenter pronunciandi leges attendamus, ne omnia uno vocis tenore pronunciamus: ut ii faciunt, qui ea, quæ memoria complexi sunt, recitare solent. Ubi vero stilus ipse assidua exercitatione vires collegerit, tunc scribendi laborem moderari oportebit. Quæ enim plana atque facilia sunt, breviter sive latino sive patrio sermone scribenda erunt. Poterit enim ea ex tempore concionator commode explicare. Loca vero difficiliora oportebit eo modo scribere, quo dicenda sunt. In quo genere ponimus membra illa atque comparia, quibus D. Cyprianus frequentissime & elegantissime utitur, qualia sunt illa: Evangelica præcepta, fratres dilectissimi, nihil sunt aliud quam magisteria divina, fundamenta ædificandæ spei, firmamenta corroborandæ fidei, nutrimenta fovendi cordis, gubernacula dirigendi itineris, præsidia obtinendæ salutis: quæ dum dociles credentium mentes in terris instruunt, ad cælestia regna perducunt. Idemque rursus ad Donatum: Tenacibus semper illecebris necesse est, ut solebat, vinolentia invitet, inflet superbia; iracundia inflammet, rapacitas inquietet, crudelitas stimulet, ambitio delectet, libido præcipitet. Hactenus ille. Huiusmodi ergo orationes, si quando inciderint, incidere autem aliquando quoniam sunt venustissimæ, debent, prius quidem ad verbum scribendæ, & memoriæ etiam, ne nos sermo destituat, fideliter sunt commendandæ.

Quomodo Ecclesiastes præparare animum suum debeat, quando concionem habiturus est.

CAPUT XIIII.

VT huic institutioni nostræ finem apponamus, illud etiam scribendum esse iudicavi, quonam modo Ecclesiastes præparare animum suum debeat, cum iamiam concionaturus est. Ut enim disciplina venatoribus est, accipitres ad invadendam prædam inedia præparare, ita nos ad hanc spiritualem animarum venationem, de qua Dominus apud Hieremiam meminit, compositis animi affectibus præparari debemus. *Hier. 16.* Ad hoc autem primum est, ut ea nocte quæ concionis diem antecedit, in oratione perseveremus, suppliciter illum obsecrantes, qui sapientiæ autor & gubernator est: in cuius manu sumus & nos, & sermones nostri: illum, inquam, qui linguas infantium disertas facit, ut feliciter sermonis nostri cursum ad nominis sui gloriam dirigat, & nobis quidem puritatem intentionis, auditoribus autem proficiendi studium clementer impartiatur. Novi piissimum quemdam concionatorem, qui non modo fusis lacrimis, sed cæso etiam verberibus corpore, hæc ipsa a Domino postulabat. Sequenti vero die sacra dominici corporis & sanguinis mit-

misteria quanta poterit animi submissione atque devotione celebret; deque operam, ut devotionis calorem, quem ex sacra celebratione Domino aspirante conceperit, secum ad suggestum deferat. Plurimum enim hoc ipsum ad bene dicendum iuvabit. Ubi vero suggestum conscenderit, priusquam dicendi initium faciat, quæ dicturus est, omnia ad communis Domini gloriam & animarum salutem dirigat, suppliciterque ab eodem misericordiæ parente poscat, ut nihil ante oculos suos, nisi sola eius gloria obversetur. Indignissimum enim est, ubi tam magna rerum momenta versantur, ubi Deus ipse, cuius causa agitur, præsens adest, ad inanem popularis auræ plausum, posthabito mundi iudice Deo, oculos deflectere. Hac igitur in parte Ecclesiastes Armeniæ inclitæ feminæ fidem atque pudorem imitari studeat, quæ a Cyri convivio domum rediens, Cyri pulchritudinem omnibus laudantibus, interrogata a viro, quid de Cyri dignitate sentiret, ait; A te mi vir oculos numquam deflexi. Itaque qualis alieni viri forma sit, prorsus ignoro. Si igitur femina hæc præsente viro, ne in Cyrum quidem & regem & forma præstantem oculos conicere ausa est, quis ferat præsente coelorum rege ad inanes vulgi rumusculos mentem convertere. Et quoniam sæpe hostis antiquus velut ex insidiis occupatum concionatorem adoritur, dum inter dicendum latenter vanas ingerit cogitationes, ipse antequam dicere incipiat, quidquid dicenti sibi vanitatis obrepserit, initio adiuret atque detestetur, Deoque mentem suam puram castamque exhibeat. Quod ut præstare rectius valeat, Christum Dominum ad iudicium sanctorum millibus stipatum venientem, seque ante illum tumulo conditum in adverso pariete cogitatione depingat, ut hinc superni iudicis timor, inde mortis paullo post futuræ metus concionatoris mentem a periculosissimo & occultissimo inanis gloriæ flatu incolumem servet: quæ, ut D. Bern. ait, leviter quidem volat, leviterque penetrat: sed non leve vulnus ingerit. *Ex l. 4. Franc. Sen. de instit. reip.*

Ut autem & alacrius & purius munus suum aggrediatur, mirabilem eius fructum atque utilitatem, quam in primo huius operis libro exposuimus, ad mentem revocet: quam novo hoc exemplo utcumque explicare tentabo. Fingamus esse principem aliquem pietate & virtute præstantem, eundemque non solum opibus, sed etiam misericordia & benignitate divitem: qui inter cetera virtutum insignia, hoc etiam habeat, ut septimo quoque die mille pauperes in domum suam convocet, certamque pecuniæ summam in uniuscuiusque sinu ad inopis vitæ sustentationem condat. Quis non hunc principem summis laudibus efferret? quis non hoc opus & Deo pauperum amatori gratissimum, & principi maxime salutare esse non videat? Si hoc igitur opus eximiis laudibus dignissimum est, quibus quæso laudibus pii concionatoris opus dignum putabimus, qui omnibus diebus Dominicis proposita ante se frequenti hominum turba, non pecuniam perituris corporibus profuturam, sed animabus spiritualem alimoniam, vitæ pabulum, & salutis æternæ poculum subministrat. Unico enim vocis ministerio omnes astantium animas reficit, erudit, consolatur, & ita illuminat, ut cum ad omnes doctrinæ lumen pertingat, non minus unicuique luceat, quam si solus ille hoc beneficio frueretur.

Hoc etiam tempore duo illi antequam dicere incipiat, providenda sunt, elocutio & pronunciatio: hoc est, quonam modo animi sui sensa verbis explicare, & qua vocis figura eadem pronunciare debeat. Ad illud autem hoc præcipue spectat, ne lingua mentem præcurrat, ne verba in libris tantum nascantur, sed ab imo pectore cum iudicio progrediantur. Ut enim musices periti mente prius dictant, quod manus pulsando exequitur, mens

enim magistra, manus vero ministra obsequens est, ita vir eloquens solicito & prudenti iudicio providet, quæ deinceps lingua prolatura est. Qua ex re liquet, quam libera ab omni metu & perturbatione mens esse debeat, quæ uno atque eodem temporis spatio sermonis velocitatem & linguæ volubilitatem antevertere, & regere, & actionem etiam moderari debet. Alioqui nisi dicendi magistra mens omnia præveniat, nihil neque prudenter dici, neque apte pronunciari poterit. Qua de causa concionis exordia, quamdiu dicentis animus non incaluit, submissa, & intervallis longioribus distincta esse debent, quo ad providenda quæ dicimus, detur aliqua cogitationi mora. Paullatim enim animus dicendo incalescet, quo tempore facilius omnia sese dicenti offerent. Hic enim mentis ardor si rectorem habeat, magnus dicendi magister est.

Maius autem est moderandæ actionis negotium. Elocutio enim antecedentis labore ac studio iuvatur; at pronunciatio tota præsentis temporis est. Ex universa autem illa pronunciandi ratione, quam superius tradidimus, hæc sibi tunc ante oculos ponat. Primum quidem frequentissima illa æqualitatis & inæqualitatis vitia, quæ ibidem perstrinximus, fugiat. Deinde vero curet, ut distincte, apte, atque ornate, quæ dicenda sunt, pronunciet. His enim virtutibus tota recte pronunciandi facultas continetur. Sic enim fiet, ut pronunciatio, quemadmodum elocutio, emendata, dilucida, apta & ornata sit. Et quidem distincte dicimus, cum intervallis suis orationis partes & membra, articulosque distinguimus. Apte vero cum & sententiis & verbis suam vocis figuram, & corporis gestum accommodamus: quam rem paullo ante copiose tractavimus. Ornate vero pronunciamus, cum damus operam, ut vocem ipsam cum naturali quadam suavitate fundamus: quæ videlicet nulla asperitate auditorum aures ledat, quas si non demulceat, certe non exasperet. Hoc autem præstare facilius poterunt, qui clara & suavi voce a natura donati sunt: si hanc in pronunciando curam non neglexerint. Vocis autem acrimonia non semper, sed cum res postulat, utendum est: quæ ne languescat oratio, non infrequens esse debet. Qua in re impetus hic & ardor animi, ut tante diximus, sic regendus & moderandus est, ne arteriæ lædantur, & vox incondita quadam & insuavi asperitate aures offendat. Has igitur præcipuas agendi virtutes Ecclesiastes in prospectu semper habeat. Quas ut uno simplicique intuitu contempletur, non erit inutile, si forte insignem aliquem ætatis sue concionatorem audierit, aut quemvis alium, citra concionem hac pronunciandi virtute præstantem, eum sibi ante oculos ponat: imo & eius effigiem in adverso pariete depingat. Sic enim fiet, ut sola hac imagine ante oculos posita, tota pronunciandi ratio, quæ multis, ut ante vidimus, præceptis constat, hoc uno intuitu sibi offeratur. Quod si duos etiam, variis inter se dicendi pronunciandique virtutibus insignes audierit, eos etiam ante se simili ratione statuat: ut multæ virtutes multaque agendi præcepta sub hac specie sese illi obiiciant. Illud autem providere diligentissime debet, ut cum dicit, totamque vim cogitationis ad bene dicendum confert, partem etiam cogitationis pronunciationi tribuat. Dantur enim in intervallis morulæ quædam, in quibus citra elocutionis iacturam hoc etiam provideri possit. Mens enim, quæ magno divinitatis beneficio mortalibus data est, tantam habet vim, ut eodem temporis spatio, & quid dicere, & quo modo dicere, & quemadmodum rebus, quas dicit, vocis figuram & corporis gestum accommodet, animadvertere possit. Si enim ea recte prius fuerit instituta, hæc omnia providere ita potest, ut prima illa dicendi cura alias non excludat.

PER-

PERORATIO.

HÆc habui candide lector, quæ de ratione concionandi dicerem, plura quæ mihi sese ingerebant, dicturus, si per alias occupationes & impedimenta licuisset. Sed hæc tamen, ut arbitror, studioso concionatori satis erunt, ut cetera ipse per se invenire atque observare queat. Vere enim a Salomone dictum est, Da sapienti occasionem, & addetur ei sapientia. Audio etiam insignes aliquot viros hac nostra ætate præclara volumina de concionandi ratione edidisse, quæ nondum ad manus meas pervenerunt: quæ moneo diligenter evolvi. Sic enim fiet, ut hæc divina facultas multorum inventis & accessionibus aucta, numeris omnibus absoluta sit. Hac enim ratione disciplinas omnes crevisse, & ad perfectionis culmen pervenisse, Aristoteles autor est. Multorum autem inventa atque observationes ad concionandi officium esse necessarias, officii huius excellentia declarat: cuius necessitas æstimare, maior ne utilitas, an difficultas sit. Quam rem insignium concionatorum raritas, quam in omnibus seculis ætatibusque videmus, non obscure declarat. Nec maior olim oratorum copia, quam seculo nostro insignium concionatorum fuit. Ipse enim eloquentiæ parens Cicero in primo de orato. libro plurimos & Philosophos & Mathematicos, & Iurisperitos, & Musicos, & Poetas, & belli duces, in sua quoque facultate præstantissimos, in sola urbe Roma fuisse memorans; cum tamen singulis ætatibus vix singulos tolerabiles oratores extitisse dicat. Cuius rei causam esse docet multiplicem rerum omnium scientiam, variasque ingenii & naturæ dotes, quæ ad orandi munus feliciter obeundum requiruntur; inter quas pronunciandi & agendi gratiam numerat: quæ sola ipsa, ut idem ait, quanta sit, histrionum levis ars & scena declarat, in qua cum omnes in oris, & vocis, & motus moderatione elaborent, quis ignorat, quam pauci sint, fuerintque, quos animo æquo spectare possimus? Hæc igitur omnia ad perfectam huius muneris functionem ita requiruntur, ut si unum aliquod eorum desit, facultas dicendi mutila & manca, si vero sola pronunciationis gratia desit, nulla futura sit. Deest enim instrumentum & organum, quod animi nostri sensus atque conceptus ad auditorum aures commode perferat. Cum sint autem tres præcipue concionatoris partes, inventio, elocutio, & pronunciatio, & de inveniendi ratione multi multa dixerint, nos omissas ab aliis partes, elocutionem & pronunciationem copiosius persequi voluimus, quod hæ ab aliis neglecta ad concionandum maxime necessaria sint. Boni ergo candidus lector operam nostram consulat, quæ si parum utilis visa fuerit, hoc tamen præstabit, quod eruditorum ingenia ad utiliora & meliora invenienda exacuet, quod abunde magnum laboris nostri præmium existimabimus.

REGISTRO

† †† ††† A B C D E F G H I K L M N
O P Q R S T V X Y Z Aa Bb Cc Dd Ee Ff
Gg Hh Ii Kk

VERONÆ MDCCXXXII.